

Glasnik Slovenskega etnološkega društva (Glasnik SED):

Strokovno-znanstvena revija Slovenskega etnološkega društva

51 | 2011, št. 1–2

Bulletin of the Slovene Ethnological Society:

Scientific Journal

51 | 2011, Issues 1–2

Revija izhaja od leta 1956 kot *Glasnik Inštituta za slovensko narodopisje*, od leta 1959 (XV letnikov) kot *Glasnik Slovenskega etnografskega društva*, po letu 1976 pa kot *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*. | The Bulletin had been published under the name *Glasnik Inštituta za slovensko narodopisje* (Institute for Slovene Ethnology Bulletin) until 1956; as *Glasnik Slovenskega etnografskega društva* (Bulletin of the Slovene Ethnographical Society) until 1959 (XV volumes); and as *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* (Bulletin of the Slovene Ethnological Society) since 1976.

V enem letniku izidejo štiri številke. | 4 issues (1 volume) are published yearly.

SLOVENSKO **etnološko** DRUŠTVO
SLOVENE **ethnological** SOCIETY

Izdajatelj | Publisher@:

Slovensko etnološko društvo

Zanj | Represented by Tita Porenta

Ponatis celotne številke ali posameznih prispevkov in fotografij je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira. | No part of this publication may be reproduced or transmitted, in any form or by any means, without written permission from the publisher. Quotations must contain a full mention of the source.

Naslov uredništva | Address:

Slovenski etnografski muzej

Metelkova 2

1000 Ljubljana

Tel. | Tel.: (+ 386) 01 300 87 38

Fax | Fax: (+ 386) 01 300 87 35

Elektronska pošta | E-mail: info@sed-drustvo.siSpletna stran | Website: <http://www.sed-drustvo.si/>**Uredniški odbor** | Editorial Board:

Tatjana Vokić Vojkovič: glavna urednica | Editor-in-Chief

dr. Bojan Knific: odgovorni urednik | Editor-in-Charge

dr. Mateja Habinc, mag. Martina Piko-Rustia, mag. Tita Porenta: članice | Members

Prispevke so recenzirali uredniški odbor in zunanji recenzenti. Redakcija št. 1–2, 51 | 2011 je bila končana 15. 6. 2011. | All articles have been reviewed by the Editorial Board. The editing of this issue was completed on the 15th of June 2011.

Za znanstveno in strokovno vsebino svojih prispevkov odgovarjajo avtorji. | The authours are solely responsible for the content of their articles.

Lektorica | Language Editor:

Irena Destovnik

Prevodi angleških povzetkov in izvlečkov | Translation into English:

Nives Sulič Dular

Bibliografska obdelava v programskem sistemu COBISS | Article Classification:

Breda Pajsar

Oblikovanje | Design:

Ana Destovnik

Računalniški stavek | Computer Typesetting:

Franc Jagodic, s. p. – Jagraf

Tisk | Printed by:

Franc Jagodic, s. p. – Jagraf

Naklada | Circulation:

550 izvodov | 550 copies

Spoštovane bralke, spoštovani bralci!

Pred vami je prva letošnja dvojna številka *Glasnika SED* z novoizvoljenim uredniškim odborom za mandatno obdobje 2011–2012 v naslednji sestavi: dr. Bojan Knific (Javni sklad RS za kulturne dejavnosti), odgovorni urednik, dr. Mateja Habinc (Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo FF UL), mag. Martina Piko-Rustia (*Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik Celovec*) in mag. Tita Porenta (*Muzeji radovljiske občine – Mestni muzej Radovljica*), članice uredniškega odbora, ter spodaj podpisana glavna urednica. Dosedanja glavna urednica Irena Destovnik, ki nam je s svojimi dragocenimi uredniškimi izkušnjami in nasveti v dobršni meri pomagala prebroditi začetniške izzive (ki so botrovali nekoliko poznejšemu izidu *Glasnika SED*), še naprej ostaja z nami kot lektorica, prav tako prevajalka Nives Sulič Dular in oblikovalka Ana Destovnik.

Glasnik SED je dobro sprejet tako v strokovni kot laični javnosti in je indeksiran v sedmih mednarodnih bazah podatkov. V korak z informacijsko-tehnološkim razvojem so aktualne številke, skupaj z arhivskimi izvodi, širši javnosti dostopne tudi na spletni strani društva in na prosto dostopnem portalu Digitalne knjižnice Slovenije. Po podatkih iz leta 2010 so med vsemi strokovnimi in znanstvenimi publikacijami s portala dlib.si uporabniki najpogosteje posegli po *Glasniku SED* (47(1 | 2), 2007), ki je avgusta 2010 dosegel »zavidljivo številko 2.576 prenosov«.¹

Vabimo vas, da tudi sami na vam najbližje načine tvorno prispevate k promociji in dostopnosti *Glasnika SED*. Veseli bomo, če boste spletno povezavo do *Glasnika SED* dodali na svojo stran ali spletni dnevnik (*blog*) in nas o tem obvestili. V letošnjem letu vam želimo omogočiti tudi vedno bolj priljubljeno digitalno listanje po *Glasniku SED*, že sedaj pa vas vljudno vabimo na redno tiskovno konferenco SED v mesecu decembru, na kateri društvo predstavlja svojo publicistično dejavnost.

Bralke in bralci ste veliko pohval namenili oblikovni podobi *Glasnika SED*; ta ostaja nespremenjena tudi pod novim uredniškim odborom, prav tako ne načrtujemo bistvenih posegov v njegovo vsebino.

V tokratni številki se spominjamo Ive Šubelj Kramar ter obeležujemo visoka jubileja prof. dr. Slavka Kremenška in dr. Pavle Štrukelj. V nadaljevanju objavljamo sedem znanstvenih in strokovnih člankov ter poročilo o kulturnih programih in projektih nevladnih organizacij s področja etnološke dediščine, ki jih je v obdobju 2007–2010 sofinanciralo Ministrstvo za kulturo RS, med njimi tudi program SED. Sledijo poročila o domačih in mednarodnih dogodkih ter predstavitev treh regionalnih rokodelskih središč, v Slovenski Bistrici, Ribnici in Rogatcu. Rubrikam Knjižne ocene in poročila, Razstave, Etnografski film in Etnologija je povsod sledijo Društvene strani, kjer na kratko povzemamo potek in poglobitve sklepe volilnega zbora članov SED, predstavljamo novoizvoljeni predsednico (mag. Tita Porenta) in podpredsednico SED (mag. Marjetka Balkovec Debevec) ter poročamo o pestri društveni dejavnosti v prvi polovici leta 2011. Končujemo z Odmevi ter aktualnimi razpisi in vabili.

Glasnik SED je živ organizem; je rezultat skrbnega in zavzetega timskega dela tako uredniškega odbora, lektorice, prevajalke, oblikovalke, zunanjih tehničnih izvajalcev, vodstva in tajništva SED kot tudi avtoric in avtorjev člankov ter vas, zvestih bralk in bralcev, nenazadnje pa tudi naših finančnih podpornikov (Ministrstva za kulturo RS, Javne agencije za knjigo RS in Znanstvenoraziskovalnega inštituta Filozofske fakultete).

V uredniškem odboru si želimo, da bi bil *Glasnik SED* v prihodnje še bolj razpoznaven kot eden od osrednjih medijev za širjenje dostopnosti znanstvenih in strokovnih dosežkov slovenskih etnologov in etnologinj in prikaz širokega spektra metodoloških, raziskovalno-tematskih, prostorskih in pravno-formalnih vidikov njihovega delovanja in ustvarjanja. Hkrati se zavedamo, da je »etnologija povsod«; zato k sodelovanju vabimo vse, ki se z etnologijo ukvarjate ljubiteljsko ali se z njo srečujete ob interdisciplinarno zasnovanih projektih in dogodkih. V uredništvu pa smo vam vedno na razpolago tudi za vsa vaša dodatna vprašanja in pobude.

S spoštovanjem,
Tatjana Vokič Vojkovič
glavna urednica

¹ Zoran Krstulović, Karmen Štular Sotošek in Daša Pokorn, Prost dostop do dosežkov slovenskih znanstvenikov prek portala dlib. si. V: Maja Božič in Igor Zemljič (ur.), *Prost dostop do dosežkov slovenskih znanstvenikov: Zbornik prispevkov 4. skupnega posvetovanja Sekcije za specialne knjižnice in Sekcije za visokošolske knjižnice Zveze bibliotekarskih društev Slovenije* (Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije, 2010), 49–63. Dostopno tudi na: http://www.zbds-zveza.si/visokosolske_specialne_2010_najava.asp. Za posredovanje informacij o viru se zahvaljujem Gregorju Ilašu (Slovenski etnografski muzej), Zori Slivnik Pavlin, Heleni Rožman in Ireni Destovnik.

		Nekrolog	Eulogy
5	Majda Fister in Peter Fister	Ivi (Šubelj Kramar) v slovo Farewell to Iva (Šubelj Kramar)	
		Jubileji	Anniversaries
6	Ingrid Slavec Gradišnik	Ob osmih desetletjih profesorja Slavka Kremenška Eight Decades of Professor Slavko Kremenšek	
8	Boris Kuhar	Pavla Štrukelj – večna mladenka Pavla Štrukelj – Eternally Young	
		Razglabljanja	Reflections
10	Miha Kozorog	»Pa Tminu se patiepaje«: Življenjski svet lokalne skupnosti mladih v uglasbenih besedilih; Drugi del: Ustvarjanje lokalnosti »They Ramble around Tolmin«: The Life-World of a Local Youth Community Reflected in Lyrics; Part Two: The Creation of Locality	
17	Dan Podjed	Narava pod kožo: Habitucija ornitoloških veščin ter naravovarstvenih načel Nature under Their Skin: Habituation of Ornithological Skills and Nature Protection Principles	
26	Maja Stegovec	Novodobna kolonizacija? Migracije Britancev v Soško dolino in Baško grapo Modern Colonization? British Migrations to Soška Dolina and Baška Grapa	
33	Uršula Lipovec Čebtron	»Neslovenci«, »tujci«, »žrtve« ali kako vidimo izbrisane prebivalce Slovenije »Non-Slovenes«, »Foreigners«, or »Victims«? Our Perception of the Erased Citizens of Slovenia	
44	Mateja Šmid Hribar	Kulturni vidiki drevesne dediščine Cultural Aspects of the Tree Heritage	
55	Breda Čebulj Sajko	Arhivirani spomini avstralskih Slovencev: Pomen njihovega arhivskega gradiva za etnološko raziskovanje slovenskega izseljenstva; Prvi del Archived Memories of Australian Slovenes: The Importance of This Archival Material for Ethnological Research of Slovene Immigration (Part One)	
63	Barbara Turk Niskač	Neandertalci: Zakaj si jih predstavljamo kot divjake z gorjačo? Why Are the Neanderthals Represented as Savages Holding a Club?	
70	Vida Koporc Sedej	Sofinanciranje kulturnih programov in projektov nevladnih organizacij s področja etnološke dediščine v obdobju 2007–2010 Co-Financing of Culture Programs and Projects of Nongovernmental Organizations Covering the Area of Ethnological Heritage in the 2007–2010 Period	
		Poročila	Reports
78	Radharani Pernarčič, Miha Novak, Simona Klaus, Andrea Feher in Tina Strgar	Interdisciplinarna delavnica »Antropologija telesenja in izkušnje: Teorija in praksa« »Anthropology of Embodiment and Experience: Theory and Practice« (An Interdisciplinary Workshop)	
81	Jelka Pšajd	Borovo gostüvanje 2011 v Bodoncih Borovo gostüvanje 2011 in Bodonci	
82	Ljubica Zgonec Zorko	Center domačih in umetnostnih obrti Slovenska Bistrica Home Craft and Applied Art Center in Slovenska Bistrica	
83	Polona Rigler Grm	Javni zavod Rokodelski center Ribnica – Zavod za rokodelstvo, muzejsko in galerijsko dejavnost Ribnica Handicraft Centre	
85	Irena Roškar	Okusimo dediščino – bronasti Sejalec 2010: Program doživljajsko učnih delavnic in etnografskih prikazov v Muzeju na prostem Rogatec Let Us Taste Heritage – Bronze Sower 2010: Experience Workshops and Ethnographic Presentations at the Rogatec Open-Air Museum	

87	Andrej Šumer	Management, izobraževanje in turizem: Družbena odgovornost za trajnostni razvoj Management, Education, and Tourism: Social Responsibility for Sustainable Development
88	Andrej Šumer	Znanje in poslovni izzivi globalizacije v letu 2010 Knowledge and Business Challenges of Globalization in 2010
89	Barbara Turk Niskač	K antropologiji otroštva in otrok: Pestrost etnografskega terenskega dela in konstrukcija polja Towards an Anthropology of Childhood and Children: Ethnographic Fieldwork Diversity and Construction of a Field
		Knjižne ocene in poročila Book Reviews
91	Iztok Ilich	Bojana Rogelj Škafar: Upodobljene sledi narodne identitete Bojana Rogelj Škafar: Depicted Traces of National Identity
93	Martina Piko-Rustia	Martina Piko-Rustia idr.: Dvo- in večjezičnost v družini: 12 spodbud za sožitje v družini Martina Piko-Rustia et. al.: Bilingualism and Multilingualism in the Family: Twelve Incentives for Family Harmony
95	Urša Šivic	Gerda Lechleitner in Naila Ceribašić (ur.): Recordings 1901 – 1936 Gerda Lechleitner and Naila Ceribašić (eds.): Recordings 1901 – 1936
96	Andrej Šumer	Rok V. Klančnik: Krizni menedžment, upravljanje nevarnosti in krizno komuniciranje v turizmu Crisis Management, Danger Management, and Crisis Communication in Tourism
98	Iztok Ilich	Novi tiski na kratko Briefly on New Prints
		Razstave Exhibitions
100	Marjetka Balkovec Debevec	»Kaj naj oblečem za v šolo?«: Razstava o oblačilnem videzu učencev in učiteljev skozi čas »What Shall I Wear for School?« An Exhibit on the Clothing Culture of Students and Teachers through Time
101	Irena Fürst	»Trapisti iz Rajhenburga« »The Trappists from Rajhenburg«
103	Mateja Kos	Japonska uporabna umetnost na obisku v Narodnem muzeju Slovenije Japanese Applied Art Paid a Visit to the National Museum of Slovenia
105	Tina Palaić, Polona Logar in Tomaž Gorenc	»Šola – ključ za razvoj: Šolarji Angole, Malavija in Gane« »School as the Key for Development: Pupils from Angola, Malawi, and Ghana«
106	Primož Pipan	»Muzej solinarstva – od ideje do realizacije« »The Museum of Salt-Making: From Idea to Realization«
		Etnografski film Ethnographic Film
108	Naško Križnar	Dnevi etnografskega filma – DEF 2011 Days of Ethnographic Film – DEF 2011
110	Nadja Valentinčič Furlan	AnthroVision AnthroVision
111		DEF 2012 – Dnevi etnografskega filma – razpis DEF 2012 – Days of Ethnographic Film – Invitation
		Etnologija je povsod Ethnology is Everywhere
112	Jože Hribar in Breda Veber	Etnološko društvo Srečno Srečno Ethnological Society

		Društvene strani	Society Pages
114		Volilni zbor članov SED Electoral Assembly of the Slovene Ethnological Society Members	
115	Helena Rožman	Poročilo o delu Slovenskega etnološkega društva v letu 2010 Slovene Ethnological Society Work Report for 2010	
116	Tita Porenta	Program Slovenskega etnološkega društva 2011–2012 Program of the Slovene Ethnological Society for the 2011–2012 Period	
117	Naško Križnar	Program Delovne skupine za etnografski film Program of the Ethnographic Film Work Team	
118		Predstavitve predsednice SED Meet the New President of the Slovene Ethnological Society	
118		Predstavitve podpredsednice SED Meet the New Vice President of the Slovene Ethnological Society	
119	Marjetka Balkovec Debevec	Strokovna ekskurzija – »rajža« v Zeleni jami A Field Trip to Zelena Jama	
120	Ana Beno in Tita Porenta	Srečanje z rudarsko dediščino Zabukovica-Liboje An Encounter with the Mining Heritage of Zabukovica-Liboje	
122	Inga Miklavčič-Brezigar	Rajža na Goriško A Jaunt to Goriško	
123	Karla Oder	Strokovna ekskurzija in ogled muzejev v Vestfaliji A Scientific Excursion to Westphalia and Its Museums	
125	Katalin Munda Hirnök	Živa dediščina v Porabju The Living Heritage of Porabje	
126	Nadja Valentinčič Furlan	Etnolog Boris Kuhar in filmski dokumenti časa Ethnologist Boris Kuhar and Film Documents of the Time	
		Odmevi	Echoes
128	Frane Goljevšček	Kateri kolač? Marijajceljski ali liški? Cake? What Cake? The One Named after Lig or the One Named after a Pilgrimage Church?	
130	Iztok Ilich	Pomeni več kurentov manj kurentov? Does More Kurenti Denote Fewer Kurenti?	
		Razpisi, vabila, obvestila	Tenders, Invitations, Notices
132		Etnologija in slovenske pokrajine: Gorenjska Ethnology and Slovene Regions: Gorenjska	
132		Urbana etnologija in antropologija na Slovenskem: Simpozij ob 80-letnici prof. Slavka Kremenška in 70-letnici Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Urban Ethnology and Anthropology in Slovenia: A Conference Honoring the 80th Anniversary of Professor Slavko Kremenšek and the 70th Anniversary of the Department of Ethnology and Cultural Anthropology	
133		Razpis za podelitev Murkove nagrade, Murkovega priznanja in Murkove listine za dosežke v etnologiji na Slovenskem za leto 2010/11 Tender for the Bestowing of the Murko Award, the Murko Special Recognition Award, and the Murko Certificate for Special Achievements in Ethnology in Slovenia for 2010/2011	
134		Navodila za avtorje Instructions for Authors	

IVI (ŠUBELJ KRAMAR) V SLOVO

Enajstega septembra 2010 smo si dobro razpoloženi ogledovali razstavo pletarskih izdelkov v obnovljenem kozolcu toplarju ob domačiji, ki jo je naša najboljša prijateljica Iva Šubelj želela obnoviti in ji ponovno vdihniti življenje, kot je to že naredila z Budnarjevo domačijo v Palovčah. Ali je mogoče, da je po treh kratkih mesecih ni bilo več med nami? Nihče si ni mogel misliti, da po samo treh mesecih Ive ne bomo več srečali. In tako tudi brezštevilne izrečene lepe in najboljše želje niso mogle zadržati krutega slovesa in so le še en dokaz, kako krhko in skrivnostno je življenje, in še bolj, kako v skrivnost ovita je smrt. Povsem mirno mi je par dni pred slovesom povedala, da ji je bilo rečeno, da bo samo mirno zaspala – in res je bilo tako. Pogovori ob številnih srečanjih z njo so bili vedno na najvišji ravni, saj je poznala vso literaturo o etnološkem izročilu, še več o grajski arhitekturi, zgodovini Slovencev in arheologiji. Vmes smo si nasuli tudi drobce veselih življenjskih dogodkov in tako smo bili zmeraj bolj prepričani, da se nas še vedno veliko zavzema za sožitje, lepe plemenite medčloveške odnose, ki ne dovoljujejo, da bi kdo od nas končal svojo življenjsko pot sam in osamljen, nebogljn in preplašen pred breznom večnosti in neskončnosti.

Ko se od nas poslovila naš najboljši prijatelj, si vedno želimo, da bi se z njim ponovno srečali – in ta srečanja so največ vredna tedaj, ko obnavljajo duhovne vrednote našega poznavanja. Iva se je od vseh nas poslovila s tako bogato in kulturno vsebino prijateljskih vezi, s tako bogato zapuščino vsega, kar je v svojem težkem življenju ustvarila, da se bomo vsi, ki smo jo imeli radi, pa tudi mnogi, ki jo bodo v prihodnosti šele posredno spoznali, z njo vedno srečevali. Njena zapuščina je tako bogata, da bo ona sama vedno med nami – čeprav žal brez njene izjemne osebnosti in sposobnosti, da z vsakim vzpostavi zanjo tako značilen neposreden in ustvarjalni stik.

Iva Šubelj Kramar prav gotovo spada med ljudi, ki so postavili temelje za razpoznavanje in ohranjanje naše kulturne dediščine. To je bil njen življenjski moto, hkrati pa osebna zaveza, da je to edini pravi cilj, za katerega je treba žrtvovati vse, saj bo le tako nam in našim prihodnjim rodovom zagotovljena kulturna kvaliteta bivanja. Že med svojim delovanjem na Gradbenem centru Slovenije je pripravila vrsto razstav o vse preveč zapostavljenih vrednotah naše stavbne dediščine. Hkrati se je prav z njenim posredovanjem na Srednji gradbeni šoli ponovno začelo posebno izobraževanje izvajalcev prenove in varstva na stavbah, ki so pomembna kulturna dediščina. Nadaljevanje teh pomembnih izhodišč, ki jih je sama ustvarila, nam bo tudi v prihodnje vedno znova omogočalo srečevanje z Ivo Šubelj Kramar, saj brez nje vsega tega ne bi bilo.

Še več pa nam je zapustila s svojimi deli neposredno na terenu, kjer je z izjemnim požrtvovanjem in hkrati z vso odločnostjo ustvarila najboljše vzorce ohranitve in hkratne oživitve le na videz preprostih kulturnih spomenikov ljudske arhitekture. Njeno delo na Preskarjevi bajti na Veliki planini, na Budnarjevi domačiji v Zgornjih Palovčah in v domačiji na Beli nad Motnikom so

Iva in Velika planina.

Foto: Janez Medvešek, Velika Planina, 2005

postali vzorčni primeri tega, kako je življenje v resnici ustvarjalo našo kulturno dediščino in kako nam prav naše poznavanje danes in v prihodnje omogoča ohranjanje posebnih vrednot. Morda širši javnosti manj znano je njeno navdušenje nad zbiranjem in ohranjanjem drobnih detajlov iz preteklosti – od uporabnih in okrasnih predmetov, ki so spremljali nekdanje življenje, do spoznavanja prave zgodovine nekaterih doslej neznanih posebnosti življenja zlasti v bližnji in daljni okolici Kamnika. Z razstavami, s knjigo, predvsem pa neposredno je obiskovalcem in seveda prijateljem zapustila tako živo zapuščino, da se bomo z njo vedno znova srečevali. Sama je svoje delo najbolje predstavila: »Kar delam zase, delam za nas in za vas – za nov jutri!«

Za svoje izjemne dosežke je v letu 2004 prejela najvišjo Fordovo nagrado za ohranjanje kulturne dediščine pri nas (za Preskarjev stan na Veliki planini), v letu 2006 pa bronasto priznanje Občine Kamnik za zasluge pri varstvu etnološke dediščine na Kamniškem. Žal ji usoda ni bila naklonjena, da bi dočakala tudi vse tište pohvale in nagrade, ki jih je v resnici zaslužila. Vendar mi vsi verjamemo, da bo tudi naše prepričanje, da je dosegla izjemne dosežke, da v duhu nikdar ne bo odšla od nas, da se bomo z njo v mislih vedno znova srečevali, največja mogoča nagrada. To željo seveda moramo izreči tudi njenim najbližjim, še zlasti njenemu soprogu, ki ji je vedno stal ob strani in brez katerega bi zlasti v svojih zadnjih težkih letih ne ohranjala dobre volje in upanja, da »je nemogoče kdaj mogoče«, kot je sama povedala.

Iva, hvala ti za vse – ohranili te bomo v najlepšem spominu in s teboj se bomo v duhu vedno znova srečevali!

* Prof. Majda Fister, univ. dipl. etnol. in kult. antropol. 1000 Ljubljana, Na jami 5, E-naslov: majda_fister@T-2.net; Prof. dr. Peter Fister, univ. dipl. inž. arh., Fakulteta za arhitekturo Univerze v Ljubljani. 1000 Ljubljana, Zoisova cesta 12, E-naslov: peter.fister@guest.arnes.si

OB OSMIH DESETLETJIH PROFESORJA SLAVKA KREMENŠKA

Besedila ob jubilejih so poseben žanr: bralci pričakujejo, da bodo pred njimi zaživel celoviti in barviti portreti slavljenke ali slavljenca, pisci pa si bolj ali manj prizadevajo ustreči pričakovanjem, da bi bile presoje pomena posameznic in posameznikov, prelomnih dogodkov, ki spreminjajo utečene tokove znanstvenih in strokovnih potekov, stvarne in argumentirane. Na drugi strani pa je pisec v zadregi iz več razlogov. Zaveda se pristranosti ali »neobjektivnosti« zaradi različnih položajev opazovanja, zaradi osredinjenosti na različne vidike, ki npr. ustvarjajo podobo znanstvene vede v njej sami ali zunaj nje, v primerjavi z drugimi disciplinami in navsezadnje v mednarodnih primerjavah. Kritičnost krojijo še izostreni pogledi na njene sočasne in pretekle dosežke in stranpoti ali spreglede in avtorefleksivna drža, ki se zaveda neposrednosti in bližin, povezanih s sočasnostjo in z osebnimi vezmi. A kritičnost sodi bolj v analitične in enciklopedične kakor priložnostne spise. Čim več desetletij se naloži na slavljenčevo življenje, težavneje je piscu: manj zaradi dolgotrajnosti in obsežnosti dosežkov, ki se jih spodobijo predstaviti, pač pa zaradi tega, ker je bilo pred »zadnjim« napisanih že precej takšnih besedil s podobnimi nameni. Pred njim so pasti ponovitev, prepisovanja, pritrjevanja.

Profesor Kremenšek je svoje slovo od univerzitetnega pedagoškega, raziskovalnega in organizacijskega dela pred več kakor desetletjem zaznamoval z že skoraj znamenito izjavo »Dost mam!«, kakor da bi hotel zapreti vrata enega izmed svojih večdesetletnih bivališč in poklicnega delovanja v njem. Pa mu ni bilo dano, da bi jih: njegova dela so še vedno na seznamih obveznega študijskega branja, »njegovih« desetletij v pogledih na prehojene disciplinarne poti ni mogoče prezreti, večina aktivnih etnologin in etnologov so bili njegovi študentke in študenti. Z njimi se srečuje delovno in družabno. Navsezadnje je od lani za služni profesor ljubljanske univerze.

Popolno slovo od poklicnih interesov se pri znanstvenikih primeri redko: delovna vnema z upokojitvijo večinoma ne presahne. Nadaljuje se v isti ali pa morda v drugih in drugačnih smereh, za katere je bilo prej manj ali pa sploh nič časa.

Kaj dodati, dopisati o poteh profesorja Kremenška? Njihove smeri in poteke so ob prejšnjih prazničnih priložnostih – ob 60-, 70- in 75-letnici – komentirali etnologi in zgodovinarji. Torej ljudje strok, ki se jima je posvečal in se jima navsezadnje še danes. In to tako, da ju je pogosto težavno ločiti. Ko ju je že pred petimi desetletji prvič obravnaval metodološko, ju je z marsikaterega vidika videl kot eno. Vendar sta si bili takrat, v 50., 60. letih prejšnjega stoletja in tudi še pozneje, etnologija in zgodovinarstvo v slovenski znanstveni praksi daleč vsaksebi. Kremenškova misel je utegnila biti nelagodna za oboje: takrat še pretežno zgodovinarje velikih političnih, deloma gospodarskih dogodkov in v manjši meri socialnozgodovinskih procesov na eni strani in etnologov ali, ustrežneje, etnografov, narodopiscev, folkloristov, ki so se zaposlovali pretežno z ljudskim. A ne ljudskim v pomenu vsakdanjega, splošno razširjenega kulturnega dogajanja, temveč večkrat v pomenu domače eksotičnega, reliktnega, celo mitičnega,

a socialnozgodovinsko skromno kontekstualiziranega. Prvi so imeli »etnografijo« bolj ali manj za pomožno historiografsko disciplino ali pa vedo o kulturnem izročilu, v etnologih so večinoma še videli eksperte za kulture t. i. primitivnih ljudstev. Ljudska kultura je bila pravzaprav njihova evropska različica. Na drugi strani pa so bile Kremenškove problemske »novotarije« v etnografskem cehu videti sprva nekako bolj sociološke, pozneje pa tudi antifolkloristične. Danes bi še komaj kdo razumel te zadrege.

Z osebne perspektive je sam presodil, da je v etnologijo prišel kot zgodovinar in kot zgodovinar iz nje tudi odšel. Ne zgolj zaradi tega, temveč predvsem zaradi poznejših učinkov takšne metodološke drža, ki jo je razgrinjal svojim študentom in sogovornikom iz drugih ved, sta bila njegov vstop v etnologijo in vztrajanje pri zgodovinski metodologiji pogovorno označena za »revolucionarna«. Ob jubilejnem pogovoru je »revolucionarnost« komentiral takole:

Neizpolnjene obljube na eni strani in ideološka in teoretična drugačnost na drugi so mi omogočile relativno samostojen razvoj. Težko bi rekel, da je bil ravno »revolucionaren«. Temeljlil je na življenjskih izkušnjah z več družbenimi sistemi, na poznavanju načina življenja več družbenih slojev in ne nazadnje na zgodoviniopisu, moji osnovni univerzitetni izobrazbi (*Delo*, 9. 5. 2011: 8).

Kraljestvo razlik – v življenju, v znanosti, med ljudmi – predvsem tistih, ki izvirajo iz zgodovine in družbene razplatenosti, je zaznamovalo njegov poklicni in osebni habitus: v življenju in znanosti so mu bili razločki navdih za raziskovanje in pojasnjevanje, razlike med ljudmi prav tako izziv radovednosti. Če je prve obravnaval z zgodovinsko strogostjo in dialektično dinamiko, sta druge spremljali empatija in strpnost. Kljub velikokrat različnim nazorskim in strokovnim svetovom.

Videti je, da je njegov pogled na poklic, ki se je začel z diplomom iz zgodovine in dodatno iz etnologije, bolj splet naključij kakor načrtovanih ambicij. Kakorkoli: na zgodovinsko-etnološki poti je bil učitelj in mentor nekaj generacijam bodočih strokovnjakov, vztrajen organizator in povezovalac pedagoškega, raziskovalnega in strokovnega dela, temperamenten sogovornik, pozoren tovariš.

V tem času je premaknil obzorja etnologije v Sloveniji; ne na katerem od specialističnih etnoloških področij, ampak na vseh. Če začneš premikati korenine ali temelje disciplinarne strukture, je edina ustrezna metafora pretres. »Pretresati«, »pretresti« sta izraza, ki sta se profesorju pogosto zapisala: narekovala sta mu premisleke, iz katerih je snoval načrte, ki so zaobsegli vso zgradbo etnologije, od njenih zgodovinskih, nazorskih in družbenozgodovinskih podlag, na katere je pripel značilne metodološke vzorce, do povsem uporabnih vidikov.

Zadnje desetletje je, česar prej ni utegnil, namenil delu v rojstnem kraju, zastavljeno že prej: v Kozjem se mu je posrečilo z obsežnim strokovnim in gmotnim deležem prenoviti Kroflov

* Dr. Ingrid Slavec Gradišnik, višja znanstvena sodelavka, predstojnica Inštituta za slovensko narodopisje, ZRC SAZU. 1000 Ljubljana, Novi trg 2, E-naslov: ingrid.slavec-gradišnik@zrc-sazu.si

mlin, spodbuditi živahno zgodovinsko in muzejsko, a tudi družabno dejavnost, vse skupaj pa zapisati v že izdane in prihodnje publikacije. Vedno je imel pred očmi celostne obravnave, tudi delo o Kozjem. Morda gre za nekakšen dolg domačemu kraju, v katerem je mogoče – kakor v marsikaterem drugem – najti nekakšen etnološki laboratorij, v katerem so se v zadnjih dveh stoletjih makrodružbenozgodovinski procesi preslikali na lokalno mikroraven. S tem se logično sklepa njegov krog razumevanja, poučevanja, raziskovanja in bivanja, zgodovinskosti in etnološkosti.

Nekaj bežnosti

O začetkih

V prvem letniku mojega študija etnologije je profesor Kremenšek predaval šele v drugem semestru. Ne bom pozabila takrat še ušesom nevajenega zagnanega govora spod košatih brk in žarečih oči. Ne spomnim se natančno vsebine prvih predavanj: ker smo bili za semester v zaostanku, smo morali kolokvij iz obče etnologije (zgodovina etnologije) naštudirat bolj ali manj sami po učbeniku *Obča etnologija*. Drugi del snovi (predmet etnologije) smo obdelali seminarsko: priglasila sem se za obravnavo Ložarjevega uvodnega spisa v *Narodopisje Slovencev*. Brucki domača edina primerjalna literatura je bil omenjeni etnološki učbenik. Z nalogo sem se znašla in *medias res*, vedela sem, da moram ujeti razlike. In kako le bi si takrat mogla misliti, da bom čez približno tri desetletja uredila knjigo o Rajku Ložarju. Končni izpit iz obče etnologije v prvem letniku je ob seminarskih besedilih (od Ložarjevega naprej in nazaj) zahteval poznavanje etnološke sistematike in aktualnih etnoloških problemov in izhodišč, kakor so nam bili predstavljeni med predavanji in v drugem delu učbenika. Imen, del, problemov ... več kakor dovolj za sprva bolj radovedna kakor zaresna študijska branja, daleč od slutnje, še manj cilja, da jih bom kdaj prebrala sistematično, z vidika zgodovine humanistične misli in prelomov v etnoloških/antropoloških tokovih, da bom o njih tudi govorila naslednjim generacijam študentk in študentov. Branje je bilo prvo, ko smo v naslednjih letnikih imeli kolokvije iz »obveznega čtiva«. Ob njih nismo le spoznavali snovi, naučili smo se razpravljati, povezovati snovi in probleme ter ostriti misli in izražanje.

O odprtosti

Kako zares brezmejen je svet etnologije, sem zares začutila šele v tretjem letniku. Ob predavanjih profesorja Kremenška so bila predavanja profesorja Novaka. Tako zelo različna, a v mirnem sožitju, ponujena slušateljicam in sluшатeljem, da se kritično spoprimemo z njihovo snovjo in s problemi. Razprla so mi obzorja med narodopisjem in antropologijo. Tako kakor vsem, ki so jih bili pripravljeni videti in tudi v njihovih še prezrtih, zabrisanih ali zamegljenih poljih najti izziv za poznejše raziskave in kritične premisleke. In vsem nam je pustil iti po svojih poteh. Srčna hvala za to, prav posebej. Odprtost in strpnost do razlik sta hčeri medsebojnega spoštovanja.

O skrbi za druge in zaupanju

Ena od iskrenih profesorjevih skrbi je bila, kako zaposliti zagnane in uspešne študentke in študente. Poleg akcije načrtnega zaposlovanja diplomantk in diplomantov etnologije, ki jo je sprožil prek Slovenskega etnološkega društva, se je tako rekoč za vsako/vsakega posebej angažiral tudi sam. Ob diplomu mi je ponudil delo v oddelčni knjižnici, takrat zame najimenoitnejšem prostoru za odkrivanje širjav znanja. Po nekaj letih sem lahko z njim in naposled sama stopila v predavalnico. Druge je pospremil v regionalne in lokalne muzeje, tretje v zavode za spomeniško varstvo in še kam. To ne bi bilo mogoče, če ne bi izmeril položaja etnologije v slovenski družbi in premeril njenih razmerij z drugimi disciplinami ter ne bi poznal svojih diplomantov. In njihovemu delu sledi še danes, jih spodbuja enako zavzeto, kritično in naklonjeno.

O nazorih in obzorjih

Profesor ni nikoli prikrival svojih nazorov, nasprotno. Drugi so jih označili za marksistične, leve, komunistične ... Sam jih ima za zgodovinske (»Meni se je tudi marksizem pa zgodovina zdela ... gola življenjska izkušnja.«), takšne, ki življenja družb vidijo v prepleteni celovitosti, in predvsem izoblikovane na podlagi izkušenj, svojih in podobnih obrobni, ki v prejšnji etnologiji niso dobile glasu. Bile so (pre)vsakdanje za oko, prozaične za uho, a na drugi strani zaradi preplatenosti in prepletenosti zapleten in zahteven raziskovalni izziv. S tem se je spoprijel vsak po svoje.

O praksah

Ob disciplinarnih – etnoloških obzorjih, ki jim je namenjal obsežno pozornost z zarisom tokov njihove zgodovine in metodologije ter opozarjanjem na spregledano in aktualno problematiko raziskovanja »načinov življenja na ravni vsakdanjosti«, je širil tista, ki se jim je kdaj pa kdaj modno reklo interdisciplinarna. Konkretiziral jih je v vsebinskem in organizacijskem pogledu, s pobudami za dialog med disciplinami, za preseganje ločnic, ki pa jih je bilo treba poznati, da bi jih lahko prestopili. Veliko njegovih naporov je bilo namenjenih pokopu dvoglave etnologije, tj. ločenosti njene empirične prakse in domnevno privzdignjene teorije. »Kremenškova šola« ni bila zaprt prostor, iskala je poti, da bi vsakdanost in načine življenja ujela v prepričljive etnološke analize in pripovedi, ki sledijo nitim, stkanim med preteklostjo in prihodnostjo, med središči in obrobji, med posamezniki in skupinami različnih poklicev, stanov, spolov, starosti, nazorov, med prisilo in ustvarjalnostjo. Današnja pisana etnološka pokrajina je potrdilo, kako pomembno je pedagoško delo, ki študente od začetka vpeljuje v raziskovanje, jim daje prostor in možnosti v ambicioznih raziskovalnih načrtih, jih spodbuja k povezovanju znanja o človeškem bivanju, ki ga navsezadnje ni mogoče ujeti v meje ene discipline. Če pa že, etnologija ponuja neizmerne širjave, a hkrati ostaja prizemljena v človeški vzajemnosti. Tudi te se lahko s profesorjem Kremenškom vedno znova veselimo – strokovno in zasebno. In želim si, da bi bilo še dolgo tako! *Ad multos annos!*

Kolektiv iz Goričan: Boris Kuhar, Vera Sever, Pavla Zalokar, Pavla Štrukelj, Ivan Šprajc.
Foto: S. Kolar, Ljubljana, 1987

Jugoslovanski predsednik Tito na obisku pri Pavli Štrukelj v Goričanah.
Fotografijo hrani Boris Kuhar

PAVLA ŠTRUKELJ – VEČNA MLADENKA

Brskam po spominih, dogodki ostajajo, letnice izginjajo, imena so pozabljena. Za brskanje po starih revijah in časnikih ni časa in ne volje, malo si pomagam z internetom. Iščem Štrukelj Pavlo, našo Pavlico iz Štrukljeve vasi tam nekje na Blokah. Šestdeset let sva že kolega etnografa ali etnologa. Spoznal sem jo kot študentko v seminarju pri prof. Zupaniču. To je bil ženski seminar, spominjam se, da smo bili samo trije fantje: Tone Cevc, Jernej Šuštaršič in še eden fejš fant, ki je pozneje ušel pred množico vseh teh postavnih bodočih etnologinj v lemenat in sem ga ponovno srečal kot kaplana v Metliki. Vse drugo je bil ženski svet: dve Pavli, Jaja, Dušica, Dalmatinka Seka, Milka, Marička ... Za izpite smo se največkrat učili pri Šuštaršiču v vrtni uti za Dramo, včasih tudi pri Seki doma. Punce so imele vse mogoče nujne novice, ki so si jih morale izmenjati med učenjem. Navadno kot edini moški sem jih največkrat nič kaj prijazno opozarjal, kaj obravnavamo in da bo čez dva dni izpit. Spominjam se, da so pri prof. Bogu Grafenauerju vse punce opravile izpit iz prve roke, sam, ki sem se največ učil, pa sem se moral pri profesorju ponovno zgledati čez en teden. Kolobarjenje in Marija Terezija sta me pokopala, in to je bil moj edini izpit na ljubljanski univerzi, ki sem ga moral ponavljati. Pri vseh teh grehah je sodelovala tudi Pavla Štrukelj. Ko sem kot ravnatelj konec leta 1962 prišel v Etnografski muzej, sva s Pavlo, ki je v muzeju skrbela tudi za zbirke neevropskih kultur, imela največ dela s prevzemom Skuškovce azijske zbirke in z njeno postavitvijo na gradu Goričane. Tako je Pavla prevzela skrb tudi za to postojanko takrat že Slovenskega etnografskega muzeja. Pri delu sva izredno dobro sodelovala. Sam sem v Goričanah organiziral in se dogovarjal za vse odmevne razstave neevropskih kultur, Pavla jih je uresničevala in postavljala. Pozneje se je Skuškovi pridružila še bogata Beblerjeva razstava, po njej še Petkovškova zbirka in vsako leto še po nekaj zelo odmevnih razstav iz neevropskih dežel: El Dorado, zlato iz Kolumbije (40.000 obiskovalcev), Umetnost Aborinov – staroselcev Avstralije, Kitajsko novo leto, Ljud-

ska umetnost Ekvadorja, Umetnost Aztekov, Ljudska umetnost Mehike, Ciper – otok Venere in še kakšnih 50 razstav, odmevnih predavanj in muzejskih večerov. Pri skoraj vseh je bila Pavla Štrukelj podpisana kot avtorica strokovne postavitve za razstave ter kot avtorica in prevajalka besedil za kataloge.

S Pavlo sva nekajkrat potovala po Afriki: bila sva v Keniji in leta 1963 v Senegal. Tega potovanja se še najbolj spominjam. Po ogledu prvega festivala afriške umetnosti v Dakarju sva se odločila, da se bova skušala prebiti do najskrivnostnejšega plemena v tem delu Afrike, do kraljestva Diola ob reki Kasamansi, na robu pragozda, na jugu Senegala. To je bila prava avantura. Z afriškim taksijem sva se odpeljala na jug, nato z ladjo do Gambije in spet z afriškimi taksiji in avtobusi do cilja, vasi Osui, ki je bila sedež kraljestva. Tu je bilo posebno doživetje srečanje s kraljem Sibakujanom, ki je imel kar pet žena in kopico otrok. S kraljem sva se po nekaj skupnih steklenicah viskija spoprijateljila. Moral sem mu obljubiti, da bom za ženo vzel njegovo devetletno hčer, najbolj prijazno med vsemi njegovimi otroki, od mene pa je zahteval, da mu odstopim Pavlo. Imenoval bi jo za kraljico. Pavla je bila med tem pri velikem čarovniku Lambalu in ni vedela za dogovore. Ko je prišel čas odhoda, je kralj zahteval, da vzamem s seboj njegovo hčer in da Pavla ostane pri njem. Ker je vse izgledalo zelo resno, sva s Pavlo skočila na prvi kamion, ki je iz pragozda vozil les in se, ne da bi se poslovila od kralja, naskrivaj odpeljala do Zigenšoja, nazaj v civilizacijo. Tako naša Pavla ni postala kraljica, jaz pa sem ostal brez kraljične.

Pavla Štrukelj je bila uspešna in dejavna tudi na več področjih slovenske etnologije. Že v Orlovih raziskovalnih ekipah je največkrat raziskovala kar več področij. Spominjam se njenih odličnih zapisov s terena 19 – Loška dolina. Njeni zapisi segajo na področje šeg, verovanja, prehrane, lova, čebelarstva in prevoznštva, saj je bilo to pomembna dejavnost Loške doline. Kako nadrobno je zapisovala furmane, ki so tovorili les na železniško postajo na Rakeku, nazaj grede pa vozili najrazličnejšo robo za

* Dr. Boris Kuhar, dr. etnologije, publicist, upokojeni ravnatelj SEM. 1290 Grosuplje, Preska 24, E-naslov: kuhar.boris@siol.net

Med otroki kralja Sibakujana.
Fotogrami iz filma Borisa Kuharja Senegal, Pleme Diola, 1963

Pavla Štrukelj skrbno zapisuje pripoved ene od kraljevih hčera.
Fotogrami iz filma Borisa Kuharja Senegal, Pleme Diola, 1963

trgovine in gostilne v Loški dolini. Furmani so bili zelo žejni, pa tudi iznajdljivi in z vsemi žavbami namazani in so v sode z drobnim svedcem izvrtali luknjice, da je v podloženo posodico kapljalo slastno vince. Nato so luknjice zabili s klinčkom in dobro zamazali, zamašek soda pa je ostal brezhiben. Vse to je po pripovedovanjih starih furmanov naše Pavla verno zapisala.

Pavlo je še zlasti zanimalo vraževerje, zato je že ob začetku njegovega ravnateljevanja nastala zelo odmevna razstava Vraževerje na Slovenskem, s katero je muzej obudil do takrat malo raziskano etnološko področje. Ob razstavi smo zbrali in uredili veliko še neznanih podatkov, tudi tistih, razmetanih po starih listinah, knjigah in časnikih, v arhivih, muzejih in zasebnih zbirkah. Ob pripravi razstave smo zbrali veliko dragocenega gradiva, listin in predmetov, brez katerih bi težko postavili sedanjo stalno razstavo v SEM. Levji delež pri naši prvi razstavi Vraževerje na Slovenskem je nosila prav Pavla. Tako je bilo pozneje tudi pri večini razstav na gradu Goričane. Največja preokupacija Pavle Štrukelj pa so gotovo bili in so še danes Romi. Zanje se je odločila ne samo iz znanstvenih nagibov, temveč, da bi jim tudi pomagala do lepšega življenja, kot je sama zapisala v svoji imenitni knjigi

Romi na Slovenskem. V tej se je tudi ovekovečila v romski noši. Čedna mlada »ciganka« je bila ta naša Pavla. Iz nje je nastala priznana romologinja, ki so jo in jo še vedno vabijo na seminarje in okrogle mize povsod, kjer pri nas razpravljajo o Romih. Prepričan sem, da bodo drugi kolegi bolj natančno in dokumentirano osvetlili še druge plati dela Pavle Štrukelj, številne njene fotografije in za stroko danes še kako zanimive terenske zapise in zapisane razprave. Menim, da je ob zdajšnjem jubileju že čas, da ovrednotimo vse njeno delo, ki smo ga doslej prezrli malo iz malomarnosti, malo pa iz nepoznavanja. Sam sem Pavlo kot kolegico in sodelavko v muzeju vedno cenil in ji pri njenem delu stal ob strani. Tu in tam sva se tudi sporekla, imela različna mnenja ali pa je Pavla trmoglavila pri kakšni razstavi ali razpravi. Na koncu sva oba popustila. Pavli, mravljici pri delu v Goričanah in Slovenskem etnografskem muzeju sem še danes za to hvaležen, in vesel sem, da sva ostala dobra prijatelja. Upam, da se bova ob sobotah še srečevala na ljubljanskem živilskem trgu, kamor Pavla še vedno hodi po solato. Prepričan sem, da bo še dolgo, in ji to tudi želim.

»PA TMINU SE PATIEPAJE«: ŽIVLJENJSKI SVET LOKALNE SKUPNOSTI MLADIH V UGLASBENIH BESEDILIH Drugi del: Ustvarjanje lokalnosti¹

Izvirni znanstveni članek | 1.01

Izveček: Avtor analizira lokalno identiteto mladih Tolmincev v devetdesetih letih dvajsetega stoletja. V ustvarjanju glasbenih skupin in drugih pojavih prepozna produkcijo lokalnosti, ki je po eni strani v dialogu s »starimi« simboli, po drugi pa uvaja nove simbole, v katerih se prepozna lokalna skupnost mladih. Avtor ugotavlja, da je bil za vznik lokalnega identificiranja mladih ključen avtonomni prostor, še zlasti, ker je ta prostor svoje mesto našel na estetsko privlačnih krajih ob reki Soči.

Ključne besede: lokalna identiteta, ustvarjanje/produkcija lokalnosti, mladi, ljudska pesem, dialekt, glasba, prostor, scena, Tolmin

Abstract: Analyzed is the local identity of young inhabitants of Tolmin in the 1990s. By examining music production and other phenomena, the author suggests a production of locality. On the one hand, this production is in dialog with »old« symbols while on the other it introduces new symbols in which local youths recognize themselves. A significant role in the formation of local identification of the young was played by autonomous space, particularly because it is located in a esthetically pleasing locations along the Soča.

Key Words: local identity, production of locality, youth, folk song, dialect, music, space, scenes, Tolmin

V drugem delu članka, ki je nadaljevanje članka z istim naslovom v prejšnjem *Glasniku SED*, bom predstavil in komentiral več besedil skupin Medrje, Blêd bend in Tminski madrigalisti, pa tudi takšnih, ki bi jim lahko rekli sodobne ljudske pesmi, na podlagi katerih bi rad pokazal, kakšno mesto je v življenjskem svetu segmenta mladih v Tolminu dobivala lokalna identiteta. Omenjene glasbene skupine so, kot sem pokazal v prvem članku, predstavljale rez na lokalnem glasbenem prizorišču, »spremembe v glasbenih slogih [pa] so izvrsten indikator sprememb identitet« (Muršič 1997: 224).¹

V prvem članku smo spoznali, kako so določene prostorske spremembe iz devetdesetih let 20. stoletja spremenile pogled mladih Tolmincev na domače okolje. To okolje je z novimi prostori, predvsem s poletnima srečevališčema Sotočje in Johnson, postalo zelo pozitivno vrednoteno, domači kraj pa središče življenjskega sveta segmenta mladih. Za doseganje *axis mundi* ali obljubljenega dežela Shangri-La mladim ni bilo treba nikamor odpotovati, saj je središče nastajalo doma. V devetdesetih letih 20. stoletja je Tolminska tudi za marsikoga od drugod postala obljubljena dežela, kamor so mladi radi prihajali (glej Kozorog 2009: 167–221).

Pozitivni občutek središčnosti je prinesel več obratov v pogledu na svet. Ti obrati so se nanašali na relacije center–periferija, urbano–ruralno in sedanost–preteklost. Besedila omenjenih glasbenih skupin, brana kot celota, izražajo naslednje poglede mladih Tolmincev na svet in sebe: izražajo pogled, da Tolminci sicer živijo na obrobju, ki pa s prostori, kot sta bila Johnson in Sotočje, kamor so prihajali mladi iz vse Slovenije in tudi tujine, nastopa tudi kot središnji kraj. Nadalje izražajo pogled, da ima to obrobje sicer ruralni, kmečki značaj, da pa mu zato nikakor ne primanjkuje atributov, ki jih povezujejo z urbanostjo – še več,

prav izpostavljanje ruralnega kot odkrito izražanje zavesti o lastnem življenjskem okolju je delovalo kot prikaz nezaplankanosti, to je značilnosti urbanega okolja. Poleg tega pa izražajo še poznavanje lokalnih tradicij, lokalnih zgodb in zgodovine kot temeljev za prepoznavanje in komentiranje sodobnih dogodkov v tem okolju – tudi v tem primeru se je življenjski svet vzpostavljajal s skrito logiko, da sodobne dogodke legitimno komentiramo, ker poznamo »svojo« preteklost.

»Rural underground«²

Prvi in najočitnejši kazalnik, da so na lokalno (glasbeno) sceno v nekem obdobju vstopili elementi ruralnega, je bil poudarjeno narečni govor, ki je postal temeljni komunikacijski kod nekaterih tolminskih skupin, predvsem pa tudi kod spontanega, improviziranega ustvarjanja, kot je bilo značilno za park Jimi (in druga zbirališča). Akterji so to imenovali »petje v *tminščini*«, kod pa je bil poudarjeno narečno obarvan pogovorni jezik tolminske mladine z določenimi značilnimi lokalnimi slengizmi.

Tudi iz besedil je mogoče razbrati izrazito poudarjanje ruralnosti, ki včasih dobi značaj antagonizma nasproti mestu oziroma meščanskemu. Tako se skoraj nasilno za kmeta kot deprivilegiranega nasproti meščanu v pesmi *Ajnglc* postavijo Medrje (*zahmašne čižme si abrablješ, ka u was še dabrih buot ni / »svečane čevlje uničuješ, ko v vasi še dobrih škornjev ni«*). V pesmi je v odnosu med kmetom in meščanom izražen tudi prepad med periferijo in centrom:

Ka gdej wn z mesta se prkažeš,
pr puojlu se ti zgubiš,
na puojlu kmet pa zejle ahta,
ən ča de bi bu ti.

¹ Članek smo zaradi dolžine objavili v dveh delih. Prvi del s podnaslovom Uglasevanje je bil objavljen v *Glasniku SED* št. 50(3,4) 2010: 33–41 (op. ur.).

² Skovanka mladih iz vasi Čadrg (nad Tolminom), ki so svojo dejavnost, v marsičem podobno opisani (in verjetno tudi nastali kot odmev tolminske scene), začeli ob koncu devetdesetih let 20. stoletja.

* Dr. Miha Kozorog, podoktorski raziskovalec na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 1000 Ljubljana, Zavetiška 5, E- naslov: miha.kozorog@ff.uni-lj.si

Kadej jst bi bu ən ajnglc,
 kadej jst bi bu ti.
 Zahmašne čižme si abrablješ,
 ka u was še dabrih buot ni,
 de_b te striela udarla,
 si kmet usak dan želi.
 Nastuoj me gliedat tie u čela,
 ka usa patna se zdi,
 nazaj u miesta se abrni,
 de se ti ki na zgadi.

(Medrje: *Ajnglc*; besedilo je nastalo na podlagi improvizacije na nekaj *žurih*, melodija je prevzeta iz takrat aktualnega hita *An angel* skupine The Kelly Family.)

Opevanje kmeta v rock glasbi, ki velja predvsem za urbani pojav, ni najobičajnejša snov. Tminski madrigalisti, ki so (bili) nekakšna parodija vaške fantovske skupine (glej 1. del), so na kmeta pokazali tudi z oblačili: s suknjičem, klobukom, škornji, starimi hlačami, ipd. Toda skupina je s svojo celostno podobo tako esencionalizirala kmeta, kot ga je na drugi strani relativizirala. Tako je bila obleka spoj kmečkih oblek in sodobnih dodatkov, kot je na primer majica z emblemom kakšne metalske glasbene skupine, ki jo je eden od članov Tminskih madrigalistov ponavadi nosil pod suknjo (seveda tako, da se je emblem videl). Skupina je torej drugače pristopala do kmečke in pevske dediščine kot nekatere druge skupine, ki gojijo fantovsko petje,³ in sicer s subverzijo, značilno za alternativne rock skupine. Subverzivna je bila že sama predstavitevna pesem skupine, v kateri se najprej sprašujejo, ali v današnjem času sploh še kdo prepeva ali se vsi zgolj po rockovsko derejo (*a dans sploh kduo še paje?, usak le krul əm pa laje* / »ali danes sploh še kdo poje? vsak le kruli in laja«), nato pa skupina pove, da je bistvo njihovega petja predvsem druženje (*radi kəšna uberema, še rajš se ga pa uperema* / »radi zapojemo, še raje pa se ga napijemo«), ki pa vključuje tudi določene, za večinski pogled sporne prakse – kajenje marihuane (*ta druj da za na špina*⁴ / »drugi prispeva smotko marihuane«):

A dans sploh kduo še paje?,
 usak le krul əm pa laje,
 a sploh še kduo zna tkuo zapiet,
 de folk začne nariet.
 Ja, ja, medruj sma tisti Madrigalisti,
 ka radi kəšna uberema,
 še rajš se ga pa uperema,
 ja, ja, medruj sma tisti Madrigalisti,
 tminski usaj, če ne taprau,
 veseli pa narau.
 Ka jəmama waje,
 usak tul pa saje,
 ka spraznema biduon,
 zadenema tuon.
 Ta prv gre pa vina,
 ta druj da za na špina,

ta trejč uglasuje inštrument,
 četrt že pjen je, šment.

(Tminski madrigalisti: *Madrigalisti*)

Po eni strani je skupina Tminski madrigalisti z besedili parodirala življenje na vasi – na primer v pesmi o seksualno promiskuitetnem dekletu:

Huodm pa was, je ura že pazna,
 k zagliedam u aknu pržgana je luč,
 pa rečem, pagliedam, kier na pačiwa?,
 pagliedam, abstanem, nji se smeji.
 Žiefa, Jožiefa, s_tie_u sase ki škliefa,
 maš čudne nagie, k_se karače radie.
 Sm kaj se ustrašu, sm butnu pa tleh,
 ma Žiefa je dibje, sm bu hitra pr seb,
 ana zna lajet, je tastar na dabi,
 te kajlište asukne, de na vieš vč kuod si.

(Tminski madrigalisti: *Žiefa, Jožiefa*)

Po drugi strani pa so Tminski madrigalisti kmečko življenje lahko prikazali tudi v bolj resnem kontekstu, to je kot težavno in utemeljeno na upanju:

Piet atruok je jəmu, usak je zahtievu soj soud,
 žena je kuhala, tud ana je nucala dnar,
 ni bluo lahna kaj papierču dabit,
 zatuo je magu nieki nardit,
 ni bluo lahna kaj cvenka dabit,
 zatuo je magu nieki nardit.
 Dej mu ti Buoh za žviet,
 usaj nieki za tie_u usta diet.
 Bu je berač, je kupu kapač,
 žlica velika, əm pa dwa bika,
 žlica ni miela vč ki za zajet,
 bəka se nista vč viedla kam diet,
 use žiulejne ni tieu nč vč miet,
 zatuo pa mu dejma medruj zej zapiet.
 Usaj zej mu Buoh, mu Buoh mir dej.

(Tminski madrigalisti: *Ta pagrebna*)

Opraviiti imamo torej z močnim poudarjanjem kmečkega na neki samoopredeljeno »napredni«, alternativni mladinski sceni. Pravzaprav rabi ruralnost kot neke vrste ogledalo za poudarjanje te naprednosti, drugačnosti, posebnosti in urbanosti. Odmik od slovenskih in globalnih trendov k lokalnim specifičnostim je bil izraz samozavesti, in izjava, da nekdo ni omejen zato, ker je, kjer je (konkretno na periferiji) ali ker je, kar je (konkretno kmet), ampak je omejen takrat, ko trobi v isti skupni rog z drugimi, to je, kadar svoje posebnosti ne zna reflektirati (kmečkega so se zato lotili tako s spoštovanjem kot subverzijo). Ta specifični način izpostavljanja kmečkega kot značilne poteze lokalnega okolja je bil torej izraz lokalnega in hkrati mladinskega (lahko bi rekli tudi novega lokalnega) identificiranja.

»Uprl se kmečki je stan«

Na kmečko okolje so se ustvarjalci navezali tako na sinhroni kot tudi na diahroni osi. Navezovanje na zgodovino je na Tolminskem skoraj neobhodno povezano s kmečkim življenjem, saj je bil tamkajšnji osrednji zgodovinski dogodek kmečki punt iz leta 1713. Punt je danes eden osrednjih simbolov lokalne skupnosti (glej Cohen 1985) in je med drugim upodobljen tudi v grbu obči-

³ Na Tolminskem je na primer fantovska vokalna skupina Snežet prav tako prepevala lokalne ljudske pesmi in bila oblečena v kmečko opravo, a v njihovem primeru je šlo za drugačen način pristopanja do ruralnega in dediščine, in sicer kot do posvečene dediščine, iz katere ne gre briti norca.

⁴ Beseda *špina* je tukaj uporabljena kot izpeljanka besede *špinel*, ki pomeni 'smotko marihuane'.

ne Tolmin. Ta osrednji lokalni simbol je svoje mesto torej našel tudi pri novem ustvarjanju lokalnosti (Appadurai 1996) mladih. Najbolj je bila zgodovinska tematika značilna za Tminske madrigaliste, pri katerih je bil eden od članov⁵ še zlasti zainteresiran za lokalno zgodovino (o tem je pisal tudi v glasilu *Tminski kwantač*; glej 1. del). Spet pa, podobno kot v primeru odnosa do kmečkega, je bil tudi odnos do zgodovine ambivalenten, spoštljiv, kot v primeru pesmi *Zlatolaska*, in šaljiv, kot v primeru pesmi *Grajska*:

Je žviela na čōča z zlatmi lasmi,
začarala me je s plaumi ačmi,
tist cajt biu za hlapca pr njih sm dama,
senuo swa ukōp pasla, se imiela rada.
Ma adna nedejle pa maš u aštarij,
sa puobi mi rekli, se puntat bma šli,
sma vile an kase an ščire zgrabil,
ka pršu je tist dan beriče nagnal sma,
ta glawnga ubil,
upōru se kmečki je stan.
Z usakga se_j hriba, z usake wasi
naša wajska valila, par taužnt ōldi,
bl k_sma se bližal an grafu ōn Garic,
skuoz le vč nas je bluo lačnih pravic.
Tazadne sm suonce vidu tist dan,
kr plačani wajsk sma pastauli se u bran,
ka u wajgnu garu je Soukan,
mars kier je bu zaklan.
Gduo_b viedu kuolk liet u paržuonu sm gniu,
nuot šu še ws mlad an liep,
nuot ratu ws star sm an strgan an siu,
wn pršu balan sm an sliep.
Zej huodm an pajem z wasi da wasi,
bl žalastna sliš se muoj glas,
ka maje čāče med žiwmi vč ni,
ači ni vč plawih an zlatih ne las.

(Tminski madrigalisti: *Zlatolaska*)

Graf žwi gare wrh Gradu,
mu Ronhard je imie,
an kar naprej bi samo žru,
pazablje na gaspie,
kōkr adna ruojžca,
ta grajska sa gaspa,
samuo wrtnar je buojžca,
se z njuo u pastejl igra.
Graf ga samu pije,
se umiwat mu na da,
žakuoni mu smrdije,
umazan je za dwa,
zvečier kaj cajt pije,
na kanc ws pjen zaspi,
dokler ga na zwije,
an snieda ga uši.

(Tminski madrigalisti: *Grajska*)

V pesmi *Grajska* se je avtor navezal na lokalno legendo o tolminskem grofu, ki so ga zaradi zanemarjenosti požrle uši. Isti avtor je v pesmi *Matec* predstavil tudi znamenito legendo o zlatu v gori Bogatin.

Je stau Matec gare wrh rabi,
an gliedu je, če se vedri,
če_j čikle uziglina Rezjanka,
če gejnala bo scat pesjanka.
Enkrat Matec biu je kmet bagat,
mu debu je takwin,
ma usu_lih hadu je iskat,
zlatuo gar u Bogatin.
Je srejeu kazla zlatih ruoh,
sta gliedla se z ači u ači,
še zmōknt ni vč magu nuoh,
začaru ga je za use dni.
An zlatorog mu je riekue tkuo,
jst soj zaklad ti dam,
ma nkuol vč na bo tkuo k_je bluo,
za zmieri boš tulie ukawan.
Tulie baš pršu kaze past,
sej tak je muoj zaklad,
de ōnbedn ga na muore ukrast,
ōnbenmu ga na muoreš dat.
Je stau Matec gare wrh rabi,
an gliedu je, če se vedri,
če_j čikle uziglina Rezjanka,
če gejnala bo scat pesjanka.

(Tminski madrugalisti: *Matec*)

V pesmi je avtor poleg znanja o legendi o zakladu v Bogatinu razkril tudi svoje poznavanje lokalnih izrekov, konkretno izreka o Rezjanki, ki dviga krilo, kar pomeni, da bo nehalo deževati. V skladu s stereotipom o slovenskih ljudskih pesmih, po zgledu katerih so Tminski madrigalisti ustvarjali svoje avtorske stvaritve, pa imajo oziroma prinašajo njihove pesmi tudi določen moralni podton ali nauk. V pesmi o zakladu v Bogatinu se ta nanaša na lakomnost bogatega kmeta, ki je želel imeti še več. Sporočilo pesmi je, da je tudi dobil več, a to ni bilo materialno, temveč duhovno merljivo (*tulie baš pršu kaze past, sej tak je muoj zaklad* / »sem boš prišel koze pasti, saj takšen je moj zaklad«). Ta predstava o pastirju, ki v miru na planini pase živino, je romantična predstava o gorski avtonomiji, ki jo je, nanašajoč se na isto geografsko območje, tako izrazito ustoličil Simon Gregorčič v pesmi *Veseli pastir*.⁶ Omenjena predstava je bila na opisani mladinski sceni še dodatno podkrepljena s praksami v prostoru, saj so mladi redno z namenom druženja obiskovali okoliške pašne planine (glej 1. del).

Moralni nauk o sodobnem preobilju v nasprotju z nekdanjim pomanjkanjem in težaškim delom je v pesmi *Še Buoh de je bla plienta* podal tudi pevec in pisec besedil skupine Blêd bend. Pesem govori o prehrani gozdnih delavcev, v lokalnem kodu *gulcarjev*, značilne delavske skupine iz Tolminske, ki so konec 19. in v začetku 20. stoletja odhajali tudi na delo v bolj oddaljene kraje (Štajerska, Romunija, Srbija) (Rutar 2000: 148). Avtor tako v pesmi poleg moralne note pokaže tudi znanje o tradicionalni delavski skupini (*ka_b pliente na bluo, bi tam u bašku usi ki muhe bli* / »če bi polente ne bilo, bi tam v gozdu vsi kot muhe bili«):

Dans nam nč na majnka,
ma uselih se bednmu nč dielat na da,
ma učasih sma diel:

6 Tudi ta pesem je občasno (poredko) našla svoje mesto v pevskem repertoarju ob družabnih dogodkih.

5 Besedila so sicer pisali skoraj vsi člani skupine.

»Še buoh de_j bla plienta,
de lahka dielama«.
Učasih še frika zrawn,
za ad adzad pa skutnca,
še dvie tiepk za pasladk,
ən gulcarska južna je bla.
Ma še buoh de_j bla plienta,
de sma lahna dielli medruj,
ka_b pliente na bluo,
bi tam u bašku usi ki muhe bli.

(Blêd bend: *Še Buoh de je bla plienta*)

Znanje o lokalni zgodovini, tradicijah, izrekih, krajih, itd. je na opisovani sceni delovalo kot ena pomembnih oblik kulturnega kapitala. V ta kontekst sodi tudi znanje o lokalni kulinariki, kot jo zasledimo v zadnji pesmi,⁷ ki pa je bilo tudi praktične narave: pri druženju v kočah na pašnih planinah (pa tudi v dolini) je bila zelo pogosta jed tolminska frika, narejena iz lokalnega sira, krompirja in jajc. Svojo suverenost ob obisku planin pa je nekdo pokazal tudi tako, da je znal vprašati za sirove odrezke, imenovane *abriblni*, ki so ostanki ob pripravi sira, zato so jih sirarji delili zastonj. Tminski madrigalisti so tej jedi posvetili pesem, ki je parafraza lokalne ljudske *Jafka rdečje*:

Abriblni, abriblni sa buojš ki jafka rdečje,
abriblni, abriblni sa puot da grazne srečje.
U Čadrgu jh jəmaje,
jh bednmu na daje,
u Čadrgu jh jəmaje,
se z žviečnjem igraje.
Ači se jm kar buskaje,
ka vidje kuola sira,
ad srečje kar uriskaje,
jh riečje kar s ščiera.
Usakmu kar zasjeje se,
ka ga tie u usta diewa,
z ust se sliš le škripajne,
pa ciel dalin admiewa.

(Tminski madrigalisti: *Abriblni*)

Naveza na kulinarčno tradicijo se je v obliki moralnega izpraševanja izrazila tudi v improvizatorski pesmi, ki jo je ob družabnih dogodkih s kitro in z vokalom ponavadi začel kitarist vseh treh obravnavanih glasbenih skupin (improviziralo se je sicer o marsičem, a tradicionalna kulinarika je bila vedno njen sestavni in ponavadi uvodni del):

Zej mi ti pavej, kadej_s tazadnje plienta miešu?
Zej mi ti pavej, kadej_s tazadnje frika cuoru?

»Ni liepšga na svietu, k_je lejdi muoj stan«

Da je bila identiteta, ki se je vzpostavljala na lokalni mladinski sceni, nova oblika lokalne identitete (kot nekakšna opozicija in dialog z lokalno identiteto »starih«), bom pokazal v pričujočem razdelku, kjer bom izpostavil brezdelje, pitje alkohola in kajenje (tudi sajenje) marihuane kot tiste elemente življenjskega sveta mladih, ki so tej lokalni identiteti dajali alternativni in mladinski značaj.

Brezdelje, življenje brez obveznosti in naporov, skratka svobodno življenje, je bila značilna filozofija, ki se je vzpostavljala kot nasprotje delu v tovarni in je bila podprta z neobremenjenim življenjem na značilnih krajih ob Soči (glej v 1. delu pesem *The Tmin's summertime rock 'n' roll*), pa tudi s splošno rockovsko ideologijo. Ob slavljenju brezdelja in svobode je šlo predvsem za to, čemur teoretik rocka Simon Frith pravi »organiziranost ne-dela« (1986: 244), torej za to, da so vsakdanjik v malem kraju naredili bolj zanimiv. Na poseben način to slavljenje svobode izraža pesem Tminskih madrigalistov, ki sicer govori o delavki v tovarni (*tud na firmi mi acereje lih kašn fancu* / »tudi v tovarni mi ocvrejo kakšen zrezek«), ki pa je svobodna, ker nima ne moža in ne otrok:

Ni liepšga na svietu, k_je lejdi muoj stan,
atrac se na juočeje, muož pa na pride damu pjan.
Mi ni trieba ənkuol pamiwat lancu,
sej južnam panawad dele pr Krancu,
tud na firmi mi acereje lih kašn fancu,
ən kuos šalama pa si adtesam, ka dan gre h kancu.
Umazanih cujn mi ni trieba dast prat,
lih ənkrť na miesc muorm tist stroj ukurblat,
usranih rit mi ni trieba umiwat,
sej maje atrače nkuol na prime srat.
Fraj puobu se na majnka,
čelih dans usak rajš cuza tist pier,
ki de_b pagliedu za tašna dama,
Pamelinih mier.
Abedn mi na ragawil tam pa bajt,
abedn mi na krađe muoj cajť,
kadar čm zalutam tie u bar,
sej sam sm saj gaspadar.

(Tminski madrigalisti: *Lejdih stan*)

Pesem pa izraža tudi samovidenje izrazito moške skupnosti. Moške pesem opredeli kot pijance in kot tiste, ki raje kot za dekleti gledajo za lastno družbo v gostilni. Biti sam svoj gospodar, kar je v pesmi sicer položeno v usta ženske, pomeni iti v gostilno, kadar si to zaželiš.

Ker je bila pivska opredelitev verjetno najsplošnejša samoopredelitev skupnosti, je svoje mesto že zgodaj našla tudi v improvizatorskem bluesu, ki je bil del repertoarja družabnih dogodkov in katerega besedilo se je od *žura* do *žura* tudi spreminjalo. Blues je bil primerna oblika za pevsko improviziranje na temo prekomernega pitja alkohola in strahu pred bruhanjem (*pa Tminu ga radi pijema usi, ma usak se piene baji* / »po Tolminu radi pijemo vsi, vsak pa se bruhanja boji«) – delno ga navajam v obliki, kot sem jo slišal na nekem *žuru* na planini Prodi:

Je pršu tiedn spiet akou,
se_j pietk sried tiedna prsmejou,
že spiet usi viema, de boma pjeni,
zato naše tastare spiet use skrbi.
(Standardni refren:)
Pa Tminu ga radi pijema usi,ma usak se piene,
piene baji!

Skupina Medrje je svoj repertoar v veliki meri zgradila z improvizacijo na družabnih dogodkih, zato v številnih pesmih predstavlja neprečiščen, »divji« izraz tega življenjskega sveta. Tako je v pesmi *Gams* mogoče najprej zaslediti gorsko krajino in romantiko, o kateri pišem zgoraj (pesem je v prvi obliki tudi nastala na

⁷ Marija Rutar je kot tipično prehrano gozdnih delavcev s Tolminskega navajala »trikrat dnevno polenta s »friko« (2000: 144).

planini Prodi), nato pa preko improviziranih asociacij na druge živali Medrje pridejo do alkohola:

A muoj gams, joma ragie,
ka giedaje u nebo.
A muoj pəs, joma zabie,
ka grizejo u mesuo.
A muoj mačk, joma nagie,
ka laufajo za mišjuo.
Ma kuok ste liepe use žwali.
En meter, dva metra, tri metre...
stran od mene, k_me giedate u ači.
Pjeni ki žwali, me giedate u ači.

(Medrje: *Gams*)

Alkohol je bil v tem okolju pomembno družbeno vezivo, kar je pevec in pisec besedil skupine Blêd bend v pesmi *Playing cuzajne*⁸ v pidgin angleščini opisal kot lokalno igro oziroma šport, katerega profesionalci so lokalni posebneži in starejši domačini, ki jih je avtor nekaj naštel:

We are all good sportsmen in our band,
we all train a lot and we all enjoy this game,
now, we still put money in,
but we're gonna soon become professionals.
For us is still better Pikatonc,
and retired mailman Stankč,
but we soon gonna beat them,
and become professionals.
There are easy rules in this game,
you just have to giving up the bottles,
and put them near the mouth.
In the end, the winner is everyone,
so it's for all a happy end.
We are playing cuzajne.

(Blêd bend: *Playing cuzajne*)

Alkohol je bil torej tudi vez s »starimi«. Pesem omeni Tolmince, ki so bili v javnem krajevnem življenju znani kot pivci oziroma pijanci. Na pitje alkohola kot lokalno tradicijo, iz katere so mladi delno gradili svojo lokalno identiteto, se je navezovala tudi ljudska pesem *Pa Tminu se patiepaje* (glej 1. del), ki je bila verjetno največkrat zapeta ob raznih družabnih dogodkih (poleg ljudske pesmi *Magdalenca*). Tminski madrigalisti pa so to vez s tradicijo predstavili tudi z odo lokalnemu vinu, imenovanemu *klinta* (pesem je bila tudi stalnica v repertoarju družabnih dogodkov):

Klinterica, o moja klinterica,
nastuoj pred mana se skriwat.
Ka sm te usadu, sm mislu, de na boš abradila,
kuosi sa gar pa tebe skakal, ma mene ni ganila,
klinterica, ti si maje zej, jst zej druge nimam,
zej kuosam ti nč vč na dej, jst se te aprimem zej.
Ma druga lieta, le pačaki, klinterica,
se mi abieta, wn s stotih litru bom nariedu zla,
dieu te bom tie u flaškuon,
an jemu te bom prou pačas, cuzu.

(Tminski madrigalisti: *Klinterica*)

Mlade Tolmince, pri čemer je mislil ljudi s scene, je eden od njenih akterjev opredelil: »Edni sa ful zuwale, edni sa ful cuzale;

vsak ka ki zuje, tud ki papije, vsak ka ki papije, tud ki zuje.« To pomenilo, da ljudi s scene lahko razdeliš na dva dela, glede na to, s čim se več omamljajo, ne glede na to pa vsak, ki pije alkohol, tudi kadi marihuano, in obratno.⁹ Opraviti imamo torej s samo-predstavo skupnosti kot *zuwatorske* oziroma *kamilčarske* (oboje pomeni povezane z marihuano) in *cuzatorske* (pivske). V pesmih je marihuana na tak ali drugačen način pogosto prisotna. Že v prvem članku sem navajal pesem skupine Blêd bend *The Tmin's summertime rock 'n' roll*, ki s pomočjo prostora oriše lokalne prakse, med katerimi je tudi kajenje marihuane. Tminski madrigalisti so v svoji predstavitveni pesmi *Madrigalisti* (glej zgoraj) zapisali *ta prv gre pa vina, ta druj da za na špina*, in s tem povedali, da načeloma pristajajo na oba v skupnosti dominantna načina omamljanja. V svoji poznejši pesmi *Klinterica, koka, kanabis* so dodali še žvečenje koke:

Klinterica, koka, kanabis.

Klinterica je dabra,
je u riedu za kri,
če u jesen na suoncu,
duga zari.

Klinterica, koka, kanabis.

Koka je dobra,
je u riedu za muoč,
če u ustih je dabra,
je u riedu namučš.

Klinterica, koka, kanabis.

Kanabis je duobr,
za puhna reči,
za astma, za pluka,
če či te bali.

Klinterica, koka, kanabis.

Glaž sm nataču,
pinel sm skadil,
sm listje pržvieču,
glaž sm papiu,
na ws glas sm vrisknu,
sm puoknu pa miz:
klinterica, koka, kanabis.

(Tminski madrigalisti: *Klinterica, koka, kanabis*)

Žvečenje koke sicer ni bila običajna praksa v Tolminu, jo pa lahko v tem kontekstu beremo kot indigeno kulturno prakso, ki je zato svoje mesto našla med lokalnimi indigenimi praksami. Ko je ob koncu devetdesetih let 20. stoletja na opisano tolminsko sceno stopil heroin, je hkrati nastal tudi odpor do te droge in povečevanje tradicionalnih praks omamljanja kot superiornih. Odpor do heroína se je odražal tudi v poulični pesmi oziroma skandiranju »heroin, heroin, pršu je u Tmin, wn, wn, wn! / »heroin, heroin, prišel je v Tolmin, ven, ven ven!«, pa tudi v novonastali ločnici na sceni, ko se je kot »drugega« definiralo *igličarje*,

9 Glede na preference med marihuano in alkoholom so se deloma ločevale tudi *klape*. Obe substanci sta delovali kot družbena akumulatorja, saj sta omogočali komunikacijo, ki je predvsem v primeru zakonsko prepovedane marihuane potekala v bolj hermetičnih, »posvečenih« krogih. Prek te substance so lahko komunicirali predvsem tisti, ki so jo posedovali in so zato lahko povabili drugo osebo h kajenju (in bili zato drugič povabljeni tudi sami). Skratka, v nasprotju z alkoholom, ki je na voljo povsod, je bila marihuana takšna oblika kapitala, ki je krožil le med tistimi, ki so ga posedovali, čeprav je ves čas tudi prehajal te ožje kroge in so bili »dima« tu in tam deležni tudi drugi.

8 *Cuzajne* je bil lokalni slengovski izraz za pitje alkohola.

to je uživalce heroína. Zaradi besedne igre, ki se začne pri besedi »igla« (za vbizgavanje heroína), se je pojavila tudi samooznaka *listavci*. Iz »igle« je bila namreč izpeljana oznaka *igličarji* in nato *iglavci* ter kot opozicija tej *listavci*, ki asociira na marihuano (čeprav listi konoplje niso najbolj cenjen del rastline). Ta opozicija se je izražala tudi na šaljiv način, ko so druženje enih in drugih v istem baru nekateri označili kot *mešani gozd*.

Skupina Tminski madrigalisti je marihuano predstavila že v svoji prvi pesmi *Flančnk*. Ko je pesem nastala, to je bilo ob Predbožičnem presenečenju leta 1996 (glej 1. del), so ob tej humorni in družbenokritični prireditvi z njo dosegali subverzivni učinek, ko kmečki fantje (po obleki skupine) prepevajo o drogi. Zlasti subverzivno je bilo tudi besedilo, saj govori o kmetu, katerega delo je ponavadi tudi sajenje potaknjencev (*flančnk puojdm gare nest, majmu muožu u štalca* / »potaknjencev bom gor mu nesla, mojemu možu v hlevček«), a ko gre za gojenje konoplje, se lahko zgodijo zelo nepredvidljive stvari:

Flančnk puojdm gare nest,
majmu muožu u štalca,
de puojde tje u rabje sadit,
de pride wn taprawa.
Pamlad že pa uratih buta,
ni ga ad ənkođr,
flančnk gar zaliwa,
de jesen bo radila.
Pa pride palietje,
ni ga ad ənkođr,
či je muoj muojšč,
a se je zgubu?
Pa pride tje u jesen,
ni ga ad ənkođr,
dama ni ne drowc,
ən u štalc ni abenga.
Pa pridem jst gar ga pagliedat ki diela,
tie u štalca wn gare u planin.
Muoju muojšč se na gane,
na sliš ən na glieda,
je zut pou pərvč,
ad hudga zelejne.
Mu flance paberem,
u dalina se stačem,
ma ka pridem damow,
ən probam zej tuste ...
Zej viem zaki me muoj muojšč ni tiel glajštat,
k je visu wn gare u planin ws zadiet.

(Tminski madrigalisti: *Flančnk*)

Pesem dejansko opisuje lokalni praksi sajenja konoplje in kajenja marihuane. Na isto temo, ponovno tudi z vpeljavo kmečke motivike, pa je še zlasti zanimiva pesem, ki jo je do končne oblike, v kateri so jo v repertoar prevzeli Medrje, pripeljalo več avtorjev. Pesem je bila dolgo zgolj kot del repertoarja družabnih dogodkov s petjem (glej 1. del), na katerih je tudi dobivala »končno« obliko, skupina Medrje pa jo je v repertoar vključila šele naknadno.¹⁰ Začetek pesmi je najprej nastal kot šala na račun

konkretne osebe, ki je bila povezana tako z življenjem na kmetiji kot s sajenjem konoplje, nato pa je z dodajanjem besedila nastala zaokrožena zgodba o tem, kako se s kravjim mlekom omami celotna lokalna skupnost oziroma vsi Tolminci. Mleko pri tem ni bilo izbrano naključno, saj je bil eden od postopkov skupinske omame (občasno na *žurih*) tudi kuhanje mleka z dodatkom marihuane, ki se mu je reklo *mlečce strpiena* / »strupeno mleko«.

Tri krawe so se tam na trawnku pasle,
tam čier moja konoplja raste,
pa zaide ena u moj vrtiček,
in mi poje en vršiček,
pa pokliče še ostali dve,
kaj ko bi se ga zule use.
Pa vse tri krawe liegneje pa tleh,
pa mat pakliče Francija:
»Franci, bejž pa krawe tri tie u hlieu«.
Pa gre Franci po svoj kotliček,
in vse tri krawe pamuze,
pa še mala mlečca papije.
Pa se Franci wn s hliewa prsmeje,
ka je piu tista mlečce strpiena.
Drugi dan, ko se je zvečerilo,
Franciju se je posvetilo,
de kraw ni vč tam čier sa ble.
Pa pokliče policijo,
da mu krave spet dobijo,
policija naredi ogled,
in ob konoplji najde zgled,
komisar poje en vršiček,
in za njim še ostala dva kosmata,
in napiše v poročilo:
»Pred očmi se jim je stemnilo,
ker krave jedle so mamilo,
in so videle sajete tri,
in zato jih tu več ni.«
Tri krawe pa so se jim smejale,
kr so z zraka mleko špricale,
na use zbrane əldi.
Pa se use tie na Tmin prsmeje,
ka sa pil tista mlečce strpiena.

Življenjski svet mladih med predstavami o »starih« in ustvarjanjem lastnega mesta znotraj lokalne skupnosti

V dveh člankih, v katerih sem predstavil številne pesmi (a ne vseh), ki so v specifičnem obdobju nastajale na specifični tolminski mladinski sceni, sem želel orisati življenjski svet nekega segmenta lokalnih prebivalcev in z njim pokazati, da je lokalna identiteta, bolj kot nekaj vnaprej danega, občutje v nastajanju. Mladi so svojo lokalno pripadnost po eni strani gradili na že uveljavljenih simbolih lokalne skupnosti (punt), nadalje na tem, kar so prepoznavali kot splošne poteze umeščenosti območja (obroboje in ruralnost), po drugi strani pa na lastnih mladinskih praksah, ki pa so jim hkrati pripisovali lokalne vrednosti (na primer, *tminska damačica*, to je na Tolminskem pridelana konoplja, je veljala za boljšo od tiste od drugod). Vsaka generacija, a ne le generacija, tudi scena, torej svojo lokalno pripadnost šele ustvarja oziroma proizvaja (glej Appadurai 1996).

njena oblika poslej trdnejša.«

10 V svojem diplomskem delu sem leta 2002 zapisal: »Na dveh zadnjih koncertih je skupine Medrje izvajala tudi to pesem, čeprav se je daljše časovno obdobje (več kot pet let) pesem prenašala le s petjem na *žurih* (...). Če bo pesem našla svoje mesto v repertoarju skupine Medrje, bo

Seveda novi gradniki lokalnih identitet nastajajo znotraj oziroma iz starih struktur. Staro je torej trdoživo in ne izginja kar tako. A kljub tej trdoživosti nas v konkretnem opisanem primeru lahko preseneti intenzivnost izraza lokalne identitete, saj imamo opraviti s kar tremi glasbenimi skupinami, zraven pa še s »populičnim« petjem in z drugimi oblikami produkcije lokalnosti na sceni. Menim, da je bilo to intenzivno izražanje pripadnosti kraju in njegovim ljudem povezano z določenimi večjimi oziroma dramatičnimi spremembami v lokalnem okolju, ki so bile humus te nove lokalne folklore in izražanja. Ko so te nove stvaritve nastajale, oziroma nekoliko prej, so bile najdramatičnejši obrat v lokalnem družbenem okolju prostorske spremembe. Lahko bi sicer dodali osamosvojitve Slovenije in vznik lokalnih identitet v času, ko je oddaljeni Beograd zamenjala bližnja Ljubljana, a je po mojem mnenju to premalo. Menim, da sta prav prostora ob Soči (glej 1. del), ki sta omogočala javno izražanje mladih na dveh estetsko privlačnih lokacijah, kamor so prihajali tudi mladi od drugod (in s tem nastavliali ogledalo domačinom), rabila kot bistvena gradnika zgodbe o novem in drugačnem Tolminu, kjer je mladim (predvsem poleti) lepo. V tem prostorskem obratu prepoznavam sprožitveni moment za vznik lokalnega identificiranja med mladimi, ki so v devetdesetih letih 20. stoletja sodelovali v določenem krogu interakcij v Tolminu.

Za konec poskusimo postaviti aplikativni sklep. Kot je v svoji primerjavi »participatoričnega oblikovanja identitet« (kot smo ga spoznavali tudi v pričujočem članku) in pridobivanja identitet »zamišljenih skupnosti« (Anderson 1998) skozi šolski sistem in medije ugotavljal Rajko Muršič, sta moč in vztrajnost slednjih večja, saj imajo »[s]kozi participativno habituacijo pridobljene identitete – to je videti kot protislovje – (...) nekakšen univerzalni domet, saj posamezniku in posameznici omogočajo selitve ter vživetje v povsem nova družbena okolja« (1997: 230). Lokalno

identiteto (zaradi novih skupnosti, kot so razna družbena omrežja), raje ji recimo lokalnost (glej Appadurai 1996), lahko vzpostavljamo nanovo, neodvisno od kraja, kjer smo bili rojeni oziroma kjer živijo naši starši (vse bolj pa tudi neodvisno od fizičnih krajev sploh). Zato lahko za vodenje politike obrobni krajev (vasi in mest), kakršen je Tolmin, na podlagi predstavljenega gradiva priskrbimo predvsem naslednje aplikativno sporočilo: ključni za vzpostavljanje vezi s krajem s strani mladih pa tudi s strani »drugih« (tujcev) so pogoji participativnega in kreativnega prisvajanja lokalnih simbolov brez pretiranega vsiljevanja avtoritete nad njihovimi pomeni, za nastanek takšnih pogojev pa je ključen na kraj vezan avtonomni prostor.

Viri in literatura

- ANDERSON, Benedict: *Zamišljene skupnosti: O izvoru in širjenju nacionalizma*. Ljubljana: Studia Humanitatis, 1998.
- APPADURAI, Arjun: The production of locality. V: Arjun Appadurai, *Modernity at large: Cultural dimensions of globalization*. Minneapolis in London: University of Minnesota Press, 1996, 178–199.
- COHEN, Anthony P.: *The symbolic construction of community*. Milton Keynes: The Open University, 1985.
- FRITH, Simon: *Zvočni učinki: Mladina, brezdelje in politika rock and rolla*. Ljubljana: Krt, 1986.
- KOZOROG, Miha: Glasba–prostor–identiteta: Primeri iz Tolmina po letu 1945. Diplomsko delo na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2002.
- KOZOROG, Miha: *Antropologija turistične destinacije v nastajanju: Prostor, festivali in lokalna identiteta na Tolminskem*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2009.
- MURŠIČ, Rajko: »Razkrite krinke«: O lokalno-globalnih identifikacijah. V: Marija Stanonik (ur.), *Res Slovenica – Quo Vadis? Traditiones* 26, 1997: 223–236.
- RUTAR, Marija: *Tolminska je pesem*. Tolmin: Tolminski muzej, 2000.

»They Ramble around Tolmin«: The Life-World of a Local Youth Community Reflected in Lyrics Part Two: The Creation of Locality

Focusing on local identification within a local community in Tolmin, this article is a continuation of the text that was published in the previous issue of the Bulletin of the Slovene Ethnological Society. Analyzed is the emergence of local identification, or the production of locality, among the young of Tolmin in the 1990s. The author suggests that despite the relatively small size of the town this local community is neither monolithic nor does it possess a uniform local identity. Rather than that, different generations and communication groups (scenes) create their own symbols and mechanisms of local identification.

While the first part of the article focuses on characteristics of the local scene of the young; its spaces; and distinguishing qualities of the texts set to music as the principal elements of analysis, the second one examines the songs' lyrics and provides commentary on them. Since most of the lyrics are sung in a pronounced local dialect the author suggests that this indicates that the young are gradually turning to their local environment. The lyrics are divided into three segments. Two of them, namely the description of rural features of Tolmin and its environment, and reference to history and local heritage, have been interpreted as the dialog with the »older generation«. The author postulates that the third segment, which emphasizes idleness and freedom, proposes new coordinates of local identification. According to him, repeated references to marihuana suggest symbolic social delineation within the local community, not only as opposition to the »old« but also amongst the young, which is simultaneously a practice of local identification.

Both articles introduce a fundamental proposition that space played a crucial role in the formation of local identification of the young. At the beginning of the 1990s, two places were created along the Soča in which the local youths were able to freely express their autonomy and creativity. These spaces represented a new angle from which the young could perceive their home town, and at the same time acted as a mirror which newcomers, young people from elsewhere, could hold up to the young inhabitants of Tolmin. The youth of Tolmin thus gradually acquired a feeling of living in a distinctive environment. Whenever they went to one of their »own« locations they felt that they had come to a place that was special, particularly because both places were situated in aesthetically pleasing locations.

NARAVA POD KOŽO: HABITUACIJA ORNITOLOŠKIH VEŠČIN TER NARAVOVARSTVENIH NAČEL

Izvirni znanstveni članek | 1.01

Izvleček: V članku avtor pojasni, kako se utelesijo prakse opazovanja ptic oziroma kako se formira »ornitološki habitus«, ki po Bourdieuju deluje kot sistem dispozicij, ki zagotavlja nenehno dejavno prisotnost pridobljenih izkušenj. Ob življenjskih zgodbah ljubiteljskih in profesionalnih ornitologov ugotavlja, da ima pri njihovem občutku povezanosti z naravo in odnosu do živih bitij osrednjo vlogo prav »vcepljanje« znanj in veščin, ki jih novincem predajo najprej sorodniki in vrstniki, nato pa še učitelji in mentorji. V prispevku razloži še, kako na odnos ljudi do ptic vpliva njihova simbolika, ki se sčasoma spreminja, in izpostavlja nekatere ptičje vrste, ki so bolj všečne, opazne ali »karizmatične« in zato pritegnejo več pozornosti opazovalcev.

Ključne besede: ornitologija, habitus, ptice, narava, simbolika ptic

Abstract: Based on life stories of amateur and professional ornithologists, the paper explores bird watching practices, or the process of formation of the so-called »ornithological habitus«. According to Bourdieu, this habitus functions as a system of dispositions that ensures a constant, and active, presence of experience. The author argues that central to the ornithologists' feeling of connection with nature and to their attitude to living beings are the knowledge and skills transmitted initially by their families and peers, and later by teachers and mentors. The author also explains that people's relation to birds is influenced by the changing symbolism of these animals. In conclusion, the article examines those bird species that appear more pleasing, noticeable, or more »charismatic«, which is why they attract more attention from bird watchers.

Key Words: ornithology, habitus, birds, nature, bird symbolism

Uvod

»Ptice so zame vedno »tam« – in ne morem si kaj, da jih ne bi opazil, gledal in razmišljal o njih,« je zapisal britanski ornitolog Stephen Moss ter dodal, da so pernate živali osrednji del njegovega obstoja, saj so vplivale na ogromno različnih vidikov njegovega življenja (Moss 2008). V članku bom skušal tovrstnim entuziastom »pogledati pod kožo« in pojasniti, zakaj se nekateri ljudje počutijo tako povezani z bitji, ki jih po znanstveni klasifikaciji uvrščamo v razred Aves. Odgovor na to vprašanje je težji, kot bi pričakovali. Kadar sem ga med etnografsko raziskavo, ki sem jo izvajal med letoma 2006 in 2008, zastavil članom in članicam Društva za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije (DOPPS), so ponavadi odgovorili: ptice me privlačijo, ker so lepe in ker so tam, v naravi, kamor rad/a grem. Nekaj podobnega je spoznal tudi Moss, ki je to spraševal britanske ljubiteljske ornitologe, in ugotovil, da »[o]pazovalci ptic po naravi niso skupina filozofov. Če jih vprašaš, zakaj pravzaprav opazujejo ptice, ti podajo podoben odgovor kot planinci, ko govorijo o gorah: »Zato, ker so tam!«« (Moss 2006: 10) Odgovor pa dejansko ni tako preprost, saj s poglobljeno analizo ugotovimo, da ljudje najprej opazijo, nato pa opazujejo ptice predvsem zato, ker so se ornitoloških veščin priučili in ker so se sočasno naučili ljubiti in ceniti naravo.

V članku z etnografskim pristopom nadgrajujem izsledke raziskave, ki so jo v Veliki Britaniji izvedli v zgodnjih devetdesetih letih 20. stoletja. Takrat so prosili 232 učiteljev s področja naravovarstva, naj jim povedo, kaj je najbolj vplivalo na njihov odnos do narave in živih bitij. 42 odstotkov jih je kot najpomembnejši vzrok navedlo izkušnje iz otroštva, ko so imeli priložnost »biti zunaj, v svetu narave«. Med dejavnostmi, ki so nanje najbolj vplivale, so omenili pohodništvo, kempiranje, opazovanje ptic,

naravovarstvene akcije, vrtnarjenje, popotništvo in preživljanje prostega časa v naravi, daleč stran od »civilizacije« (Palmer po Milton 2002: 63). Ob koncu osemdesetih let minulega stoletja je na Severnem Irskem podobno raziskavo izvedla antropologinja Kay Milton. Osemindvajset naravovarstvenikov je vprašala, zakaj se jim zdita varovanje in ohranjanje narave tako pomembna. Večina, natančneje dvajset ljudi, ji je odgovorila, da zaradi osebnih izkušenj v naravi. Šestnajst sogovornikov je nato podrobneje pojasnilo, da so bile zanje ključne izkušnje v otroštvu, devet jih je v mladosti živelo na ruralnih območjih, kjer so pohajkovali po podeželju, štirje so omenili zanimanje za ptice v zgodnjih letih, dva pa sta govorila še o zanimanju za drevesa in divje cvetje. Skratka, večina sogovornikov je poudarila, da je ljubezen do narave nekaj, kar je že v otroštvu postalo *del njih* (Milton 2002: 63–64).

Tudi sam sem podobne odgovore pridobil med etnografsko raziskavo v društvu DOPPS, ki je nastalo leta 1979 in povezuje približno tisoč ljubiteljskih ornitologov ter ima od devetdesetih let minulega stoletja profesionalno ekipo, v kateri je zaposlenih že 19 ljudi (glej Podjed 2010, kjer je natančneje predstavljena organizacijska kultura DOPPS-a). V članku povzemam izsledke te raziskave in analiziram, zakaj je »privzgoja« zanimanja za ptice – ali pa katerokoli drugo živalsko oziroma rastlinsko vrsto – izjemno pomembna pri oblikovanju odnosa ljudi do živih bitij in narave nasploh. Kot bomo videli, postanejo ptice sestavni del posameznikovega »habitusa« (Bourdieu 2002) predvsem tedaj, ko je dovolj zgodaj ponotranjil izkušnje iz narave in nato s pomočjo vrstnikov, mentorjev in prijateljev nadgrajeval spoznanja.

Pomen prvih izkušenj

Članica DOPPS-a, s katero sva se pogovarjala, zakaj so jo narava in ptice prevzele že v mladosti, je stara približno trideset let

* Dr. Dan Podjed, univ. dipl. etnol. in kult. antropol., asistent in raziskovalec na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 1000 Ljubljana, Zavetiška 5, E-naslov: dan.podjed@ff.uni-lj.si

in je zaposlena na društvu, prej pa je bila aktivna prostovoljka. Razloge za njeno tesno povezanost z naravo in s poklicem, ki ga razume kot poslanstvo, lahko iščemo v njenem otroštvu.

Pojasnila je, da so jo živali od nekdaj privlačile, še zlasti pa so jo pritegnile ptice, ki jih je krmila med obiskom pri starih starših. Tedaj je rada gledala tudi slikanice s podobami iz narave, ptice pa je mnogokrat upodabljala na risbah. V tistem času je večino njenih vrstnikov in vrstnic zanimalo, kaj se godi v naravi. »Vsako popoldne smo viseli ob vaški mlaki, z rokami do komolcev v vodi,« je povedala, »a očitno sem le jaz za zmeraj običala v tem.« Pri devetih letih se je ob podpori staršev, ki so spodbujali njeno zanimanje za naravo, včlanila v DOPPS ter se odtlej občasno udeleževala društvenih izletov, čeprav ji je bilo spčetka »blazno nerodno priti na društvo,« saj tam ni imela vrstnikov.

V osnovni šoli je zanimanje njenih sošolcev in sošolk za naravo in ptice nekoliko uplahnilo, njo pa so pernate živali še vedno zanimale. V tistem obdobju je skušala sama izdelati ornitološko revijo, pri čemer se je zgledovala po DOPPS-ovi reviji *Acrocephalus*, hkrati pa je spodbujala sošolce in sošolke, naj se vendar zanimajo za ptice, a pri tem ni bila posebej uspešna. Ker je bila pri svojem zanimanju za naravo precej osamljena, ga je raje obdržala v »domišljijem svetlu«, z vrstniki pa se je pogovarjala o drugih rečeh.

Kot srednješolka je imela še več težav pri iskanju somišljenikov, saj so jo zaradi nenavadnega hobija – opazovanja ptic – imeli za »čudakinjo«, zaradi česar svoje prostočasne dejavnosti sicer ni skrivala, izpostavljala pa je tudi ni. Šele med študijem biologije je naletela na vrstnike s podobnimi interesi, ki jih je prepričala, da so se udeležili ornitoloških izletov. Tedaj je bila že aktivna članica DOPPS-a in je pomagala pri izvedbi društvenih dejavnosti. Po diplomu so jo povabili, naj se zaposli na društvu, to pa jo je privdlo v nenavadno situacijo, saj je dotedanji hobi nenadoma postal delo. Zato ni nenavadno, da je njen sedanjí poklic pravzaprav »sanjska služba«, ki jo osebno izpolnjuje in zadovoljuje.

Podobno kariero je imel moški v poznih tridesetih letih, ki je na DOPPS-u prav tako zaposlen in ga je ena od sogovornic opisala kot »srce društva«, in sicer zaradi številnih dejavnosti, ki jih vedno opravi z dobrošno mero entuziazma, pri čemer zna navdušiti in pritegniti druge člane in zaposlene. Tudi njega so od nekdaj privlačile živali, zato je že kot petletnik pod posteljo skrival posodo z žabjimi paglavci. Ljubitelja in poznavalca narave sta bila tudi njegova starša. Oče je delal v narodnem parku, njihov družinski prijatelj pa je bil gozdar, nekdanji lovec in navdušen fotograf divjih živali, s katerim sta tičala skupaj »kot rit in srjaca«. Že pri dvanajstih letih je z njim prebil večino koncev tedna, med katerimi sta skupaj fotografirala ptice.

Z društvom se je seznanil v zgodnjih devetdesetih letih 20. stoletja, ko so pripravljali obe temeljni deli slovenske ornitologije – zimski ornitološki atlas (Sovinc 1994) in atlas gnezdičk (Geister 1995). Na društvu so ugotovili, da je fant zbral veliko podatkov o pticah, še zlasti o koconogih kurah (na primer o divjem petelinu in ruševcu), kar je bilo med popisi za atlasa dragoceno. Ko se je bolj angažiral pri društvenih dejavnostih, se je prenehal intenzivno ukvarjati s fotografiranjem in se začel ukvarjati z drugimi rečmi. »Fotografija je bila [pomembna] predvsem na začetku,« je pojasnil, »ko pa sem spoznal DOPPS, me je potegnilo predvsem to, da so na društvu ljudje, ki grozno veliko vedo o pticah.« Dodal je, da sam pravzaprav ni potreboval mentorja, ki bi ga uvedel v ornitologijo, saj je večino znanja o koconogih kurah,

ujedah in gozdnih pticah pridobil od omenjenega družinskega prijatelja. To obširno znanje pa mu je omogočilo, da je najprej postal član društvenega upravnega odbora in se pozneje na društvu tudi zaposlil.

V organizaciji se je zaposlil tudi dolgoletni član DOPPS-a, ki je bil med intervjujem v zgodnjih tridesetih letih. Tudi njega so v zgodnjem otroštvu živali povsem prevzele. Zanimanje za naravo se je pri njem – v nasprotju z večino vrstnikov – ohranilo tudi v osnovni šoli. »Druge so pač bolj zanimale igrice pa avtomobili pa motorji, mene pa narava, živali,« je pojasnil. Z živalmi se je čutil tako povezan, da je želel biti v nenehnem stiku z njimi oziroma jih »imeti«. Zato je v sodelovanju z vrstnikoma na dvorišču sredi Ljubljane pripravil majhen živalski vrt, v katerem so imeli živali, ki so jih ulovili ob različnih priložnostih. Takrat je s prijatelji ugotovil, da se da ptice zlahka uloviti, zato so se osredotočili predvsem nanje. Hkrati je izvedel tudi za DOPPS in društveno poljudno-strokovno revijo *Acrocephalus*, kar je bilo zanj svojevrstno razodetje, saj je tudi s prijatelji izdelal amatersko revijo o naravi, živalih in biologiji. »In potem vidiš nekaj podobnega, samo na nivoju, ki je svetlobna leta višje. Potem si impresioniran,« se je spominjal prvega branja DOPPS-ove publikacije.

»Prvi stik, ki smo ga hoteli navezati z DOPPS-om, je bil čisto koristoljuben,« je pojasnil. Glavni namen skupine fantov, ki so skrbeli za živalski vrt, je bil pridobiti nove informacije o pticah, da bi jih lahko ujeli še več. Ob prihodu na DOPPS, kamor se je odpravil s prijateljem, ki je bil prav takšen entuziast kot on in se je pozneje poklicno posvetil biologiji, ju je sprejel tedanji tajnik društva, ki jima je društvene dejavnosti tako živo predstavil, da sta bila mladeniča nemudoma navdušena. Najbolj ju je prevzelo, da obstaja organizacija, ki združuje ljudi s podobnimi (nenavadnimi) interesi, kot sta jih imela sama. To prvo srečanje z društvom je bil prelomen dogodek v njuni karieri, ki jima je »odprl obzorje« in spremenil tudi odnos do živali in narave. Nekaj mesecev po včlanitvi v društvo sta že bila »spreobrnjena« in sta v kletkah ujete živali spustila iz ujetništva, njuno zanimanje pa se je od lova usmerilo k opazovanju. »Iz odjemalca narave sem postal zaščitnik,« je pojasnil sogovornik ter omenil, da je takrat tudi osebno dozoriel ter spremenil življenjski slog ter postal vegetarijanec. Še vedno pa sta s prijateljem, s katerim sta šla prvič na društvo, ostala zbiralca, le da sta zdaj »zbirala« opažanja prosto živečih ptic. Spočetka sta se torej ukvarjala s *tvičerstvom*, kot imenujejo izdelovanje seznamov ptic, ki jih je posameznik videl.¹ Pri njiju je takrat »šlo /.../ za zbirateljsko strast,« je pojasnil sogovornik. »Imela sva celo spiske, kaj imava, kaj nama manjka, in tako naprej. Imela sva plane, kaj dobiti.« Pozneje je znova prišel v stik s to strastjo, ko je začel – spet v navezi z omenjenim prijateljem – zbirati in pripravljati poginule ptiče. Sčasoma sta tako ustvarila veliko zbirko študijskih preparatov. Po študiju biologije se je začel ukvarjati z ekologijo ter uporabo ornitoloških podatkov v naravovarstvu. Na društvu je bil pred tem zelo aktiven in je sredi devetdesetih let postal član tedanjega izvršilnega odbora, naposled pa se je na društvu zaposlil.

Član društva, ki je bil med najinim pogovorom v zgodnjih tridesetih letih, se je v Slovenijo priselil iz Nizozemske. Zaposlil se je kot raziskovalec s področja biologije, se poročil s slovensko

1 Izraz *tvičer* izhaja iz angleškega jezika (*twitcher*) in se nanaša na osebo, ki porabi veliko prostega časa, ko potuje naokoli, da bi videla redke ptičje vrste (Moss 2004: 263; 2006: 96–97).

ornitologinjo, ki je zaposlena na društvu, ter si z njo ustvaril družino. Tudi on je omenil prelomni trenutek iz otroštva, ko so ga ptice zasvojile. Pri devetih letih sta ga namreč starša peljala v avstrijski Beljak, kjer je bila na ogled razstava ujed. »Od takrat naprej nisem nikoli več šel v normalno smer,« je nekoliko v šali pojasnil, kako ga je dogodek zaznamoval. Ker je bil tako navdušen nad pticami, sta mu starša omogočila, da se je včlanil v mladinsko sekcijo nizozemskega društva za zaščito ptic. Takrat se je večkrat udeležil ornitoloških taborov ter se včlanil še v mladinsko društvo za terensko biologijo in okoljske raziskave. V njem so imeli več sekcij, med drugim tudi za rastline in žuželke; takrat so ga začeli zanimati tudi metulji in kačji pastirji. »Tako sem postal bolj pozoren tudi na druga živa bitja,« je pojasnil nenadno razširitev interesnega področja. Pozneje je začel raziskovati še muhe trepetavke, s katerimi se še vedno ukvarja v profesionalni biološki karieri.

Pri nekdanjem predsedniku društvene sekcije, starem približno trideset let, se je prelomni trenutek, ko so ga očarale ptice, zgodil nekoliko pozneje kot pri drugih sogovornikih. Njegova ljubiteljska kariera se je začela šele v prvem letniku študija biologije, ko ga je nekega deževnega dne poklical prijatelj in ga povabil na ornitološki izlet. Zaradi slabega vremena je skoraj zavrnil ponudbo, potem pa si je v zadnjem trenutku premislil ter se z daljnogledom povzpel na ljubljanski grad. Že na poti je z zanimanjem opazoval zelenčka, na vrhu grajskega hriba pa ga je pričakala cela jata pinož.² »Popolnoma me je fasciniralo njihovo ogromno število,« je razložil. »In to se mi je zgodilo na gradu, kamor zahajam že vse življenje.« Naslednjo pomlad ga je prijatelj spet poklical in ga povabil na izlet v Krakovski gozd. »To je bil čisto nor izlet,« je dejal, »in od takrat naprej sem tri ali štiri leta zapored šel tja.« Naslednje leto se je udeležil še ekskurzije na Nežidarsko jezero blizu Dunaja, kjer je spet opazoval predstavnike številnih ptičjih vrst, in tedaj ga je ornitologija dokončno zasvojila.

Kot vidimo, so imeli najdejavniji člani društva v mladosti veliko stika z naravo in s pticami, poleg tega pa so večinoma navedli še prelomne trenutke v življenju, zaradi katerih so se dokončno posvetili ornitologiji, in sicer tako ljubiteljsko kot tudi profesionalno. Omenjene zgodnje izkušnje so pomembne, ker se v mladosti ljudje precej lažje priučijo prepoznavanja ptic – podobno kot se navadno hitreje naučijo tujih jezikov – poleg tega pa je v mlajših letih učenje na napakah nekaj običajnega, zato jih nenehno popravljanje bolj izkušenih opazovalcev ne moti tako kot bi jih v poznejših obdobjih (Moss 2006: 46). Iz navedenih primerov pa vidimo še, da pri navdušenju za ptice niso pomembni zgolj občutki posameznika, ki je videl zanimiv dogodek, temveč tudi občutki in zanimanje soljudi, s katerimi si delimo izkušnje pri opazovanju in spoznavanju narave (prim. Schutz 1972 ter njegovo razlago intersubjektivnosti).

Prenos znanja na novince

Pri privzgoji zanimanja za ptice in pridobivanju ornitoloških veščin so izjemno pomembni tudi mentorji, torej bolj izkušeni posamezniki, ki znajo in želijo posredovati svoja znanja. Zanimanje za naravo in živali se, kot rečeno, ne ponotranji zgolj z neposre-

dnimi posameznikovimi izkušnjami, temveč ga nanj prenesejo tudi drugi. V omenjeni Palmerjevi raziskavi je 38 odstotkov ljudi pojasnilo, da so nanje vplivali sorodniki, denimo starši, medtem ko jih je 21 odstotkov dejalo, da so nanje najbolj vplivali bližnji prijatelji ali drugi posamezniki, recimo mentorji v društvih (po Milton 2002: 70). Sam ugotavljam, da se ornitološko znanje in veščine zelo uspešno prenašajo na skupinskih popisih in izletih ter tudi na delovnih akcijah, ki niso neposredno povezane z opazovanjem ptic, so pa priložnost za pripovedovanje zgodb in izmenjavo izkušenj. Ornitoloških veščin se namreč težko priučimo le s pomočjo papirnatih vodnikov in zvočnih posnetkov, čeprav nekateri izvedenci trdijo, da je tudi to mogoče. Tudi DOPPS-ov ustanovni član, ki je bil mentor številnim nadebudnim ornitologom, pravi, da lahko znanje pridobimo le na terenu v naravi, po možnosti v spremstvu osebe, ki zna po eni strani prepoznavati ptice, po drugi pa predajati znanje. Sam je potreboval več let, da se je naučil prepoznavati ptice, saj ni imel pravega mentorja, ki bi mu pojasnil, katero ptico vidi. Ko pa je sam začel vzgajati nove člane, je presenečen ugotovil, da so ob njegovih nasvetih enako količino znanja in veščin usvojili v nekaj mesecih.

Bolj izkušeni člani na novince ne prenesejo le veščin prepoznavanja ptic, temveč tudi druga ornitološka znanja, denimo način zapisovanja opazanj v terenske beležke. Člani društva so mi pojasnili, da ni vseeno, kako posameznik v zasebno beležko vpisuje podatke o opaženih pticah, njihovih lastnostih, lokaciji, številu ... Ti podatki sicer navadno ostanejo za zasebno rabo, včasih pa jih uporabijo tudi za pripravo poljudnih ali znanstvenih publikacij ali naravovarstvenih (pri)poročil. Zato je pomembno, da so oznake v beležnicah vsaj približno podobne, saj jih lahko tako razumejo vsi člani. Tako se je sčasoma oblikoval skupen način pisanja v beležnice, hkrati pa se v zapiskih ohranjajo posebnosti posameznikov. Na vprašanje, zakaj si zapisuje podatke v beležnico na tak način, je mlad, a izkušen član odgovoril:

To so mi starejši rekli, naj delam, da se mi to splača. /.../ Potem ti rečejo tudi, kako piši. Da je najbolje, če si na terenu pišeš slovenska imena, doma pa latinska imena. Tako se naučiš latinska imena in imaš doma še eno beležko, če prvo izgubiš. Rezervno. Vse prepišeš doma. To dela dosti ljudi, ker so jim ljudje to povedali. Tako da se iz roda v rod prenaša, kako beležko pisati. Tako da je kolikor toliko podobno. Samo kakšni simbolčki zraven so različni.

Pri pridobivanju veščin, med katere sodijo tudi terenski zapiski, se torej prepletata tvornost in trpnost, participacija posameznika pa pri oblikovanju skupnega ornitološkega habitusa ni zanemarljiva, saj lahko vsak prispeva delež h korpusu znanja, in sicer ne le o prepoznavanju ptic, temveč tudi o tem, kako opisati opažanja iz narave.

Pomembna priložnost za mlade, da se priučijo opazovanja in prepoznavanja ptic, so tudi ornitološki tabori. Ti trajajo približno teden dni in se jih navadno udeleži nekaj deset mladih iz različnih delov Slovenije. Razumemo jih lahko kot »obrede prehoda« (Gennep 1960), pri katerih je skupina mladih ločena od družine in vrstnikov, s katerimi so sicer v vsakodnevnem stiku (faza separacije), da se v osami in pod vodstvom »starešin« priučijo veščin ter se po uspešno opravljenih preizkusih znanja (liminalna faza) in s pridobljenimi novimi spretnostmi in spoznanji vključijo v ptičarsko skupnost (faza reinkorporacije). Na enem takšnih taborov, ki je potekal na Gorenjskem, so udeležence in udeleženke,

2 Pinože (*Fringilla montifringilla*) so ščinkavcem podobne ptice, velike približno kot vrabci, ki se v velikanskih jatah, v katerih je več kot milijon osebkov, občasno zgrnejo tudi nad naše kraje.

stare od dvanajst do osemnajst let, namestili v osnovno šolo, kjer so na tleh telovadnice prespali v spalnih vrečah, vstajali ob svitu ter v skupinah pod vodstvom mentorjev opazovali in popisovali ptice v okoliških krajih. Precej udeležencev tabora se že več let zapored vrača na te dogodke, ki jih prirejajo na različnih koncih Slovenije, zato se dobro poznajo med sabo. Kot so mi povedali, sta glavna razloga za redno vračanje »ptice in dobra družba«, s čimer so zgoščeno ubesedili razloge za pripadnost ptičarskemu »plemenu«.³

Udeleženci tabora so povedali, da mora oseba, ki želi postati dober poznavalec ptic, razviti posebne vrline, ki jih pridobi od starejših in bolj izkušenih ornitologov. Pojasnili so, da mora opazovalec ptic znati poslušati, biti mora potrpežljiv in vztrajen ter pripravljen vstati dovolj zgodaj, ko lahko vidimo največ ptic. Poleg tega sta pomembni lastnosti tudi družabnost in prijaznost, saj se tako lažje vzpostavi stik z drugimi člani in lokalnim prebivalstvom, s katerim je dobro sodelovati, če želiš na nekem območju pridobiti informacije o pticah. »Če si nesramen, ti ne bo nihče ničesar povedal. Če pa si prijazen, te bodo povabili na kavo in izvedel boš marsikaj,« je pojasnila sedemnajstletna udeleženka tabora, ter dodala, da je večina članov društva izjemno prijaznih in vedno pripravljenih pomagati. Podobno je v članku, objavljenem v reviji *Svet ptic*, eden med udeleženci pojasnil, da je na taboru pridobil izkušnje o sodelovanju in razumevanju soljudi. Svoje vtise je strnil takole: »Naučiš se opazovati, naučiš se prisluhniti, naučiš se razumeti; vrline, ki te naredijo v življenju, ne samo dobrega naravoslovca, marveč sočloveka« (Rijavec 2008: 46).

Tudi vodilni član društva in profesionalni biolog je mnogokrat sodeloval na taborih – sprva kot udeleženec, nato kot mentor. Pojasnil je, da na taborih niso pomembna zgolj ornitološka znanja, ki jih pridobijo udeleženci, temveč tudi osebne izkušnje, s katerimi posameznik postane del skupnosti. Mentorji mnogokrat svetujejo mlajšim kolegom in kolegicam o povsem življenjskih stvareh, s čimer se utrjujejo poznanstva med njimi in se oblikuje skupnost. Ornitološki tabori so tudi priložnost za vzpostavljanje medgeneracijskih vezi in vezi med vrstniki. »Tam se lahko res dobro spoznamo,« je pojasnil sogovornik, in dodal, da se je z mnogimi mladimi ornitologi, katerih mentor je bil, spoprijateljil – pa čeprav so bili še osnovnošolci.

Vodja DOPPS-ove lokalne sekcije je pojasnil, da se morata motiviranje in vzgoja bodočih ornitologov začeti že v osnovni šoli. V srednji šoli, ko so mladi osebno že dozoreli, jih je namreč veliko težje »prevzgojiti«, da bi se zanimali za ptice in naravo. »Če se ga [opazovanje ptic, op. a.] dotakne dovolj zgodaj, se ga bo držalo tudi ko bo imel enaindvajset ali pa dvaindvajset let,« je pojasnil, ter dodal, da se ponavadi zgodaj vidi, kdo so bodoči profesionalni ornitologi. Drugi dejavni član je pojasnil, da so pri »prevzgoji« in »privzgoji« znanja izjemno pomembni tudi učitelji. Sam se je v DOPPS včlanil leta 1997 in se tedaj na pobudo osnovnošolske učiteljice biologije udeležil tekmovanja z naslovom Ptica leta, ki ga je priredilo društvo; na njem so z ekipo celo zmagali. Ta zmaga je bila spodbuda za nadaljnje delo in pridruževanje novih članov, ki jih je učiteljica spodbujala, naj razvijajo ornitološke veščine in znanja. »Kmalu sem ugotovil, da ta učiteljica sploh nima pojma o pticah,« je v smehu pojasnil

sogovornik. »Pozna recimo lastovice, kaj dlje pa njeno znanje ne seže. Ampak imeli smo srečo, da je poznala veliko ljudi z DOPPS-a in nas seznanila z njimi. Tako sem začel z njimi hoditi na teren.« Posrečen opis osebe, ki posameznikov ni motivirala z znanjem, temveč predvsem z entuziazmom, je podal nekdanji predsednik društva v uvodniku revije *Svet ptic*:

Presenečen sem obstal, ko sem na nasipu Ormoškega jezera opazil skupinico več kot 10 osnovnošolcev, udeležencev ornitološkega izleta ob letošnjem Evropskem dnevu opazovanja ptic. Navdušeno so si zapisovali podatke in nam za dobri dve uri povsem zasedli teleskope. Ptice so opazovali s posebnim žarom, in tisti hip sem vedel, da so med njimi bodoči ornitologi in bojoviti naravovarstveniki. Kaj takšnega pa se ne zgodi kar mimogrede, za mladimi mora stati človek, ki jih zna navdušiti, voditi in usmerjati. Tam ob robu je stala učiteljica manjše postave, a s toliko večjim srcem tako za mlade kot za ptice /.../ (Denac 2004: 3).

Kot vidimo, za prenos znanja o pticah in zanimanja za naravo skrbijo dejavni posamezniki, za katere niti ni nujno, da so izjemni ornitologi. Bolj pomembno je, da znajo druge navdušiti, da se začno zanimati za ptičji svet.

Prepoznavanje in določanje ptic

Ornitološki tabori in sodelovanje z mentorji so le del intenzivnega kopičenja znanja o pticah, ki ga pridobivajo novinci. Poleg skupinskega pridobivanja znanja in veščin je pomembno tudi individualno izobraževanje, ki je v sodobnem času olajšano zaradi kakovostnih vodnikov in zvočnih posnetkov, dostopnih kot prevodi tujih knjig in zgoščenke z oglašanjem ptic. Avtor zgoščenke, eden največjih slovenskih poznavalcev oglašanja živali, saj jih s sluhom prepozna približno 1.500, mi je pojasnil, da je bilo »ustno izročilo«, torej prenos znanja od mentorjev na učence, nekoč precej pomembnejše kot danes. Vodniki so bili namreč slabo izdelani, risbe ptic pa nepopolne. S sodobnimi vodniki je prepoznavanje ptic po videzu enostavnejše, saj so ptice na risbah ali fotografijah zelo podrobno predstavljene.

Ornitolog Stephen Moss pa pojasnjuje, da se med opazovanjem in prepoznavanjem ne smemo zanašati zgolj na vodnike. Bolje je neznanu vrsto najprej opazovati in se seznani z njenimi podrobnostmi. S takšnim opazovanjem si namreč ustvarimo »mentalno sliko« o ptici in tako razširimo »zalogo znanja«, kar nam pomaga pri prepoznavanju drugih vrst (Moss 2006: 25). S tem, ko vidimo eno samo ptico, pa navadno ne pridobimo dovolj znanja, da bi z gotovostjo prepoznali vse predstavnike te vrste, saj se pri nekaterih vrstah, na primer pri predstavnicah rac, samci in samice razlikujejo med sabo (t. i. spolni dimorfizem), poleg tega pa se nekatere vrste, denimo predstavniki galebov, v paritvenem času odenejo v t. i. svatovsko perje (2006: 26–28). Prepoznavanje je še bolj zapleteno, ker so si nekatere vrste, recimo kovaček (*Phylloscopus trochilus*) in vrbja listnica (*Phylloscopus collybita*), med sabo tako podobne, da jih lahko razločijo le poznavalci, in sicer predvsem po oglašanju, ki se med vrstama precej razlikuje (2006: 28). Pri nekaterih drugih vrstah, na primer pri raci mlakarici (*Anas platyrhynchos*), pa je dodatna težava pri prepoznavanju ta, da si racaki poleti nadenejo posvatovsko (t. i. eklipsno) perje, ki je zelo podobno rjavkastemu perju samice, zato jih takrat prepoznamo predvsem po rumenem kljunu in rdečerjav obarvanih prsih (Moss 2006: 29; Singer 2004: 70). Opazovalec

³ Izraz »pleme« uporabljam v Maffesolijevem (1996) smislu, torej kot nevodobno skupnost sorodno mislečih ljudi s podobnimi interesi.

Stik s pticami se vzpostavi tudi pri obročkanju.
Foto: Dan Podjed, Northumberland, Velika Britanija, 2. 6. 2006

Seznanjanje s svetom narave na ornitološkem izletu.
Foto: Dan Podjed, Medvedce pri Pragerskem, 2. 9. 2006

mora torej pridobiti ogromno izkušenj, da lahko suvereno trdi, katero vrsto je videl.

Prepoznavanje po oglašanju je še bolj zahtevno kot po videzu in ločuje začetnike, ki ptice prepoznajo predvsem s pogledom, in izkušene ornitologe, ki se pri tem zanesajo tudi – ali pa zgolj – na sluh. Temeljnega prepoznavanja po oglašanju, ki zadostuje za izvedbo bolj preprostih terenskih popisov, se je mogoče priučiti v letu dni, »če le imaš nekaj prostega časa, dober posluh in voljo«, je pojasnil izkušeni opazovalec. Tovrstnih veščin pa se s pomočjo knjig ne da pridobiti, saj so v vodnikih ptičje petje in druge glasove zapisali v obliki medmetov, ki so seveda prilagojeni pisavi, denimo »kreih«, »reb«, »piu«, »veek-vek-vek-vek-vek-vek«, »vit« in »cidit«.⁴ Veliko preprosteje se naučimo prepoznavati ptice s pomočjo zvočnih posnetkov. A brez zgoščenk, ki so pripravljene v Sloveniji, je tudi to težko, saj se ptice po svetu oglašajo v različnih dialektih. Britanski opazovalec ptic, ki pride v Slovenijo, bo zato na primer ščinkavca (*Fringilla coelebs*) le stežka prepoznal zgolj po oglašanju.⁵

Še bolj zagonetno je prepoznavanje ptic po 'džizu' (angl. *jizz*), s čimer opisujejo ornitologi splošni vtis, ki ga pusti ptica na opazovalcu z obliko, operjenostjo (barvo in obliko perja), načinom letenja in premikanja ter z drugimi značilnostmi, kot so oglašanje, pomemben pa je tudi kraj, kjer smo jo videli. Stephen Moss pravi, da džiz opisuje »nedoločljivo, skoraj neubedljivo vizualno »osebnost« posamezne ptice, ter dodaja, da bi s tem izrazom v budizmu verjetno označili ptičje *kajstvo* (angl. *isness*) oziroma 'notranjo teksturo lastnosti, ki se navzven izkristalizirajo kot unikatna in prepoznavna identiteta' (2004: 86). Sean Dooley je podobno opisal džiz kot »nedoločljivo lastnost posamezne vrste,

ki jo oddaja«, ter pripomnil, da čeprav mnogi tako razpoznavanje ptic »zavračajo kot nekakšno ptičarsko alkimijo, obstaja tudi fizična podlaga za zamislijo džiza« (2005: 78). Pri džizu se lahko spomnimo na učinek *gestalt* (t. j. 'učinek celotne podobe'), ki pojasnjuje kognitivne procese prepoznavanja. Med opazovanjem ptic namreč pride do kvalitativnega preskoka, ko hipoma vzremo in prepoznamo bitje kot celoto, namesto da bi ga prepoznavali po »sestavnih delih«. Takšna naj bi bila po nekaterih razlagah tudi etimologija besede džiz, ki naj bi izhajala iz spačene besede *gestalt*, to pa v angleško govorečih deželah pogosto napačno izgovarjajo in naglašujejo kot »džistalt«, kar so naposled skrajšali v »džiz« (Danca po McDonald 1996: 4). Po drugi razlagi gre za priredbo akronima GISS, ki so ga med drugo svetovno vojno v letalstvu uporabljali za določitev letal 'po splošnem vtisu glede na velikost in obliko' (angl. *general impression of size and shape*). McDonald (1996) in Moss (2006: 36) zagotavljata, da to gotovo ne drži, saj se je izraz v literaturi prvič pojavil že leta 1922, torej pred drugo svetovno vojno, in sicer v delu *Ptičja skrivališča in spomini iz narave*, v katerem Thomas A. Coward pojasnjuje, da ta izraz pogosto uporabljajo na Irskem. V tem delu avtor piše, da po džizu prepoznamo, denimo, znanca, ki se nam približuje iz daljave; čeprav je mračno in ne razločimo podrobno njegove obleke ali obraza, smo lahko prepričani, da smo človeka prepoznali, saj je na osebi kot celoti nekaj znanega. Enak način prepoznavanja je posebej pomemben v ornitologiji, pravi Coward (1922: 141–142), saj je treba v naravi ptice prepoznati hitro in kot celoto – brez premora za miselno analizo. In bolj ko nam je neka vrsta domača, manj smo lahko pozorni na detajle pri prepoznavanju.

Tak način prepoznavanja s subjektivnim občutkom, ki ga Moss opisuje kot »duhovno veščino, ptičarski zen« (2004: 86), je v ornitološki srenji lahko tudi sporen – zlasti če ni podprt z empiričnimi podatki in objektivnimi dokazi o opažanjih. Kot primer naj navedem debato, ki se je razplamtela po objavi poročila o opazovanju pri nas izjemno redke rdeče lastovke (*Hirundo daurica*), ki jo je član društva uzrl nad Sečoveljskimi solinami. V rubriki Iz ornitološke beležnice, v kateri revija *Acrocephalus* objavlja kratka terenska poročila, je svoje opažanje strnil takole:

V letu je bilo videti rdečkasto poprhamo trtico, sicer pa sem jo sam prepoznal po *jizzu*, ('značilnem vtisu', op. ur.), saj

4 S hripavim krikom v letu »kreih« se oglašja siva čaplja (*Ardea cinerea*) (Singer 2004: 48), samci mlakarice (*Anas platyrhynchos*), najbolj »običajne« race, ki jo vidimo na rekah in jezerih, se oglašajo z mehkim, pridruženim »reb« ali kratkim »piu«, samice pa prepoznamo po nizkih tonih, podobnih smejanju: »veek-vek-vek-vek-vek-vek« (2004: 70). Kmečka lastovka (*Hirundo rustica*) se oglašja z eno- do dvozložnim klicem za vzpostavitev stika »vit« ali »vit-it«, njen opozorilni klic pa je »cidit« (2004: 280).

5 Situacija je še bolj zapletena, ker petje nekaterih ptic, recimo črnoglavke (*Sylvia atricapilla*), precej variira že na območju Slovenije.

Prepoznavanje ptic po oglašanju pomeni prelomnico med začetniki in izkušenimi ornitologi.
Foto: Dan Podjed, Jelovica, 29. 6. 2006

Na ornitoloških taborih novinci opazujejo in upodabljajo ptice.
Foto: Dan Podjed, Begunje, 29. 6. 2006

je nisem videl prvič in se mi je »pojava« vtisnila v spomin. Rdeče lastovke sem se nagledal tudi lani maja na Cipru in bi jo prepoznal že na daleč po letu (Škornik 1991a: 88).

Urednik revije se je obregnil ob ta zapis, češ da je avtor njegovo prošnjo, naj s podrobnejšim opisom dopolni poročilo, ki ga je poslal v objavo, rešil na zanimiv način, namreč tako, »da je lakonično omenil priročniško prepoznavno rdečkasto trtico in da se je hkrati skliceval na značilen 'vtis' (*jizz*), ki ga je ta vrsta ptice zapustila v njem iz njegovih prejšnjih opazovanj na Cipru« (Geister 1991: 95). Ob tej opazki je dodal, da je bil nekoč mnenja, da je »ornitomanija«, kot je poimenoval nagnjenje k opažanju redkih vrst, »začetniška hiba, otroška bolezen ornitologov«, kot kaže, pa je to očitno »generična ornitološka bolezen. Z njenimi klicami je okužen daljnogled in močnejša ko je povečava, več je te golazni« (Geister 1991: 95). Sledilo je pojasnilo avtorja zapisa:

Mislim, da tu ne gre govoriti o kakršnikoli lakoničnosti, temveč samo o tem, kaj se je v tistem trenutku moglo videti. Ni se dosti videlo. Včasih, ko opazujem, se mi zgodi, da prepoznam kakšno vrsto »kar tako« in bi v tistem trenutku težko razložil ali opisal, po čem sem jo prepoznal (Škornik 1991b: 180).

Kot vidimo, velja prepoznavanje po džizu za ne najbolj znanstveno, saj se ne zanaša na empirična opažanja, temveč bolj na instinkt. Dejansko pa na popisih tudi najboljši opazovalci ptic uporabljajo to tehniko prepoznavanja – ali pa tak način gledanja. Ptice so namreč dostikrat prehitre, da bi jih imeli čas opazovati, poleg tega pa se pogosto skrivajo v grmovju, travi ali za drevesnimi debli in krošnjami. V takšnih okoliščinah jih v delčku sekunde, ko se pojavijo na spregled, prepozna le izurjeno oko. Prepoznavanje po džizu je tako primer *par excellence*, kako se pri opazovalcih ptic utelesijo znanja, ki jih pridobijo od mentorjev in iz strokovne literature, predvsem pa z dolgotrajnim učenjem ob napakah. Tako se namreč oblikujejo sistemi dispozicij, ki zagotavljajo

dejavno prisotnost minulih izkušenj; te izkušnje, spravljene v vsakem organizmu, skušajo zagotoviti v obliki shem zaznavanja, mišljenja in dejanja »pravilnost« praks in njihove nespremenljivosti v času zanesljiveje kot vsa formalna pravila in izrecne norme (Bourdieu 2002: 93).

S kopičenjem izkušenj, znanj in veščin – po možnosti vse od mladosti – se oblikuje ptičarski »šesti čut«, ki omogoča naglo prepoznavanje ptic v njihovem naravnem okolju. Dejansko ne gre za nikakršen misterij, temveč za postopno dopolnjevanje podatkov v kompleksnem sistemu s približno deset tisoč elementi.⁶ Bolj ko je »zbirka« popolna, prej pride do prelomnega trenutka, ko ptic ne gledamo več, temveč jih zagledamo oziroma uvidimo njihovo esencialno podobo.

Umeščanje v taksonomske skupine

Eden glavnih namenov opazovanja in prepoznavanja ptic – pa naj bo to po oglašanju, videzu ali džizu – je njihovo razvrščanje v taksonomske skupine. Ko po lastnostih prepoznamo ptico, jo lahko umestimo v eno od približno deset tisoč ptičjih vrst (Schneck 2009: 14).⁷ Vsaka od njih se uvršča v rodove, ti se nadalje povezujejo v družine, itd. Tako iz navideznega nereda kognitivnih zaznav opazovalci ustvarjajo red, kar je, kot pravi Nietzsche, temeljna človekova težnja in potreba, s čimer nastane »nekaj oprijemljivega, bolj splošnega, bolj domačega, bolj človeškega« (po Karnicky 2004: 257). Nekaj podobnega trdi tudi britanski ornitolog Stephen Moss, ki meni, da se ljudje »rodimo s potrebo po kategoriziranju in katalogiziranju sveta okoli sebe – po

⁶ Oziroma z nekaj sto elementi, če govorimo o pticah, ki jih lahko vidimo v Sloveniji.

⁷ Nova enciklopedija ptic (*New Encyclopedia of Birds*) navaja 9.850 vrst, Tudge (2008: 93) pa domneva, da jih je dejansko nekoliko več, in omenja okvirno število 10.500.

osmišljanju s poimenovanjem /.../« (Moss 2006: 24), zato ni nič nenavadnega, če želimo poimenovati in umestiti v kategorije ptice, ki jih uzremo. Opazovanje ptic je torej izvrsten primer, kako osmišljamo svet in ustvarjamo red iz nereda, domačnost iz nedomačnosti, splošnost iz posameznih primerov (prim. Berger in Luckmann 1988; Schutz 1972).

Ko določamo ptičje vrste in jih razvrščamo po taksonomskih skupinah, to počnemo relacijsko – v razmerju do preostalih vrst (Law in Lynch 1988). Ko nas mentor uči, po katerih lastnostih prepoznamo ptico, nam najprej pojasni, kako jo razložimo od podobnih ali sorodnih vrst, opozori pa tudi na ključne podobnosti med njimi, na katere moramo biti pozorni. Podobno tudi v pisnih vodnikih pri opisih posameznih vrst piše, kako se ptica po videzu, oglašanju in gibanju razlikuje od preostalih podobnih vrst. Posameznih vrst torej ne prepoznavamo (le) po njihovih inherentnih lastnostih, temveč pravzaprav po značilnostih vseh znanih ptičjih vrst, ki referirajo druga na drugo.

Za primer vzemimo breguljko (*Riparia riparia*), našo najmanjšo lastovko rjave barve, ki gnezdi v peščenih obrežjih. Za to ptico v enem od vodnikov piše, da »leti hitro, vendar njen let deluje bolj frfotajoče in manj usmerjeno na cilj kot pri drugih lastovkah« (Singer 2004: 278). Za skalno lastovko (*Ptyonoprogne rufestris*) piše, da »je večja od mestne lastovke in breguljke, njen let je manj frfotajoč, vendar hiter in močen kot pri hudournikih« (2004: 278). Za kmečko lastovko (*Hirundo rustica*) pa so pojasnili, da »[v] primerjavi z mestno lastovko /.../ gnezdi skoraj izključno v notranjosti stavb« (2004: 280), medtem ko mestna lastovka (*Delichon urbica*) »[v] nasprotju s kmečko lastovko gnezdi zunaj na stavbah, navadno več parov skupaj« (2004: 282). Opisi različnih vrst se torej sklicujejo drug na drugega ter tako strukturirajo sistem medsebojnih relacij oziroma označevalcev in označencev (glej Lévi-Strauss 2004; Saussure 1997). Derrida (1998) bi ob tem dejal, da ptica ne more biti definirana sama po sebi, temveč vedno z upoštevanjem 'razloke' (fr. *différance*). Po njegovem namreč pomen označevalcev sestoji iz razlik med elementi, katerih pomen se prelaga in odlaga. Posamezni označevalec tako nima svojega strogo določenega označenca, temveč ga določajo kontekstualne razlike v omrežju pomenov. Ptica sama po sebi, torej zunaj sistema, potemtakem ne obstaja. Smisel pridobi šele s tem, ko jo umestimo v sistem.⁸

Simbolika ptic

Osrednje poslanstvo ornitologov zapoveduje, da so vse ptice v sistemu enakovredne in da si zaslužijo enako pozornost. Tako je v teoriji, v praksi pa se je pokazalo, da lahko lepota ptic in njihova simbolna vrednost vplivata tudi na selektivni interes. Že kot taksonomska skupina so ptice v prednosti pred drugimi živalmi, saj imajo nekatere edinstvene lastnosti, ki burijo človeško domišljijo in zbujajo čudenje in občudovanje. So izvrstni navigatorji, saj najdejo pot celo v megli in temi. So tudi izjemni gradbeniki, saj pletejo zapletena gnezda, kar so naloge, za katere se zdi, da vključujejo inteligentnost in predhodno načrtovanje.

Ptice tudi skrbno varujejo jajca v gnezdu in izkazujejo altruizem pri vzgoji mladičev, s sposobnostjo letenja pa so sploh nekaj posebnega med živalmi in so zato na simbolni ravni komunikacija med nebese in zemljo kot božji odposlanci ali pa duhovi mrtvih, ki premoščajo vrzel med živimi in mrtvimi (Atwood Lawrence 1997: 9–10).

Člani in članice DOPPS-a se zavedajo, da imajo »konkurenčno prednost« pred drugimi sorodnimi društvi, ki se ukvarjajo z »manj privlačnimi« taksonomskimi skupinami, kot so, recimo, dvoživke, plazilci in netopirji. »Ptice so totalni zmagovalci,« je dejal predsednik DOPPS-ove sekcije, saj so »karizmatična bitja«, ki jih opevajo mnoge ljudske pesmi. Pojasnil pa je, da niso vse ptice enakovredne. Pozitiven pomen imata, recimo, lastovka in štoklja, ki prinašata srečo, medtem ko krogarju v Sloveniji navadno pripisujejo negativen pomen – pa čeprav gre za zelo inteligentno ptico. Na raznoliko konotacijo posameznih ptičjih vrst opozarja tudi Tine Germ v delu *Simbolika živali* (2006), kjer piše, da je golob »simbol ljubezni, zvestobe, nežnosti, miline, nedolžnosti, pa tudi ljubezenske izpolnitve, gorečnosti, naslade in plodnosti« (2006: 48). Krogar ali črni vran je od romantike »klasična prispodoba zlohotnosti, mrtvaške porogljivosti in bližajoče se nesreče« (2006: 98), v srednjem veku pa je zaradi črnega perja in prehranjevanja z mrhovino postal simbol pregrehe (2006: 99). Labod je zaradi belega perja simbol čistosti, brezmadežnosti in duhovne lepote v krščanski ikonografiji (2006: 107). Lastovke so bile v antiki simbol starševske skrbnosti in pravice, saj naj bi »z izjemnim čutom za pravičnost razdeljevale hrano med vedno lačne mladiče« (2006: 109), v krščanski ikonografiji pa nastopajo v prizorih Jezusovega rojstva in vstajenja ter označujejo pomladno prebujenje in napovedujejo srečo (2006: 112). Orel je že v antični Grčiji veljal za kralja vseh ptic in je simboliziral dostojanstvo, zmagovito moč, pogum, plemenitost, pravičnost in krepost (2006: 148), v srednjem veku je pogosto simboliziral boga ali Kristusa, v novem veku pa je postal simbol svobode duha in kreativnosti (2006: 148–152). Sokol je v antiki simboliziral hitrost, v srednjem veku pa tudi ponos in zvestobo, saj se vedno vrne na lovčovo roko (2006: 196). Sova je bila v antični Grčiji simbol modrosti in preudarnosti, v krščanstvu pa je zaradi nočnega življenja postala simbol nevernikov in krivovercev (2006: 200–201). Štoklja je že od antike znana kot prinašalka otrok, zato je povezana s plodnostjo, z ljubeznijo in družinsko srečo (2006: 207–209). Žerjav, ki živi v organiziranih jatah, v katerih ni nič prepuščeno naključju, je bil v antiki prispodoba za čuječnost, preudarnost in previdnost, zaradi skrbno načrtovanih selitvenih poti pa tudi za razumnost in premišljenost (2006: 256). S tem se seznam seveda ne konča, saj ima posebno simboliko večina ptičjih vrst, ta pa se prepleta z miti, legendami in verovanji (Tate 2007). Germova ugotovitev, da so se ptice »zalezle« v vse pore človeške kulture in nas spremljajo tako rekoč na vsakem koraku« (2008: 6), tako dejansko drži.

Nekatere ptice so zaradi simbolike bolj zanimive ali karizmatične, zato so ljudje nanje bolj pozorni (Bowker 2000: 665), večina opazovalcev pa ima še subjektivne preference, katera ptica je po njihovem mnenju najlepša ali najprivlačnejša. Čeprav so okusi različni, so mnogi na prvo mesto uvrstili vodomca (*Alcedo atthis*), ki je tudi v ornitoloških vodnikih opisan s presežniki. V enem od njih piše, da se njegovo »[v]eličastno obarvano perje /.../ pokaže v vsem svojem sijaju šele na sončni svetlobi«, njegova turkizno modra barva pa je opazna predvsem takrat, ko

⁸ Law in Lynch (1988: 285–286) dodajata, da so nekatere ptičje vrste pri takšnem relacijskem določanju vendarle izhodišče za prepoznavanje – pogojno rečeno so torej »ničla« v koordinatnem sistemu ornitološke sistematike. Avtorji vodnikov naj bi namreč domnevali, da vsi bralci poznajo in prepoznavajo nekatere »najbolj navadne« ptice, kot so vrabci in vrane, zato jih izberejo za izhodišče sistema.

»kot blisk leti tik nad vodo« (Singer 2004: 256). Tudi Tudge pravi, da je vodomec »ena izmed najbolj romantičnih ptic v Evropi ali celo na svetu« (2008: 233), medtem ko ga ornitolog Iztok Geister opiše kot »sanjski preblisk naših voda« (2008: 91). V neki televizijski debati je pripomnil še, da je ta žival zaradi barvitosti in načina življenja pravi »zvezdnik« ptičjega sveta.⁹

Takšne »karizmatične« ptice vzpostavljajo tudi mentalno povezavo z živalskim svetom – ali pa kar s svetom narave – ki ga po eni strani opazovalci pomagajo urejati, klasificirati in organizirati, po drugi pa z uvrščanjem v taksonomske skupine in s pripisovanjem simbolnih pomenov definirajo sebe kot del naravnega in družbenega sveta (Atwood Lawrence 1997: 3–4; Karnicky 2004: 257). Simbolizacija je tudi sredstvo za urejanje kaotičnega oziroma neurejenega sveta, ki pomaga pri definiranju posameznikovega položaja v svetu. Med opazovanjem ptic se ljudje po eni strani poistovetijo s svetom narave, po drugi pa definirajo sebe kot predstavnike vrste *Homo sapiens*, ki se razlikuje od vseh drugih živalskih vrst, čeprav si z njimi deli nekatere lastnosti. Poleg tega so ptice »totemske živali«, ki označujejo pripadnost ptičarski skupnosti, kar je najbolj očitno na logotipih ornitoloških društev, ki se tako rekoč brez izjeme »označijo« z eno izmed ptičjih vrst. John Liep pravi, da so

[p]tice kot totemske vrste pomemben sestavni del identitete, saj poudarjajo razliko med klanovskimi skupinami z različnimi totemskimi vrstami in krvno sorodstvo med skupinami, ki si delijo te vrste. Ptice so tako bistvene pri ustvarjanju posameznika, in sicer predvsem kot nosilci kolektivne identitete /.../ (Liep 2001: 15).

Ptice so po eni strani torej del naravnega sveta, po drugi pa jih ornitologi uporabljajo kot izhodišče za konstruiranje lastnih družbenih svetov, s čimer se vzpostavlja vez med družbenim in naravnim svetom, hkrati pa identifikacijski proces vzpostavlja in ohranja skupino ornitologov kot poznavalcev ptičjega sveta, ki zmorejo s pridobljenimi veščinami dostopati do narave.

Sklep

V prispevku sem predstavil, kako se odnos ljudi do narave in živih bitij, ki imajo tudi pomembno simbolno konotacijo, oblikuje z dolgoletno privzgojo znanj in spretnosti. Te pridobljene veščine lahko, če sledimo Bourdieuju (2002), opišemo kot »ornitološki habitus«, saj

[u]metnost terenskih veščin vključuje način oblačenja, način hoje, način gledanja in poslušanja; pravzaprav celotno vedenje. V širšem pomenu pa pomeni to tudi vedenje: o najboljših krajih za opazovanje ptic, o tem, katere ptice lahko vidimo v katerem habitatu, o najboljših delih dneva in leta za opazovanje posameznih ptic. In sčasoma se te veščine preobrazijo v instinkt /.../ (Moss 2006: 53).

Spoznanja v članku potrjujejo tudi znano ugotovitev, da je narava družbeni konstrukt (Evernden 1992; Descola 1996; Eder 1996; Ingold 2003), saj ne obstaja sama po sebi, temveč se formira z nenehnim vcepljanjem znanj in spoznanj o tem, kaj sodi v družbeni oziroma kulturni in kaj v naravni svet. Gary Allan Fine (1997, 1998) denimo trdi, da narava dejansko ne obstaja, temveč

jo ustvarjamo ljudje v procesu, ki mu pravi 'naravostvarstvo' (angl. *naturework*). Svoj pogled razloži takole: »Čeprav obstajajo posamezna drevesa, ptice in gobe, je narava delo kognicije, kulturnih dejavnosti in družbene organizacije. Kopičenje različnih objektov v eno kategorijo (narava) je zato človeško delo« (Fine 1998: 4). Ob tej ugotovitvi lahko dodam še, da je zelo pomembno, koliko živih bitij je posameznik sposoben umestiti v kategorijo narave. Če jih pozna ogromno – tako kot denimo najbolj izkušeni ornitologi – bo konstruirani svet narave bolj razumljiv in se bo sočasno počutil tudi bolj povezan z njim. Tovrsten »ekološki« pogled, pri katerem se posameznik zaveda, da je sam vpet v kompleksen sistem, ki ga sestavljajo živa bitja in njihovi habitati, pa je podlaga za varovanje in ohranjanje narave.

Takšna »ekološka« perspektiva je lahko tudi problematična, saj po eni strani utemeljuje egalitarnost med človekom in drugimi živimi bitji, sočasno pa vzpostavlja razliko med ljudmi, ki znajo dostopati do narave, in drugimi, ki za kaj takšnega niso »usposobljeni«. Ornitologi – pa tudi drugi poznavalci in ljubitelji narave – lahko namreč začnejo razmišljati o tem, da imajo zaradi svoje izkušenosti in znanja več pravic kot drugi ljudje pri opazovanju živali, saj ne motijo naravnih procesov, ker znajo kot »dvoživke«¹⁰ sočasno bivati tako v naravnem kot družbenem svetu. S habituacijo, ki obsega tako vzgojo v mladosti in učenje s pomočjo mentorjev kot tudi spoznavanje ornitoloških veščin na izobraževalnih delavnicah in taborih, se namreč (domnevno) naučijo približati svetu narave ne kot tujci, temveč kot njen sestavni del. Tisti, ki teh veščin niso usvojili, pa so lahko moteč dejavnik v naravi, saj z »nenaravnim« vedenjem motijo tako ptice in druge živali kot tudi »posvečene« opazovalce. Rešitev takšne zagate je v inkluzivnosti, ki ne vzpostavlja jasnih ločnic med poznavalci in nepoznavalci narave, s čimer se kategorije »družbenega« in »naravnega« razširijo in neločljivo povežejo med sabo.

Literatura

- ATWOOD LAWRENCE, Elisabeth: *Hunting the Wren: Transformation of Birds to Symbol*. Knoxville: The University of Tennessee Press, 1997.
- BERGER, Peter L. in Thomas Luckmann: *Družbena konstrukcija realnosti: Razprava iz sociologije znanja*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1988 (1966).
- BOURDIEU, Pierre: *Praktični čut*. Ljubljana: Studia humanitatis, 2002 (1980).
- BOWKER, Geoffrey C.: Biodiversity Datadiversity. *Social Studies of Science* 30(5), 2000: 643–683.
- COWARD, Thomas A.: *Bird Haunts and Nature Memories*. London in New York: Frederick Warne & Co., 1922.
- DENAC, Damijan: Uvodnik. *Svet ptic* 10(2), 2004: 3.
- DERRIDA, Jacques: *O gramatologiji*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo, 1998 (1967).
- DESCOLA, Philippe: Constructing Natures: Symbolic Ecology and Social Practice. V: Philippe Descola in Gisli Pálsson (ur.), *Nature and Society: Anthropological Perspectives*. London in New York: Routledge, 1996, 82–102.
- DOOLEY, Sean: *The Big Twitch: One Man, One Continent, a Race Against Time – a True Story about Birdwatching*. Crows Nest: Allen & Unwin, 2005.

⁹ Prepis televizijske oddaje Polnočni klub, ki je bila na sporedu 8. decembra 2006, je dostopen na http://www.rtvsl.si/odprtikop/polnocni_klub/ptice/.

¹⁰ Besedo »dvoživka« je neki sogovornik uporabil pri pogovoru o tem, zakaj lahko kot poznavalec narave dostopa do sveta narave, ne da bi v njem prizadejal posebno škodo, medtem ko večina ljudi tega ne zna.

- EDER, Klaus: *The Social Construction of Nature: A Sociology of Ecological Enlightenment*. London, Thousand Oaks in New Delhi: Sage, 1996.
- EVERNDEN, Neil: *The Social Creation of Nature*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1992.
- FINE, Gary Alan: Naturework and the Taming of the Wild: The Problem of »Overpick« in the Culture of Mushroomers. *Social Problems* 44(1), 1997: 68–88.
- FINE, Gary Alan: *Morel Tales: The Culture of Mushrooming*. Cambridge (Massachusetts) in London: Harvard University Press, 1998.
- GEISTER, Iztok: *Acrocephalus* 12(48), 1991: 95.
- GEISTER, Iztok: *Ornitološki atlas Slovenije: Razširjenost gnezdkilc*. Ljubljana: DZS, 1995.
- GENNIP, Arnold van: *The Rites of Passage*. Chicago: The University of Chicago Press, 1960.
- GERM, Tine: *Simbolika živali*. Ljubljana: Modrijan, 2006.
- GERM, Tine: Simbolika ptic. *Svet ptic* 14(2), 2008: 6–9.
- INGOLD, Tim: Globes and Spheres: The Topology of Environmentalism. V: Kay Milton (ur.), *Environmentalism: The View from Anthropology*. London: Routledge, 2003, 31–42.
- KARNICKY, Jeffrey: What is the Red Knot Worth?: Valuing Human/Avian Interaction. *Society and Animals* 12(3), 2004: 253–266.
- LAW, John in Michael Lynch: Lists, Field Guides, and the Descriptive Organization of Seeing: Birdwatching as an Exemplary Observatory Activity. *Human Studies* 11, 1988: 271–303.
- LÉVI-STRAUSS, Claude: *Divja misel*. Ljubljana: Krtina, 2004 (1962).
- LIEP, John: Airborne Kula. *Anthropology Today* 17(5), 2001: 10–15.
- MAFFESOLI, Michel. *The Time of the Tribes: The Decline of Individualism in Mass Society*. London, Thousand Oaks in New Delhi: Sage, 1996 (1988).
- MCDONALD, David: The Etymology of Jizz. *Canberra Bird Notes* 21(1), 1996: 2–11.
- MILTON, Kay: *Loving Nature: Towards an Ecology of Emotion*. London in New York: Routledge, 2002.
- MOSS, Stephen: *A Bird in the Bush: A Social History of Birdwatching*. London: Aurum Press, 2004.
- MOSS, Stephen: *How to Birdwatch*. London, Cape Town, Sydney in Auckland: New Holland Publishers, 2006.
- MOSS, Stephen: *This Birding Life: The Best of the Guardian's Birdwatch*. London: Aurum Press, 2008.
- PODJED, Dan: *Perspektive in problemi participacije: Etnografska analiza organizacijske kulture v Društvu za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije* (doktorska disertacija). Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2010.
- RIJAVEC, Aljaž: Ščasoma ti je takoj jasno, da ni vse, kar leti, lastovka. *Svet ptic* 14(2), 2008: 46.
- SAUSSURE, Ferdinand de: *Predavanja iz splošnega jezikoslovja*. Ljubljana: ISH, 1997 (1916).
- SCHNECK, Marcus: *101 Golden Rules of Birdwatching: Twitching Tips and Tales to Inform and Entertain*. London: Ebury Press, 2009.
- SCHUTZ, Alfred: *The Phenomenology of the Social World*. Evanston: Northwestern University Press, 1972 (1932).
- SINGER, Detlef: *Kateri ptič je to? Ptiči Evrope*. Kranj: Narava, 2004 (2002).
- SOVINC, Andrej: *Zimski ornitološki atlas Slovenije: Rezultati zimskega kartiranja ptic članov Društva za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije*. Ljubljana: Tehniška založba Slovenije, 1994.
- ŠKORNIK, Iztok: Rdeča lastovka. *Acrocephalus* 12(48), 1991a: 88–89.
- ŠKORNIK, Iztok: Ali papir prenese vse? *Acrocephalus* 12(49), 1991b: 180.
- TATE, Peter: *Flights of Fancy: Birds in Myth, Legend and Superstition*. London: Random House Books, 2007.
- TUDGE, Colin: *Consider the Birds: Who They Are and What They Do*. London: Penguin Books, 2008.

Nature under Their Skin: Habituation of Ornithological Skills and Nature Protection Principles

Drawing on an ethnographical study conducted among members of the Slovene Ornithological Society between 2006 and 2008, the author investigates life stories of amateur and professional ornithologists. The text postulates the extreme importance of experience gained in childhood and in youth in the formation of the so-called »ornithological habitus«. Knowledge about birds and the skill of their identification are namely transmitted from generation to generation. In addition to parents and peers, and partly also to educational establishments, mentors and their wealth of knowledge about birdlife play a key role in this process.

The text next then discusses essential skills necessary for bird watching, particularly the ability to identify birds by their appearance, sound, and overall appearance. These are the skills necessary for monitoring birds and for participating in censuses of bird populations and in other related activities in the Slovene Ornithological Society. In the course of long hours spent outdoors, identity of many birders transforms to an extent that they feel at home in nature just as much as in their cultural and social milieu. This may lead to certain problems, for example to an idea that one has privileged access to nature. However, the »ornithological habituation« presented in this text is generally positive. It creates close symbolic ties between people and other living creatures, which in turn leads to a higher level of nature protection awareness.

NOVODOBNA KOLONIZACIJA?

Migracije Britancev v Soško dolino in Baško grapo

Izvirni znanstveni članek | 1.01

Izvleček: Avtorica v članku s pomočjo terenskega dela in literature predstavlja ključne razloge »privilegiranih« migracij; po vstopu Slovenije v EU se je namreč na trgu nepremičnin začelo pojavljati vse večje število tujih kupcev, med njimi največ Britancev. Presežek sredstev in nakup drugega doma, olajšano gibanje v prostoru, večja dostopnost informacij in migracija so le nekatere vsebine, s katerimi se povezuje opisani pojav.

Ključne besede: »privilegirane« migracije – migracije kot način življenja, Britanci, EU, drugi dom, mediji, kolonizacija

Abstract: After Slovenia has become a part of the European Union the real estate market in Slovenia experienced a growing interest of foreign buyers, particularly those from Great Britain. Based on field-work and literature, the study supplies key reasons for the so-called privileged migrations. Some of the causes for them are a surplus of money with which these buyers purchased their second home; easier access for foreign owners; increased availability of information; and migration.

Key Words: »privileged« migrations – migrations as a lifestyle, the British, EU, second home, media, colonization

Uvod

Prvega maja 2004 je Slovenija z enakopravnim članstvom v Evropski uniji vstopila v skupno območje prostega pretoka ljudi, blaga, storitev in kapitala ter na skupni nepremičninski trg. Iz prej (neznane) male državnice v srcu Evrope smo za tujce postali nova, zanimiva turistična destinacija in »sveži« trg za nakup nepremičnin. Sprva je obstajala bojazan pred večjim številom italijanskih kupcev, ki se je na koncu izkazala kot upravičena. Po podatkih Davčnega urada Republike Slovenije¹ so glede na število kupljenih nepremičnin na drugem mestu takoj za Britanci. Britance zanimata predvsem dve območji: zahodna in severovzhodna Slovenija. Sama sem se pri raziskavi osredotočila na severozahodni del Slovenije, kjer sem intervjuvala britanske kupce in skušala ugotoviti vzroke za nakup nepremičnin.

Drugi dom ... britansko kupovanje hiš po Evropi

Hiše so bile od nekdaj za nas dobra investicija.

Zdi se mi povsem naravno kupiti še eno hišo.²

Odločitev za nakup drugega doma je za prebivalce Velike Britanije kar pogost pojav, ki se je razširil tudi na druge države v Evropi in zunaj nje. Britanci so začeli kupovati druge domove (počitniške hišice) v 60. letih prejšnjega stoletja, ko so začeli rasti njihovi razpoložljivi dohodki. Britanski načrtovalci podeželja so izrazili skrb zaradi porasta števila počitniških hišic, saj so se začele kmetije v velikem številu spreminjati v druga bivališča in so predvsem na obalnih predelih in podeželju začele množično rasti počitniške hišice (Clout 2001: 493). Drugi dom je značilen prostočasni, potrošniški element; cena hiše običajno ni previsoka, vrednost zemlje narašča z njeno uporabo, medtem ko druge potrošniške dobrine (jadrnice, kamperji, itd.) s časom izgubljajo na vrednosti (Paris 2006: 15). Med razmišljanjem o vzrokih za to ne moremo mimo Margaret Thatcher, ministrske predsednice

med letoma 1979 in 1990, ter njenih reform, ki jih v pogovorih navezujejo na procese »krepitve« ljudstva. Številni avtorji danes Britanijo razumejo kot socialno fragmentirano družbo, kjer se življenje vrti okrog posameznika, njegove družine in predstave o boljšem življenju na podlagi lastništva nepremičnine in potrošniških dobrin. Finančni zlom leta 1987, ki mu je sledil tudi zlom trga nepremičnin, je ljudi postavil na realna tla (po Storry in Child 2002: 177–186). Sodobno družbo je označil kot družbo, ki vedno bolj kaže znake »hiperpotrošnje«, razlaga pa jo kot »potrošnjo, ki zavzema vedno večji delež družbenega življenja« ter jo vodi čustvena in hedonistična logika po potrošnji iz lastnega užitka, ne pa tekmovalnost z drugimi. To razlago lahko povežemo z drugim domom, ki je objekt želje, čiste potrošnje posameznika in gospodinjstva za lastno uporabo, po načelu, da »to počnemo, ker lahko« (po Paris 2006: 18).

Drugi dom je »luksuzna dobrina«, ki je uporabljena občasno in je bolj namenjena prostemu času ter preživljanju počitnic in uživanju kot pa bivanju. Sprva so tovrstne domove kupovali starejši ljudje (po 45. letu), predstavniki srednjega in višjega sloja, hiše so namenili preživljanju počitnic, za dom, ko se bodo upokojili, ali kot investicijo (po Paris 2006: 4–6). Trend se je z leti nekoliko spremenil, med mojimi sogovorniki je bilo že veliko mlajših od 45 let.

Britanci so se navadili vlagati svoj denar v nepremičnine, še zlasti v tiste, ki z leti pridobivajo na vrednosti. Druga hiša je bila zanje ponavadi zanesljiva kapitalska investicija (Gallent in Tewdwr-Jones 2000: 75). Vzroki za to so nestabilnost delniškega trga in vlaganja v borzo ter navada najemanja posojil z nizko obrestno mero. Poleg tega je po besedah ene med mojimi sogovornicami za Britance kupovanje v tujini »velika stvar« oziroma »del tradicije«, saj se jih kar precej odloči za tovrstni nakup. Naj bo ta namenjen bivanju – domu in selitvi (takoj ali ob upokojitvi), preživljanju počitnic (veliko se jih odloči za nakup počitniške hiše v tujini), investiciji (nakupu po porastu cene sledi prodaja ali zaporedje nakup–prenova–uporaba–prodaja) ali za poslovne potrebe (razvoj turizma, oddajanje, ipd.). Po podatkih raziskave o transnacionalnem lastništvu drugega doma, ki je

1 http://www.durs.gov.si/si/stevilo_kupljenih_nepremicnin_v_rs_s_strani_tujcev/, zadnji pregled 10. 12. 2009.

2 Tu in drugod, kjer ni posebej označeno: citati informatorjev.

bila izvedena v Veliki Britaniji med letoma 2003 in 2004, se je izkazalo, da se je število lastništev drugih domov v tujini povečalo veliko hitreje kot pa znotraj Britanije. Glavni vzrok za to naj bi bila cenejša ponudba posestev v omenjenih deželah, kjer pa je zaradi povečanega povpraševanja cena začela rasti (po Paris 2006: 12).

Po nekaterih podatkih naj bi se Slovenija poleg že omenjenega četrtega mesta na lestvici »dvajsetih območij na svetu, kjer se splača vlagati v nepremičnine« po enem letu (januar 2006) uvrstila še na osmo mesto lestvice »dvajsetih najbolj vročih držav, kjer je mogoče priti do hitrega zaslužka z nepremičninami« (More 2006). Zato je Slovenija postala za nekatere Britance zelo privlačna, s čimer so se strinjali tudi moji sogovorniki.

Življenje na podeželju

Želel sem oditi od tam, kjer sem bil, stran od običajnega življenja, in najti svoje mesto nekje v hribih. To je bila moja želja že od nekdaj. Bilo je samo vprašanje časa, kdaj bom to storil.

Ljudje so spoznali, da so na podeželju boljše življenjske razmere kot v mestih in so tam začeli kupovati majhne hiše. K temu so pripomogle tudi predstave o življenju na podeželju, želja po izkušnji »tradicionalnega« življenja in nižje cene nepremičnin. Marsikatera od vasic, kjer se je večina hiš spremenila v drugi dom, je sedaj postala »vasica duhov«, saj ljudje tja zahajajo le na počitnice. Zaradi tega je ponekod izginila prvotna »tradicionalna« družbena skupnost. Najprej so se v Španiji in Franciji s podeželja izselili mladi, vanj pa so se naselili novi ljudje iz mesta/tujine, in to tako za stalno kot samo med počitnicami (glej tudi Walderen 1996, 1997, 1998; Lindknud 1998: 144; Drake in Collard 2008). Selitve med mestom in podeželjem so se začele v 50. in 60. letih 20. stol., ko so se revnejši podeželjani v iskanju (boljše plačane) službe selili v mesta. Obenem so začeli bogati mestni ljudje podeželske vile in zapuščene kmetije migrantov kupovati za počitniške hiše. Tako se je v začetku 70. let začelo povečevati število kupljenih počitniških/upokojenskih hiš daleč stran v revnih podeželskih skupnostih Skandinavije, srednje Francije, Italije in drugod ob Mediteranu, sedaj pa še v Vzhodni Evropi (Boissevain 1996a: 47–48).

Ko je vrednost nepremičnin v Veliki Britaniji narasla (tudi zaradi drugih vzrokov – podnebja, okolja in ljudi), se je njihovo zanimanje za nepremičnine razširilo še na druga območja zunaj Velike Britanije, čez Angleški kanal v Dordogne, Normandijo in druge okraje v Franciji (Clout 2001: 493). Stimulativne so bile predvsem nižje cene nepremičnin podeželskih posestev v Franciji. Nekaj sta k temu prispevali tudi predstava in želja po doživetju bolj sproščenega francoskega življenjskega sloga (v Gallent in Tewdwr-Jones 2000: 5 in 75).

Med bolj znanimi primeri je tudi Španija, kjer je do sedaj največ tovrstnih primerov. V Španiji so Britanci sprva kupovali nepremičnine v obalnih predelih, ne pa na podeželju in v notranjosti (Gallent in Tewdwr-Jones 2000: 85), vendar so se danes razširili tudi v notranjost Španije. Zasedimo jih še v Italiji, Grčiji, pojavljati pa so se začeli še v novih članicah Evropske unije (poleg Slovenije sta na udaru še Bolgarija in Romunija). Tudi v Sloveniji so »novi« kupci zainteresirani predvsem za nakupe v ruralnih predelih, tako zaradi nižjih cen nepremičnin kot idilične narave. Soška dolina in Baška grapa sta po teh kriterijih idealno

okolje. Travniki, gozdovi, hribi, gore, reke, majhne vasice, odmaknjeni zaselki, stare hiše, prijazni ljudje in umirjen življenjski ritem so bili med glavnimi odgovori sogovornikov na vprašanje, zakaj se selijo.

Nakup nepremičnine v Sloveniji

Ko smo prvič prišli sem na počitnice, smo obiskali Bled. Potem smo na internetu našli nepremičninsko agencijo in bili osupli nad številom hiš, ki so bile na prodaj – za bistveno manj denarja kot drugod. Nato smo se odločili, da bomo prišli v ta del Slovenije, v Soško dolino, ki je zelo lepa in zelo podcenjena, lep kraj za bivanje, v bližini pa so poceni letalski prevozniki.

V Sloveniji naj bi se Evropejci vedno bolj pogosto za nakup nepremičnin odločali zaradi njene idealne lokacije in naravnih lepot. Turizem kot najhitreje rastoča industrija v državi v zadnjih letih in prenovljena zakonodaja o odprtju trga nepremičnin za tuje kupce sta na tem območju pričarala idealno priložnost za nakup nepremičnin. Trend nakupa počitniških hiš pa med Britanci narašča; trenutno največ kupujejo v Španiji in Franciji. Vendar sta omenjena trga v zadnjem času počasi postala nasičena, narasle pa so tudi cene. Zato naj bi Slovenija ponujala idealen novi trg in v začetku precej dostopne cene.

Pred vključitvijo v Evropsko unijo, 1. maja 2004, so narekovali cene nepremičnin Slovenci in nekaj tujcev, ki so lahko kupili posest. Po vstopu so cene pričakovano narasle in se začele približevati evropskim normam. Posestva so do takrat lahko kupovali le tisti, ki so živeli v Sloveniji, ali tujci, vendar po dolgih birokratskih postopkih, ki so obsegali pridobivanje dovoljenja države za vsak primer posebej.

Določena območja v Sloveniji so za nakup počitniških hiš bolj »popularna«, cene pa so že dalj časa višje kot drugod. Medtem pa razna »odročna« območja, za katera se angleški kupci zanimajo predvsem zaradi nizkih cen nepremičnin, začenjajo z njihovim prihodom in povpraševanjem pridobivati na vrednosti, posledica tega je višanje cen. Razloga za to pa sta tudi uvedba evra in sorazmerno visoka inflacija. Po navedbah sogovornika so cene hiš na podeželju v Sloveniji bistveno nižje kot v Veliki Britaniji, medtem ko so cene nepremičnin v Ljubljani primerljive s cenami v Londonu.

Po priključitvi Slovenije EU je bilo konec zapletenega procesa pridobivanja dovoljenj na Ministrstvu za pravosodje, tako da na nepremičninskem trgu za državljane EU ni pravnih omejitev. Vendar sta se Slovenija in EU dogovorili o možnosti uporabe varnostne klavzule, ki bo Sloveniji omogočila zaščito nepremičninskega trga na nekaterih območjih, kot so kmetijska zemljišča, gozdovi in počitniške hiše. Varnostno klavzulo bo Slovenija lahko uveljavljala do leta 2011, če bi preveliko povpraševanje tujcev po slovenskih nepremičninah povzročilo motnje na nepremičninskem trgu, na primer skokovito naraščanje cen (Zoltar-Bolc 2005).

Zaradi tega od 1. maja 2004 na Davčni upravi RS vodijo evidenco kupcev nepremičnin glede na njihovo državljanstvo.

Značilnosti nakupa druge hiše

Porast števila nakupov druge hiše ni izoliran pojav, temveč je povezan z različnimi drugimi elementi socialnih sprememb in makroekonomije. Nasprotniki tega posebnega potrošniškega bla-

ga v njem prepoznavajo izvirni razlog za niz socialnih »problemov«, ki se lahko izražajo v regionalnem ekonomskem odklonu, padcu števila prebivalcev na podeželju ali lokalnem pomanjkanju stanovanj. Tisti, ki so temu pojavu bolj naklonjeni, trdijo, da je njihova rast pokazatelj širših družbenih usmeritev, ki odsevajo moderne delovne vzorce, preference glede porabe prostega časa, večjo gibljivost posameznikov in višje dohodke na določenih družbenih področjih. Njihova prisotnost na določenih območjih nakazuje spremembe, vendar jih ne podpira (Gallent in Tewdwr-Jones 2000: 3). Vse te značilnosti lahko zasledimo tudi na obravnavanem območju. Dokler pod druge hiše spadajo hiše in posestva, ki ne zadovoljujejo enakih potreb kot prvi dom, povzročajo sorazmerno malo problemov, v nasprotnem primeru pa se lahko pojavijo politični, socialni, ekonomski in okoljski problemi (Downing in Dower v Gallent in Tewdwr-Jones 2000: 30).

Na območju terenske raziskave sem naletela na obe različici: tako na hiše, ki niso bile več primerne za bivanje (ali bi potrebovale veliko sredstev za popravilo), kot na stanovanja v mestnem središču ali manjše hiše sredi vasi. Tako kot sogovorniki naprečične kupujejo iz različnih razlogov, tako imajo tudi zelo različne želje glede lokacije; večina kupcev ima raje stare hiše s »karakterjem«. Nekateri so se odločili za nakup hiše v središču vasi, kraja ali mesta, drugi pa so svoj miren izoliran kotiček iskali na samem.

Izbor lokacije je delno povezan s samim namenom rabe hiše in z željami stanovalcev ter odvisen od njihovega stanu, let in osebnostnih lastnosti. Tako se je na primer samski človek raje odločil za hišo v centru vasi kot pa nekje na samem, vendar bi v primeru, da bi imel družbo, lahko živel tudi na samem. Starejši par pa je kupil hišo sredi vasi, ker sta želela živeti sredi skupnosti. Že v Veliki Britaniji sta bila zelo dejavna in sta poskušala delovati v dobro skupnosti, tukaj pa na trgu sredi vasi pripravljata brezplačne tečaje pogovorne angleščine. Mlada družina, ki doma živi v zelo velikem in prometnem mestu, je izbrala hišo na samem z velikim vrtom in bazenom, saj si želi zasebnosti. Spet drugi so se odmaknili v samoto bolj odročnih vasi in bi radi zaživeli z domačini. Nekateri želijo živeti bolj, drugi manj vpadljivo.

Zaradi neenakih dohodkov lokalnih prebivalcev in Britancev ob upoštevanju cen nepremičnin pri nas z njimi ne moremo tekmovali, pa čeprav se odločajo za nakup na območjih, na katerih so cene nepremičnin bistveno nižje kot v mestih ali drugih bolj turističnih krajih (to je tudi eden od razlogov, zakaj kupujejo na teh območjih). Ta neenakost je lahko problem. Po mnenju nekaterih naj bi povišanje cen za izolirane hiše ne vplivalo na lokalne družine, ki iščejo primeren prostor za bivanje. Poleg tega bi lahko v primeru, ko se posestvo znajde na trgu, altruistični domačini dali prednost prijateljem in sorodnikom. Za tovrstne ponudbe se mladi običajno ne odločajo, ker raje bivajo v večjih krajih ali mestih z več možnostmi za zaposlitev (Gallent in Tewdwr-Jones 2000: 37). Ali, kot je navada v Sloveniji, se prej odločijo za nova poslopja ali hiše kot pa obnovo starih in napol porušanih hiš. To je tudi ena od stvari, ki jih moji sogovorniki in sogovornice niso mogli razumeti: »Kako lahko poleg lepe stare hiške [namesto, da bi jo obnovili, op. p.] zidajo novo?« Očitno se zahteve domačinov razlikujejo od zahtev tujcev.

Hazler opaža, da se je v zadnjih stopetdesetih letih »razmerje ljudi do stavbne dediščine na Slovenskem in ob tem tudi razmerje do identitete poselitvenega prostora spreminjalo in odsevalo v zelo različnih oblikah«. Na eni strani imamo »skrajno pozitivno,

na drugi pa celo brezbržno in izrazito odklonilno razmerje«. Še zlasti so tovrstni posegi in spremembe izraziteje opazni v manjših krajih in na območjih z le nekaj hišami. Tako ponekod opazimo, kako so potomci »bogato arhitekturno izročilo razvrednotili in nekatere prevzema le še želja po nakupu stare hiše kot lokacije za gradnjo nove, »sodobne« hiše.« Usoda teh krajev, tu gre predvsem za demografsko in gospodarsko ogrožena območja, ni znana, medtem pa občina in država tičita glavo v pesek (Hazler 2000: 9–10).

Stare hiše, ki jih obnavljajo tujci, so namenjene predvsem preživljanju počitnic in ne bivanju. Kupci drugega doma so manj obremenjeni s stanjem posesti kot tisti, ki iščejo glavno bivališče, kar se kaže tudi pri začetni nakupni ceni in razpoložljivosti posesti (po Gallent in Tewdwr-Jones 2000: 40). Cene posesti se razlikujejo glede na lokacijo, namembnost in stanje. To, da tujci v odročnih krajih obnavljajo stare hiše, je pozitivno za ohranjanje stavbne dediščine, saj skušajo ohraniti čim bolj izviren zunanji izgled hiš, medtem ko notranjost hiše uredijo po svoje. Večina se je odločila, da bo podstrešja s prvotno drugačno funkcijo uporabljala za glavno bivalno okolje – dnevni prostor ali spalnico.

»Lifestyle« migracije / Migracije kot življenjski stil

V zadnjem času so v ospredju raziskave, ki obravnavajo različne vidike migracij znotraj EU. Te so posledica svoboščin, ki so bile sprejete leta 1992 z Maastrichtsko pogodbo. Med pomembnejšimi so pravica o prostem gibanju in prebivanju znotraj EU ter odprtje nepremičninskega trga. Te migracije so nekoliko atipične in tesno povezane s turizmom in z drugim domom. Raziskovalci (O'Reilly 2007; Drake in Collard 2008; Benson 2008), ki so raziskovali podobne primere v drugih evropskih državah, zanj uporabljajo izraz *lifestyle migration* ('migracije kot življenjski stil'). Karen O'Reilly tako označuje relativno bogate posameznike, ki se za določeno obdobje ali za stalno selijo v države z nižjim življenjskim standardom in/ali nižjimi cenami nepremičnin ter večjo kvaliteto življenja. Običajno so to starejše osebe, ki so že upokojene ali tik pred upokojitvijo. Med njimi je tudi nekaj mladih in še zaposlenih ljudi. Glavno vodilo tovrstnih migracij je kvaliteta življenja in ne iskanje prostih delovnih mest (povzeto po O'Reilly 2007: 1–4).

Med sogovorniki sem naletela tako na različne kot tudi zelo podobne razloge in namene njihovega prihoda ter nakupa hiše. Na podlagi odgovorov in namenov sem jih klasificirala na:

- **Migrante – priseljence;** to so tisti, ki so se preselili v Slovenijo ali to nameravajo. Zanje je kupljena hiša njihov edini dom. Nekateri so tukaj že prijavili začasno prebivališče in za svoj avtomobil pridobili slovensko tablico. Skušajo se čim bolj uspešno integrirati v tukajšnjo družbo in življenje. Njihova odločitev temelji na spremembi načina življenja. »Po nekaj dneh, preživetih tukaj, sem vedela, da si želim ostati. Narava, odmaknjenost, samota in bližina smučišč. Kot bi se vrnili nazaj v čas, ko so bile v Angliji stvari še dobre. Prijazni ljudje. Narava. Šele, ko vse to podoživiš, lahko razumeš, kaj je tisto, kar me tukaj privlači.«
- **Sezonarje – avanturiste;** zanje je to drugi dom, kamor bodo prihajali med počitnicami ali pa le za krajši čas. Ker jim je všeč ta del Slovenije, želijo tukaj preživeti svoj prosti čas in počitnice. Po upokojitvi se bodo mogoče preselili ali pa prihajali za dalj časa. Integraciji in socializaciji z okolico ne namenjajo veliko časa, v bolj prijaznem okolju si želijo le kakovo-

Eden izmed »novih« prijemov prodaje nepremičnin.
Foto: Maja Stegovec, Hudajuzna, avgust 2010

Prenovljena spalnica na podstrešju.
Foto: Informator, Baška grapa, 2007

stno preživeti prosti čas, počitnice ali obdobje, ko bodo šli v pokoj. »Zdi se mi, da je to ena boljših stvari, ki smo jo naredili do sedaj, da smo prišli sem in tukaj kupili hišo. Odločitev je prišla iz srca. Hiša je namenjena počitnicam in v kasnejši fazi, ko bo obnovljena do konca, mogoče še oddajanju. /.../ Tukaj nameravamo preživeti približno štiri tedne na leto.«

- **Investitorje – poslovneže;** te na območju, kjer so kupili nepremičnino, zanima razvoj turizma. Njihov stik z okolico je predvsem posloven, poleg tega pa sklepajo številna znanstva in prijateljstva. Njihov premik in selitve narekujejo investicije, njihova migracija pa temelji predvsem na poslovnem interesu. »Zaradi poslov večino časa sedaj preživim tukaj. Nimam pa še čisto jasne ideje, kje bo moj dom.«

Vsak med njimi ima svoj razlog za nakup nepremičnine v Sloveniji. Hannerz (1996: 28) ugotavlja, da je »odločitev za migracijo (danes) manj usodna, kot je bila, saj so določene ponudbe in življenjski slogi v različnih krajih podobni, mediji in hitri leti pa omogočajo gibanje med prostori. Kadar imajo ljudje poleg časa na razpolago tudi druge vire – to velja predvsem za nekatere ljudi iz bogatejših predelov sveta – se lahko odločijo za potovanja, izlete ali preživljanje časa po koncu zaposlitve v drugem okolju.« Tovrstne migracije so predvsem posledica presežka razpoložljivih sredstev in prostega časa, večje osebne svobode in odprtja meja ter sodobne tehnologije: medijev in transporta.

Vloga medijev

Za Slovenijo sem pred štirimi leti izvedel iz angleškega časopisa *The Sunday Times*.

V *The Sunday Times* sva zasledila članek o tem, kar se je nekoč imenovalo Jugoslavija.

Pri iskanju značilnosti in vzrokov sodobnih migracij se lahko navežemo na razvoj mednarodnih komunikacij, kot so film in televizija, na mednarodno strokovno povezovanje, na vse pogostejše gospodarske, kulturne in politične stike ter vse hitrejši razširjanje informacij; te po Klinerjevem mnenju pospešeno vplivajo na razvoj sodobnega migracijskega gibanja (1976: 36).

Hannerz (1996: 101) pri transnacionalnih povezavah opozarja na zapostavljeno vlogo medijev. Čeprav se v znanosti raziskave medijev in migracij obravnavajo ločeno, v resnici migracije in

medializacija tečeta vzporedno in se med seboj neprestano prepletata. Po navedbah Appaduraia (po Hannerz 1996: 110) mediji ustvarjajo vzporedne svetove in predstave. Z globalno rabo medijske tehnologije se lahko tehničar med živim doživetjem in namišljenim/imaginarnim prevesi: »*Medijska območja* so elektronske možnosti za oblikovanje in razširjanje informacij (kot so časopisi, revije, televizijske postaje, filmske produkcije, itd.), ki so danes dostopna vedno večjemu številu zasebnih in javnih interesentov po svetu. Tako kot podobe o svetu, ki jih ti mediji ustvarjajo. /.../ Najpomembnejše pri *medijskih območjih* je to, da gledalcem po svetu (po televiziji ali v kinu) predstavljajo širok in kompleksen spored podob, pripovedk in *etnoobmočij*, kjer je svet proizvodov, »novic« in politike močno pomešan« (Appadurai 1990: 298–299). Množični mediji so spremenili človeške odnose v simbole in znake, ki povezujejo ljudi na velikih razdaljah. Proces lahko postane celo tako učinkovit, da med seboj združuje ljudi in skupnosti z enakimi vrednotami in zanimanji, ki se še nikoli niso srečali ali se skupaj udeležili kakega dogodka (po Waters 1996: 150).

Danes se vsakdo, bolj kot kadarkoli prej, zaveda mnogih možnih oblik življenja; domišljija je postala glavna socialna praksa. Za tovrstne migracije je vedno več možnosti, ponekod postajajo že družbena praksa. Marsikdo se pri ogledu fotografij, literature ali spletnih strani o drugih krajih zasanja in se za kratek čas vživi vanje. V tovrstnem položaju so se znašli tudi nekateri moji sogovorniki, ki so si po spletu in na fotografijah ogledovali željeno območje in hiše. Na podlagi opisanih vživetij so se rodile nadaljnje odločitve. Različni mediji so pripomogli k temu, da imajo nekateri med njimi danes v Sloveniji lastno nepremičnino.

Televizija ima v britanski kulturi velik pomen. Spremljanje televizijskih programov je med glavnimi aktivnostmi v prostem času, dnevno mu namenjajo povprečno tri ure, je pa tudi ena glavnih tem pogovora med prijatelji in sorodniki (na drugem mestu so življenjski stroški; glej Storry in Child 2002: 90–91). Številni sogovorniki so mi omenili BBC-jev televizijski program Channel 4, kjer so predvajali oddajo Prostor pod Soncem (A Place on the Sun).³ Vsak teden so spremljali en par in mu svetovali pri

3 <http://www.channel4.com/4homes/buying-selling/buying-selling-abro->

odločanju o nakupu nepremičnine v tujini ter mu pomagali najti ustrezen »prostor pod soncem«. Na njihovi lestvici 20. »najboljših prostorov pod soncem« se je znašla tudi Slovenija, ki je takrat zasedla četrto mesto kot »eden najlepših prostorov na svetu«. ⁴ Na njihovi spletni strani so na voljo vse potrebne informacije o pogojih in postopkih za nakup nepremičnin v raznih državah. Lepote Slovenije so bile prikazane v dveh oddajah.

Najnovejše in najbrž tudi najučinkovitejše sredstvo krajsanja razdalj v času in prostoru je danes **internet** (Waters 1996: 150). Zmanjševanje relacije čas–prostor obsega skrajševanje časa in »krčenje« prostora. Tako kot se čas za določene storitve zmanjšuje, se zmanjšuje tudi realna razdalja med različnimi točkami v prostoru (Walters 1996: 55). S pomočjo tega sodobnega, neskončnega vira informacij so si sogovorniki olajšali pot in delo ter tako skrajšali potek odločitev pri izbiri in nakupu nepremičnine. Našli so veliko uporabnih informacij in si s pomočjo satelitskih posnetkov Googleovega sveta (Google Earth) od blizu ogledali izbrane lokacije. Komuniciranje z nepremičninskimi posredniki je tako potekalo bolj učinkovito in sistematično. Ti so zanje iskali primerne nepremičnine in jim po elektronski pošti pošiljali fotografije in druge informacije.

Kljub vsej moderni tehnologiji ima tisk še vedno pomembno vlogo. V revijah so tudi moji sogovorniki dobili prve informacije o Sloveniji. Najpogosteje so omenjali reviji *The Sunday Times* in, presenetljivo, neko ribiško revijo. Tako sta se kar dva sogovornika v Sloveniji prvič znašla kot ribiča. »Med prebiranjem neke ribiške revije sem našel članek o Sloveniji. Ko sem prišel v Slovenijo, sem mislil, da se podajam na pustolovščino in da bom verjetno prvi Irec, ki je sem prišel loviti ribe« [pove v šali, op. p.].

V literaturi sem naletela na podatek, da tudi nizkocenovni letalski prevozniki sledijo poti migrantov ali jih celo napovedujejo ter tako ustvarjajo vedno bolj rastoči trg nepremičnin. V Easyjetovi brezplačni reviji, ki jo ponujajo potnikom v branje med letom, so septembra 2006 objavili članek z zapeljivim naslovom Kupovanje Balkana, v katerem so omenjali tudi »zrelost slovenskega nepremičninskega trga« (Geoffroy 2007: 281–282).

Gibanje v prostoru

Moderne migracije so omogočile predvsem osebne svoboščine, ki so »zagotavljale možnost gibanja v prostoru; te so olajševale izpopolnjena prevozna in razvita komunikacijska sredstva. Tako se je začelo tudi množično migracijsko gibanje v urbanizirane industrijske centre v okvirih globalnih družb in v mednarodnih okvirih« (Klinar 1976: 32). Podobno velja danes za migriranje na podeželje. K temu so pripomogle tudi vedno bolj odprte meje znotraj Evrope, ki njenim članicam oz. državljanom dovoljujejo neomejeno gibanje znotraj držav članic EU.

Za vedno večje gibanje imajo velike zasluge tudi moderne inovacije, povezane z razpršitvijo migracij in drugih transnacionalnih povezav po svetu. Tukaj se osredotočam predvsem na sodobno tehnologijo in številne možnosti zračnih prevozov. Te omogočajo »hitro premikanje ljudi z enega konca na drugi in na večjih razdaljah kot kdajkoli prej« (Hannerz 1996: 19). Omembe vredna je

tudi vedno večja ponudba nizkocenovnih letalskih prevoznikov, katerih storitev si lahko privoščijo vedno več posameznikov.

Lokacija Slovenije, še posebej pa Soške doline, se mi zdi idealna, saj se nahaja v osrčju Evrope. Od tu lahko le z nekaj urami vožnje dosežem različne države in mesta (Italija, Francija, Dunaj, Praga).

Podeželje tukaj je bolj ekstremno in zato je za nas bolj zanimivo. [V primerjavi z drugimi regijami v Sloveniji, op. p.]. Poleg tega je v bližini veliko zanimivih krajev, ki so vredni obiska, na primer Postojnska jama, Lipica. Ni daleč do Jadrana, do Hrvaške sta le dve uri vožnje. Lahko greš do Rovinja, ki je zelo lep. Je zelo dober center.

Območje zahodnega dela Slovenije, kjer sem raziskovala, je po besedah sogovornikov idealna lokacija in izhodišče za različne izlete. Veliko je možnosti za preživljanje aktivnega prostega časa. V bližini je vsaj pet letališč, ki nudijo nizkocenovne letalske prevoze do Velike Britanije. Čez mejo v Italiji so tri letališča (Trst, Benetke in Treviso). Letališče v Ljubljani nudi tako cenovno ugodne kot udobnejše letalske prevoze. Zaradi slednjega za nekatere preživljanje konca tedna v Sloveniji ni nikakršen problem. To je pomemben podatek pri ugotavljanju vzrokov vse večje prisotnosti Britancev na tem območju. Tako sodobna tehnologija (predvsem pa nizkocenovni letalski prevozi) »bistveno zmanjšuje pomen geografske razdalje kot moteče ovire, ki omejuje obseg migracij, kar opravičuje predvidevanja o perspektivnem povečanju obsega migracij« (Klinar 1976: 21).

»Privilegirane migracije«

»Privilegirane migracije« omogočajo presežek razpoložljivih sredstev, prosti čas, počitnice, potovanja in izmenjave. Za te migrante skoraj ni bojazni, da bi jih zavrnilo na meji ali bi jim preprečili vstop v državo, običajno nimajo težav s komunikacijo ali preživetjem v kraju, kamor pridejo (glej tudi Repič 2005: 75–77). Mednje lahko uvrstimo tudi migriranje Britancev v Slovenijo, saj se zaradi njihovega vse večjega števila zanimanje zanje povečuje. Povzročili so že nekatere posledice oz. spremembe – tako pozitivne (urejanje okolja, obnova starih hiš, vračanje vrednosti hišam, dodatno delo in zaslužek za domačine ...) kot negativne (dvig cen nepremičnin, razprodaja že tako maloštevilnih hiš na določenih območjih, nepremičninske špekulacije ...).

V primerjavi s »problematičnimi migracijami«, o katerih pogosteje beremo v medijih, so se kmalu po vstopu Slovenije v EU začeli pojavljati tudi članki o ekspanziji Britancev (glej Drakulič 2005; Moore 2005, 2006; Nemanič 2005; Pihlar 2006; Pivk 2007; Škrinjar 2005; idr.). Ti »migranti« nimajo težav z vstopom v drugo državo, z birokracijo in s papirji, z delom, s službo, z nastanitvijo, saj lahko pridejo in odidejo, kadar želijo, ali pa se preselijo drugam. To je del politike Evropske unije, ki svojim državljanom omogoča prosto gibanje znotraj držav članic unije, nečlanicam pa to omejuje. Evropska unija podira meje navznoter in jih gradi navzven, vendar s tem posledično privilegira določene posameznike ali države in omejuje druge. Povezovanje na politični ravni se povečuje predvsem z različnimi sporazumi in pogodbami, ki vodijo k zakonodajni in institucionalni standardizaciji znotraj EU. Vprašanje je, ali bo integracija znotraj EU vodila k večji homogenosti znotraj Evrope ali bo ta le še poglobila razlike med članicami EU in njenimi nečlani (Goddard, Llobera in Shore 1996: 23–24). Jelka Zorn opozarja, da se

⁴ ad/country-guides/slovenia-08-06-02_p_1.html, zadnji pregled 10. 12. 2009.

⁴ http://www.channel4.com/4home/buyingabroad/countryguides/country_guide_slovenia.html, zadnji pregled 10. 7. 2008.

[u]činek sedanjih globalnih razmerij moči in zahodnega upravljanja migracij kaže tudi v tem, da je mobilnost postala eden najmočnejših stratifikacijskih dejavnikov. Medtem ko bogati in beli lahko kadarkoli potujejo kamorkoli, naj bi revni ostali doma: globalna mobilnost pripada bogatim, medtem ko je revščina lokalna. Etično nedopustno je, da imajo nekateri popolno svobodo migriranja, medtem ko so drugi povsem omejeni. /.../ Zaradi tega in zaradi zgodovinskih razmerij moči lahko rečemo, da so sedanji poskusi upravljanja migracij le drugi izraz za neo-kolonializem (Zorn 2006: 13).

Novodobna kolonizacija?

Kolonializem je od nekdaj »sledil velikim geografskim odkritjem in bil povezan z merkantilizmom« (Južnič 1980: 73). Pri »klaslični« kolonizaciji gre predvsem za »preseljevanje prebivalstva (kolonistov) iz neke matične politične enote na novo ozemlje« (Južnič 1980: 52). Zakaj torej »**novodobna kolonizacija**«? Termin 'kolonizacija' izhaja iz istega korena (*colere*) kot latinska beseda *cultura*. Med njegovimi pomeni je tudi 'prebivati/stanovati' (*to inhabit*), iz njega se je razvil tudi glagol 'naseljevati' v pomenu, povezanem s kolonizacijo (*colonus*, 'kolonizirati') (povzeto po Williams v Muršič 2003: 93).

Če priredim pomen pojma današnjemu času, ga lahko povežemo s procesom združevanja držav v Evropsko unijo, kjer naj bi bile nacionalne države združene v skupno Evropo. Nastala naj bi enotna evropska kultura z enakimi pravicami za vse, kar pa je že danes povsem jasno, da se ne bo nikoli zares uresničilo. »Padec« notranjih meja, prost pretok ljudi in kapitala so precej spremenili podobo današnje Evrope. Prišlo je do pojava množičnih migracij ljudi. Tako se nekateri selijo za boljšim zaslužkom in preživetjem, medtem ko se drugi selijo zaradi presežnih sredstev; to so t. i. privilegirane migracije. »**Novodobna kolonizacija**« ima v današnji individualistični družbi drugačne namene kot klasična. Danes so selitve predvsem stvar osebnih odločitev, iskanje »svojega prostora pod soncem« in ne več širitev politične moči in kulture na druga območja kot nekoč. Po Le Brasovih besedah je dvojico nasprotij kolonizacija in invazija nadomestil bolj miroljuben tandem, sestavljen iz migracije in imigracije (2003: 51). Navdušenje Britancev in posledično migriranje v Soško dolino in Baško grapo je posledica različnih vzrokov. Med glavne lahko štejemo cene nepremičnin, ki so bile dostopne tako višjemu kot nižjemu srednjemu sloju, neokrnjena narava, prijazni ljudje, lepota okolice in bližina letališč.

Ljudje večinoma dojemamo dom kot nekaj samoumevnega (vsaj tisti, ki ga imamo), medtem ko je druga hiša predvsem »za dušo«. Namenjena je preživljanju prostega časa in počitnicam, ko so ljudje manj obremenjeni z vsakdanjimi težavami in problemi, ko teče čas počasneje in si ga dejansko vzamemo. Ko počnemo stvari, ki nas veselijo in v njih uživamo, ko ne čutimo več pritiska vsakodnevne rutine. Tako dojemanje in doživljanje prostora in časa nas sprošča. Zato lahko označimo tovrstne migracije Britancev kot »**novodobno kolonizacijo**«.

Odlično razlago o pojavu tujcev podaja Wadlrenova, ki je raziskovala migracije Britancev v Španiji. »Ko svetovna komunikacija vedno bolj zblizuje tudi najbolj oddaljena območja sveta, začnajo ljudje redefinirati razdaljo, čas in drug drugega. 'Zunanji' (*outsiders*) so se v iskanju podeželske lepote, miru, tišine in »vračanja k naravi« preselili na podeželska območja in vasi po

Evropi, Indoneziji, Keniji, Veliki Britaniji, ZDA oz. tja, kjer so lahko kupili nepremičnino, spreobrili staro hišo v kopijo tistega, kar je nekoč bila (z dodatkom nekaj modernih udobnosti), jo poceni ali moderno opremili, medtem ko skušajo vzdrževati kontinuiteto »lokalne« arhitekture« (Waldren 1997: 54).

Nakup nepremičnin, migracije in turizem odpirajo vprašanj, ki zahtevajo sprotno analizo. Nobena družba ni odporna na spremembe, ki jih ljudje pri(v)našajo neposredno ali posredno, že samo s svojim bivanjem. »Kultura« ni sestavljena samo iz življenjskih področij (kot ekonomija, politika, vera), ampak jo »gradijo, utemljujejo in ustvarjajo« vsi življenjski vidiki skupaj z ekonomijo in razvojem« (Wright 1998: 12). Kriza, ki je v zadnjih letih zajela svet, vpliva na trg nepremičnin in prihod novih kupcev v Slovenijo. Nekateri Britanci prodajajo svoja imetja in se selijo v cenovno ugodnejšo Bolgarijo in Romunijo. Zelo očitno je, da kriza tudi na tem področju ni bila prizanesljiva in da so spremembe, ki jih slednja prinaša tudi naši okolici, neizbežne.

Viri in literatura

- APPADURAI, Arjun: Disjuncture and Difference in the Global Cultural Economy. *Theory, Culture & Society* 7, 1990: 295–310.
- BENSON, Michaela: *Between Momentary Happiness and Lifelong Fulfilment: Emotional Trajectories of British Migrants to Southwest France*. Referat, predstavljen na 10. mednarodni bienalni konferenci EASA, Experiencing Diversity and Mutuality. Ljubljana, 26.–29. 8. 2008.
- BOISSEvain, Jeremy: Towards an Anthropology of European Communities? V: Victoria A. Goddard, Joseph R. Llobera in Chris Shore (ur.), *The Anthropology of Europe: Identities and Boundaries in conflict*. Oxford, Washington D.C.: Berg, 1996, 41–56.
- CLOUT, Hugh, Nick Gallent in Mark Tewdwr-Jones: Rural Second Homes in Europe: Examining Housing Supply and Planning Control. /Book Review/ *Progress in Human Geography* 25, 2001: 493–494.
- DRAKE, Helen in Sue Collard: A Case Study of Intra-EU Migration. 20 Years of »Brits« in the Pays d'Auge, Normandy, France. *French Politics* 6, 2008: 214–233.
- DRAKLULIČ, Igor: Meja je le še navidezna, blede črta. *Delo*, 21. marec 2005.
- GALLENt, Nick in Mark Tewdwr-Jones: Rural Second Homes in Europe: Examining Housing Supply and Planning Control. Aldershot, Burlington USA, Singapore in Sydney: Ashgate, 2000.
- GEOFFROY, Christine: »Mobile« Contexts/»Immobile« Cultures. *Language and Intercultural Communication* 7(4), 2007: 279–290.
- GODDARD, Victoria A, Joseph R. Llobera in Chris Shore: Introduction: The Anthropology of Europe. V: Victoria A. Goddard, Joseph R. Llobera in Chris Shore (ur.), *The Anthropology of Europe: Identities and Boundaries in Conflict*. Oxford in Washington D.C.: Berg, 1996, 1–40.
- HANNERZ, Ulf: *Transnational Connections: Culture, People, Places*. London in New York: Routledge, 1996.
- HAZLER, Vito: Ohranjanje identitete – pogoj za nadaljnji razvoj. *Naša žena* 12, 2000: 9–10.
- JUŽNIČ, Stane: *Kolonializem in dekolonizacija*. Maribor: Založba obzorja, 1980.
- KLINAR, Peter: Mednarodne migracije: Sociološki vidiki mednarodnih migracij v luči odnosov med imigrantsko družbo in imigrantskimi skupnostmi. Maribor: Obzorja, 1976.
- LE BRAS, Hervé: *Kri in gruda: Pregled teorij migracij v XX. stoletju*. Ljubljana: Studia humanitatis, 2003.
- LINDKNUD, Christian: When Opposite Worldviews Attract: A Case of Tourism and Local Development in Southern France. V: Simone Abram in Jacqueline Waldren (ur.), *Anthropological Perspectives on Local Development: Knowledge and Sentiments in Conflict*. London: Routledge, 1998, 141–159.

LUKŠIČ - HACIN, Marina: *Ko tujina postane dom: Resocializacija in narodna identiteta pri slovenskih izseljencih*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1995.

MOORE, Sanya (Sanja): Na sončni strani Alp kupuje vedno več Angležev. *Delo*, 7. marec 2005.

MOORE, Sanya (Sanja): Domovino prodam za pest drobiža! Ponudbe pod ugodno!: Druga plat zgodbe o Angležih, ki si kupujejo hišice v Prekmurju. *Nedeljski dnevnik*, 5. februar 2006.

MURŠIČ, Rajko: Sodobne teorije o družbi in kulturi. Neobjavljeno študijsko gradivo pri predmetu Sodobne teorije o družbi in kulturi. Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2003.

NEMANIČ, Katarina: Transmura in Karst. *Delo*, 26. oktober 2005.

O'REILLY, Karen: »The Ruaral Idyll, Residential Tourism, and the Spirit of Lifestyle Migration.« Referat predstavljen na ASA konferenci »Thinking Through Tourism«. London, 10.–13. 4. 2007.

PARIS, Chris: »Multiple »Homes«, Dwelling & Hyper-Mobility & Emergent Transnational Second Home Ownership.« Referat, predstavljen na mednarodni konferenci ENHR, »Housing in an Expanding Europe: Theory, Policy, Participation and Implementation«. Ljubljana, 2.–5. 7. 2006.

PIHLAR, Tatjana: Naval tujcev na slovenske hiše je zmeren. *Dnevnik*, 4. maj 2006.

PIVK, David: Angleži tarnajo: V Sloveniji težko do nepremičnin. *Finance*, 1. oktober 2007.

REPIČ, Jaka: »Po sledovih korenin«: Transnacionalne migracije med Argentino in Evropo. Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani (Zbirka Županičeva knjižnica; 19), 2006.

STORRY, Mike and Peter Childs (ur.): *British Cultural Identities*. Second edition. London in New York: Routledge, 2002 (1997).

WALDREN, Jacquelin: *Insiders and Outsiders: Paradise and Reality in Mallorca*. Providence, Oxford: Berghahn Books, 1996.

WALDREN, Jacquelin: We Are Not Tourists – We Live Here. V: Simone Abram, Jacquelin Waldren in Donald V. L. Macleod (ur.), *Tourists and Tourism: Identifying with People and Places*. Oxford in New York: Berg, 1997, 51–70.

WATERS, Malcolm: *Globalization*. London in New York: Routledge, 1996 (1995).

WRIGHT, Susan: The Politicization of »Culture«. *Anthropology Today* 14(1), 1998: 7–15.

ZOTLAR-BOLCE, Nataša: Odprt nepremičninski trg. *Kapital* 359, 7. marec 2005.

ZORN, Jelka: Migracije. V: Barbara Beznec (ur.), *Migracije/Alternativni Mediji. Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 34(226), 2006: 13–14.

Modern Colonization? British Migrations to Soška Dolina and Baška Grapa

After Slovenia's entrance to the European Union increasing numbers of foreign buyers started to make enquires into Slovenia's property market. The most numerous were the British, from both the lower as well as the upper middle classes, who tended to purchase property mainly in the east of Slovenia and in its western part. Mostly looking for old country houses, some have indeed found their new homes in this country. Migrants – immigrants and seasonal migrants seeking adventure come to Slovenia during vacations and leisure time while investors – businessmen have found a market niche here.

The reasons behind these so-called privileged migrations are primarily personal, followed by other cultural and economic factors. As early as the 1960s, a surplus of money enabled British citizens to buy a second home, initially in Great Britain and later abroad, primarily in Spain and France. Increased demand raised the prices of housing in Europe and caused real estate market saturation. The 2004 inclusion of new countries into the European Union thus denoted new markets and, consequently, price reduction. Additional bonuses were an increased number of low-cost airlines and the proximity of airports, as well as the impact of the media. British Channel4 regularly broadcasts information and advice on available real estate abroad. In addition, the internet has proved an invaluable vessel for quicker and easier communication and for transmitting information on real estate.

The »fall« of European borders and the free movement of capital and people triggered mass migrations. While people generally migrate in search of jobs and a better chance of survival others do so because of surplus financial means. This so-called »privileged« migration is a modern variant of colonization that in our highly individualized society differs significantly from the classical colonization of the past whose primary aim was to expand political power and culture to other parts of the world. Contrary to this, the privileged migrations are a matter of personal choice and a means of looking for one's »place in the sun«. However, the present global economic depression has had an impact in this area as well. In view of increased prices real estate buyers are now scarcer, and some recent owners have already decided to sell their property in Slovenia.

»NESLOVENC«, »TUJCI«, »ŽRTVE« ALI KAKO VIDIMO IZBRISANE PREBIVALCE SLOVENIJE

Izvirni znanstveni članek | 1.01

Izveček: Članek je rezultat raziskave o poznavanju izbrisa in percepciji izbrisanih oseb 142 neizbrisanih prebivalcev Slovenije, ki so sodelovali v raziskavi. Rezultati so nastali na podlagi strukturiranih intervjujev s 15 vprašanji s podvprašanji, o katerih so neizbrisane prebivalce Slovenije spraševali študenti in študentke Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete pri vajah iz antropologije migracij.

Ključne besede: izbris, dojemanje izbrisanih oseb, antropološka raziskava

Abstract: The article is based on a study examining how well people know the problem of those who had been removed from the register of Slovene citizens and how they are perceived. 142 informants, who had not been deleted from the register, participated in the inquiry consisting of fifteen questions and subquestions. The inquiry was composed by students of the Department of Ethnology and Anthropology of the Faculty of Arts and was prepared for the subject course Anthropology of Migrations.

Key Words: removal from the register, perception of the »erased«, anthropological research

Uvod

Izbris in posledice, ki jih je ta akt imel za izbrisane prebivalce Slovenije, sta že dolga leta med ključnimi političnimi temami, običajno deležnimi velike medijske pozornosti. Za njuno prepoznavnost so na eni strani bistveni izbrisani prebivalci sami. Ti so se od leta 2002 začeli povezovati v več društev ter vztrajati v svojem političnem boju za razkrivanje razsežnosti izbrisa in povrnitev pravic. Na drugi strani pa je bilo v preteklih letih vprašanje izbrisa pogosto uporabljeno in izrabljeno kot sredstvo politične propagande desno in desnosedinsko usmerjenih političnih strank. Oba omenjena aspekta sta bila do danes že precej raziskana: izkušnjo izbrisanih oseb so z različnih zornih kotov analizirali trije interdisciplinarni zborniki (*Izbrisani: Organizirana nedolžnost in politike izključevanja* (2003), *Zgodba nekega izbrisa* (2007), *Brazgotine izbrisa: Prispevek h kritičnemu razumevanju izbrisa iz Registra stalnih prebivalcev Slovenije* (2010)). V zbornikih so raziskovalci in raziskovalke temeljito razčlenili tudi nacionalistični in rasistični diskurz desnosedinske stranke, v katerem je akt izbrisa običajno zanikan, izbrisane osebe pa pogosto diskreditirane kot »agresorji«, »špekulanti« in »kalkulatorji«.

Kljub omenjeni pomembni znanstveni produkciji pa ostaja vsaj en vidik te »zgodbe« slabo raziskan: kako neizbrisani prebivalci Slovenije dojemajo izbris in izbrisane prebivalce. Na podlagi dosegljivih informacij lahko sklepamo, da so se s tem vidikom ukvarjale le nekatere javnomnenjske raziskave, kot sta projekt Politbarometer¹ in raziskava agencije Ninamedia,² ki pa sta te-

meljili le na kratkih telefonskih anketnih raziskavah. Čeprav so te raziskave pomembne, pa glede na relevantnost teme nikakor ne zadoščajo. Odsotnost poglobljenih, večletnih kvalitativnih in kvantitativnih raziskav namreč ustvarja praznino, ki jo je mogoče zapolniti z različnimi slutnjami, s projekcijami in političnimi manipulacijami. Prav zaradi te praznine so v preteklih letih številni desnosedinske politiki svoje govore in dejanja usmerjali proti izbrisanim prebivalcem in se pri tem nemoteno sklicevali na »ljudstvo« in »glas ljudstva«. Kako preseči to nevarno vrzel, kako zapolniti odsotnost odsotnih – vseh tistih prebivalcev, ki se nikoli niso vključili v javno razpravo o izbrisu in so ostajali v brezimni množici, ki so jo morda, a zgolj morda, za hip zajela katera od javnomnenjskih raziskav?

Na vajah iz antropologije migracij smo si v študijskem letu 2009/10 zastavili nalogo prispevati k premostitvi omenjene vrzeli: na podlagi strukturiranih intervjujev s 142 prebivalci Slovenije smo poskušali analizirati njihovo poznavanje izbrisa in njegovih posledic, obenem pa tudi njihov odnos do izbrisanih prebivalcev. S tem namenom smo oblikovali petnajst vprašanj (s podvprašanji), ki so v nadaljevanju predstavljena kot naslovi posameznih poglavij.

Ker je bila pričujoča raziskava zaradi obravnavane teme z nekaterih vidikov metodološko precej specifična, zahteva kratko razlago. Cilj raziskave ni bil zadovoljitev kriterijev »objektivnosti« in »nevtralnosti«, ki so, kot je v znanosti že dolgo znano, povsem iluzorni. Sledenje iluzornim kriterijem je še toliko bolj zavajajoče in neplodno, kadar gre za kršenje človekovih pravic, ki so pri izbrisu očitne. Tako v raziskavi nismo želeli zbrati le informacij in stališč o izbrisu, temveč ob koncu pogovora v dialogu z intervjuvanci svoja mnenja in informacije o izbrisu soočiti s

1 Projekt Politbarometer je percepcijo prebivalcev o izbrisu in izbrisanih oseb nekaj let periodično raziskoval le s pomočjo enega vprašanja: »Ustavno sodišče je že pred leti spremenilo odločbo o statusu t. i. izbrisanih. Ali je slovenska vlada dolžna upoštevati to odločbo?« (Politbarometer 2003–2009).

2 Raziskava z naslovom Odnos javnosti do tematike »izbrisani«, ki jo je agencija Ninamedia izvedla decembra 2008, je potekala v okviru pro-

jekta Mirovnega inštituta in temeljila na telefonski raziskavi (Kogovšek 2010: 10).

* Uršula Lipovec Čebtron, asistentka z magistriranjem na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 1000 Ljubljana, Zavetiška 5, E-naslov: ursula.lipovec@gmail.com. Pri nastajanju članka so sodelovali naslednji študentke in študenti: Anja Muhvič, Beja Protner, Blaž Bajič, Mojca Cerovšek, Tamara Crnkovič, Nastja Dejak, Andrea Feher, Jan Krmelj, Maruša Ivančič, Saša Miklošič, Tonka Murko, Sara Tamše in Suzana Zera.

sogovornikovimi. Pri tem so študentke in študenti opazovali in si zapisovali njihove odzive na informacije, analizirane v zadnjem podpoglavju članka.

Pojasniti je treba tudi vprašanje »represntativnega vzorca«. Naša raziskava ni nameravala predstavljati »javnega mnenja«, ki je kot koncept pogosto preohlapien, da bi bil lahko uporaben v antropologiji in etnologiji. Zato smo se pri pripravljanju raziskave omejili na manjše število oseb ter se pri tem otresli diktata »naključno izbranega vzorca«. Sogovornike in sogovornice smo izbirali med tistimi znanci (predvsem prijatelji ali sorodniki), s katerimi se študent ali študentka pred raziskavo še nista pogovarjala o izbrisu in njihovih pogledov na izbrisane nista poznala. Ob tem smo poskušali doseči čim bolj uravnoteženo zastopnost obeh spolov in vseh starostnih skupin.

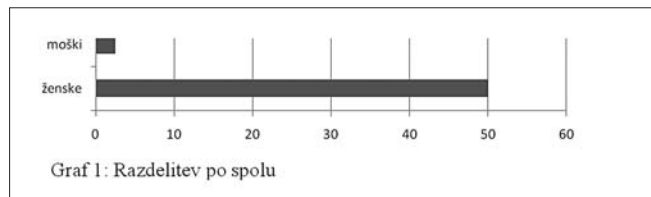
Zadnja ključna metodološka opomba se nanaša na analizo podatkov. Glede na obsežnost odgovorov, ki bi jih bilo težko sintetizirati s kvalitativno analizo, smo se deloma odločili za njihov »prevod« v kvantitativne parametre. Ta odločitev verjetno odpira več težav kot rešitev, saj se ključne in dragocene vsebine pogovorov s tem izgubijo in sploščijo v anonimne statistične kazalce. Zaradi obsežnosti zbranega gradiva in omejenega prostora pričujočega članka bo v ospredju kvantitativna analiza za ceno kvalitativne. Vsa izurjena antropološka ali etnološka očesa bodo to gotovo s težavo prenašala, vendar bi bila zaradi množice zbranega materiala druga možnost le samostojna publikacija, ki pa ostaja v hipotetični prihodnosti.

Demografski podatki

SPOL:

Moški: 71 oseb (50 %)

Ženske: 71 oseb (50 %)

STAROSTNE SKUPINE:

15–20 let: 10 oseb (7 %)

21–30 let: 43 oseb (30 %)

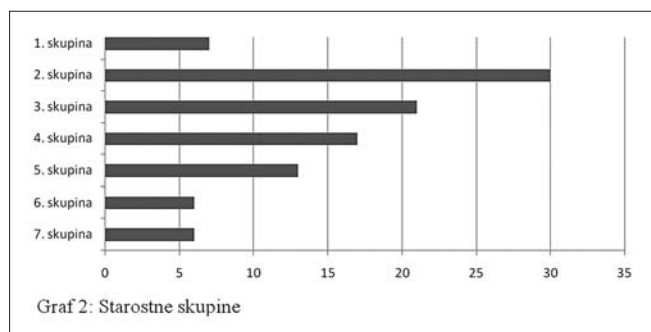
31–40 let: 30 oseb (21 %)

41–50 let: 23 oseb (17 %)

51–60 let: 18 oseb (13 %)

61–70 let: 9 oseb (6 %)

70 let in več: 9 oseb (6 %)

STATUS:

Dijak/inja: 5 oseb (4 %)

Študent/ka: 39 oseb (27 %)

Zaposlen/a: 71 oseb (50 %)

Brezposeln/a: 8 oseb (6 %)

Upokojenec/ka: 19 oseb (13 %)

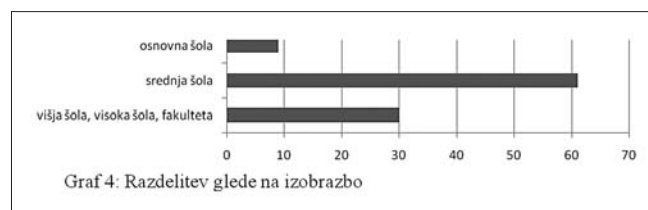

IZOBRAZBA:

Osnovnošolska izobrazba: 12 oseb (9 %)

Srednješolska izobrazba: 87 oseb (61 %)

Višješolska, visokošolska ali univerzitetna izobrazba: 43 oseb (30 %)

MATERNI JEZIK:

slovenski: 131 oseb (92 %)

srbohrvaški: 4 osebe (3 %)

srbski: 2 osebi (1 %)

hrvaški: 2 osebi (1 %)

makedonski: 1 oseba (1 %)

nemški: 1 oseba (1 %)

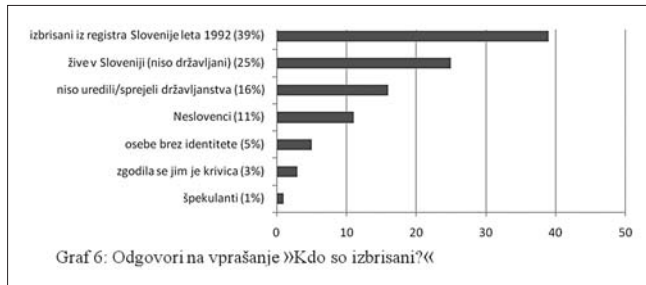
slovenski in srbski: 1 oseba (1 %)

Kdo so izbrisani?

Na gornje vprašanje je 142 oseb odgovarjalo na številne načine, ki pa jih je mogoče razdeliti na sedem ločenih kategorij. Kot je opazno iz spodnjega grafa, je najštevilčnejša prva kategorija (56 oseb ali 39 odstotkov), v kateri so izbrisani prebivalci definirani kot osebe, ki so bile izbrisane – nekateri k temu dodajajo še letnico izbrisa in iz katere evidence so bili izbrisani. V kategoriji, ki je po številčnosti druga (35 oseb ali 25 odstotkov), sogovorniki in sogovornice poudarjajo, da so to osebe, ki živijo v Sloveniji,

vendar niso državljani Republike Slovenije. V tretji kategoriji (22 oseb ali 16 odstotkov) so opredeljeni kot osebe, ki si iz različnih vzrokov niso uredile oziroma sprejele državljanstva Republike Slovenije. V preostalih, manj zastopanih kategorijah, pa sogovorniki ali sogovornice trdijo, da so to »Neslovenci«, osebe »brez identitete« ali osebe, ki »jim je bila storjena krivica« oziroma so »špekulanti«.

Na prvi pogled visok odstotek (87 odstotkov ali 124 oseb) odgovorov dokazuje, da so sogovorniki in sogovornice dobro seznanjeni s tem, kdo so izbrisane osebe. Kot bo razvidno v nadaljevanju, pa to še ne pomeni, da razumejo, kako je izbris potekal oziroma da poznajo njegove razsežnosti. Poleg tega natančnejša analiza odgovorov kaže, da je imela pri več kot četrtini (28 odstotkih) njihova prva asociacija na besedo izbrisani potencialno negativne konotacije. Kljub temu, da le dva posameznika izbrisane osebe enačita s »špekulanti«, jih več prepozna kot »Neslovence« (kot je bilo razvidno iz mnogih odgovorov v prvi kategoriji, ki v zgornjem grafu niso posebej poudarjeni), pri čemer je z njihovih stališč opazno, da pogosto zanje to ni vrednotno nevtralna oznaka. V tem smislu so dvoumni tudi odgovori iz tretje kategorije, kjer so izbrisani prebivalci opredeljeni kot »osebe, ki si iz različnih vzrokov niso uredile oziroma sprejele državljanstva Republike Slovenije«.

Omenjene eksplicitno ali implicitno negativne konotacije ob asociaciji na izbrisane osebe je treba razumeti kot posledico nacionalističnega, političnega in medijskega diskurza, ki se je utrjeval prav z vprašanji izbrisa, ali kot ugotavlja Jelka Zorn:

V času priseljevanja iz drugih republik nekdanje Jugoslavije se je o priseljencih govorilo kot o delavcih, pozneje, ko sta v ospredje stopila etnonacionalizem in osamosvojitvena evforija, pa so bili videni le še v etničnih dimenzijah, torej kot Neslovenci. Lahko rečemo, da so se v Slovenijo nekdanj preseljevali kot delavci, izbrisani so bili kot Neslovenci (Zorn 2010: 19).

Izbris se je zgodil, ko je v političnem diskurzu Slovenije prihajalo do povečane potrebe po utrjevanju slovenske nacionalne identitete in homogenizacije prebivalstva (Bajt 2010), pri čemer so bili izbrisani prebivalci stigmatizirani kot »Drugi« ter opredeljeni s serijo pridevnikov z negativnimi konotacijami, kot »oportunisti«, »špekulanti«, »prebrisani«, »samoizbrisani«, t. i. »izbrisani«, »agresorji«, »okupatorji«, »jugooficirji«, ipd. (Predojevič 2007: 15; Vezjak 2010: 197).

Če se ob besedi izbrisani pri več kot četrtini vprašanih kažejo negativne asociacije, pa na podlagi odgovorov na prvo vprašanje ni mogoče sklepati, da imajo preostali sogovorniki in sogovornice (72 odstotkov) o izbrisanih izključno pozitivno ali nevtralno mnenje. Mogoče je le ugotoviti, da njihove prve asociacije niso obarvane z negativnimi vrednostnimi oznakami.

Kaj je izbris?

Odgovore na gornje vprašanje lahko razdelimo v tri kategorije: v prvi so tri osebe (2 odstotka), ki izbris zanikajo, enako število oseb uvrščamo v drugo skupino, kjer je izbris definiran kot posledica napake ali kot slučajno, nenačrtno dejanje. Večina oziroma 134 odgovorov (95 odstotkov)³ pa spada v tretjo kategorijo, v kateri sogovorniki in sogovornice izbris razumejo kot akt, ki je vplival na množico ljudi, a ga opredeljujejo zelo različno.

V omenjeni zadnji kategoriji se je 34 sogovornikov in sogovornic (24 odstotkov) osredotočilo le na »metodo« izbrisa in ga definiralo kot akt brisanja iz nekega registra ali evidence (omenjene so bile matične knjige, baze podatkov, datoteke in krstne knjige). Kljub temu pa v tej kategoriji 45 oseb (32 odstotkov) izbris povezuje z izgubo ali odsotnostjo državljanstva oziroma govorijo kar o izbrisu iz državljanstva. Nasprotno pa jih veliko manj, le 21 (15 odstotkov), izbris povezuje z izgubo stalnega prebivališča. Vendar pa tudi v tem primeru lahko opazimo povezovanje stalnega prebivališča in državljanstva oziroma nepoznavanje omenjenih pojmov in njuno izenačevanje. Mnogi so izbris definirali tudi na podlagi posledic, ki bodo analizirane v posebnem podpoglavju.

Na splošno bi ob branju odgovorov, s katerimi so sogovorniki in sogovornice opredeljevali izbris, lahko ugotovili, da velika večina ne ve, kaj to sploh je, saj je le iz odgovorov sedmih oseb razvidno, da to tematiko dobro poznajo. Njihovi odgovori nakazujejo tudi, da ne razlikujejo med pojmom državljanstvo in stalno prebivališče, saj ju pogosto zamenjujejo. Dvakrat več oseb izbris povezuje z državljanstvom kot s stalnim prebivališčem, nekateri pa z obojim hkrati.

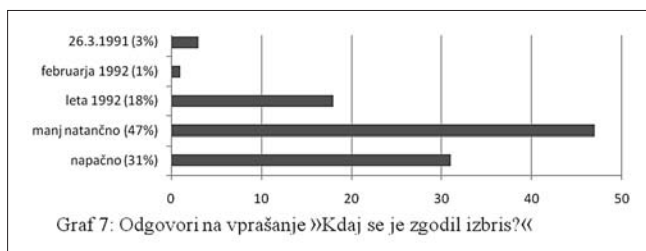
Zamenjevanje pojma državljanstva s pojmom stalnega prebivališča pri vprašanju izbrisa ni presenetljivo. Izbris se v veliki meri res vrti okoli pojma državljanstvo, čeprav v nasprotju s prepričanjem večjega dela sogovornikov akt izbrisa ni pomenil odvzema državljanstva, je pa vsekakor povezan z odvzemom državljanskih pravic. Do izbrisa je prišlo zaradi korenitih sprememb družbenopolitičnega sistema na prehodu iz večnacionalne v enonacionalno državo, kar se je kazalo tudi v drugačnem definiranju državljanske populacije (Zorn 2010: 19). Novonastala država Slovenija se je takrat odločala, kdo bo njen državljan. Večini takratnih prebivalcev Slovenije je bilo državljanstvo dodeljeno avtomatsko. Vsi državljani drugih republik SFRJ s stalnim prebivališčem v SR Sloveniji pa so imeli »pravico, da v šestih mesecih zaprosijo za državljanstvo. Tisti, ki državljanstva niso pridobili (ker iz kateregakoli razloga niso vložili vloge ali ker je bila njihova vloga zavrnjena ali zavržena ali je bil postopek ustavljen), so izgubili tudi stalno prebivališče« (Kogovšek 2010a: 9). Z izbrisom iz Registra stalnega prebivalstva jim slovenske oblasti niso odvzele državljanstva, temveč stalno prebivališče. Nasprotno pa so v različnih parlamentarnih razpravah desno in desnosredinsko usmerjene stranke celotno argumentacijo, ki je nasprotovala povrnitvi pravic izbrisanim prebivalcem, gradile na dokazovanju, da so izbrisane osebe zavračale slovensko državljanstvo ter bile zato nelojalne novi državi (Čuček 2006). Glede na to, da so tovrstna stališča povzemali mnogi mediji, ni težko razumeti, zakaj številni sogovorniki in sogovornice izbris povezujejo z državljanstvom.

3 Manj kot en odstotek oseb na to vprašanje ni želel odgovoriti oziroma odgovora ni poznal.

Ustavimo se še pri prvi kategoriji odgovorov, kjer je manjše število sogovornikov in sogovornic zanikalo obstoj izbrisa. Podobni so bili rezultati javnomnenjske raziskave leta 2008, ko je 3 odstotke vprašanih menilo, da se izbris ni zgodil (Kogovšek 2010a: 10). Taka stališča je verjetno treba interpretirati kot nereflektirano povzemanje stališč nekaterih poslancev, pa tudi nekdanjega premiera Janeza Janše, ki je večkrat izrekel, »da v Sloveniji nimamo izbrisanih« (Čuček 2006: 208). Zanikanje izbrisa je bilo v preteklih letih pogosta taktika, kako krivdo za izbris pripisati izbrisanim prebivalcem samim, s tem pa žrtev spremeniti v krivca (Jalušič 2007).

Kdaj se je zgodil izbris?

Gornje vprašanje je bilo usmerjeno izključno v ugotavljanje, kako natančne informacije imajo sogovorniki in sogovornice o izbrisu. Kljub veliki politični in medijski pozornosti, namenjeni tej temi, se zdijo sogovorniki in sogovornice z njo slabo seznanjeni, na kar kaže spodnji graf. Natančen datum izbrisa, to je 26. 2. 1992, so poznale le štiri osebe (3 odstotki), le ena oseba (1 odstotek) pa je izjavila, da se je izbris zgodil februarja 1992. Pravilno letnico je navedlo 26 oseb (18 odstotkov).

Iz grafa je tudi razvidno, da je veliko število oseb podalo manj natančne odgovore: enajst sogovornikov in sogovornic (8 odstotkov) je nihalo med letnicama 1991 in 1992 oziroma 1992 in 1993, poleg tega sta dve osebi (1 odstotek) odgovorili, da se je izbris zgodil med letoma 1991 in 1993. Nekaj sogovornikov in sogovornic je menilo, da se je izbris zgodil po osamosvojitvi oziroma po odcepitvi od Jugoslavije (15 oseb ali 11 odstotkov), nekateri pa so trdili, da se je zgodil po osamosvojitveni vojni (7 oseb ali 5 odstotkov). Povezovanje osamosvojitve Slovenije z izbrisom bi morda lahko razložilo tudi visok odstotek odgovorov (32 oseb ali 23 odstotkov), po katerih je do izbrisa prišlo leta 1991.

Med napačnimi odgovori se pojavlja še paleta različnih letnic (1993, 1994, 1995, 1996, 2000, 2003, 2005 in 2007), ki jih je težko razložiti. Eden od možnih razlogov za omembe letnic po letu 2000 bi lahko bila povečana medijska pozornost do izbrisa, kar je na eni strani posledica politične aktivnosti izbrisanih prebivalcev ter njihove medijske prepoznavnosti v boju za povrnitev pravic, na drugi pa vehementnosti nacionalističnega in rasističnega diskurza desnousmerjenih političnih strank.

Od kod so izbrisani?

Iz odgovorov na to vprašanje je mogoče oblikovati štiri skupine. Prva skupina, v katero spada 25 oseb (17 odstotkov), je odgovarjala, da so izbrisane osebe iz »bivše Jugoslavije«. Glede na to, da ni mogoče ugotoviti, ali so te osebe s sintagmo »bivša jugoslavija« mislile tudi Slovenijo, je ta rezultat težko analizirati. Edino, kar bi morda lahko omenili v zvezi s to »neopredelje-

no« skupino, je, da je odgovor »bivša Jugoslavija« morda varna odločitev, ki sogovornika ali sogovornico reši pred zadrego, v kateri se znajde zaradi nepoznavanja tematike.

Veliko večja pa je skupina 59 oseb (45 odstotkov), ki izbrisane osebe uvršča v »druge« republike nekdanje Jugoslavije. Ne glede na to, ali imajo predstavniki te skupine do izbrisanih oseb negativno ali pozitivno stališče, jih definirajo kot »Ne-mi«, torej kot tiste, ki niso »Mi«. Omenjena distinkcija temelji na različnih predstavah o simbolnih mejah, slednje pa se lepo pokažejo s pridevniki, s katerimi opisujejo drugačnost, zaradi katere »oni« ne spadajo med »nas«. Če smo torej »Mi« opisani kot »avtohtoni, pravi« Slovenci, so »oni« v odgovorih naših raziskovancev označeni kot »južni bratje«, »tujci dol z juga«, »tisti, ki imajo korenine z juga«, »Balkanci«, ipd. Vsi ti opisi kažejo na predstavo, da sta »jug« in »Balkan« neke druge ter da Slovenci z njima nimajo nobene povezave (Kuzmanić 1999: 33). »Tujost« izbrisanih nekateri sogovorniki in sogovornice poudarjajo tudi z naštevanjem domnevnih »izvornih« držav izbrisanih (tu se največkrat pojavi Bosna, sledita Srbija in Hrvaška, nekajkrat sta omenjeni tudi Albanija in Makedonija). Ob tem neka oseba njihovo »tujost« ponazori s stavkom ».../ od nekod so prišli sem«.

Prav s konceptom »prihoda od nekod« se ukvarja Sara Pistotnik, ki ugotavlja, da so po osamosvojitvi slovenske oblasti vse državljane preostalih republik nekdanje Jugoslavije razglasile za tujce kljub temu, da je bilo središče njihovega življenja tukaj in so bili aktivno vključeni v socialne mreže znotraj Slovenije (Pistotnik 2010: 57–58). Glede na to, da je izbris enostranska prekinitev odnosa med državo in posameznikom, slovenski upravni organi niso vedeli, temveč zgolj predvidevali, da je oseba državljan ene izmed držav na ozemlju nekdanje Jugoslavije, kjer je bila registrirana kot republiški državljan (ibid.: 64). V razpravah o izbrisanih osebah tako obstaja mit, da naj bi ne glede na njihovo dejansko bivanje v Sloveniji imeli svoj »pravi dom«, ta pa naj bi bil tam, kjer so bili rojeni oziroma: od koder so prišli (ibid.: 66). V tretjo skupino lahko uvrstimo stališča 48 oseb (34 odstotkov), ki so odgovorile, da so izbrisane osebe »tudi iz Slovenije«. Naj bo jasno: poleg tega, da te osebe poudarjajo, da izbrisani prebivalci prihajajo iz republik nekdanje Jugoslavije, ugotavljajo, da so med njimi »tudi Slovenci«. Vendar pa ob tej ugotovitvi ostajajo skeptični (ne verjamejo povsem, da so bili res Slovenci) ali pa jo koncipirajo kot tragično dejstvo, pri čemer pogosto dodajajo: »Žal.«

Ostane še zadnja, najmanjša skupina, ki izbrisane osebe povezuje le s Slovenijo – teh oseb je samo 9 (6 odstotkov). Tudi pri tem majhnem številu ljudi, ki se na prvi pogled zdijo neobremenjeni z etnično pripadnostjo, se ta pokaže kot pomemben kriterij. Tisti, ki so izbrisanim osebam naklonjeni, namreč poudarjajo, da so to osebe, »živeče« v Sloveniji, oziroma so »državljeni« Slovenije. Ob tem eden med njimi izrazi dvom o njihovi eksistenci v Sloveniji s stavkom »naj bi bili iz Slovenije«, drugi pa podčrta, da »narodnostno gledano pač niso Slovenci«.

Ali je prav, da so bili izbrisani izbrisani? Zakaj?

Na gornje vprašanje je 68 (48 odstotkov) sogovornikov in sogovornic odgovorilo »ne« ter s tem izrazilo svoje nestrinjanje z aktom izbrisa. Veliko manjše število ali 22 oseb (16 odstotkov) je pokazalo diametralno nasprotno stališče, ko je izjavilo »da« ter s tem izrazilo, da je po njihovem mnenju prav, da so bili ti prebivalci izbrisani. Številčna je tudi skupina 47 oseb (33 odstot-

kov), ki ni podala tako enoznačnega odgovora, saj so predstavili tako argumente v prid izbrisu kot proti njemu.⁴ Med najpogostejšimi argumenti v prid izbrisu so bili tisti, ki so izbris opisovali kot upravičeno posledico »nemotiviranosti« izbranih oseb za pridobitev slovenskega državljanstva (ali, kot se je glasil en odgovor: »Je prav, da so bili izbrisani, ker so imeli dovolj časa in možnosti, da si uredijo dokumente, a sami tega niso želeli.«); »nelojalnosti« novonastali državi (pogost odgovor je tako bil: »Ker so špekulirali, niso verjeli, da bo Slovenija kot nova država uspela.«) in »sovražnega nasprotovanja« tej državi (nekateri od njih so dejali: »Ker so se borili proti nam v vojni.«). V argumentih, ki so opravičevali izbris, so sogovorniki in sogovornice za izbrisane osebe pogosto uporabljali pridevnike »špekulanti«, nekajkrat pa tudi »agresorji«. Kot smo že omenili, so bili ti pridevniki širše uporabljani v zvezi z izbrisanimi prebivalci, predvsem pa so jih pogosto omenjali v parlamentarnih razpravah, kjer so bili »železni repertoar« desnousmerjenih strank. Podobno ugotavlja Boris Vezjak v svoji analizi diskurza nekaterih poslancev, ko pravi, da je bila večina državljanov Slovenije pod vtisom tovrstnih javnih predstavitev prepričana, da se izbrisanim osebam ni zgodila krivica ter da gre za skupino »špekulantov« (Vezjak 2007: 195). Omenjena argumentacija izhaja iz domneve, da izbrisane osebe niso zaupale v prihodnost novonastale države ter niso želele takoj sprejeti novega državljanstva, zaradi česar naj bi bile sinonim za »nelojalne« državljane. Na podlagi tovrstnih argumentov bi se o izbrisu lahko govorilo le kot o »samoizbrisu«, kajti izbrisani prebivalci naj bi hoteli pridobiti pravico, ki so se ji sami odrekli in si med osamosvajanjem niso hoteli urediti statusa (ibid.: 202). Kot ugotavlja isti avtor, so (bili) zaradi takih in podobnih argumentacij izbrisani prebivalci izpostavljeni večletni demonizaciji in diskriminaciji ter umazanim javnim in zasebnim razpravam. Ne gre le za nespoštovanje pravnih določil, pač pa tudi za demagoško logično nesmiselne trditve, ki so postale veljavne in sprejete (Vezjak 2007: 195). Verjetno ni treba poudarjati, da se tovrstna argumentacija načrtno izogiba ključnim dejstvom, ki so povzročila izbris, med katerimi je treba omeniti vsaj to, da izbrisane osebe niso bile obveščene, da bodo s tem, ko ne bodo zaprosile za slovensko državljanstvo, izgubile stalno prebivališče in z njim vse politične, ekonomske in socialne pravice. Obenem pa ti argumenti ne upoštevajo številnih ovir, zaradi katerih izbrisane osebe niso imele možnosti zaprositi za državljanstvo (De-dić, Jalušič in Zorn 2003; Lipovec Čebtron 2007). Prav omenjene ovire so navajali sogovornice in sogovorniki, ki so nasprotovali izbrisu, pri čemer so najpogostejše poudarjali pomanjkljivo informiranje izbranih prebivalcev (»ker sploh niso vedeli, da morajo zaprositi za državljanstvo«, »so bili premalo informirani«) ter dejstvo, da so bile med izbrisanimi prebivalci tudi številne osebe, ki so zaprosile za slovensko državljanstvo, a jim je bilo to zavrnjeno (»ker so bili izbrisani tudi tisti, ki so zaprosili za državljanstvo«). Pogosto je bil v tem kontekstu izbris opredeljen tudi kot neustaven in nezakonit akt (»ker je sam akt izbrisa nepravna in neustavna poteza, človeku ne moreš kar tako odvzeti stalnega prebivališča in vseh drugih osnovnih človekovih pravic«), izbrisani pa predstavljeni skozi viktimizacijski diskurz (»ker so žrtve«).

Ali te pri izbrisanih kaj moti?

Na vprašanje, vsebinsko povezano s predhodnim, je na eni strani 63 oseb (44 odstotkov) odgovorilo, da jih motijo izbrisane osebe kot take, na drugi pa 48 posameznikov (34 odstotkov) nič ne moti. Izstopa še tretja skupina odgovorov, v katero smo uvrstili 31 sogovornikov in sogovornic (22 odstotkov), ki jih moti dejanje izbrisa. Glede na to, da pri tej zadnji skupini ni bilo zaslediti negativnega mnenja o izbrisanih prebivalcih, bi lahko z nekoliko posploševanja ugotovili, da je razmerje 63 oseb (44 odstotkov) proti 79 osebam (56 odstotkov), oziroma da je nekoliko več tistih, ki jih pri izbrisanih prebivalcih nič ne moti.

V prvi skupini, ki jo pri izbrisanih osebah »nekaj moti«, se je večina posameznikov osredotočila na razmišljanje o njihovem domnevno negativnem odnosu do države Slovenije in slovenskega državljanstva, pri čemer so nekateri uporabljali že znane pridevnike (»špekulanti«, »nezvesti«, »preponosni«, »neodgovorni«, ipd.). Zelo pogosto so ti sogovorniki in sogovornice kot negativni aspekt v zvezi z izbrisanimi prebivalci poudarjali zahtevo po odškodninah, ki naj bi bila po njihovem mnenju neupravičena. Ali, kot se je izrazil eden med sogovorniki ter s tem povzel mnenje mnogih iz omenjene skupine:

Ja, pri izbrisanih me moti to pač, oni so imeli možnost te zadeve urediti, pa niso, zdaj pa od države zahtevajo neko odškodnino. To se mi ne zdi prav, ker če bi se oni po moje pozanimali, pa če bi hoteli državljanstvo imeti, bi naredili tako kot pač ... nekateri so, nekateri pa niso in to me najbolj moti.

Nasprotna tem stališčem v omenjeni skupini pa so mnenja večine posameznikov, da jih izbrisani prebivalci z ničemer ne motijo, še več, pogosto so sami poskušali korigirati to precej sugestivno vprašanje s komentarjem: »Zakaj bi me kaj motilo?« Obenem pa so tu in tam tudi kritični do nacionalizma Slovencev v odnosu do priseljencev iz republik nekdanje Jugoslavije, oziroma, kot se je izrazil eden med njimi:

Ne, ampak razumem, da dosti ljudi moti, da so iz bivših republik, do katerih imajo Slovenci dokaj negativne stereotipe in da zato izbrisane v glavnem pač enačijo z nekimi vsiljivci z juga.

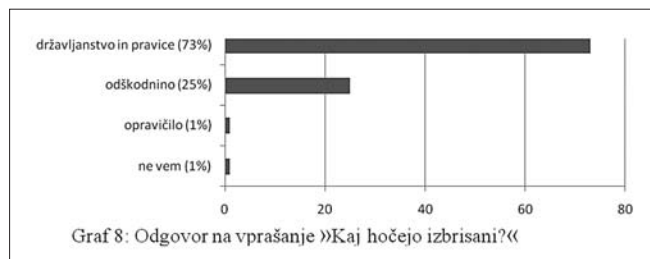
Zadnja skupina, ki je poudarila, da jo moti dejanje izbrisa, je svoje argumente oblikovala precej heterogeno, saj je za nekatere sogovornike in sogovornice težava predvsem v nereševanju oziroma prepočasnem reševanju posledic izbrisa, pri čemer so kot odgovorne pogosto navajali slovensko državo v celoti ali politično elito. Druge je motila prevelika medijska pozornost, posvečena temu vprašanju, oziroma enostransko poročanje medijev o izbrisu, tretji pa so težavo videli v izbrisu in njegovih posledicah: »Mislim ... s tem ko so jih izbrisali, so jih popolnoma degradirali, mislim razčlovečili, niso imeli pravic do ničesar. Niso obstajali.«

Kaj hočejo izbrisani? Ali se strinjaš z njihovimi zahtevami?

Čeprav smo vprašanji »Kaj hočejo izbrisani?« in »Ali se strinjaš z njihovimi zahtevami« v intervjujih postavljali ločeno in so sogovorniki in sogovornice najprej odgovarjali na prvo in nato na drugo vprašanje, ju je zaradi njune povezanosti smiselno analizirati skupaj.

4 Pet oseb je ostalo neopredeljenih.

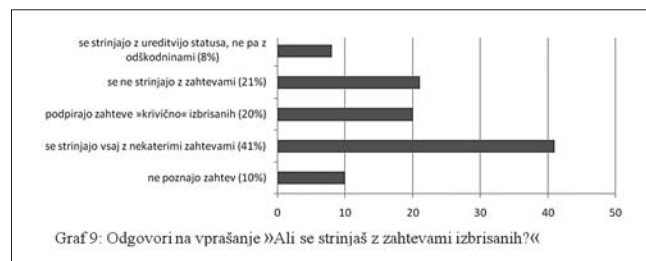
Odgovore na prvo vprašanje je mogoče razdeliti v tri sklope: v največjem je 1.525 odgovorov (73 odstotkov), po katerih izbrisani prebivalci želijo slovensko državljanstvo in pravice, ki jim s tem pripadajo. V veliko manjšem sklopu, kamor bi lahko uvrstili 51 odgovorov (25 odstotkov), je poudarjena njihova zahteva po odškodnini oziroma denarju, v najmanjšem sklopu, kjer so le trije odgovori (1 odstotek), pa posamezniki omenjajo opravičilo države.

Zanimivo je, da noben sogovornik ali sogovornica ni med zahteve izbrisanih oseb uvrstil/a povrnitve odvzetega stalnega prebivališča, ki je bila vse od leta 2002, ko so se začeli izbrisani prebivalci politično organizirati, njihova ključna in izhodiščna zahteva. Čeprav so izbrisani prebivalci poleg statusa stalnega prebivalca običajno zahtevali tudi povrnitev (s tem statusom povezanih) političnih, ekonomskih in socialnih pravic, ki sovpadajo z državljanskimi pravicami, pa se o zahtevi po državljanstvu skoraj ni govorilo. Nasprotno pa je velika večina sogovornikov odgovorila, da izbrisani želijo državljanstvo. Prav tako preseneča, da je zelo malo sogovornikov in sogovornic izbralo zahtevo po opravičilu, ki so jo izbrisani aktivisti ob različnih priložnostih pogosto omenjali. Veliko bolj pričakovana je omemba materialnega oziroma finančnega vidika povrnitve škode izbrisanim osebam z odškodninami. Tako, kot je pokazala že analiza predhodnega vprašanja, se je določen odstotek oseb (v tem primeru ena četrtnina) osredotočil predvsem na ta aspekt, ki je bil od vsega začetka boja izbrisanih oseb deležen osrednje medijske pozornosti, obenem pa je bil tudi pogosto sredstvo diskreditiranja izbrisanih aktivistov (Vežjak 2007).

Prav zadnje pogosto povzemajo odgovori sogovornikov in sogovornic, v katerih nikoli ni zaslediti odobranja finančne kompenzacije za utrpelo škodo izbrisanih oseb, temveč gre, nasprotno, ponovno za prikazovanje izbrisanih oseb kot »Drugih«, ki poleg ogrožanja »slovenstva« ogrožajo tudi državne finance ali »naš denar«, kot se je izrazil eden med intervjuvanci: »Hočejo naš denar. Saj to je naš denar. Ampak ga ne bodo dobili!« Ta in podobni argumenti sogovornic in sogovornikov ponovno temeljijo na razlikah med »nami« in »njimi«, pri čemer se »oni«, torej »tujci«, »južnjaki«, »Balkanci«, hočejo polastiti »našega« (naših služb, stanovanj ali »našega denarja«), kar potencira sovražnost do »tujcev« ter krepi potrebo po zaščiti »našega«, »slovenskega« (Kuzmanić 1999: 68, 2001: 60).

Odgovore na drugo vprašanje »Ali se strinjaš z zahtevami izbrisanih?« je mogoče razdeliti na pet skupin, kar je razvidno iz spodnjega grafa.

V prvo skupino spada 69 odgovorov (41 odstotkov), ki izražajo strinjanje z nekaterimi zahtevami. V drugo skupino lahko uvrstimo 35 odgovorov (21 odstotkov), iz katerih je razvidno, da se osebe z zahtevami izbrisanih prebivalcev ne strinjajo. V tretji in četrti skupini so odgovori, ki kažejo, da se osebe z zahtevami selektivno strinjajo: na eni strani 33 odgovorov (20 odstotkov) podpira le zahteve tistih, ki so bili po krivici izbrisani, na drugi pa se v 13 odgovorih (8 odstotkih) intervjuvanci strinjajo le z ureditvijo statusa, ne pa z odškodninami. Iz 17 odgovorov (10 odstotkov) pa je razvidno, da so bili sogovorniki in sogovornice neopredeljeni predvsem zaradi nepoznavanja teme.

Ali se je vprašanje izbrisanih rešilo?

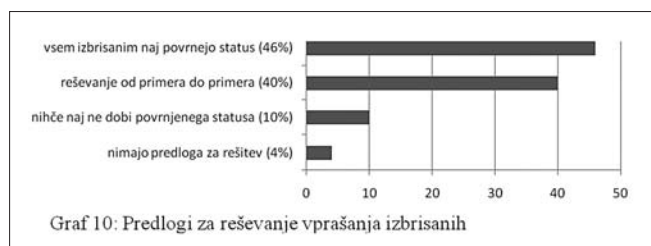
Gornjemu vprašanju so spraševalci in spraševalke med intervjujem dodali še podvprašanje »Če ne, na kakšen način bi se po tvojem mnenju lahko rešilo?«, pri tem pa so ob morebitni neodzivnosti sogovornika in sogovornice navedli serijo različnih možnosti (odškodnine, opravičilo, vrnitev statusa, referendum, dopolnilne odločbe, izgon ...).

Preden se posvetimo analizi odgovorov na gornja vprašanja, je treba poudariti, da med intervjuvanjem t. i. »zakon o izbrisu« (ZUSDDD-B) še ni stopil veljavo, saj se je to zgodilo nekaj mesecev pozneje, in sicer 24. 7. 2010. Po mnenju predstavnikov izbrisanih prebivalcev ter nekaterih nevladnih organizacij, mrež in skupin, novela zakona sicer problem izbrisa rešuje, a ga ne reši dokončno. Na eni strani je za osebe, ki od izbrisa živijo v Sloveniji, dostop do dovoljenja za stalno prebivanje lažji, vendar morajo znati uspešno dokazati, da so to obdobje prebivali v državi, kar je povezano z mnogimi ovirami. Na drugi strani pa je za vse tiste, ki so – pogosto zaradi izbrisa – odšli iz te države, ponovna pridobitev statusa veliko bolj zapletena, saj morajo dokazati, da so si aktivno prizadevali priti nazaj.

Če se vrnemo v čas pred sprejetjem »zakona o izbrisu« ter sledimo odgovorom sogovornic in sogovornikov, ugotovimo, da kar 126 oseb (88 odstotkov) meni, da vprašanje izbrisanih oseb še ni rešeno oziroma njihov status še ni urejen. Nasprotno pa je le 11 oseb (4 odstotki) prepričanih, da je bilo to vprašanje že rešeno. Podobno tudi manjši odstotek vprašanih (5 oseb ali 8 odstotkov) ne pozna odgovora na omenjeno vprašanje.

Te enoplastne odgovore je morda bolj smiselno analizirati na podlagi analize njihovih odzivov na podvprašanje o tem, kakšne predloge imajo za reševanje vprašanja izbrisanih, ki se se je glasilo: »Če ne, na kakšen način bi se po tvojem mnenju lahko rešilo?« Načine reševanja vprašanja izbrisa, ki so jih predstavili naši sogovorniki in sogovornice, je mogoče razdeliti v več kategorij, ki so predstavljene v spodnjem grafu:

5 Glede na to, da je več posameznikov podalo več različnih odgovorov, je število odgovorov večje od števila intervjuvanih oseb.

Kot je razvidno iz grafa, je v prvi skupini največji odstotek (66 oseb ali 36 odstotkov) tistih, ki bi omogočili vrnitev statusa vsem izbrisanim osebam, pri čemer je to – za nekatere vprašane – svobodna odločitev izbrisanih oseb. Poudarjajo namreč, naj se status vrne vsem, ki si to želijo. Poleg tega je v odgovorih omenjene skupine pogosto navedeno opravičilo in/ali javno priznanje odgovornosti države za ta nezakoniti ukrep. Pomen javnega opravičila so pogosto poudarjali tudi raziskovalci, ki so ga razumeli kot ključni pogoj za destigmatizacijo izbrisanih oseb in preprečevanje podobnih situacij v prihodnosti (Zorn 2010: 42; Dedić, Jalušič in Zorn 2003: 21). Nekateri sogovorniki in sogovornice so k temu dodali, da bi k rešitvi položaja izbrisanih oseb precej pripomoglo to, da bi bile izbrisane osebe javno bolj pozitivno predstavljene.

Druga, tudi precej številčna skupina – vanjo lahko uvrstimo 57 oseb (30 odstotkov) – se zavzema za selektivno reševanje vprašanja izbrisanih oseb oziroma za »metodo od primera do primera«. Njihova stališča običajno izhajajo iz prepričanja, da vse izbrisane osebe »niso enake«, zaradi česar ne bi smele imeti enakega dostopa do pravic. Med podanimi odgovori je pogosto opaziti mnenje, da je treba ločevati med »pravimi žrtvami« in »krivci« – kriterij te selektivne metode pa naj bi bila njihova domnevna »lojalnost« oziroma »nelojalnost« državi Sloveniji. Čeprav nobena od domačih ali mednarodnih institucij (npr. Ustavno sodišče, Evropsko sodišče za človekove pravice), ki so se ukvarjale z vprašanjem reševanja izbrisa, ne vpeljuje tovrstnega kriterija, saj za to ni pravne podlage, so te argumente pogosto vpeljevali predstavniki desnih in desnosredinskih političnih strank. Ko so ti začeli priznavati, da se je izbris kljub temu zgodil, so takoj predlagali, da je treba ločevati med tistimi, ki se jim je zgodila krivica, in tistimi, ki so sami krivi.

V skupini, ki se zavzema za selektivno reševanje, se pojavlja nekaj predlogov ukrepanja za tiste, ki naj bi si izbris zaslužili. Pri tem 11 oseb (19 odstotkov) poudarja lojalnost »slovenski« kulturi ter kot kriterij selekcije, po katerem bi omogočali vrnitev statusa, poudarjajo poznavanje slovenskega jezika oziroma stopnjo integracije ali asimilacije. Tu se ponovno srečujemo z vplivom političnega diskurza, dominantnega od prve polovice devetdesetih let. V tem političnem diskurzu je ločitev na priseljence, ki si zaslužijo slovensko državljanstvo, in na tiste, ki si ga ne zaslužijo (Zorn 2007: 17–33), potekala na podlagi slovenskega jezika kot ključnega kriterija »lojalnosti« državi Sloveniji (Petković 2010). Poleg tega omenjeni diskurz ni temeljil na vzpostavljanju večkulturne družbe, temveč je bil prežet z logiko asimilacije, saj je temeljil na predpostavki, da »oseba ne more imeti hkrati dveh domov, pripadati hkrati dvema skupnostma, državam, ipd.« (Zorn 2010: 41).

Z ugotovitvami iz obeh gornjih skupin je povezana tudi naslednja kategorija odgovorov, v kateri 22 oseb (39 odstotkov) pri reševanju vprašanja izbrisa eksplicitno poudarja preverjanje,

ali so med izbrisanimi osebami »sovražniki« države in Sloveniji »nelojalne« osebe. Neredko sogovorniki in sogovornice za te osebe predlagajo, da jim ne bi povrnili statusa, nekateri pa razmišljajo tudi o njihovem izgonu iz Slovenije. Kot je bilo že večkrat poudarjeno, je v ozadju njihovih prepričanj slutiti nacionalistični ksenofobni diskurz, ki izbrisane osebe enači s »sovražniki osamosvojitvene vojne«. Ta je spremljal problem izbrisa od vsega začetka in bil hkrati podlaga za izvedbo omenjenega akta. Kot ugotavlja Jasminka Dedić, je že pri obravnavi vlog za državljanstvo prihajalo do diskriminacije, pri čemer »... so bile najpogostejše žrtve kršitev najbolj marginalizirane etnične in družbene skupine (npr. Romi, obsojenci na zaporne kazni, itd.) ter v prvih letih po izbrisu častniki nekdanje JLA, ki so bili označeni za »sovražnike« oziroma »agresorje« na novonastalo državo« (Dedić, Jalušič in Zorn 2003: 56).

Nič manj skrajn se ne zdi predlog rešitve iz naslednje skupine (9 oseb ali 16 odstotkov), ki svetuje, da bi izbrisane osebe pridobile status po postopku za tujce oziroma »ilegalne« imigrante. Predlog, da bi pridobili status po omenjenem postopku, lahko potencialno dokazuje strinjanje s tem, kar se je z izbrisom že zgodilo. Z izbrisom so bile namreč te osebe pravno izenačene z nedokumentiranimi ali »ilegalnimi« migranti ter so si lahko urejale svoj status le s postopki, ki so veljali za nedokumentirane migrante (Pistotnik 2010).

Še bolj radikalno pozicijo od gornje predstavlja tretja kategorija 14 oseb (8 odstotkov), ki ne želi nobeni od izbrisanih oseb omogočiti ureditve statusa. Njihova stališča je mogoče prepoznati kot rasistična ali neorasistična (Balibar 1991; glej tudi Bajt 2010), saj iz odgovorov lahko sklepamo, da akt izbrisa pravzaprav odobravajo ter podpirajo to, kar je državna oblast storila z izbrisom, ko je uvedla »prelom med tistim, kar mora živeti, in tistim, kar mora umreti« (Foucault 2003: 163; glej tudi Zorn 2010: 34).

Ali naj vsi izbrisani dobijo stalno prebivališče v Sloveniji? Ali naj vsi dobijo državljanstvo Republike Slovenije?

Odgovori na gornji vprašanji so bili v vsebinskem smislu nadaljevanje predhodno analiziranega vprašanja, ponovno pa so pokazali, da sta na mnenje o izbrisu ključno vplivala politični in medijski diskurz. Glede na to, da se je politična elita več let zavzemala predvsem za selektivno reševanje vprašanja izbrisanih oseb, ni nenavadno, da več kot polovica vseh vprašanih (78 oseb ali 56 odstotkov) izbrisanim prebivalcem ne bi vrnila stalnega prebivališča in državljanstva. Kot smo že zapisali, je večina izbrisanih prebivalcev neslovenskega »izvora« (z izjemo nekaj etničnih Slovencev) (Jalušič 2007: 29), zato lahko v odnosu do njih prepoznamo ksenofobnost, povezano z nacionalizmom, ki je ključno zaznamoval obdobje osamosvajanja Slovenije. Po osamosvojitvi se je država Slovenija začela enačiti s slovenskim narodom, kar je učinkovalo kot izključevanje »Drugih«. Slovenija je torej postala nacionalna država, »ki jo tako državljani kot politični voditelji v glavnem razumejo kot državo slovenskega naroda« (Bajt 2010: 197). Kot je bilo že večkrat pokazano, je bila tovrstna politika izključevanja v Sloveniji usmerjena predvsem v nekdanje sodržavljane, ki so prihajali iz nekdanjih jugoslovanskih republik, med ključnimi rezultati te politike pa je bil izbris. Podpora tovrstni politiki izključevanja se je, kot v predhodnem vprašanju, v naši raziskavi kazala v predlogih, naj se statusa stalnega prebivalca in/ali državljanstva ne podeli tistim, ki ne obvladajo slovenskega jezika, ter tistim, ki Sloveniji niso bili »lojalni«

med vojno in njenim osamosvajanjem, oziroma »špekulantom«. Tako je odgovarjalo 22 oseb (15 odstotkov).

Zanimivo je, da je med odgovori (16 oseb ali 11 odstotkov) tudi mnenje, da bi vsem izbrisanim vrnilo stalno prebivališče, ne pa tudi državljanstva. Zanimivo zato, ker odgovora, da bi vsem vrnilo državljanstvo, ne pa tudi stalnega prebivališča, ni bilo opaziti. Lahko domnevamo, da razlog zanj izvira iz vrednote državljanstva kot »svete«, »tabuizirane« institucije, do katere imajo dostop le »posvečeni« ali »iniciranci« – »avtohtoni« Slovenci ali asimilirani priseljenci. Gre torej za »slovenskost«, ki naj bi bila za nekatere na ravni »naravne« danosti, drugi pa si jo morajo »zaslužiti«, pa kljub temu ne bodo nikoli dojeti kot »pravi« Slovenci. Nasprotno pa je bil pogost (40 oseb ali 29 odstotkov) odgovor, da bi se vsem izbrisanim vrnilo tako stalno prebivališče kot državljanstvo. Mnenja omenjenih sogovornikov in sogovornic kljub opisanemu nacionalističnemu diskurzu izražajo odprtost do izbrisanih oseb. Razlog za taka stališča bi morda lahko iskali v večletni politični aktivnosti izbrisanih prebivalcev, ki so postali medijsko prepoznavni in svoje izkušnje predstavljajo tudi v osrednjih javnih občilih. S tem, ko so postali politični subjekt, so pridobili glas, ki so ga izgubili z odvzemom stalnega prebivališča.

Poleg tega del intervjuvancev (14 oseb ali 10 odstotkov) poudarja, da se je izbrisanim osebam (z)godila krivica, ki jo je treba popraviti s priznanjem odgovornosti za izbris, s čimer se strinja 10 odstotkov vprašanih. V teh odgovorih se kaže ključni premik v prevzemanju odgovornosti, ki je nasproten več let trajajočemu »sindromu organizirane nedolžnosti« (Jalušič 2007: 103), zaradi katerega se je izbris vselej zanikal in/ali zamočal.

Ali so izbrisani izgubili kakšne pravice oziroma dostop do česa?

Z gornjim vprašanjem smo poskušali ugotoviti, ali naši sogovorniki in sogovornice poznajo posledice izbrisa, ter njihovo osebno mnenje o izbrisanih. Odgovore smo razčlenjevali na podlagi analize kršitev človekovih pravic izbrisanih prebivalcev, ki jo je v svoji raziskavi oblikovala Neža Kogovšek (2010b). Rezultate lahko strnemo v spodnje ugotovitve.

Iz odgovorov je najprej mogoče razbrati, da se skoraj vsi sogovorniki in sogovornice (134 oseb ali 94 odstotkov) zavedajo, da so izbrisani prebivalci izgubili pravice ter dostop do določenih javnih dobrin, virov in storitev. V nasprotno je bil prepričan le zelo majhen odstotek ljudi (8 oseb ali 6 odstotkov), ki je trdil, da izbrisani prebivalci niso izgubili nobenih pravic oziroma zanje niso vedeli. Ob tem pa je treba opozoriti tudi na pogosto mnenje intervjuvancev, da so izbrisane osebe pravice izgubile po lastni krivdi, kot je rekel sogovornik: »Ja, malo so imeli pravic, samo to so si sami krivi, da so izgubili.«

Če pustimo ob strani razloge za izgubo pravic in se osredotočimo predvsem na analizo mnenja sogovornikov in sogovornic o posledicah izbrisa, lahko razberemo, da je precej oseb (30 oseb ali 21 odstotkov) podalo splošno ugotovitev, da so »izbrisani izgubili vse«. Enako število intervjuvancev pa je izpostavilo stališče, da so izbrisani prebivalci ostali brez državljskih pravic. Zanimivo je, da so le redki (12 oseb ali 8 odstotkov) omenili, da so bile tem prebivalcem kršene človekove pravice, kar bi lahko razložili z dejstvom, da je del politične elite pri obravnavi izbrisa začel sorazmerno pozno uporabljati diskurz človekovih pravic (Kogovšek 2010a: 9). Prav na podlagi primerov, med katerimi

so tudi izkušnje izbrisanih prebivalcev, je razvidno, da koncept človekovih pravic ne more biti zagotovilo za pravno enakost. Vedno znova je treba »izumljati«, konceptualizirati, razglasi in izpostavljati vrednote, na katerih temeljijo pravice (Balibar 1991), saj je drugače koncept človekovih pravic, ki se v resnici izkazuje v delovanju nacionalne države, brez pomena (Arendt 2003; Zdravković 2010: 252–262).

Na tem mestu se zdi smiselno analizirati izgubo tistih pravic, ki so jih sogovorniki in sogovornice najpogosteje poudarjali. Največ odgovorov se je nanašalo na prikrajšanost izbrisanih oseb za ekonomske in socialne pravice, pri čemer so najpogosteje navedli kršitev pravice do dela oziroma zaposlitve (omenilo jo je 68 oseb ali 48 odstotkov). Druga kršitev, ki so jo sogovorniki in sogovornice (64 oseb ali 45 odstotkov) postavljali v ospredje, je izguba pravice do zdravstvenega varstva. Zaradi izgube te pravice in posledične izključenosti ter diskriminacije v zdravstvenem sektorju je bil izbris metavzrok številnih zdravstvenih težav izbrisanih oseb (Lipovec Čebtron 2007: 63–64). Naslednja pravica, ki je bila kršena izbrisanim osebam in v odgovorih enako izpostavljena kot pravica do zdravstva (64 oseb ali 45 odstotkov), je bila pravica do izobraževanja. Izbrisane osebe so imele pravico do osnovnošolskega šolanja do 15. leta, a jim je bila tudi ta pogosto kršena (Kogovšek 2010b: 122–123).

Nadalje so sogovorniki in sogovornice poudarjali pravico do socialne varnosti ter pravico do osnovne oskrbe in varstva pred revščino. V zvezi z revščino je treba omeniti tudi pogosto omenjeno kršitev pravice do premoženja, kamor spadajo pokojnine, nepremičnine in premičnine ter upravljanje s finančnimi sredstvi. Številni (25 oseb ali 18 odstotkov) so se spomnili tudi na nastanitev oziroma stanovanje, ki mnogim izbrisanim osebam nista bila omogočena. Posredno je bilo v odgovorih zaslediti tudi razmišljanje o diskriminaciji, ki je prepovedana z vsemi ključnimi dokumenti o človekovih pravicah, izbrisane osebe pa se z njo vsakodnevno srečujejo. Med izgubljenimi pravicami so nekateri omenili tudi pravico do sodelovanja v javnih zadevah (13 oseb ali 9 odstotkov), posamični odgovori pa so poudarili tudi pravico do učinkovitega pravnega sredstva, pravico do svobode, varnosti in svobodnega gibanja, pravico zapustiti državo ter pravico do življenja.

Kaj je bilo izbrisanim z izbrisom odvzeto: stalno prebivališče ali državljanstvo?

Odgovori na vprašanje »Kaj je bilo izbrisanim z izbrisom odvzeto: stalno prebivališče ali državljanstvo?« razkrivajo, da ljudje pri izbrisu ne razlikujejo oziroma zamenjujejo pojma stalno prebivališče in državljanstvo, kar smo že razčlenili. Kot smo že predhodno pokazali, je bilo izbrisanim osebam odvzeto stalno prebivališče in ne državljanstvo. Res pa je, da je bil ta odvzem posledica tega, da izbrisane osebe bodisi niso (pravočasno) zaprosile za slovensko državljanstvo bodisi jim je bilo to zavrnjeno (Kogovšek 2010a: 9). Poleg tega je bil izbris povezan z odvzemom državljskih pravic. Glede na to, da smo z vprašanjem ugotavljali, kako dobro sogovorniki in sogovornice poznajo ključna dejstva, ki so povzročila izbris, bi lahko v tem delu članka govorili o pravih in nepravilnih odgovorih: nepravilen odgovor »državljanstvo« je tako navedlo 58 oseb ali 41 odstotkov, zelo zastopan je bil tudi nepravilen odgovor »oboje«, torej tako stalno prebivališče kot državljanstvo, za katerega se je odločilo 34 oseb ali 24 odstotkov. V celoti je tako nepravilen odgovor izbralo 92 oseb

(65 odstotkov), nasprotno pa se je za pravilen odgovor odločilo veliko manj sogovornikov in sogovornic, in sicer 39 oseb (27 odstotkov). Poleg tega se je manjše število intervjuvancev (7 oseb ali 5 odstotkov)⁶ izognilo postavljenemu vprašanju in odgovarjalo z novimi predlogi, in sicer, da jim je bilo »odvzeto dostojanstvo«, »življenje« oziroma »vse, kar so imeli«.

Zakaj se je izbris zgodil in kdo je zanj odgovoren?

Na zelo kompleksni vprašanji so sogovorniki in sogovornice dali precej heterogene odgovore, ki bi zahtevali daljšo analizo, kot jo dopušča prostor pričujočega članka, obenem pa so bili mnogi vidiki, ki jih ti odgovori izpostavljajo, že predhodno razčlenjeni. Iz tega razloga bomo na tem mestu navedli krajšo predstavitev rezultatov.

Graf 11: Odgovori na vprašanje »Zakaj se je zgodil izbris?«

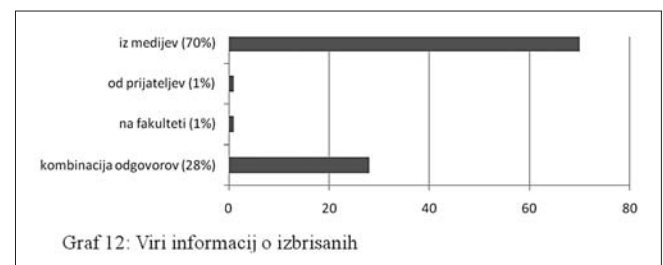
Kot kaže graf, so najpogostejši odgovori razdeljeni v tri številčno precej sorazmerne skupine: prva skupina ne pozna odgovora (27 odgovorov ali 21 odstotkov), druga skupina kot razlog za izbris navaja proces osamosvajanja in ustanavljanja nove države (31 odgovorov⁷ ali 24 odstotkov), tretja pa – kot je bilo v analizi predhodnih vprašanj že velikokrat omenjeno – izbris razume kot posledico ravnanja izbrisanih oseb, saj naj bi bil vzrok njihov neurejen status (27 odgovorov ali 21 odstotkov). Manj pogosti so odgovori, ki kot razlog prav tako navajajo napačno ravnanje izbrisanih prebivalcev, saj naj bi se ti opredeljevali proti samostojni Sloveniji (10 odgovorov ali 8 odstotkov) ali »špekulirali« (4 odgovori ali 3 odstotki) oziroma bili »malomarni« (3 osebe ali 2 odstotka). Precej dvomni so odgovori, ki vzrok za izbris pripisujejo predvsem »vojni« (10 odgovorov ali 8 odstotkov), pri čemer pogosto ni jasno, ali gre za osamosvojitveno »vojno« ali za vojne razmere v drugih republikah nekdanje Jugoslavije, ki so bila ena ključnih ovir pri urejanju statusa izbrisanih prebivalcev. Če so vse do sedaj naštetje skupine odgovorov izbris dojemale kot posredno ali neposredno posledico ravnanja izbrisanih oseb, pa le dve manj številčni kategoriji odgovorov razloge za to dejanje pripisujeta pravni ureditvi oziroma državnemu sistemu. V odzivih sogovornikov ali sogovornic zasledimo odgovor, da je izbris posledica določenega »zakona«, ki je izbris predvideval (9 odgovorov ali 7 odstotkov), oziroma »napake« sistema (7 odgovorov ali 6 odstotkov), pri čemer ni jasno, ali gre za napako v pravnem, administrativnem ali političnem sistemu.

Vprašanje o odgovornosti za izbris kljub temu kaže drugačno podobo, kot so jo zrcalili odgovori na prvo vprašanje, saj manj kot petina odgovorov (22 odgovorov ali 19 odstotkov) odgovornost za izbris pripisuje izključno izbrisanim samim. K temu je treba dodati, da nekaj mnenj sogovornikov in sogovornic (12 odgovorov ali 10 odstotkov) izraža deljeno odgovornost za izbris, saj so po njihovem odgovorne tako izbrisane osebe kot »država«. Vseeno pa več kot polovica odgovorov (70 odgovorov ali 60 odstotkov) kot odgovorno prepozna izključno »državo«. Manjši odstotek oseb (13 odgovorov ali 11 odstotkov) pa odgovornosti ne pripisuje nikomur oziroma odgovora ne pozna.

Kje si dobil/-a informacije o izbrisanih?

Ali poznaš kakšno izbrisano osebo?

Na podlagi gornjih vprašanj smo želeli ugotoviti, s pomočjo katerih informacij so si sogovornice in sogovorniki ustvarili stališče o izbrisanih osebah. Ob pogledu na spodnji graf je opazno, da je velika večina (101 odgovor⁸ ali 70 odstotkov) podatke pridobila izključno iz medijev. Pri tem je treba poudariti, da tudi zelo zastopana (42 odgovorov ali 29 odstotkov) kategorija »kombinacija odgovorov« zajema tako informacije, pridobljene iz medijev kot iz drugih virov (prijatelji, sorodniki, sodelavci, visokošolski študij na določeni fakulteti). Če združimo obe skupini odgovorov, bi lahko domnevali, da so v 98 odstotkih na mnenje vplivali mediji, le pri 4 odgovorih (2 odstotka) pa je razvidno, da so osebe do informacij prišle preko prijateljev oziroma na fakulteti.

Graf 12: Viri informacij o izbrisanih

Drugo vprašanje se je nanašalo na ugotavljanje, ali sogovornica oziroma sogovornik poznata kakšno izbrisano osebo, saj smo domnevali, da bi to lahko pomembno vplivalo na oblikovanje njihovih stališč. Presenetilo nas je dejstvo, da je odgovor »da« oziroma trditev, da izbrisano osebo poznajo, izrazilo 27 posameznikov (19 odstotkov). Poleg tega na to vprašanje v primerjavi z drugimi vprašanji precej več sogovornikov in sogovornic ni želelo odgovoriti (18 oseb ali 12 odstotkov). Posameznikov, ki so rekli, da ne poznajo nobene izbrisane osebe, je bilo tako 100 (69 odstotkov).

Sklepna diskusija in odziv na nove informacije o izbrisu in izbrisanih osebah

Po zadnjem vprašanju smo poskušali s sogovorniki in sogovornicami vzpostaviti manj formalen pogovor, v katerem bi imele te osebe možnost prosto razvijati svoje misli o izbrisu in izbrisanih osebah, obenem pa bi tudi raziskovalci in raziskovalke imele priložnost, da z njimi izmenjajo svoja stališča. V tem pogovoru

⁶ Štiri osebe (3 odstotki) na vprašanje niso odgovorile.

⁷ Tudi v tem podglavju število odgovorov ni enako številu oseb.

⁸ Kot je razvidno, tudi tu skupno število odgovorov ni enako številu vprašanih, saj se je več oseb odzvalo z več odgovori, nas pa je zanimalo, kolikokrat so se odgovori ponovili.

so raziskovalke in raziskovalci pogosto podali nekaj ključnih dejstev o izbrisu ter razložili nekatere nejasnosti o tej tematiki, če so sogovorniki in sogovornice to seveda želeli. Iz omenjenih pogovorov je nastalo 126 opisov⁹ oziroma komentarjev raziskovalk in raziskovalcev, v katerih so bile zabeležene informacije o sogovornikovem ali sogovorničinem poznavanju obravnavane teme, sprejemanje z njo povezanih novih informacij ter reakcije nanje. Glede na to, da so tovrstni opisi zelo raznoliki, obstajajo pomisleki o medsebojni primerljivosti. Če smo želeli analizirati tovrstne opise, smo se kot interpreti morali postaviti na mesto subjekta, za katerega se predpostavlja, da verjame (Močnik 1999). S tem smo opise sprejeli kot medsebojno primerljive ter predpostavili, da s(m)o z istimi besedami dejansko opisovali enako količino ali kakovost znanja.

Tako smo lahko na podlagi tovrstnih opisov sestavili naslednje skupine: najštevilčnejša skupina posameznikov in posameznice (35 oseb ali 25 odstotkov) je tematiko izbrisa in izbrisanih oseb slabo poznala, vendar so jih v diskusiji pridobljene nove informacije zelo zanimale. V drugo, malce manjšo skupino od prve (29 oseb ali 21 odstotkov), bi lahko uvrstili osebe, ki jih obravnavana tematika ni zanimala, zaradi česar so po intervjuju brez interesa poslušali nove informacije. Tretja skupina (21 oseb ali 15 odstotkov) je tematiko izbrisa in izbrisanih oseb dobro poznala, zato tem osebam običajno ni bilo treba posredovati dodatnih informacij, namesto tega pa je bila diskusija pogosto osredotočena na reševanje situacije izbrisanih oseb. V četrti skupini (15 oseb ali 11 odstotkov) lahko prepoznamo sogovornice in sogovornike, ki tematike izbrisa ne poznajo in so negativno nastrojeni proti izbrisanim osebam, obenem pa novih informacij niso sprejeli, saj so jih zavrnili kot laž ali zavajajočo propagando. Nepoznavanje izbrisa in negativni odnos do izbrisanih oseb sta bila značilna tudi za peto skupino (13 oseb ali 9 odstotkov), vendar s to razliko, da so te posameznike in posameznice nove informacije prese-netile. Najmanjša, šesta skupina (11 oseb ali 8 odstotkov), pa na diskusijo ni pristala in novih informacij ni želela poslušati.

Sklep

Če na rezultate raziskave pogledamo s ptičje perspektive, lahko opazimo, da so le redki sogovorniki in sogovornice poznali ključna dejstva o izbrisu (na primer leto in mesec izbrisa), razliko med državljanstvom in stalnim prebivališčem, ter to, da jim je bilo z izbrisom odvzeto stalno prebivališče in ne državljanstvo. Prav tako naši sogovorniki in sogovornice niso poznali razlogov za dejanje izbrisa in njegov potek. Zanimivo pa je, da kljub slabemu poznavanju temeljnih dejstev o izbrisu približno polovica sogovornikov ali sogovornic ne kaže odklonilnega odnosa do izbrisanih oseb, obenem pa se tudi ne strinja z aktom izbrisa. Slednje se je na primer jasno pokazalo v odgovorih na vprašanje, ali je prav, da so bili izbrisani izbrisani, kjer je skoraj polovica (48 odstotkov) izrazila svoje nestrinjanje. Podobno smo opazili tudi pri vprašanjih o percepciji izbrisanih oseb, kjer pri polovici vprašanih nismo zasledili izključujoče negativnega mnenja, ki smo ga bili vajeni v nekaterih političnih diskurzih. Kot kažejo rezultati odgovorov na vprašanje »Ali te pri izbrisanih kaj moti?«,

je več kot polovica (56 odstotkov) ugotovila, da jih pri njih nič ne moti. Vendar pa ne smemo odsotnosti odklonilnega odnosa enačiti z odnosom naklonjenosti do izbrisanih prebivalcev. O naklonjenosti bi lahko govorili le v primeru približno ene desetine sogovornic in sogovornikov, ki so v odgovorih na različna vprašanja odkrito izražali pozitiven odnos, pri tem pa so prepoznavali, da se je izbrisanim osebam zgodila krivica, ki jo je treba popraviti s priznavanjem in prevzemanjem odgovornosti za izbris. Naj pri tem omenimo, da je v njihovih odgovorih pogosto opaziti pokroviteljski diskurz, ki izbrisane osebe opisuje izključno kot žrtve. Pri vseh preostalih, ki do izbrisanih niso odklonilni, pa ni mogoče spregledati dejstva, da izbrisane prebivalce še vedno vidijo kot Druge, kot tujce ali Neslovence, ki so »od nekdaj prišli«, zaradi česar se njihova naklonjenost do njih spreminja glede na postavljeno vprašanje. Če ti sogovorniki in sogovornice kažejo večjo odprtost pri splošnih vprašanjih o izbrisu ali njegovih posledicah, so obenem bolj zadržani ali odklonilni do vračanja pravic ali priznavanja odškodnin izbrisanim osebam. Kljub temu pa bi lahko na podlagi pričujoče raziskave skupaj z Nežo Kogovšek ugotovili, da se stereotipi in predsodki o izbrisanih osebah »počasi razblinijo« (2010a: 10). Podobno kot v javnomnenjski raziskavi agencije Ninamedia iz leta 2009 tudi po naših podatkih le približno ena tretjina oseb izbrisanim prebivalcem kategorično nasprotuje in jih dojema kot nasprotnike samostojne Slovenije oziroma do njih mestoma izraža odkrito sovražna stališča. Glede na to, da so (skoraj) vsi sogovorniki in sogovornice informacije o izbrisanih prebivalcih pridobili v medijih, so prav ti ključno sredstvo senzibiliziranja prebivalstva o tem vprašanju. Čeprav s tem nismo povedali nič novega, lahko upamo, da bo v prihodnje naklonjenost medijev do izbrisanih prebivalcev preoblikovala še tiste stereotipe in predsodke, ki ostajajo trdno zakoreninjeni in povsem nereflektirani.

Viri in literatura

- ARENDR, Hannah: *Izvori totalitarizma*. Ljubljana: Študentska založba, 2003.
- BAJT, Veronika: Več kot zgolj administrativno ustvarjeni »tujci«: Izbrisani in odmev nacionalistične konstrukcije drugega v simbolni ideji o »nas«. V: Neža Kogovšek in Brankica Petković (ur.), *Brazgotine izbrisa: Prispevek h kritičnemu razumevanju izbrisa iz Registra stalnega prebivalstva Republike Slovenije*. Ljubljana: Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne družbene in politične študije, 2010, 193–214.
- BALIBAR, Étienne: *Masses, Classes and Ideas: Studies on Politics and Philosophy Before and After Marx*. New York in London: Routledge, 1994.
- BALIBAR, Étienne: Is there Neo-Racism? V: Étienne Balibar in Immanuel Wallerstein (ur.), *Race, Nation, Class: Ambiguous Identities*. London: Verso, 1991.
- ČUČEK, Tina: Slovenski poslanci o izbrisanih: Analiza parlamentarnih razprav. *Poročilo Skupine za spremljanje nestrpnosti* 5, 2006, 190–211.
- DEDIĆ, Jasminka, Vlasta Jalušič in Jelka Zorn: Diskriminacija v postopkih pridobivanja slovenskega državljanstva. V: Jasminka Dedić (ur.), *Izbrisani: Organizirana nedolžnost in politike izključevanja*. New York in Ljubljana: Mirovni inštitut za sodobne družbene in politične študije, 2003, 23–84, 141–144.
- FOUCAULT, Michel: Predavanje 17. 3. 1976. *Filozofski vestnik* 24(3), 2003: 151–170.
- JALUŠIČ, Vlasta: Organizirana nedolžnost. V: Jasminka Dedić (ur.), *Izbrisani: Organizirana nedolžnost in politike izključevanja*. New York in Ljubljana: Mirovni inštitut za sodobne družbene in politične študije, 2003, 7–22.
- JALUŠIČ, Vlasta: Organizirana nedolžnost in izključevanje: Nacionalne

⁹ Število opisov je manjše od števila intervjujev, saj v 16 primerih (11 odstotkov) do diskusije iz različnih razlogov (pomanjkanje časa, drugi zunanji dejavniki) ni prišlo oziroma so bili opisi diskusije za analizo preveč fragmentarni oziroma pomanjkljivi.

države in državljanstvo po vojni in kolektivnih zločinih. *Časopis za kritiko znanosti* 35(228), 2007: 101–121.

KOGOVSŠEK, Neža in Brankica Petković (ur.): Izbrisani jezik. V: *Brazgotine izbrisa*. Ljubljana: Mirovni inštitut, 2010, 219–245.

KOGOVSŠEK, Neža: Uvod: Izbrisani včeraj, danes, jutri – Spodkovani stereotipi in nepovrnljiva pot k popravni krivic. V: Neža Kogovšek in Brankica Petković (ur.), *Brazgotine izbrisa: Prispevek h kritičnemu razumevanju izbrisa iz Registra stalnega prebivalstva Republike Slovenije*. Ljubljana: Mirovni inštitut, 2010a, 9–17.

KOGOVSŠEK, Neža in Brankica Petković (ur.): Izbris kot kršitev pravno za-varovanih človekovih pravic. V: *Brazgotine izbrisa: Prispevek h kritičnemu razumevanju izbrisa iz Registra stalnega prebivalstva Republike Slovenije*. Ljubljana: Mirovni inštitut, 2010b, 83–141.

KUZMANIČ, Tonči: *Bitja s pol strešice: Slovenski rasizem, šovinizem in seksizem*. Ljubljana: Open Society Institute, 1999.

KUZMANIČ, Tonči: Rasizem in ksenofobija, ki da ju v Sloveniji ni. V: Brankica Petković (ur.), *Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti*. Ljubljana: Mirovni inštitut, 2001, 56–77.

LİPOVEC ČEBTRON, Uršula: Metastaze izbrisa. *Časopis za kritiko znanosti* 35(228), 2007: 59–75.

MOČNIK, Rastko: *3 teorije: Ideologija, nacija, institucija*. Ljubljana: Založba *cf, 1999.

PISTOTNIK Sara: Izbris kot poligon evropskih migracijskih politik ali »oprostite mi, prosim, ampak vaši predpisi so izbrisali moj status«. V: Neža Kogovšek in Brankica Petković (ur.), *Brazgotine izbrisa: Prispevek h kritičnemu razumevanju izbrisa iz Registra stalnega prebivalstva Republike Slovenije*. Ljubljana: Mirovni inštitut, 2010, 53–78.

PREDOJEVIČ, Vaso: *Zločin brez kazni*. Škofja Loka: Studio Grad, 2007.

SMITH, Anthony D.: *Theories of Nationalism*. New York: Holmes & Meier, 1983.

VEZJAK, Boris: Argumentacija in retorika v primeru izbrisanih. *Časopis za kritiko znanosti* 35(228), 2007: 211–222.

ZDRAVKOVIČ, Lana: Boj proti odrekanju državljanstva kot paradigma emancipacijske politike. V: Neža Kogovšek in Brankica Petković (ur.), *Brazgotine izbrisa: Prispevek h kritičnemu razumevanju izbrisa iz Registra stalnega prebivalstva Republike Slovenije*. Ljubljana: Mirovni inštitut, 2010, 251–269.

ZORN, Jelka: »Mi, etno-državljeni etno-demokracije« – nastajanje slovenskega državljanstva. *Časopis za kritiko znanosti* 35(228), 2007: 17–33.

ZORN, Jelka: Vpisani kot delavci, izbrisani kot Neslovenci: Pogled izbrisanih na obdobje tranzicije. V: Neža Kogovšek in Brankica Petković (ur.), *Brazgotine izbrisa: Prispevek h kritičnemu razumevanju izbrisa iz Registra stalnega prebivalstva Republike Slovenije*. Ljubljana: Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne družbene in politične študije, 2010, 19–47.

»Non-Slovenes«, »Foreigners«, or »Victims«? Our Perception of the Erased Citizens of Slovenia

The study examines how well people know the problem of those who had been removed from the register of Slovene citizens, and how they are perceived. 142 informants, who had not been deleted from the register, participated in the inquiry consisting of fifteen questions and subquestions. Based on their answers it is possible to claim that most of the participants were unfamiliar with key facts about the so-called »erased« people. While it is true that they felt neither negative toward the »erased« nor did they approve of their removal from the register this does not denote that most of the informants felt benevolent toward them. Only roughly ten percent of them openly expressed their kindly feelings, admitting that severe injustice had been done to the »erased«, that this injustice had to be acknowledged, and that responsibility has to be taken for this act. Yet it is difficult to ignore the fact that those who had been favorably disposed toward the »erased« still perceived them as »Others,« as foreigners, and as non-Slovenes. According to them, the »erased« are people who had »come to Slovenia from somewhere else«, which is why the benevolence of the informants varied according to questions asked in the enquiry. Even though they showed tolerance and understanding for the general question of the removal from the register and its consequences they expressed a certain amount of restraint when discussing the restoration of rights for the »erased« and compensation. Nevertheless, since only one third of the informants categorically rejected the »erased,« perceiving them as adversaries of independent Slovenia, it may be said that the perception of the »erased« is changing.

KULTURNI VIDIKI DREVESNE DEDIŠČINE

Izvirni znanstveni članek | 1.01

Izvleček: Avtorica v prispevku obravnava različne vidike drevesne dediščine in opozarja, da so v trenutni zakonodaji prezrta drevesa s poudarjenimi kulturnimi vidiki, ki ne dosegajo predpisanih debelin in višin. Predlaga, da se v prihodnje pri odbiranju drevesne dediščine upoštevajo tudi kulturni vidiki, saj so ne glede na doseženo debelino in višino nekatera drevesa v prostoru pričevalci kulturnega izročila in so kot taka del naše dediščine. Seznanjajo nas o rabi prostora in načinu življenja, simbolnih pričevanjih v družbi, dogodkih, v spomin katerih so bila zasajena, estetskem čutu naših prednikov in podobno. V nadaljevanju avtorica analizira in poudarja kulturno razsežnost dreves ter na izbranih primerih opredeljuje možne nematerialne kriterije vrednotenja drevesne dediščine.

Ključne besede: drevo, dediščina, kulturno izročilo, vrednotenje, Karavanke

Abstract: Discussing different aspects of the tree heritage, the author stresses that the current legislation overlooks trees that represent an important cultural asset but have not yet reached the measurements determined by the legislation. It is her suggestion that cultural aspects be included in the process of classification since some trees, regardless of their size, convey cultural traditions and are therefore a part of our heritage. They bear witness to the use of certain places and illustrate life styles, social symbols, events in whose honor they had been planted, our ancestors' aesthetic sense, etc. In the following chapters the author analyzes and emphasizes the cultural dimension of trees. Examples of certain trees are used to define the possible intangible criteria for the evaluation of the tree heritage.

Key Words: tree, heritage, cultural heritage, evaluation, Karavanke

Uvod

Drevo je že od nekdaj eksistencialna in kulturna dobrina – po eni strani je človeku zagotavljalo material za gradnjo bivališč in bilo vir hrane ter energije, po drugi pa je bilo zaradi daljše življenjske dobe in navezanosti na določen prostor vir čaščenja, spoštovanja in občudovanja.

Starim ljudstvom so bila drevesa sveta in so do njih gojila poseben odnos. Drevo naj bi simboliziralo svetovno os, saj s koreninami sega v podzemlje (svet mrtvih), s krošnjami pa v nebo (nebesa); drevesa so bila vrata v druge dimenzije oziroma stanja zavesti in so tisočletja simbolizirala sveti prostor (Hageneder 2001; Šmitek 2004). Hageneder (2001: 15) poudarja, da danes pomen dreves v človekovem duhovnem življenju podcenjujemo. Ko so pred sto leti arheologi v Angliji izkopavali predkrščansko svetišče pri Taplowu (Buckinghamshire), so podrli starodavno tiso, ki je rasla sredi območja izkopavanja. V zemlji niso našli ničesar, niso pa se zavedali, da je bila prav ta tisa srce svetišča (Hageneder 2001: 15). V antični Grčiji naj bi v čast boginji Ateni v njenih svetiščih sadili oljko ali oljčne gaje (Hageneder 2001: 92; Visković 2001: 385). Ko so leta 480 pr. n. št. Perzijci zavzeli in požgali Atene, so poleg drugega požgali tudi sveto oljko. Zgodba pripoveduje, da je sveto drevo ponovno vzbrstelo. Z drevesa naj bi vzeli 13 poganjkov in jih posadili na posebnih mestih po deželi. Po poročanju grškega geografa Pausaniasa naj bi eden od njih zrasel v oljni gaj blizu Epidavra, ki je bil zavarovan z zakonom. Prepovedano je bilo celo odnašanje zaradi vetra zlomljenih vej (Hageneder 2001: 97–98; Pirnat 1988: 37–38). Hageneder (2001: 21) meni, da je do prenosa čaščenja točno določenega drevesa na čaščenje drevesne vrste prišlo zato, ker so ljudje verjeli, da bo božanstvo sprejelo njihov dar tudi pri lokalnem drevesu (Zeus na primer naj bi poleg darov pri svetem Dodonskem hrastu darove sprejel tudi pri drugih hrastih). Sčasoma so tako začeli posamezne drevesne vrste povezovati z določenim božanstvom.

Čaščenje dreves je bilo, podobno kot pri drugih indoevropskih narodih, razširjeno tudi med našimi predniki (Ovsec 1991: 306). Ovsec (1991: 307) navaja, da so naši predniki častili tako drevje v gozdu kot tudi gaje in sadno drevje. Drevo in gozd sta posebej ljuba duha ali njegovo prebivališče. Še zlasti so jim bila vseč drevesa posebnih oblik, dvo- ali večvršna drevesa, velika, votla in stara drevesa, drevesa, v katera je treščila strela, in podobna. Častili so tudi drevesa, povezana z nenavadnimi dogodki. Različni deli (lubje, cvetovi, plodovi, ...) nekaterih svetih dreves so bili zdravilni, zdravilne učinke pa je imelo tudi plazenje skozi votla drevesa. Tudi Rutar (1972: 65) piše, da je bilo med starimi Slovenci razširjeno malikovalstvo pod drevesi in pri studencih. Še leta 1943 je Kotnik zapisal, da je tudi Slovincem znano, da bolnik pomaga, če ga vlečeš skozi votlo drevo ali votel kamen. »Kilavega človeka moraš potegniti skozi razklan mlad hrast. Če hrast zopet zraste, bo tudi bolnik ozdravel« (Kotnik 1943: 115). Ker se kult čaščenja dreves in gajev ni skladal s krščansko vero in je bil za duhovščino preveč poganski, so ponekod sveta drevesa sekali, drugod pa so ob njih postavljali kapelice in cerkvice ter tako skušali prikriti prvotni namen njihovega čaščenja in romanja k njim (Šmitek 2004: 85).

Skupna značilnost omenjenih strokovnih razprav je, da analizirajo vidike čaščenja naših prednikov do posameznih drevesnih vrst in ne do posameznih dreves. V nasprotju z njimi se v pričujočem prispevku ne osredotočam na odnos prednikov do čaščenja drevesnih vrst, ampak analiziram različne kulturne vidike tistih posameznih dreves, ki so naša drevesna dediščina. V trenutno uradno veljavnem sistemu varstva drevesne dediščine v Sloveniji drevesa za dediščino izbirajo in njihov seznam vodijo na Zavodu RS za varstvo narave. Pri obravnavi drevesne dediščine se stroka, ki jo zastopajo skoraj izključno naravoslovne znanstvene discipline, omejuje na empirično merljive debelino, višino in podobne materialne vidike. Zaradi te strokovne odločitve naglo

* Mag. Mateja Šmid Hribar, soc. kult. in filozofinja, magistra varstva naravne dediščine, Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU. 1000 Ljubljana, Gosposka 13, E-naslov: mateja.smid@zrc-sazu.si

izgubljam drevesa, ki še niso zadosti debela, so pa pomembna zaradi simbolov, zgodb in spominov, skratka nematerialnih lastnosti, ki se jih ne da preprosto izmeriti. S tem, ko izgubljam tovrstna drevesa, posledično siromašimo našo kulturo. Predmet prispevka sta poskus opredelitve drevesne dediščine posameznih dreves ter opozorilo na dejstvo, da so prav ta posamezna drevesa zaradi različnih, predvsem nematerialnih lastnosti, naša kulturna dediščina, za katero bi morali v prihodnje tudi formalnopravno poskrbeti. Drevo ne more biti le predmet naravoslovnih znanosti, o njem ne moremo govoriti kot zgolj o naravni dediščini; v družbi človeka postaja tudi kulturna dediščina. Skladno s tem v članku predlagam nabor nematerialnih kriterijev, s pomočjo katerih naj se izbrano drevo uvrsti med uradno drevesno dediščino.

Študij primera o drevesni dediščini sem izvedla na območju predvidenega parka v osrednjem delu Karavank, kot ga predstavljajo meje projekta Karavanke Natura 2000, ki je potekal od 25. 7. 2005 do 25. 9. 2006. Predvideni park sestavljajo osrednje in zahodne Karavanke, ki v celoti ali delno pripadajo naslednjim občinam: Kranjska Gora, Jesenice, Žirovnica, Radovljica, Tržič in Jezersko. Prispevek je lahko izhodišče za prepoznavanje in vrednotenje kulturnih vidikov drevesne dediščine.

Odnos prednikov do drevesne dediščine

Med Slovenci so zgodbe o posameznih drevesih krožile davno pred pisano besedo in prvimi slovenskimi knjigami. Prvi zgodovinski viri o čaščenju dreves na Slovenskem segajo v 13. in 14. stoletje (Rutar 1972: 65; Šmitek 2004: 80). V 14. stoletju so Kobaridci v Soški dolini malikovali pred nekim drevesom in studentem, žal pa ni podatkov o tem, za kakšno drevo je šlo, zakaj je izstopalo iz okolja in kaj točno so častili (Rutar 1972: 65; Ovsec 1991: 307; Šmitek 2004: 80). Iz pisnih virov izvemo le, da naj bi na mestu, kjer v Volčah pri Tolminu stoji starodavna cerkva sv. Danijela, nekoč stalo gozdno svetišče (Rutar 1972: 65). Kljub upiranju ljudstva je bilo malikovalstvo pod drevesom in pri studentu za Katoliško cerkev nesprejemljivo in ga je bilo treba zatreti. V zvezi s tem Rutar poroča, da 16. avgusta leta 1331

... začne verski inkvizitor za Beneško in Frijulsko (op. a. Furlanija), Francesco de Clugia, pridigovati križarsko vojno soper Kobaridce. Ondašnji Slovenci so namreč molili neko drevo in studenec pod njim. Vojna se uzdigne iz Čedadu pod vodstvom Clugije in pride u Kobarid, poseka drevo, zamaši studenec in izruje ostanek stare vere (Rutar 1972: 65).

Najbolj čaščena drevesa na Slovenskem so bile vaške lipe, ki so bile praviloma središče javnega vaškega življenja. Predniki so pod lipami modrovali, razpravljali, vodili pravde in srenjske sestanke. Pravde pod lipo se na Koroškem omenjajo v 13. stoletju, na Goriškem pa celo do leta 1500. Ker je bilo nižje sodstvo blejskega gospostva razdeljeno med briksenškega in goriškega škofa ter radovljiško gospostvo, so pod lipo v vasi Grad, na zdajšnjem Bledu, razsojali zastopniki vseh treh (Vilfan 1944: 242). Pod nekaterimi lipami, pod katerimi so razsojali, so stale tudi kamnite mize. Ponekod so bili pod lipami kamni, na katerih so na posvetovanjih sedeli kmetje. Sinobad navaja, da je bilo za vasi na Radovljiškem običajno, da je sredi vaškega prostora raslo drevo, »... pod katerim so bili v krogu razvrščeni kamni, na katerih so sedeli vaški gospodarji – zanimiv spomenik nekdanjega ljudskega prava« (Sinobad 1999: 143). Ta lipa se je v Vrbi,

eni najstarejših vasi na Radovljiškem, ohranila vse do današnjih dni. Okrog nje še vedno stoji 16 srenjskih kamnov, povezanih s srenjskimi pravicami. Anekdotu o ohranitvi kamnov okrog lipe nam je ohranil Kidrič, ki v Prešernovem albumu navaja, da so Vrbljani nekaj let pred drugo svetovno vojno tik ob lipi postavili električni mlin, v katerega so zazidali osem srenjskih kamnov. Med vojno so Nemci, prav tako vajeni prastarih lip, vaško lipo v Vrbi prepoznali kot nemški simbol, zato so ukazali prestaviti mlin, kamne pa spet postaviti okrog lipe. Poškodovane kamne je bilo treba nadomestiti z novimi (Kidrič 1949: 285). O vaškem drevesu poroča tudi Rezar, ki pa navaja, da

... osrednje drevo ni bila nujno lipa, ampak so se pojavljala tudi druga drevesa: divji kostanji, orehi, itd. Okoli dreves so položili kamne različnih velikosti, ker so na zborovanju srenje imeli pravico zborovati vsi vaščani, ne glede na velikost posesti (1999: 41).

V 17. stoletju je o drevesih pisal Valvasor. V enajsti knjigi omenja, da »... grad Turjak krasi rastoča visoko in prijetno zelena lipa« (Valvasor 1984: 224). Najlepši razgled je imela krasna lipa na grajski planoti (Ljubljanskem gradu), ki je vidna tudi na Valvasorjevi veliki sliki Ljubljane (Vrhovnik 1934: 138). V Valvasorjevem času je bila zelo priljubljena tudi lipa pred starim rotovžem, pod katero se je – tako Valvasor – zbiralo staro in mlado (Vrhovnik 1934: 138). Valvasor poroča, »... da je pod lipo plesalo na pustni dan 1257. leta 12 deklet s toliko mladeniči. Pleši so se ponavljali v poletnih nedeljah« (Vrhovnik 1934: 138). To je prav tista lipa, spod katere je povodni mož julija 1547 zvabil v svoje kraljestvo zalo Uršiko. Dogodek, ki ga je opisal Valvasor (XI 685; XV 460), je pozneje Prešeren upesnil v baladi *Povodni mož* (Vrhovnik 1934: 138). Tudi ziljsko štehanje se je po ziljskih vaseh končalo s plesom in z godbo pod vaško lipo (»visoki rej« pod lipo) (Kuret 1989: 347; Orel 1944: 338).

Z vidika »transformacije« drevesa v sveto drevo je pri nas zanimiv primer romanja k »sveti smreki« v Vitanje (Šmitek 2004). Romanje se je začelo, ko sta na paši dve domači deklici na drevesu opazili svetlobo, v kateri je ena od njiju prepoznala Mater božjo in slišala razodetje. Ker so k drevesu romali ljudje od blizu in daleč, so to jelko v vitanjski fari na Štajerskem leta 1851 posekali. Romanje pa s posekom ni zamrlo, prav nasprotno, ljudje so se še bolj množično zgrinjali na kraj prikazovanja in iz jelkega štora trgali trske, za molitev in klečanje pa so si izbrali bližnjo smreko, na kateri se je deklici na dan uničenja jelke ponovno prikazala Marijina podoba. Po ocenah tedanjega kaplana Jožefa Drobniča, ki je spremljal primer in bil prepričan, da gre za prevaro, »... je čudežno drevo samo v letu 1851 privabilo na Pako najmanj sto tisoč romarjev iz Štajerske, Kranjske, Koroške in Hrvaške« (Šmitek 2004: 77).

Ob tej priložnosti so natisnili podobice z vitanjsko smreko, sredi katere je bila prikazana Mati božja, pod njo pa njena podoba (slika 1). Ker romanja k sveti smreki ni bilo mogoče preprečiti in ker so krajani nameravali ob sveti smreki postaviti cerkev, se je, kot navaja Šmitek (2004), v zadevo vmešal sam škof Anton Martin Slomšek. V pastirskem listu je 15. junija 1852 ljudem orisal nastanek kulta svetih dreves, v katerem je omenil, da so poganski Germani kot sveto drevo častili hrast, Slovencem pa je izvoljeno drevo zelena lipa. V pismu je ljudem, ki bi kljub prepovedi romali k smreki na Pako ali na to napeljevali druge, zagrozil z izobčenjem iz Katoliške cerkve (Šmitek 2004). Zdajšnji lastnik

Jože Javornik je smreko jeseni 2004 posekal, na njenem mestu pa so zgradili kapelico.

Eden najstarejših strokovnih opisov posameznega drevesa v Sloveniji je Deschmannov opis stare tise pod Nanosom iz leta 1862, v katerem jo je razglasil za najstarejše drevo na Kranjskem (Deschmann 1862, cit. po Habič 2006: 4). Po tem opisu so se zvrstili številni opisi drevesne dediščine, ki so obravnavali predvsem evidence in dendrometrijske podatke izjemnih dreves ter popularizirali drevesno dediščino (na primer Bleiweis 1952; Brejc 2002; Brus 1995; Budkovič in sod. 1996; Habič 2006; Hribar 1962; Jenčič 1999; Mastnak 2004; Mlinšek 1979; Piskernik 1953; Sgerm 1977; Svetličič in Skoberne 1988; Šivic 1923, 1944, 1948, 1956; Šoštarčič 1966, 1967). Le v redkih primerih pa so bila posamezna drevesa v strokovnih opisih predstavljena s kulturnih vidikov in orisana tudi v zgodbah, v katerih je nakazana njihova vloga med ljudmi. S prispevkom Ljubljanske lipe (Vrhovnik 1934) smo Slovenci dobili zanimiv pregled nekaterih častitljivih ljubljanskih lip. Avtor opisuje, kaj so lipe pomenile ljudem in kaj se je dogajalo v njihovi bližini. Prispevek je dragocen še zlasti zato, ker ohranja in prenaša tudi zgodbe tistih lip, ki jih že dolgo ni več. Več desetletij pozneje sta Sattler in Stele (1973) zbrala zgodbe o številnih vaških lipah. Poimenovala sta jih »... starke, ki jih je vredno poslušati ...«. Po njunem mnenju so stare lipe simbol vaške skupnosti in spadajo med naše najlepše spomenike, »... saj so kot svet kraj ...«. (Sattler in Stele 1973: 5). Konec osemdesetih let prejšnjega stoletja sta Svetličič in Skoberne (1988) obravnavala izhodišča za vrednotenje drevesne dediščine in poudarila njeno pomembnost v prostoru tudi s kulturnega vidika. Anko (1988b) je v zvezi z varovanjem drevesa pa tudi gozda nasploh posebej opozoril na pomembnost estetskega kriterija. V članku razmišlja o odnosu človeka do drevesa in o snovanju nove kulture drevesa. Po tem obdobju postajajo zapisi o kulturnih vidikih drevesne dediščine vse redkejši in opozarjajo na prezrtost in neupoštevanje njenih tovrstnih vidikov (Anko 2004; Mastnak 2004; Šmid Hribar 2008; Peršič in sod. 2010; Šmid Hribar 2010b).

Drevesna dediščina v zakonodaji

O izbranih drevesih kot naravnih znamenitostih, vrednih varovanja, se je začelo govoriti več desetletij pred pojavom pojma dediščine. Njeni prvi zametki namreč segajo v drugo polovico 19. stoletja, v čas narodnega ozaveščanja in oblikovanja narodov. Pri iskanju in ohranjanju svoje identitete je med takratnimi evropskimi narodi vzniknilo prizadevanje za ohranitev kulturnih spomenikov in naravnih znamenitosti, med katere so uvrščali tudi drevesa (Anko 1988c: 27–28). Danes poznani strokovni odnos do drevesne dediščine se je razvijal v okviru spomeniške službe RS, ki se je skladno s sprejetjem pariške Konvencije o varstvu svetovne kulturne in naravne dediščine (Zakon o ratifikaciji Konvencije o varstvu ... 1974) leta 1981 preimenovala v Zavod RS za varstvo naravne in kulturne dediščine. Omenjena konvencija v svojem prvem členu kulturno dediščino opredeljuje kot spomenike (arhitekturna, kiparska ali slikarska dela, arheološki elementi, napisi in podobno), skupine stavb ter znamenite kraje, ki so delo človeških rok ali pa kombinacija dela človeških rok in narave, naravno dediščino pa kot naravne spomenike, ki jih sestavljajo fizične ali biološke formacije, geološke in fiziografske formacije, ki pomenijo habitat ogroženih rastlinskih in živalskih vrst ter znamenite kraje narave (Zakon o ratifikaciji Konvencije o varstvu ... 1974: 1. člen).

Leta 1994 je ob delitvi Zavoda RS za varstvo naravne in kulturne dediščine na dve ločeni enoti, varstvo narave (kamor spada varovanje večine drevesnih naravnih vrednot, ne pa vseh!) prevzel upravni organ za varstvo narave na Ministrstvu za okolje in prostor (Sistem varstva ... 2006: 125). Z Zakonom o ohranjanju narave (ZON) je bil leta 1999 ustanovljen Zavod RS za varstvo narave (delovati začel januarja 2002), ki zdaj skrbi za drevesno dediščino oziroma drevesne vrednote. Skladno z ZON-om, ki je za naravno dediščino uvedel nov izraz naravne vrednote, so naravne vrednote »... poleg redkega, dragocenega ali znamenitega naravnega pojava tudi drug vredni pojav, sestavina oziroma del žive ali nežive narave, naravno območje ali del naravnega območja, ekosistem, krajina ali oblikovana narava« (ZON 2004: 4. člen). Posamezne naravne vrednote, med katere spadajo tudi drevesa, so podrobneje opredeljene v Uredbi o vrsteh naravnih vrednot (2002). Po tej uredbi je drevesna naravna vrednota:

... drevo ali skupina dreves, ki so izjemnih dimenzij, habitusa, starosti, ekosistemsko, znanstveno-raziskovalno ali pričevalno pomembna ter vključuje tudi rastišče takšnih dreves in ki se pojavlja v naravi zlasti kot posamezno drevo zunaj gozdnega prostora ter skupina dreves ali posamezno drevo v gozdu, ki zaradi izjemnih lastnosti izstopajo od dreves v okolici ... (Uredba o določitvi vrst naravnih vrednot 2002: 3. člen).

Zakon o varstvu kulturne dediščine (2008; v nadaljevanju ZVKD-1), ki kulturno dediščino definira kot

dobrine, podedovane iz preteklosti, ki jih Slovenke in Slovenci, pripadnice in pripadniki italijanske in madžarske narodne skupnosti in romske skupnosti ter drugi državljanje in državljani Republike Slovenije opredeljujejo kot odsev in izraz svojih vrednot, identitet, verskih in drugih prepričanj, znanj in tradicij (ZVKD-1 2008: 1. člen),

pojma drevesne dediščine neposredno ne omenja in se s tovrstno dediščino ukvarja le posredno. Po zakonodaji drevesa v parkih, vrtovih in drevoredih ne spadajo med drevesno dediščino, temveč med oblikovano naravno vrednoto (Uredba o vrsteh naravnih vrednot 2003; v nadaljevanju Uredba) oziroma med vrsti »parki in vrtovi« ter »stavbe s parki ali z vrtovi« (Pravilnik o seznamih vrst dediščine in varstvenih usmeritvah 2010), in se jih tudi drugače obravnava.

Iz pregledane zakonodaje sledi, da kljub raznolikim vidikom drevesne dediščine ta v trenutno veljavni zakonodaji spada zgolj med naravne vrednote (ZON 2004). ZON in Uredba sicer poznata kriterij pričevalne pomembnosti, ki zajema predvsem kulturne vidike, vendar ta ni jasno definiran. Poleg tega se je posebna komisija za vrednotenje in opredeljevanje drevesnih naravnih vrednot na Zavodu RS za varstvo narave leta 2005 iz nerazumljivih razlogov odločila,

... da se največji pomen pri opredeljevanju drevesnih naravnih vrednot zaradi relativno enostavnega in objektivnega merjenja dodeli dimenzijam drevesa, še posebej obsegu debla. Vsa ostala merila, razen tam, kjer so evidentni drugi oziri, se uporabijo predvsem pri drevesih, katerih obseg ali višina sta blizu mejnih obsegov in višin (20-odstotni možni odstop od mejnih obsegov debel ali višin dreves) ... (Ocvirk in sod. 2005: 3).

Odločitev so pozneje delno prilagodili v projektni nalogi Vrednotenje dreves in opredeljevanje drevesnih naravnih vrednot

Božjepotna podobica »svete smreke«
na Paki pri Vitanju iz leta 1851 (slika 1).

Vir: Zmago Šmitek: *Mitološko izročilo Slovencev*.

Ljubljana: Študentska založba, 2004, 79

Levo Lomski semenj z lipo v 30. letih 20. stoletja, desno lipa v Lomu leta 2006 (sliki 2a in 2b).
Foto: Zasebna zbirka Janeza Slaparja in Mateja Šmid Hribar, 2006

(Danev in sod. 2008), v kateri so pričevalno pomembnost razdelili na (1) drevesa, ki označujejo pomembne lege v prostoru, (2) spominska drevesa, (3) hišna drevesa, (4) drevesa, ki označujejo tradicionalno rabo in (5) drevesa, ki so del ljudskega izročila. Z izjemo dreves, ki so del ljudskega izročila, in spominskih dreves, je omenjeni kriterij še vedno soodvisen od obsega debla (dopustno odstopanje navzdol je bodisi 20, 30 ali 40-odstotno). Pri izjemah pa je končna odločitev odvisna od Skupine za drevesne naravne vrednote na Zavodu RS za varstvo narave (Danev in sod. 2008). S to odločitvijo so pri naravovarstveni službi v nemilost padla drevesa, ki še ne dosegajo izjemnih debelin in višin, a so v svojem okolju pričevalci kulturnega sporočila. Tako je Ministrstvo za okolje in prostor s Pravilnikom o spremembah o določitvi in varstvu naravnih vrednot (2010) iz Registra naravnih vrednot na raziskovanem območju med drugim izbrisalo tudi lipo v Ratečah nasproti spomenika NOB,¹ ki je bila leta 1939 ali 1940 zasajena ob rojstnem dnevu kraljeviča Petra, ter vaško lipo v Lomu pod Storžičem, ki danes raste sredi ceste, še v tridesetih letih 20. stoletja pa je rasla na robu dvorišča (sliki 2a, 2b).

Konvencija o varovanju nesnovne kulturne dediščine, ki jo je Slovenija ratificirala leta 2008 (Zakon o ratifikaciji Konvencije o varovanju ... 2008), sicer omenja nematerialne kulturne vidike dediščine, ki pa se bolj kot na konkretno drevo nanašajo na šege in običaje, pregovore, reke in legende, ki so lahko povezani z drevesi na splošno in bodo v prihodnje verjetno predmet novih raziskav. V mednarodnem prostoru je za drevesno dediščino pomembnejša Evropska deklaracija o okrasnih drevesih (Charte

Européenne de l'Arbre d'Agrément 2010), ki so jo na 2. Evropskem kongresu arborikulture v Versaillesu leta 1995 sprejele in podpisale nekatere mednarodne Zveze arboristov (Francije, Italije, Španije, Nemčije, Avstrije, Danske, Norveške ter Anglije in Irske), v Sloveniji pa ni širše prepoznavna. Poglavitni cilj deklaracije je vzpostaviti razmerje oziroma odnos med ljudmi in okrasnimi drevesi, ki so naša »živa« dediščina in del naše skupne zgodovine, zato bi jih morali preučevati, zanje skrbeti in jih zaščititi. V deklaraciji je jasno poudarjeno, da moramo omenjena drevesa ohraniti za prihodnje rodove, za dosego tega cilja pa je o pomembni vlogi, ki jo imajo drevesa v naši bližini, treba vzgajati in ozaveščati ne le otroke, temveč tudi odrasle.

Kulturni vidiki drevesne dediščine

Menim, da so drevesa s poudarjenimi kulturnimi vidiki predragocena, da bi jih prezrli samo zato, ker niso dovolj debela. Pri varovanju dreves je namreč pomembno posamezno drevo s svojo zgodbo in ne vrsta kot taka. Drevo ni le nepremično živo bitje v prostoru, temveč s svojim okoljem oblikuje celoto. Zato je treba pri varovanju dreves nujno upoštevati povezanost določenega drevesa s prostorom, v katerem raste, ter odnos, ki se vzpostavlja med določenim drevesom in ljudmi okrog njega. Večina dreves, ki jih poznamo in so pričevalno pomembna, raste v bližini človeka ali s človekom. Interaktivni odnos, ki se je razvil med človekom in drevesom, vpliva na varovanje in je povezan predvsem z nematerialnimi vidiki drevesa. Drevesa pridobijo kulturno vrednost predvsem zato, ker imajo daljšo življenjsko dobo kot človek in se ob njih lahko zvrstijo cele generacije. Če imamo srečo, ob njih minevajo stoletja. Edini kriterij, s katerim trenutno veljavna zakonodaja opredeljuje kulturne vidike drevesne dediščine, je kriterij pričevalne pomembnosti (ZON 2004; Uredba 2003), ki pa je zaradi nedorečenosti preveč prepuščen

¹ Podrobnejše predstavitev v prispevku omenjenih posameznih dreves so bralcem dosegljive v Prilogi C magistrske naloge Šmid Hribar 2008: Drevo kot dvopomenska dediščina, http://www.digitalna-knjiznica.bf.uni-lj.si/md_smid_hribar_mateja.pdf, nekatere pa tudi v spletni enciklopediji DEDI na naslovu <http://www.dedi.si/>.

Lipa s srenjskimi kamni v Vrbi (levo, slika 3a) in vejniki na Jezerskem (desno, slika 3b).

Foto: Mateja Šmid Hribar, 2006

subjektivnim tolmačenjem. Do sprejetja ZON-a leta 1999 je bila pričevalnost le eden med različnimi kulturnimi vidiki, poleg nje so bili upoštevani še simbolna vrednost, slikovitost in krajinski vidik (Skoberne in Peterlin 1988). Da bi se pri določanju devesne dediščine zaradi pričevalne pomembnosti izognili subjektivnosti, je Mastnak (2004) predlagal pomensko zoženje omenjenega kriterija. Tako ... se kot pričevalno pomembno opredeli drevo:

- ki ima posebno vlogo v naselbinski kulturi (vaško drevo, hišno drevo, spominsko drevo, drevo ob sakralnem in spominskem objektu, ipd.),
- ki je povezano z narodovo zgodovino in kulturo,
- ki priča o posebnih načinih uporabe drevesa,
- ki je v krajini močno vidno izpostavljeno (Mastnak 2004: 171).

Kljub pomenskemu zoženju pa so v isto kategorijo še vedno uvrščena drevesa s pričevalno in krajinsko pomembnostjo. Drevo, ki je bilo v zgodovini priča določenemu za posameznika, manjšo skupnost ali celo narod pomembnemu pojavu, je pričevalno pomembno. V krajini močno izpostavljeno drevo pa ni nujno tudi nosilec zgodbe.

Iz povedanega je razvidno, da zgolj en kriterij, kot je pričevalna pomembnost, ne zmore pokriti najrazličnejših nematerialnih vidikov drevesne dediščine, ki so bili nekoč vključeni med kulturne vidike. Prav tako je težko enoznačno in jasno definirati pojem pričevalne pomembnosti. Zato na podlagi terenskih preučevanj in analize drevesne dediščine na obravnavanem območju predlagam, naj se kriterij pričevalne pomembnosti ukine, namesto njega pa naj začnejo veljati pomembnosti oziroma vrednosti, ki zajemajo nematerialne vidike drevesne dediščine: etnološka, spominska, simbolna in tudi estetska pomembnost, ki sta jih Skoberne in Peterlin (1988) v sklopu »slikovitosti«² že obravnavala. V nadaljevanju podajam jedrnat opredelilne predlaganih kulturnih vidikov drevesne dediščine, ki se jih po potrebi lah-

ko dopolni v nadaljnjih raziskavah. Dopuščam možnost, da se v drugih okoljih lahko pojavi še kakšen vidik.

Etnološka pomembnost

S tem kriterijem opredeljujem tista posamezna drevesa, ki pričajo o načinu življenja ljudi na določenem območju. Izpostavljam nekaj primerov dreves z izraženo etnološko pomembnostjo:

- drevesa, ki so prostor druženja (na primer vaška, hišna in mestna drevesa, navadno lipe, na Pohorju in ponekod drugod pa tudi tise),
- drevesa, ki pričajo o posebnih prehranjevalnih navadah (na primer kostanji na Hudem in Zakamniška hruska v Zakamnikih),
- drevesa, ki kažejo na uporabo prostora v povezavi z različnimi načini gospodarjenja nekoč in danes (primer jesenove meje na Jezerskem (slika 3b), Šenkove ulice² na Jezerskem in Stagne pri Zabreznici, ki so označevale pot, po kateri so vodili živino na pašo, lipe sredi polj, kakršna je na primer lipa na Zlatem polju),
- drevesa, povezana z zgodbami in legendami (Kriva jelka v Udin borštu) in podobno.

Večine dreves, ki izstopajo v kulturni pokrajini, pa naj gre za posamezno drevo ali niz dreves, ne bi bilo brez človekove prisotnosti in njegovega delovanja na določenem območju. Lipe sredi polj so nekdaj sadili z namenom, da bi si zagotovili senco in označili prostor, danes pa zaradi svoje slikovitosti pridobivajo tudi estetski pomen. Med podrobnimi preučevanji dreves, ki

2 Po Badjuri (1953: 285) so ulice s sečjo, plotom ali kamenjem ograjen ožji ali širši kolov, koder gonijo živino k vodi ali na pašo. Podoben pomen imajo stagne, za katere Badjura (1953: 286) pravi, da so »navadna pota, kolovozi, ulice, ki se stegujejo iz vasi čez polje proti večji cesti, in sicer z obeh strani skoraj pravokotno, ... toda pravi, prvotni pomen »stegen«² je poljska ulica, zagrajena pot, ki drži iz vasi na kak pašnik«.

Osamosvojitvena lipa pred parlamentom v Ljubljani, zasajena leta 1991 (levo, slika 4a), Gasilska lipa v Podkorenu, zasajena ob ustanovitvi gasilskega društva leta 1908 (na sredini, slika 4b) in lipa na novi Makekovi domačiji na Jezerskem, zasajena leta 1934 ob atentatu na kralja Alexandra (desno, slika 4c).

Foto: Mateja Šmid Hribar, 2006

soustvarjajo prostor druženja, sem zasledila tri tipe dreves: (1) hišno drevo, ki običajno raste na najlepšem razglednem mestu ob samotnih kmetijah, (2) vaško drevo, ki navadno v gručastem naselju ustvarja osrednji vaški prostor, pod katerim so se zbirali vaščani, spomin na razlog zasaditve pa se je običajno izgubil (na primer lipa v Vrbi, in (3) mestno oziroma gostilniško drevo, zasajeno na vrtu (na primer lipa pred gostilno Pod lipco). Pri hišnih drevesih, ki se pojavljajo v geografsko razdrobljenem prostoru, je bolj kot pri vaških ali mestnih drevesih opazna logika dediščine v dobesednem pomenu besede, saj ga zdajšnja generacija predaja naslednji.

Morda med etnološko pomemben lahko uvrstimo tudi duhovni vidik, ki pa je še zelo slabo raziskan. Predvidevam, da se nanaša na drevesa, ki rastejo na posvečenih mestih ali imajo posebno moč. O svetih drevesih je pisal Šmitek, ki razlikuje več svetih dreves, ločuje pa tudi stopnje njihove svetosti. Navaja naslednje kategorije: (1) drevesa na posvečenih mestih, (2) drevesa na grobovih, (3) drevesa z zdravilno močjo, (4) drevesa z apotropesko močjo, (5) življenjska drevesa, (6) spominska drevesa in (7) drevesa kot mejna znamenja (Šmitek 2007). Kljub temu, da so drevesa s poudarjenim duhovnim vidikom v zgodovini že imela pomembno vlogo, na preučnem območju predvidenega parka Karavanke Natura 2000 nisem našla niti enega primerka. Predvidevam pa, da utegne z novim poduhovljenim odnosom človeka do narave postati več dreves pomembnih tudi zaradi duhovnih razsežnosti. Merilo, ki bi lahko opredeljevalo etnološko pomembna drevesa, je vključenost drevesa v vsakdanje življenje določene skupnosti (na primer drevesa, ob katerih so organizirane kulturne prireditve, drevesa, ki so prostor druženja ...). Med izstopajočimi drevesi z etnološko pomembnostjo je gotovo lipa s srenjskimi kamni v Vrbi (slika 3a), ki je od leta 2011 kulturni spomenik državnega pomena. Muzejsko postavitve vaške lipe s kamni si od leta 2009 lahko ogledamo tudi na dvorišču Etnografskega muzeja v Ljubljani.

Spominska pomembnost

Zaradi dolge življenjske dobe je človek drevo pogosto določil kot nosilca spomina na konkreten dogodek iz bližnje ali daljne preteklosti določene skupnosti. Spominska drevesa so živ spomenik, pri katerem ima bistveno vlogo čustveni naboj in ne centimetri. V Sloveniji se, čeprav to ni pravilo, kot spominska drevesa največkrat pojavljajo lipe. Ta kriterij opredeljuje:

- hišna drevesa, zasajena ob domačijah, hišah in na zasebnih vrtovih v spomin na točno določen dogodek – rojstvo otroka (Poličarjeva lipa na Polici), prihod novega lastnika oziroma poroko (Angelina lipa v Žejah), preživetje po bolezni, ki je pustošila po naših krajih (lipa na Planini, Trnovčeva lipa v Dupljah), novo mašo (Dvakova lipa v Podbrezjah), ipd.
- drevesa, zasajena ob dogodku, pomembnem za širšo okolico. Na obravnavanem območju v to skupino spadajo lipe, ki so jih v različnih krajih sadili leta 1934 ob atentatu na kralja Aleksandra (lipa pri novi Makekovi domačiji (slika 4c), lipa pred osnovno šolo v Podbrezjah), lipe, zasajene ob Titovi smrti (88 lip v spomin na maršala Tita v Naklem, lipa v Snakovem), Gasilska lipa v Podkorenu (slika 4b), zasajena leta 1908 ob ustanovitvi gasilskega društva Podkoren, lipi, zasajeni leta 1910 ob odprtju Sokolskega doma v Trziču, Kriva jelka v Udin borštu, ki so jo leta 1998 kot nadomestno drevo v spomin na rokovnjače zasadili člani Kulturno-turističnega društva Pod krivo jelko ob prvem pohodu »H Krivi jelki«, lipa v Naklem, zasajena leta 1996 ob ustanovitvi nove občine Naklo, ... (Šmid Hribar 2008). Omenjena drevesa so navadno zasajena na javnih površinah, ob kapelicah, javnih zgradbah, v vaških jedrih in na trgih, lahko pa tudi vzdolž javnih poti in ulic.

Drevesa, zasajena ob rojstvu otroka, Šmitek imenuje »življenjska drevesa«, poleg spomina na srečni dogodek ta drevesa hkrati simbolizirajo življenjsko moč osebe (Šmitek 2007).

Napis in japonske češnje pred bodočim botaničnim vrtom v Ljubljani (sliki 5a in 5b).

Foto: Mateja Šmid Hribar, 2010

Odvisno od namena zasaditve in odnosa lastnikov ter domačinov do drevesa lahko nekatera drevesa iz spominskih sčasoma preraščejo v drevesa z etnološko pomembnostjo. Merilo za spominska drevesa je izpričan dogodek, ki ga drevo sporoča svoji okolici. Med spominskimi drevesi so v novejšem času za nas še zlasti pomembne lipe, ki smo jih sadili leta 1991 ob osamosvojitvi Slovenije in imajo poleg spominskega tudi simbolni pomen.

Simbolna pomembnost

Predlagam, da se pri odbiranju in vrednotenju drevesne dediščine v prihodnje upošteva tudi kriterij simbolne pomembnosti, in sicer zaradi dejstva, da so lastniki in domačini kot razlog zasaditve določenih dreves večkrat omenjali »simbol slovenstva«. Dodaten razlog za ta kriterij so tudi drevesa, ki jih v zadnjem času sadijo kot simbol prijateljstva med različnimi državami.

Pri kriteriju simbolne pomembnosti izhajam iz dejstva, da simbol, ki v izvornem pomenu besede (gr. *simbolon*) pomeni 'dati skupaj', izraža določen abstrakten pojem oziroma idejo in povezuje materialno in nematerialno sfero. Skladno s tem je drevo izbrano s posebnim namenom, ki ga s svojim obstojem izraža v svojem okolju. V tem pogledu določeno drevo s pomenom, ki mu ga pripiše človek, presega golo materialnost in sega tudi v nematerialno sfero. Kot sem omenila že v uvodu, je pri starih narodih drevo simboliziralo božanstvo, kateremu je bilo posvečeno. Določena drevesa so pri posameznih narodih dobila močan simbolni pomen, s katerim so se identificirali. Slovenci smo se in se še istovetimo z lipo, ki raste v marsikateri slovenski vasi. Lipa je star slovenski simbol, predstavljala je vaško srenjo, iz njene ga lesa so predniki izrezovali svoje bogove in po legendi bo na njeno vejo kralj Matjaž, ko se bo prebudil, obesil svoj meč (Kunaver 2003). O lipi govori tudi pesem Lipa zelenela je, ki lipo opisuje v različnih letnih časih. Dušica Kunaver je o povezanosti slovenskega naroda in omenjene pesmi zapisala:

Ko je Akademski pevski zbor na svojem zadnjem koncertu med vojno, v decembru 1941 v Unionski dvorani v Ljubljani, pod taktirko Franceta Marolta, zapel pesem o lipi, je dvorana glasno ihtela. V srcih ljudi, ki so verovali v svobodo, so odmevale besede Nova pomlad zelena, novi, novi cvet bo gnala ... (2003: 459).

Ko govorimo o Sloveniji in razmišljamo o njenih koreninah, moramo upoštevati tudi germanski vpliv iz preteklih stoletij. Kljub temu, da imamo lipo Slovenci za svoje drevo in je simbol slovenstva, sta listavec in njegova simbolna vloga znana tudi drugim slovanskim in germanskim narodom. Lipa je bila v različnih kulturnih krogih simbol miru in prijateljstva, zato so jo pogosto sadili v vaških središčih. Germani so verovali, da je z lipo povezana Freya, boginja sreče, ljubezni in resnice. Ker so si lipo lastili tudi Germani, so bili Nemci, ko so med drugo svetovno vojno prišli v Vrbo na Gorenjskem, presenečeni nad lipo s srenjskimi kamni in so jo prepoznali kot nemški simbol.

Čeprav se širše gledano simbolizem dreves v različnih kulturah nanaša na drevesne vrste; hrast simbolizira moč, oljka mir, zimzelena drevesa večno življenje (Pirnat 1988: 38), pa zato drevesa ne postanejo kar drevesna dediščina. Predlagam, da se kriterij simbolne pomembnosti pripiše drevesu, zasajenemu z namenom, da v svojem okolju izraža določen pojem (na primer simbol slovenstva, prijateljstva, sožitja, miru, ...). Skladno s tem pojmovanjem nimajo vse v Sloveniji rastoče lipe tudi simbolnega pomena, gotovo pa ga imajo vse, ki so bile kot simbol slovenstva zasajene leta 1991 ob osamosvojitvi države. Lipa, ki bi jo morali še zlasti pozorno varovati, je naša osrednja osamosvojitvena lipa na Trgu republike (slika 4a).

Zanimiva drevesa, ki jim prav tako lahko pripišemo simbolno pomembnost, so japonske češnje (sliki 5a, 5b), ki rastejo pred vstopom v bodoči botanični vrt. Japonska je leta 1999 Sloveniji podarila 300 češnjevih dreves in s tem na simbolni ravni odprla gospodarsko pot med državama (Šmid Hribar 2010a). Na tabli je v slovenskem, japonskem in angleškem jeziku zapisano: »Japonske češnje, donacija ljubiteljev Cvetočih češenj, so darilo Japonske Republike Sloveniji. Prvo češnjo je 9. oktobra 2000 zasadila njena cesarska visokost, japonska princesa Sayako.«

Na obravnavanem območju sem med drevesa s simbolno pomembnostjo uvrstila Gasilsko lipo v Podkorenu, ki je simbol Gasilskega društva Podkoren – podoba lipe je v njegovem grbu – Krivo jelko v Udin borštu, ki je simbol Kulturno-turističnega društva Pod krivo jelko, njena podoba je tudi v grbu omenjenega društva, lipo pred vrtcem v Naklem, ki je bila leta 1995 zasajena kot simbol slovenstva in simbol mlade občine Naklo, ter lipo češko-slovenskega prijateljstva, ki sta jo ob 100-letnici Češke

koče 30. julija 2000 na Jezerskem zasadila veleposlanica Češke republike v Sloveniji, Jana Hybašková, in župan občine Jezersko, Milan Kocjan. Ob njej stoji tabla z napisom »Lipa Slovinško-Českeho pratelstvu; L. P. 2000«.

Estetska pomembnost

Čeprav bi težko našli človeka, ki se mu vsaj eno drevo ne zdi lepše od drugih, pa kriterija estetske pomembnosti ni preprosto opredeliti. Estetska pomembnost je bila zelo pomembna pri začetkih naravovarstvene misli, ki segajo v obdobje romantike, ko so začeli ponovno odkrivati lepoto narave. Trenutna zakonodaja estetske pomembnosti ne upošteva. V literaturi o drevesih in drevesni dediščini posebne utemeljitve tega kriterija nisem zasledila. Svetličič in Skoberne (1988) omenjata estetsko funkcijo dreves v krajini ali ob arhitekturi, vendar je podrobneje ne opredelita. V povezavi estetike z gozdom in drevesom Anko predlaga, da »... estetiko gozda opredelimo kot nauk o vseh vidikih lepega v zvezi z gozdom, estetsko funkcijo gozda pa kot zbir vseh stanj in dogajanj v gozdu, ki vzbujajo občutek lepega« (Anko 1988a: 12). Visković (2001: 537) meni, da se lepote drevesa ne dokazuje – lepota drevesa je zanj splošno priznana. Habičeva (2006) predlaga, da se estetski pomen drevesa upošteva pri slikovitosti in krajinskem vidiku drevesa.

Pri opredeljevanju estetskega kriterija sem izhajala iz premisleka o tem, kaj je lepota oziroma estetika. Estetika črpa svojo moč iz dejstva, da človeka ne pusti ravnodušnega. Razvoj estetike ni bil linearen, temveč so se v različnih obdobjih pojavljala različna žarišča, kjer so vznikale teorije o lepoti oziroma estetiki. To dokazuje, da se lepega ne da zajeti v preprosti formuli, s katero bi dosegli splošno soglasje, in da torej ne obstaja ena sama, skupna opredelitev lepote. Zelo na grobo bi teorije o lepem lahko razdelili na tiste, po katerih je lepo lastnost predmeta (objektivna estetika) in pri katerih je do neke mere mogoče postaviti merila lepega, ter na tiste, ki lepo iščejo v subjektivnem občutenju predmeta. Oba vidika sta se v zgodovini vedno prepletala. Do ključnega preobrata v estetiki je prišlo z empirizmom in razvojem psihologične estetike. Njeno bistvo lahko strnemo v tem, da lepota ni več lastnost stvari samih, temveč se kot občutek oziroma zmognost doživljanja lepega poraja v opazovalcu. Beseda estetika, ki jo je leta 1735 skoval nemški filozof Baumgarten, izhaja iz grškega glagola *aisthanomai*, ki pomeni 'čutiti, zaznavati'.

Lepo kot lastnost predmeta je tesno povezano z obliko drevesa, ta pa je že zajeta v kriteriju *habitus*, ki spada med materialne kriterije. Zato predlagam, da se estetski kriterij obravnava kot občutek oziroma zmognost doživljanja lepega, ki se poraja v subjektivnem občutenju opazovalca. Čeprav je lepota odvisna od nosilca, je subjektivno dojeta. Estetsko pomembnost je treba obravnavati v širšem pomenu besede, kot čutenje, ki nam ga ponujajo različna čutila – vid, vonj, sluh, tip. Gre za uživanje ob lepoti, ki jo nudi drevo kot celota, lahko pa le njegovi deli, denimo način, kako se skozenj lovijo veter, zvok in svetloba, dehtenje cvetov, list, ki se spusti na zemljo, veje, ki segajo v nebo, ali mogočne korenine, na katerih posedimo. Za dojetje lepote je nujna vzgoja za estetsko doživljanje drevesa, saj lahko doživljamo lepoto samo toliko, kolikor mi to dopušča zavest.

Predlagam, da estetsko pomembnost pripišemo drevesu, ki v posamezniku vzbuja občutek lepega in ga ne pusti ravnodušnega. Če določena skupnost v svojem okolju prepozna drevo kot lepo, menim, da mu nima nihče pravice oporekati estetske pomemb-

nosti. Drevesa z drugimi pomeni, celo debela in stara drevesa, se da do neke mere nadomestiti. Merilo lepega drevesa pa je v nenadomestljivosti, saj je lepota darilo in se je ne da poustvariti. To, da si nobenega drevesa ne upamo razglasiti za lepega, govori o nemoči naše lastne kulture in kaže na naše siromaštvo. Kaj je lepota drevesa pomenila slovenskemu človeku, pove priljubljena slovenska ljudska pesem Lipa zelenela je, ki poudarja lepoto lipe v različnih letnih časih, in ne njene debeline.

Sogovorniki z raziskovanega območja so lepoto drevesa prepoznali v cvetoči in dišeči lipi s posebnim poudarkom na vonju cvetov (Bohinc 2006; Pavlin 2007; Jošt 2007; Rabič 2007; Meglič 2007; Mežnar 2007) in zvoku – »bečanju« čebel v cvetoči lipi (Robnik 2006). Med lipami tako izstopajo lipa v Žiganji vasi, lipa v Podkorenu, lipa na Dovjem, Kranjčeva lipa v Ratečah, Robnikova (Močnikova) lipa, lipa na Zlatem polju in Pintarjeva lipa, ki sta se že pojavili na fotografiji v koledarju. Podobno sta zaradi vonja in cvetov lepa tudi lipa in črni bezeg na Dolenčevi gubi, kjer se »opojen bezgov vonj iz vrta širi v zgornjo vežo« (Meglič 2007). Prav tako spomladi ne moremo mimo lepote mogočne ozelenele bukve (Povšnar 2007). Brez dvoma je estetski element prisoten tudi pri nizih dreves; tako na primer Stagne pri Zabreznici bogatijo »severovzhodno veduto Vrbe« (Občina Žirovnica 2007), lepi pa so tudi hrasti ob poti Novake–Senično (Perko 2006). Ker se lepota drevesa najbolj izrazi prav v negozdnem prostoru, torej v bližini človeka, predlagam, da se estetski kriterij še zlasti upošteva pri drevesih, ki rastejo v vaških jedrih, ob ali na samotnih domačijah, ob gozdnem robu, kolovozih, poteh ter na planem.

Razprava in sklepi

Drevesna dediščina ima naravno in kulturno razsežnost. Ne vključuje le velikih in debelih dreves, temveč tudi lepa, simbolna, spominska drevesa, ki v svojem okolju izstopajo. Velikokrat, ne pa vedno, se materialna in nematerialna razsežnost prekrivata. Drevesa so izjemna dediščina tudi zato, ker so pogosto vez s preteklostjo. Kot nosilec kulturnega spomina drevo vzpostavlja most med generacijami, med včeraj, danes in jutri. Od nas je v veliki meri odvisno, ali jih bomo pustili živeti tudi v prihodnje. Kot sem že omenila, se Slovenci še posebej radi istovetimo z lipo, zato ne preseneča, da jo običajno zasadijo ob pomembnih dogodkih. Preseneča pa dejstvo, da osamosvojitvenih lip, ki smo jih z zanosom sadili leta 1991, nismo ustrezno zavarovali, popisali ali kako drugače zaznamovali. Na območju raziskave ni v Registru naravnih vrednot niti ene osamosvojitvene lipe! Navsezadnje celo osrednja lipa, zasajena v betonskem koritu na Trgu republike v Ljubljani, ni zavarovana. Jančar (2001: 109) meni, da bi bilo zaradi nezamenljivosti simbolnih razlogov tako drevo treba presaditi na ustrežnejše zemljišče, kjer bi lahko dočakalo visoko starost. Jih bomo uspeli ohraniti, da bodo zrasle in pripovedovale o tem, kako smo dobili svojo državo?

Na različnih primerih sem pokazala, da so drevesa označevalci časa in dogodkov, s svojo prisotnostjo nam »pripovedujejo« zgodbe in tako ustvarjajo vezi med različnimi ljudmi in stvarmi, zato je bistvenega pomena, da drevo prepoznamo tudi kot del kulturne dediščine. Čeprav so nas na to večkrat opozorili različni avtorji (na primer Svetličič in Skoberne 1988; Anko 1988b; Anko 2004; Mastnak 2004), je drevo kot kulturna dediščina v našem prostoru še skoraj neraziskano področje. Ta bela lisa je pri drevesni dediščini še zlasti očitna po ostri razmejitvi naravne

in kulturne dediščine leta 1994, ko so parkovna drevesa uvrstili med kulturno dediščino, preostala drevesa pa so postala naravne vrednote (Simić 2005). Trenutna zakonodaja sicer upošteva pričevalni pomen drevesne dediščine, vendar le pri drevesih, ki do 20 odstotkov odstopajo od mejnih obsegov debel in višin dreves. Kljub temu, da kriterij pričevalne pomembnosti izrazito spada v kulturno sfero, ni jasno, zakaj drevesa s takšnim pomenom ne spadajo (tudi) v sklop kulturne dediščine. Zato se strinjam z Mastnakom (2004: 169), ki si želi, da bi pri vrednotenju in varovanju drevesne dediščine sodelovala tako Ministrstvo za kulturo kot Ministrstvo za okolje.

Menim, da je kulturni vidik v novem sistemu varstva drevesnih naravnih vrednot zanemarljiv oziroma omejen na pričevalno pomembnost, ki pa ne zmore pokrivati bogastva in raznolikosti vseh nematerialnih vidikov. Napako bi bilo treba popraviti in v sistem varstva drevesne dediščine čim prej vključiti tudi drevesa s poudarjenim etnološkim, spominskim, simbolnim in estetskim pomenom. Te prvine imajo pomembno vlogo pri zaznavanju, dojemanju in posledično tudi ohranjanju dreves, zato preseneča, da se je sodobno formalno varstvo dediščine v Sloveniji tako zlahka odreklo nematerialnim vidikom vrednotenja, čeprav so bili podobni nematerialni vidiki v stari zakonodaji že upoštevani (Zakon o naravni in kulturni dediščini 1981). Ob tem ne želim izničiti pomena izjemnih dimenzij dreves, želim le opozoriti in pokazati na enakovrednost drugih kriterijev, ki so v trenutnem sistemu po krivici prezrti. Dejstvo je, da se v drevesu prepleta več vlog, ki jih ni mogoče preprosto ločiti. Jones in Cloke (2002) opozarjata, da imajo drevesa sposobnost v času spreminjati prostor. Ker drevesa živijo dlje kot ljudje, so glasniki preteklosti, nosilci kulturnega spomina za določene ljudi, kot taka pa imajo močan simbolni pomen. Ko posekamo drevo, razvežemo prostor, ki ga je drevo ustvarjalo in obenem izbrišemo tudi v njem vsebovan spomin.

Kljub temu, da sta Sattler in Steele (1973) še uspela najti vaške lipe in okoliške prebivalce, ki so pripovedovali njihove zgodbe, se je stanje v zadnjih štiridesetih letih spremenilo. Danes je veliko starih dreves podrlih, mnogo zanimivih zgodb smo izgubili skupaj z ljudmi; vrzeli in izgube bomo težko zapolnili oziroma nadomestili. Do zdaj smo pri vrednotenju drevesne dediščine razpolagali le z naborom debelih dreves, nisem pa zasledila, da bi obstajal še kak drug seznam, na primer seznam zanimivih, lepih, spominskih dreves ali dreves, ki se pojavljajo v zgodbah in na podlagi katerih bi lahko definirali nematerialne kriterije ter postavili merila. Sistem vrednotenja bo moral biti naravnan tako, da se bo drevo lahko med dediščino enakovredno uvrščalo zaradi izstopajočih bodisi materialnih bodisi nematerialnih lastnosti. Nasploh se nematerialnim vidikom pripisuje vedno večjo vlogo pri varovanju in ohranjanju narave (Harmon 2004: 9). Bomo sposobni pogledati čez trenutno parcelacijo dediščine, ki je morda praktična za zakonodajo, ima pa številne negativne posledice pri učinkovitem varovanju? Odgovornost do dediščine ni le v njenem ohranjanju, morali bi jo oplemenititi s sedanjim načinom življenja, gospodarjenja, dojemanja prostora ... in jo tako izročati zanamcem. Anko pri razčlenjevanju dediščine med drugim pravi, da je zelo pomembno, da se vanjo vključi tudi tisto, »... kar smo odkrili ali ustvarili sami in po čemer naj bi se nas spominjali nasledniki« (Anko 1988c: 30).

Na raziskovanem območju sem zasledila celo paletu odnosov do drevesne dediščine, v splošnem pa je njeno varstvo v največji meri prepuščeno lastnikom. Drevesa soustvarjajo prostor in do-

kler imajo v okolju določeno vlogo, pa čeprav še ne dosegajo izjemnih dimenzij, se ni bati za njihov obstoj. Toda kljub temu, da so taka drevesa pod budnim varstvom domačinov, ki skrbijo zanje, jih zalivajo in vzdržujejo, je drevesa treba razglasiti za dediščino, da se bo v prihodnosti vedelo, zaradi katerih kriterijev so bila izbrana. Vrednote se s časom in z razvojem družbe spreminjajo, zato je prav, da zanamce seznanimo s tem, katera drevesa so nam bila pomembna in zakaj. Kot primer dobre prakse posebej izpostavljam Gasilsko lipo v Podkorenu, okoli katere je občina uredila klopi in tlake. Domačinka Lojzka Peternel (2006) pravi, da je za sovaščane lipa sveta in se je nihče ne sme »dotakniti«. Na lipo ničesar ne lepijo, le decembra jo okrasijo z lučkami. Vaščani so med seboj zelo povezani in še toliko bolj ponosni, ker lipo spoštujejo in negujejo tudi priseljenci; omenjena lipa ima lepo prihodnost tudi brez formalnega varstva. Druga skrajnost je primer vaške lipe v Lomu pod Storžičem. Kljub formalnemu varstvu, za katerega so poskrbeli predniki, leta 2010 pa je bilo ukinjeno, jo bomo verjetno izgubili zaradi nenaklonjenega odnosa nekaterih vaščanov.

Zaradi dvojne razsežnosti drevesne dediščine, torej naravne in kulturne, ki sta predmet različnih strok, postane jasno, da strokovnjaki zgolj ene inštitucije raznolike dediščine ne morejo uspešno varovati. Medtem ko gozdarska stroka skrbi za učinkovito evidentiranje in popis drevja v gozdu, ji običajno zmanjka časa in strokovnega znanja za podrobnejši pogovor z lastnikom. Zaposleni z Zavoda RS za varstvo narave imajo v svojih evidencah predvsem drevesa, ki rastejo v naseljih, ob cestah in domačijah. V zadnjem času sta se začeli gozdarska in naravovarstvena stroka medsebojno povezovati, ni pa še prišlo do povezovanja z inštitucijami, ki se ukvarjajo s kulturnimi vidiki. Za učinkovito ohranitev tovrstne raznolike dediščine je nujno, da se v njeno varstvo čimprej vključijo še druge stroke (etnologija, sociologija, psihologija, pedagogika, ipd.) in inštitucije (muzeji, društva, lokalne organizacije, ipd.), ki bodo prevzele preučevanje nematerialnih vidikov drevesne dediščine, njeno predstavitev javnosti ter vključitev v vzgojne procese.

Varstvo drevesne dediščine je proces, ki poleg evidentiranja vključuje tudi monitoring, vzpostavljanje pozitivnega odnosa z lastnikom ter nenazadnje predstavitev drevesne dediščine in njenih različnih vidikov najširši javnosti. Za učinkovito ohranitev drevesne dediščine ter prenos znanja je bistveno ozaveščanje javnosti, pri katerem naj zaradi večplastnosti drevesne dediščine sodelujeta tako strokovna služba za varstvo narave kot tudi strokovna služba za varstvo kulturne dediščine. Tako bodo drevesa varnejša, naša kultura pa bogatejša.

Viri in literatura

- ANKO, Boštjan: Estetska funkcija gozda. V: *Estetska funkcija gozda: Zbornik republiškega seminarja*. Ljubljana: Biotehniška fakulteta, VTOZD za gozdarstvo, 1988a, 11–22.
- ANKO, Boštjan: O lepoti drevesa. V: *Estetska funkcija gozda: Zbornik republiškega seminarja*. Ljubljana: Biotehniška fakulteta, VTOZD za gozdarstvo, 1988b, 113–122.
- ANKO, Boštjan: Varstvo naravne in kulturne dediščine v gozdarski teoriji. V: *Varstvo naravne in kulturne dediščine v gozdu in gozdarstvu: Zbornik republiškega seminarja*. Ljubljana: Biotehniška fakulteta, VTOZD za gozdarstvo, 1988c, 25–38.
- ANKO, Boštjan: Drevo kot naravna dediščina. V: *Staro in debelo drevje v gozdu: Zbornik referatov*. Ljubljana: Biotehniška fakulteta, Oddelek za gozdarstvo in obnovljive gozdne vire, 2004, 183–199.

- BLEIWEIS, Saša: O drevesnih orjakihi na tujem in pri nas. *Gozdarski vestnik* 10, 1952: 307–308.
- BOHINC, Anica: *Lipa v Žiganji vasi*. Žiganja vas (osebni vir, avgust 2006).
- BREJC, Mojca: *Dendrološka dediščina v občini Tržič* (diplomsko delo). Ljubljana: Biotehniška fakulteta, Oddelek za gozdarstvo in obnovljive gozdne vire, 2002.
- BRUS, Robert: Sgermova smreka s Pohorja je eno najvišjih evropskih dreves. *Gozdarski vestnik* 53, 1995: 331–336.
- BUDKOVIČ, Lojze, Marko Gašperin in Ivan Veber: *Drevesa velikani v Bohinju*. Bled: Gozdarsko društvo Bled, 1996.
- CHARTE EUROPÉENNE DE L'ARBRE D'AGRÈMENT, <http://www.sfa-asso.fr/?cat=charte>, 17. 2. 2011.
- DANEV, Gregor, Dair Arimaspu, Janez Božič, Matej Demšar, David Fučka, Samo Jenčič, Boštjan Kepić in Tina Trampuš: *Vrednotenje dreves in opredeljevanje drevesnih naravnih vrednot*. Ljubljana, Zavod RS za varstvo narave, 2008, http://www.zrsvn.si/dokumenti/63/2/2009/2008_8_11_VREDNOTENJE_DREVES_IN_OPREDELJEVANJE_DREVESNIH_NV_ZR-SVN_1523.pdf, 17. 2. 2011.
- HABIČ, Špela: *Sistem vrednotenja, ohranjanja in varstva izjemnih dreves v Sloveniji* (magistrsko delo). Ljubljana: Biotehniška fakulteta, Oddelek za gozdarstvo in obnovljive gozdne vire, 2006.
- HAGENER, Fred: *The heritage of trees: History, culture and symbolism*. Edinburgh: Floris Books, 2001.
- HARMON, David: Intangible values of protected areas: What are they? Why do they matter? *The George Wright Forum*, 21. 2. 2004, <http://www.nps.gov/history/history/hisnps/nphistory/212harmon.pdf>, 10. 5. 2010.
- HRIBAR, Franc: Stara tisa pod Nanosom. *Varstvo narave* 1, 1962: 131–134.
- JANČAR, Marjan: *Ljubljana, mesto v zelenju*. Radovljica: Didakta, 2001.
- JENČIČ, Samo: O debelih drevesih. V: *Letno poročilo 1997*. Maribor: Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Maribor, 1999, 292–305.
- JONES, Owain in Paul Cloke: *Tree cultures: The place of trees and trees in their places*. New York: Berg, 2002.
- JOŠT, Angela: *Angelina lipa*. Žeje (osebni vir, februar 2007).
- KIDRIČ, France: *Prešernov album*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1949.
- KOTNIK, France: *Slovenske starosvetnosti: Nekaj zapiskov, orisov in razprav*. Ljubljana: Slovenska poljudnoznanstvena knjižnica, 1943.
- KUNAVER, Dušica: *Čar lesa v slovenskem ljudskem izročilu*. Ljubljana: Samozaložba D. Kunaver, 1996.
- KURET, Niko: *Praznično leto Slovencev, starosvetne šege in navade od pomladi do zime*. 1. knjiga. Ljubljana: Družina, 1989.
- MASTNAK, Matjaž: Vrednotenje drevesnih naravnih vrednot (drevesne dediščine). V: *Staro in debelo drevje v gozdu: Zbornik referatov*. Ljubljana: Biotehniška fakulteta, Oddelek za gozdarstvo in obnovljive gozdne vire, 2004, 167–182.
- MEGLIČ, Frančiška: *Lipa in bezeg na Dolenčevi gubi*. Dolenčeva guba (osebni vir, november 2007).
- MEŽNAR, Breda: *Lipa na Dovjem*. Dovje (osebni vir, januar 2007).
- MLINŠEK, Gorazd: *Najdebelejša drevesa v Sloveniji in njihov pomen* (diplomsko delo). Ljubljana: Biotehniška fakulteta, Oddelek za gozdarstvo in obnovljive gozdne vire, 1979.
- OBČINA ŽIROVNICA. *Predlog za zaščito Stagen*, <http://www.zirovnica.si/povezava.aspx?id=309&pid=179> (december 2007).
- OCVIRK, Aleš, Matej Demšar, David Fučka, Samo Jenčič, Janez Božič, Jaka Šubic, Andreja Senegačnik in Tina Trampuš: *Vrednotenje dreves in opredeljevanje drevesnih naravnih vrednot: Projektna naloga – delovno gradivo*. Kranj: Zavod RS za varstvo narave, 2005.
- OREL, Boris: Slovenski ljudski običaji. V: *Narodopisje Slovencev*. Ljubljana: KLAS, 263–349.
- OVSEC, Damjan: *Slovanska mitologija in verovanje*. Ljubljana: Domus, 1991.
- PAVLIN, Štefka: *Poličarjeva lipa*. Polica pri Naklem (osebni vir, januar 2007).
- PERKO, Franc: *Lipa v Seničnem*. Senično (osebni vir, september 2006).
- PERŠIČ, Magda, Špela Habič in David Fučka: *Vaške lipe na Pivškem*. Postojna: Notranjski muzej, Zavod za gozdove Slovenije, OE Nova Gorica, in Zavod RS za varstvo narave, 2008.
- PETERNEL, Lojzka: *Gasilska lipa v Podkorenu*. Podkoren (osebni vir, september 2006).
- PIRNAT, Janez: Drevo in gozd kot simbola. V: *Estetska funkcija gozda: Zbornik republiškega seminarja*. Ljubljana: Biotehniška fakulteta, VTOZD za gozdarstvo, 1988: 31–46.
- PISKERNIK, Angela: Robanov kot in Solčavska tisa. *Planinski vestnik* 53, 1953: 415–423.
- POVŠNAR, Janeze: *Povšnarjeva bukev*. Kokra (osebni vir, januar 2007).
- RABIČ, Cirila: *Lipa in jesen na Dovjem*. Dovje (osebni vir, januar 2007).
- REZAR, Tine: Srenja Vrbnje: *Zgodovina in ljudska izročila*. Radovljica: samozaložba, 1999.
- ROBNIK, Damijan: *Robnikova (Močnikova) lipa*. Jezersko (osebni vir, julij 2006).
- RUTAR, Simon: *Zgodovina Tolminskega*. Faksimilirani ponatis po izvodu v zasebni lasti. Nova Gorica: Goriški muzej, 1972.
- SATTLER, Miran in France Stele: *Stare slovenske lipe*. Celje: Mohorjeva družba, 1973.
- SGERM, Franjo: Zeleni spomenik osmih Sgermovih rodov. *Nedeljski dnevnik*, 13. januar 1980: 18.
- SIMIČ, Marko: *Poročilo o pripravi strokovnega predloga za določitev naravnih vrednot in njihovo razvrstitev na vrednote državnega in lokalnega pomena*. Ljubljana: Ministrstvo za okolje, prostor in energijo, Agencija RS za okolje (osebna korespondenca), 2005.
- SINOBAD, Jure: *Dežela: Kulturnozgodovinski oris Radovljiške ravnine*. Begunje na Gorenjskem: samozaložba, 1999.
- Sistem varstva narave v Sloveniji. Ljubljana: Ministrstvo za okolje in prostor, 2006, http://www.mop.gov.si/fileadmin/mop.gov.si/pageuploads/publikacije/drugo/sistem_varstva.pdf, 12. 9. 2010.
- SKOBERNE, Peter in Stane Peterlin: *Inventar najpomembnejše dediščine Slovenije. 1. del, vzhodna Slovenija*. Ljubljana: Zavod RS za varstvo naravne in kulturne dediščine, 1988.
- SVETLIČIČ, Baldomir in Peter Skoberne: Drevo kot naravna dediščina. V: *Varstvo naravne in kulturne dediščine v gozdu in gozdarstvu: Zbornik republiškega seminarja*. Ljubljana: Biotehniška fakulteta, VTOZD za gozdarstvo, 1988, 88–96.
- ŠIVIC, Anton: Tisa in njena nahajališča v Sloveniji. *Šumarski list* 47(1), 1923: 3–10.
- ŠIVIC, Anton: Prastara tisa v Stranjah pod Nanosom. *Proteus* 11(1), 1948: 25.
- ŠIVIC, Anton: Naši narodni in drevesni parki ter parkovni gozdovi, pragozdi in drugi zakonske zaščite vredni objekti. *Gozdarski vestnik* 14(9/10), 1956: 257–271.
- ŠMID HRIBAR, Mateja: *Drevo kot dvopomenska dediščina* (magistrsko delo). Ljubljana: Biotehniška fakulteta, Oddelek za gozdarstvo in obnovljive gozdne vire, 2008.
- ŠMID HRIBAR, Mateja: *Japonske češnje pred bodočim botaničnim vrtom*. 2010, <http://www.dedi.si/dediscina/448-japonske-cesnje-pred-bodocim-botanicnem-vrtom>, 12. 10. 2010a.
- ŠMID HRIBAR, Mateja: Drevesna dediščina in komendska drevesa. V: *Ustanova Petra Pavla Glavarja v Občini Komenda v letih od 1999 do 2009: Zbornik*. Komenda: Ustanova Petra Pavla Glavarja, 2010b.
- ŠMITEK, Zmago: *Mitološko izročilo Slovencev*. Ljubljana: Študentska založba, 2004.
- ŠMITEK, Zmago: *Tipologija svetih dreves*. Osebna korespondenca, 2007.
- ŠOŠTARIČ, Miro: Stara in znamenita drevesa v Podravju in Pomurju. I. del. *Varstvo narave* IV., 1966: 107–114.

ŠOŠTARIČ, Miro: Stara in znamenita drevesa v Podravju in Pomurju. Nad., *Varstvo narave* V., 1967: 171–176.

VALVASOR, Janez Vajkard: *Slava vojvodine Kranjske. Izbrana poglavja*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1984.

VILFAN, Sergij: Očrt slovenskega pravnega narodopisja. V: *Narodopisje Slovencev*. Ljubljana: Klas, 1944, 217–262.

VISKOVIČ, Nikola: *Stablo i čovjek*: Prilog pričevalna p. j. botanici. Split: AB izdanja antibarbarus, 2001.

VRHOVNIK, Ivan: Ljubljanske lipe. *Kronika slovenskih mest* 1(2), 1934: 138–139.

Zakonodajni akti:

2010 Pravilnik o spremembah Pravilnika o določitvi in varstvu naravnih vrednot. *Uradni list RS* 20, št. 93, 13975–13976.

2002 Uredba o zvrsteh naravnih vrednot. *Uradni list RS* 12, št. 52, 5298–5300.

2004 Zakon o ohranjanju narave. *Uradni list RS* 14, št. 96, 11542–11574.

2008 Zakon o ratifikaciji Konvencije o varovanju nesnovne kulturne dediščine. *Uradni list RS* 18, št. 1, 16–26.

1974 Zakon o ratifikaciji Konvencije o varstvu svetovne kulturne in naravne dediščine. *Uradni list SFRJ* 30, 56.

1981 Zakon o naravni in kulturni dediščini. *Uradni list SRS* 38, št. 1, 16–27.

2008 Zakon o varstvu kulturne dediščine. *Uradni list RS* 18, št. 16, 1121–1145.

2010 Pravilnik o seznamih zvrsti dediščine in varstvenih usmeritvah. *Uradni list RS* 20, št. 102, 15735–15739.

Cultural Aspects of the Tree Heritage

Trees have played an important role, both tangible and intangible, in the human history. The relationship between humans and trees has been changing through time and within different cultures. In many a community, trees created a space for socializing, and in some places this function has been preserved to this day. Trees that have been designated as being more important than others, and are thus perceived as special, are recognized as the tree heritage. Representing more than just natural assets (Natural Conservation Act and Decree on the Categories of Valuable Natural Features), they do not represent merely our selection; they connect us with the past and with the legacy of our ancestors on one hand and with future generations on the other. As such, trees create a bridge between yesterday and tomorrow. The Cultural Heritage Protection Act does not recognize the term tree heritage although it is mentioned indirectly within the segments of »cultural landscape«, »parks and gardens«, and »buildings with parks or gardens«.

Although our relation with trees has dwindled in the last decades merely to scientific and economic aspects it used to be much more complex in the past. The current tree heritage has been designated according to the criterion of exceptional diameter and height. However, trees can be important also from non-material aspects. Sadly such trees have been largely overlooked in our culture and have been left in the care of concerned individuals.

The study of the tree heritage in the area of the future Karavanke Natura 2000 Nature Park, which was conducted between 2006 and 2008, reveals that certain trees have several roles. In addition to their material characteristics, their worth is also an intangible one. It is indicated by the role that they have assumed within a certain locale in which they create ties between people and objects. They also have the ability to transmit memories and stories from one generation to another. As such, trees are a part of our natural as well as cultural heritage. Although these two dimensions generally overlap this is not always the case. In is therefore necessary to include the trees that have been overlooked by the current Nature Conservation Act into institutionalized care and protection.

A specific problem in the recognition, evaluation, and conservation of the tree heritage are as yet unclear and inconsistent criteria, particularly those that detect and define immaterial aspects of a tree, for example its symbolic meaning. Based on the conclusions of this study, detailed criteria have been formed for the definition and classification of the intangible aspects of the tree heritage. Listed are some examples of trees in Slovenia that certainly deserve to be classified as the tree heritage – even if their »waist« may not yet be ample enough.

ARHIVIRANI SPOMINI AVSTRALSKIH SLOVENCEV: POMEN NJIHOVEGA ARHIVSKEGA GRADIVA ZA ETNOLOŠKO RAZISKOVANJE SLOVENSKEGA IZSELJENSTVA

Prvi del¹

Pregledni znanstveni članek | 1.02

Izvleček: Članek se osredotoča na stanje arhivskega gradiva med avstralskimi Slovenci in na tej podlagi problematizira vlogo prve in druge generacije izseljencev pri ohranjanju pričujočega gradiva ter vlogo etnologa² v času terenskega dela, ko se je v slovenski skupnosti v Novem Južnem Walesu začelo organizirano zbiranje gradiva. Izkušnje iz dosedanjega poznavanja problematike Slovencev v Avstraliji avtorico napeljujejo k vprašanju: čigava je dediščina slovenskih izseljencev? Odgovora ne išče, pač pa prikaže nekdanji in sedanj položaj Slovencev v Avstraliji ter predlaga, da se etnološko raziskovanje slovenskega izseljenstva v prihodnje usmeri na aktualna družbena dogajanja v izselitveni in vselitveni državi, v katerih sta tako vzrok za manipuliranje z etnično identiteto kot odgovor na zastavljeno vprašanje.

Ključne besede: Historični arhiv za Slovence v Avstraliji, avstralski Slovenci, etnična identiteta, etnologija izseljenstva, arhivi izseljencev

Abstract: The article examines archival material pertaining to Australian Slovenes and the role of their first and their second generation in their efforts for the preservation of this material. It also discusses the role of the ethnologist during the period of organized collecting of the material that first started within the Slovene immigrant community in New South Wales. Based on her previous research of the Slovene community in Australia, this author raises a relevant question, namely who exactly does the heritage of Slovene immigrants belong to. Rather than providing an answer, the author explores the past and the present situation of Slovenes in Australia. Finally she makes a suggestion that further ethnological research of this topic should focus on the social situation of the day, both in the emigration and in the immigration country; the reasons behind the manipulation of ethnic identity are namely hidden there. An analysis of these social circumstances and events will also provide the answer to the question raised above.

Key Words: Historical Archives for Slovenian Australians – NSW (HASA), Australian Slovenes, ethnic identity, ethnology of immigration, immigrant archives

Uvod

Raziskovalci slovenskega izseljenstva in migracij v želji po dopolnjevanju znanja o življenju slovenskih izseljencev po svetu pri svojem delu nenehno iščemo podatke o zgodovini obstoja slovenskih skupnosti, organizacij, posameznikov in o različnih oblikah njihovega delovanja v tujini. Izseljenski arhivi so nam pri tem v veliko pomoč, saj so med redkimi inštitucijami, ki nam z bogato dokumentacijo rabijo ne le kot vir informacij za preverjanje naših hipotez, temveč nam predvsem odkrivajo neznano ali dopolnjujejo že znano. Pomembni pa niso le za nas – raziskovalce doma, ki poskušamo s svojimi ugotovitvami širiti znanje o slovenskih emigrantih – temveč tudi za samo skupnost v izseljenstvu: na podlagi zbranega gradiva, ki nastaja med pripadniki te skupnosti, se krepijo njihova samozavest, identiteta in zavedanje pomena lastnega obstoja na tujih tleh. Prav tako so arhivi izredno pomembni v procesih ohranjanja zavesti o etničnem izvoru prvih generacij in njihovih potomcev, v procesih prenašanja tradicionalne – izvorne kulture iz ene v drugo generacijo ter v procesih zavedanja zgodovinske vloge pri oblikovanju družbenega življenja v priseljski družbi. Nenazadnje so zakladnice bogatega

dokumentiranega znanja, vedenja in zavedanja o vzrokih nekdanjega in sedanjega položaja skupnosti in posameznika v odnosu do obeh okolij: priseljskega in izvornega. Problem pa se kaže v tem, da je tovrstnih arhivov med slovenskimi izseljenci zelo malo in da so evidentiranje, zbiranje in hranjenje dokumentacije o njihovem življenju v tujini še vedno dokaj naključni in spontani, čeprav se stanje na tem področju – v primerjavi s časom, ko sem začela raziskovati slovenske izseljence v Avstraliji – močno izboljšuje. V začetku osemdesetih let prejšnjega stoletja smo namreč nekateri študenti tedanje Pedagoško-znanstvene enote za etnologijo ljubljanske Filozofske fakultete skoraj pionirsko začeli raziskovati slovensko izseljenstvo *in situ*. Temeljne informacije, na katerih smo gradili vsebino naših nalog, smo pridobili iz pripovedi samih izseljencev ter iz njihovih mnogokrat neurejenih zasebnih in zelo pomanjkljivih družbenih arhivov. Vsaj v primeru avstralskih Slovencev so bili družbeni arhivi tedaj še v zametkih svojega razvoja, dokumentacija o delovanju slovenske skupnosti v Avstraliji pa je bila razpršena po domovih posameznih članov različnih društev / klubov in drugih organizacij. Ponekod so razmere še vedno podobne, drugod pa se je zavest o pomembnosti zbiranja in ohranjanja arhivskega gradiva med izseljenci močno spremenila. In o teh spremembah nameravam spregovoriti v nadaljevanju besedila.

Glede na dejstvo, da po stroki nismo arhivisti, najbrž ne bo odveč opredeliti vsaj nekaj temeljnih pojmov, s katerimi se bomo

1 Članek zaradi dolžine objavljamo v dveh delih. Drugi del bo objavljen v *Glasniku SED* 51(3,4), 2011 (op. ur.).

2 Zaradi poenostavljene rabe uporabljam tako za moško kot za žensko osebo izraz etnolog. Enako velja za rabo besede izseljenec.

* Dr. Breda Čebulj Sajko, doktorica etnoloških znanosti, znanstvena svetnica, Sekcija za interdisciplinarno raziskovanje pri ZRC SAZU. 1000 Ljubljana, Novi trg 2, E-naslov: bredacs@gmail.com

v nadaljevanju še srečevali: arhiv je opredeljen kot »zbirka listin in dokumentov, ki imajo vrednost kot zgodovinsko gradivo« (Bajec idr. 1970: 62) in je hkrati tudi »prostor ali stavba, kjer so shranjene te listine in dokumenti« (ibid.). Nadalje je »arhivski fond ... arhivsko gradivo, ki je nastalo v času delovanja ene pravne osebe, fizične osebe oziroma družine« (*Uradni list RS* 1999), arhivska zbirka pa »obsega arhivsko gradivo različnih provenienc oziroma različnih ustvarjalcev arhivskega gradiva, ki je zbrano po vsebini, vrstah arhivskega gradiva in drugih kriterijih« (ibid.). Odnos države Slovenije do arhivskega gradiva, ki govori o Slovencih in se nahaja v tujini, ureja Zakon o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih (*Uradni list RS* 2006a).³ Za izseljensko gradivo pa je pomembnejši Zakon o odnosih Republike Slovenije (RS) s Slovenci zunaj njenih meja (*Uradni list RS* 2006b),⁴ po katerem je slovenska država odgovorna za ohranjanje slovenske kulturne dediščine, ki nastaja med Slovenci po svetu. V tem primeru se pod pojmom kulturna dediščina razume arhivsko, muzejsko in knjižnično gradivo. Prvo, tj. arhivsko gradivo, pa Ministrstvo za kulturo RS opredeljuje kot kulturni spomenik, in dodaja, da so arhivi »pomembni za razvoj nacionalne zavesti in identitete in predstavljajo zelo pomemben del nacionalnega spomina« (Ministrstvo RS za kulturo 2011). Preko opredelitev vsebin temeljnih pojmov in zakonov smo torej prišli do pomembnega družbenega pomena (izseljenskih) arhivov, ali – povedano z vidika prakse: brez izvajanja zakonsko predpisanih interesov matične države za evidentiranje, ohranjanje in raziskovanje izseljenskega arhivskega gradiva ostaja naš nacionalni spomin osiromašen.

Kaj se je že raziskovalo na področju izseljenskih arhivov

Za lažje razumevanje problematike izseljenskih arhivov naj zgolj omenim, da imajo pobude za zbiranje izseljenskega gradiva že svojo preteklost (Šmid 2009; Drnovšek⁵). Iz časa delovanja Študijskega centra za zgodovino slovenskega izseljenstva pri predsedstvu Slovenske akademije znanosti in umetnosti⁶ imamo ohranjene zapise in objave o stanju, pomenu in vlogi zbiranja izseljenskega arhivskega gradiva za pisanje zgodovine slovenskega izseljenstva (Čebulj Sajko 1990). Leta 1993 je – v času samostojne Slovenije – med raziskovalci izseljenstva prišlo do prvih konkretnih pobud za nujno strokovno pomoč izseljenskim društvom pri njihovih naporih za ohranjanje arhivskega gradiva. Te pobude so prihajale iz vrst tistih raziskovalcev, ki so se o stanju izseljenskih arhivov prepričali na terenu samem. Pobude so temeljile na opozarjanju države za čim hitrejšo ukrepanje proti

zginetanju in uničevanju izseljenskih arhivov⁷ ter na idejah o zaposlitvi arhivarja v večjih centrih slovenstva po svetu, ki bi v določenem času lahko strokovno uredil arhive in svoje znanje prenesel na izseljence.⁸ Do pomembnejšega srečanja raziskovalcev slovenskega izseljenstva, namenjenega zgolj problematiki slovenskega izseljenskega gradiva, je prišlo v letu 2000. Sodelujoči so razpravljali o gradivu izseljencev, ki je na različne načine prihajalo v domovino in se tu shranjevalo v različnih ustanovah. Šlo je za izseljensko časopisno, knjižnično, muzejsko, filmsko, umetniško in zasebno gradivo.⁹ V diskusiji se je pojavilo tudi zanimivo vprašanje: nanašalo se je na vrnitev izvirnega gradiva, ki je na različne načine prišlo v Slovenijo, po svojem izvoru ter načelu ohranjanja gradiva na kraju njegovega nastanka pa bi moralo biti vrnjeno med izseljence (Velikonja 2000: 121); prikazani so bili tudi delni rezultati prvega seminarja za izseljenske arhivarje, organiziranega v Ljubljani leta 1999 (Čebulj Sajko 2000b: 123). Omeniti je treba še vprašanje arhiviranja ustnih pričevanj, življenjskih zgodb izseljencev, ki se je pojavilo sicer na drugem posvetovanju, a med bolj ali manj istimi udeleženci (Kalc 2002: 202).

Koristnost organizacije omenjenega strokovnega seminarja za izseljenske arhivarje je vsekakor imela za posledico svoje nadaljevanje v letih 2004 in 2008, ko sta v organizaciji Arhiva RS, Urada Vlade RS za zamejce in Slovence po svetu ter Inštituta za slovensko izseljenstvo potekali še dve tovrstni izobraževanji.¹⁰ V večjem številu so se ga udeležili izseljenci iz Kanade, Argentine, Avstralije ter Zahodne Evrope. Prišli pa so tudi iz Združenih držav Amerike, Bosne in Hercegovine, Makedonije, Srbije, Urugvaja. Izbrana je bila torej ena med možnostmi, kako lahko matična država pomaga izseljencem pri urejanju njihovih arhivov: z izobraževanjem bodočih izseljenskih arhivarjev. Pozitivne posledice pridobljenega znanja med celotedenskim strokovnim druženjem vseh za arhivsko delo zainteresiranih izseljencev so še danes razpoznavne v urejenosti in delovanju nekaterih društvenih arhivov Slovencev po vsem svetu. O nekaterih so že nastali sodobni kronološki in vsebinski pregledi ter razprave s sugestijami za delovanje izseljenskih arhivov v prihodnosti.¹¹

7 ISI ZRC SAZU je leta 1993 v četrti številki svoje znanstvene revije *Dve domovini / Two Homelands* (izhaja od leta 1990) objavil razpravo z mednarodnega simpozija na temo Dosežki in načrti v raziskovanju slovenskega izseljenstva po znanstvenih disciplinah (Ljubljana, 26. maj 1992). V njej je Milica Trebše Štolfa (1993: 173) opozorila na neurejene arhive med Slovenci v Kanadi. Med njimi je bila večkrat ravno z namenom, da jim strokovno pomaga pri tem delu. Trebše Štolfa je nekatere dokumente tudi preslikala in preslikave prinesla v arhiv Slovenske izseljenske matice ter Arhiv RS.

8 Pobuda je razložena v: Čebulj Sajko (1993: 176).

9 Celoten zapis okrogle mize je objavljen v: Drnovšek (2000: 92–144). V njem je tudi pregled izseljenskega gradiva, ki sta ga tedaj hranila Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo FF v Ljubljani in Slovenski etnografski muzej (o tem: Hribar 2000: 101–103; Čebulj Sajko 2000a: 124–126).

10 O prvem seminarju nisem našla natančnega poročila; o drugem glej: Maksimovič (2004: 6–9); o tretjem pa v: Gornik (2008: 399–401).

11 Navajam le nekaj primerov: (Gelt in Ferfolja 2001; Lah 2004; Hatežič 2008; Trebše Štolfa 2003: 95–110; ista 1998, 2000a, 2000b); Šmid je pisal o arhivskem gradivu Slovencev v Tuzli (2006: 159–166); Drnovšek (2008), Toplak (2008) in Hribar (2008: 301–306) so pisali o arhivih Slovencev v Nemčiji; Drnovšek (2004: 205–208) tudi o delu v arhivih društev v Franciji in Luksemburgu; o svojih izkušnjah v arhivih avstral-

3 O njem se lahko z vidika arhivistike poučimo v: Šmid (2009: 89).

4 V svojih prispevkih ga omenjata tudi Drnovšek (2008: 258) in Toplak (2008: 264).

5 Marjan Drnovšek, zgodovinar, arhivist in raziskovalec slovenskega izseljenstva, skoraj v vseh svojih razpravah in monografijah razpravlja o interesu matične države do izseljenskega arhivskega gradiva ter ponekod tudi o vsebini izseljenskih arhivov. Ena izmed njegovih objav na to temo v: Šmid (2009: 89); druge citiram v nadaljevanju pričujočega besedila. Na tem mestu in v tej vsebinski povezavi pa naj omenim še njegovo zadnjo monografijo *Izseljevanje, »rakrana« slovenskega naroda* (Drnovšek 2010).

6 Center je deloval od leta 1963 do 1982, ko ga je nasledil Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU (ISI ZRC SAZU), danes Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU (ISIM ZRC SAZU).

Druga možnost pomoči pri opravljanju strokovnega arhivskega dela med izseljenci pa se je ponudila z, lahko bi rekli, za razvoj izseljenskih arhivov dokaj prelomnimi ciljnoraziskovalnimi projekti, katerih nosilec je bil – v vseh treh primerih – tedanji Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, še danes edina raziskovalna ustanova v Sloveniji, ki se z vsem svojim kadrom raziskovalno ukvarja s problematiko slovenskega izseljenstva.¹² Inštitut je namreč med vsemi slovenskimi ustanovami, ki so kakorkoli povezane s slovenskimi izseljenci, od tedaj na strokoven način največ doprinesel k spodbujanju izseljencev za zbiranje arhivskega gradiva, njegovo pravilno evidentiranje in shranjevanje tam, kjer je to gradivo nastalo – med izseljenci samimi. Raziskovalni projekti, o katerih govorim, so med letoma 2001 in 2008 vsebinsko zaobjeli stanje arhivskega, knjižničnega in muzejskega gradiva med Slovenci v Zahodni Evropi, na Švedskem, v ZDA, Avstraliji in med povratniki v Sloveniji. Med njihovim izvajanjem so raziskovalci opravili terensko delo med izseljenci in njihovimi organizacijami, analizirali stanje arhivskega gradiva *in situ* ter objavili znanstvene in strokovne razprave.¹³ Slednje so odprle vrsto vsebinskih (kaj zbirati), metodoloških (kako zbirati) in generacijskih (kdo zbira) vprašanj, ki še danes ostajajo odprta. Ob ugotovitvah, da gre za izredno dragoceno gradivo, ki pa je v veliki večini strokovno popolnoma neurejeno, razpršeno med različne lastnike, podvrženo zobu časa, ipd., se je pri reševanju omenjenega gradiva postavilo tudi vprašanje razmejevanja raziskovalnega od strokovnega pristopa. V praksi je prevladalo prepričanje, da je država tista, ki mora skupaj z izseljenci poskrbeti za ureditev in ohranitev tega gradiva ter pri tem upoštevati rezultate raziskovalnih projektov. Prav tako je ostalo odprto vprašanje razmejevanja interesa in dolžnosti med matično in vselitveno državo do izseljencev in njihovih arhivov, kakor tudi vprašanje, čigava dediščina so izseljenski arhivi.¹⁴

In kaj se je dogajalo v vsakdanji praksi? Izkazalo se je, da raziskovalec slovenskega izseljenstva pri iskanju odgovorov na

zgornja vprašanja poleg svojega dragocenega teoretičnega znanja iz lastnih izkušenj pozna delovanje izseljenske skupnosti. A ne glede na obe dejstvi ostajajo raziskovalni rezultati na tem (in še kakšnem) področju družbene realnosti pri iskanju ustreznih odgovorov na zastavljena vprašanja kljub svoji uporabni naravnosti še vedno premalo upoštevani: še zlasti te rezultate premalo uporablja vsakokratna nova in trenutna politična »elita«, ki je izvajalec aktualne državne strategije urejanja odnosov z izseljenci;¹⁵ po drugi strani pa je v dokaj maloštevilni raziskovalni sferi, ki se ukvarja z izseljenci, vse preveč analiz nekdanjega in trenutnega stanja njihovih arhivov in vse premalo strokovnih in znanstvenih rešitev z dolgoročnimi pozitivnimi vplivi na praktično reševanje pričujoče problematike. Res pa je, da so lahko prav te, zaradi občutljivosti in čustvene navezanosti lastnikov na svoje arhivsko gradivo, tudi predmet manipulacije z dediščino izseljencev. Kakorkoli že, resnica je, da znanstveno preučevanje izseljenstva brez ohranjene različne arhivske dokumentacije med samimi izseljenci ni mogoče.

Nakazana vprašanja in probleme ter predloge za njihove dolgoročne rešitve v delovanju izseljenskih arhivov in nenazadnje odmeve na predloge bom prikazala na primeru Historičnega arhiva Slovencev v Avstraliji – v državi Novi Južni Wales (Historical Archives for Slovenian Australians – HASA NSW). K temu me je napeljalo tudi dejstvo, da je bil arhiv že nekajkrat omenjen kot primer dobre prakse.¹⁶ Glede na to, da sem bila med pobudniki ustanovitve arhiva, ki smo ga skupaj z avstralskimi Slovenci neformalno ustanovili 3. decembra 2002 v Sydneyju, se mi je zdelo potrebno objaviti izkušnje »s prve roke«, z njimi pa dopolnujem in nadaljujem pred tremi desetletji začeto etnološko raziskovanje slovenskega izseljenstva v Avstraliji.¹⁷

Avstralski Slovenci – zelo kratek historiat¹⁸

Slovenska emigracija je, z domovinske perspektive, v Avstraliji zavzela vidnejše mesto šele po drugi svetovni vojni, medtem ko je z vidika priselivitvene države ostala vedno med številčno najmanjšimi etničnimi skupinami na petem kontinentu. Večje prihajanje slovenskih izseljencev v ta konec sveta lahko zasledimo sredi petdesetih let prejšnjega stoletja, vrhunec pa se je odvijal

skih Slovencev sta spregovorila Breda Čebulj Sajko (2004a: 193–198) in Aleksej Kalc (2004: 199–203), itd.

12 O delu njegovih sodelavcev lahko vsako leto beremo v *Poročilu o delu* (izdaja ga ZRC SAZU) ter na spletni strani ISIM. Poleg raziskovalcev, zaposlenih na Inštitutu, se z raziskovanjem izseljenstva sicer ukvarjajo tudi posamezniki v drugih raziskovalnih in pedagoških ustanovah (npr. na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani, v Slovenskem etnografskem muzeju, v Znanstvenoraziskovalnem središču Koper Univerze na Primorskem, na Pedagoški fakulteti v Mariboru, itn.), Inštitut pa kljub temu ostaja edina profesionalna ustanova, namenjena raziskovanju zgolj te tematike.

13 V času prvega Ciljnoraziskovalnega projekta (CRP 2001–2003) *Stanje arhivskega, muzejskega in knjižničnega gradiva pri slovenskih izseljencih* (nacionalni koordinator: Breda Čebulj Sajko; nosilca: ISI ZRC SAZU, Znanstvenoraziskovalno središče Koper) so izšle naslednje (nekateri že citirane) objave: Čebulj Sajko (2004b: 189–191); ista (2004a); Drnovšek (2004); Kalc (2004). V času drugega projekta (CRP 2003–2005) *Stanje arhivskega, muzejskega in knjižničnega gradiva pri slovenskih izseljencih na Švedskem, v ZDA in pri nekaterih povratnikih* (vodja: Breda Čebulj Sajko, nosilec: ISI ZRC SAZU) sta izšli razpravi Breda Čebulj Sajko (2004c: 197–210; 2005). V času tretjega projekta (CRP 2006–2008) *Stanje arhivskega in muzejskega gradiva pri slovenskih izseljencih v Nemčiji in državah Beneluxa* (vodja: Marjan Drnovšek, nosilec: ISI ZRC SAZU) so rezultati objavljeni v: Drnovšek idr. (2008), Drnovšek (2008), Toplak (2008) in Hribar (2008).

14 To vprašanje sem izpostavila tudi v: Čebulj Sajko (2009b).

15 Tu imam v mislih predvsem Urad Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu ter Komisijo za odnose s Slovenci v zamejstvu in po svetu pri Državnem zboru RS.

16 Prvič so ga arhivarke HASA NSW predstavile na drugem Seminarju za izseljenske arhivarje (Ljubljana, maj 2004; glej še Maksimovič 2004), sicer pa ga omenjata tudi Drnovšek (2008: 259) in Toplak (2008: 270).

17 Prvič sem med avstralske Slovence prišla novembra 1981, zadnjič pa oktobra 2009. Med njimi sem bila devetkrat, najkrajši obisk je trajal štirinajst dni, najdaljši eno leto. Obiskala sem vsa slovenska društva in verska središča v Viktoriji, Novem Južnem Walesu in Avstralskem Zveznem Teritoriju. Živelna sem z rojaki v Darwinu, srečala sem jih v Adelaidi, Cooper Pedyju, Alice Springsu, Mt. Isi, Cairnsu, Rockhamptonu, Hobartu ... Najdlje in največ sem se zadrževala med Slovenci v Sydneyju in Wollongongu. Avstralske Slovence sem kot uslužbenke različnih avstralskih podjetij srečala tudi zunaj Avstralije, npr. leta 1982 v centralni Papui Novi Gvineji.

18 V poglavju zelo zgoščeno povzemam vsebino raziskane zgodovine priseljevanja Slovencev v Avstralijo po drugi svetovni vojni predvsem iz razloga, da nam zgodovinska dejstva približajo potek razvoja te skupnosti, kar je neposredno povezano z vsebino njihovega arhivskega gradiva. Pregled povzemam po: Čebulj Sajko (1992: 15–79); vsebino avstralske imigracijske politike po letu 1945 pa iz: ista (2000b: 17–68).

med letoma 1960 in 1970. V osemdesetih letih 20. stoletja že beležimo zaustavitev priseljavanja in počasno umiranje novega priliva izseljencev iz Slovenije. Enako velja za obdobje rojstva samostojne slovenske države, medtem ko v novem tisočletju, in še zlasti v obdobju zadnje gospodarske krize, trend izseljevanja mladih v Avstralijo ponovno narašča.

Demografska dejstva, pogojena z družbenoekonomskim položajem povojne Jugoslavije in Slovenije ter s tedanjo imigracijsko politiko Avstralije, osnovano na maloštevilni delovni sili in ambicioznem gospodarskem programu vesplošne obnove in razvoja države, je treba oplemenititi še z zgovornimi podatki o samem razvoju slovenske skupnosti v Avstraliji, predvsem o postopnem materialnem in socialnem osamosvajanju prve generacije avstralskih Slovencev ter njihovem vključevanju v avstralsko družbo. Med obema sočasnim procesoma – osamosvajanjem in vključevanjem – so nastale, se razvijale, doživljale svoj vrhunec in zaton organizirane oblike delovanja slovenske skupnosti v Avstraliji, v okviru katerih so nastajali in se bolj ali manj ohranili do današnjih dni tudi društveni/klubski, cerkveni arhivi.

Primarno vlogo v začetkih organiziranega delovanja avstralskih Slovencev so imeli od leta 1951 slovenski frančiškani (Gelt in Ferfolja 2001).¹⁹ Glede na to, da so pred drugo svetovno vojno živeli v Avstraliji zelo maloštevilni Primorci in da so po vojni prvi slovenski begunci prišli v Avstralijo leta 1947, se je organizirano zbiranje tedaj po vsej celini razseljenih Slovencev začelo dokaj zgodaj. Januarja leta 1952 je izšel že prvi slovenski verski časopis *Misli*, ki je imel odločilno vlogo pri medsebojnem povezovanju rojakov.²⁰ Ker izhaja še danes, pomeni njegov izid začetek kontinuiranega dokumentiranja obstoja slovenske skupnosti v Avstraliji. Kljub državni avstralski politiki takojšnje asimilacije novih priseljencev v večinsko anglosaksonsko avstralsko družbo je v petdesetih letih prejšnjega stoletja prišlo do prvih uspešnih poskusov organiziranega združevanja tako slovenskih kot tudi drugih etničnih skupnosti, kar lahko štejemo za zametke nastajanja prvih etničnih organizacij, društev, klubov, verskih središč, med katerimi nekateri delujejo še danes. Na tej podlagi je bil storjen viden korak naprej v naslednjem, šestem desetletju: zahteve povojnih priseljencev iz več kot sto različnih etnij po njihovem enakopravnejšem vključevanju v anglosaksonsko Avstralijo je pripeljalo do uzakonitve multikulturalizma v začetku sedemdesetih let. Od tedaj se je organizirano delovanje priseljencev izredno povečalo, razvejal in obogatilo, saj država finančno podpira manifestacije etnične in kulturne pisanosti svojih priseljenih prebivalcev. Vse, kar se je na področju organiziranega delovanja priseljencev dogajalo v poznejših desetletjih, je le še posledica omenjenega razcveta etničnih skupnosti in hkrati tudi postopnega usihanja delovanja prvih generacij povojnih priseljencev.

Nekaterim, po etničnem poreklu najštevilnejšim priselencem, npr. Kitajcem, Italijanom, Grkom, Hrvatom ... je multikulturalizem omogočil getoizacijo, kar pa za slovensko skupnost ne velja (Čebulj Sajko 2000: 57–68). Naseljevanje Slovencev v Avstraliji

je ves čas potekalo razpršeno: sprva so temu botrovale prve zaposlitve v različnih delih kontinenta,²¹ od koder pa se jih je večina – zaradi iskanja primernejših služb v normalnih življenjskih in delovnih razmerah – preselila in ostala v večjih avstralskih obalnih mestih. Slovenci so se tudi po tem procesu v Melbourne, Sydneyju, Brisbanu, Adelaidi, Perthu, Canberri, Mt. Isi ... ter v okolici teh mest (Wollongong, Alboury, Geelong ...) naseljevali razpršeno. Največ, a ne strnjeno, se jih je naselilo v Melbourne in Sydneyju, ki sta postala najmočnejši središči društvenega in verskega delovanja avstralskih Slovencev. Po različnih ocenah naj bi jih v Avstraliji živelo med 25 in 30.000 (Prešeren 1990: 221).

Razpršenost je torej ena med temeljnimi značilnostmi slovenske skupnosti v Avstraliji, in sicer ne le z vidika poselitve, temveč tudi z vidika njenih številnih različnih oblik delovanja, do katerih je prišlo zaradi lokalnega izvora priseljencev (npr. Primorci so v Melbourne združeni v Primorskem socialnem klubu Jadran), njihovega političnega prepričanja (npr. odcepitev skupine izseljencev od enotnega Slovenskega društva Sydney – SDS in ustanovitev novega kluba Triglav v Sydneyju), različnih interesnih dejavnosti (razne folklorne, pevske, dramske skupine, lovske, balinarske sekcije), ipd.²² Razpršenost in heterogenost nista nepomembna dejavnika pri uspešnosti zbiranja in ohranjanja arhivskega gradiva, kakor tudi ni nepomembno dejstvo, da so verska središča ostala ves čas transformacij različnih oblik delovanja avstralskih Slovencev srečevališča razseljenih in različno mislečih pripadnikov slovenskoavstralske skupnosti – vse do današnjih dni. Dober dokaz tega je slovenska skupnost v državi Novi Južni Wales, kjer deluje HASA NSW.

Slovenci v Novem Južnem Walesu (NSW)²³ – kronologija mejnikov v njihovem delovanju²⁴

Prvi začetki zbiranja Slovencev v NSW po pripovedovanju²⁵ segajo v leto 1949, ko se je v zbirnem taborišču Sant Marys v Sydneyju začela med seboj naključno družiti peščica tistih, ki so prišli v Avstralijo med letoma 1947 in 1949. Iz njihovih vrst je prišla pobuda za slovenskega duhovnika, na katero so se odzvali na komisariatu slovenske frančiškanske province v ameriškem Lemontu. Leta 1951 sta v Sydney prišla dva slovenska duhovni-

21 Prvih zaposlitev si priseljenci niso mogli sami izbirati: kot 'razseljene osebe' (*displaced persons*) ali 'begunci' (*refugees*) so v petdesetih in šestdesetih letih bodoči »novi Avstralcii«²⁶ že v evropskih begunskih taboriščih podpisali posebne pogodbe z begunskimi organizacijami (zelo znana je bila IRO – International Refugee Organization), ki so jih organizirano transportirale v Avstralijo. Tam so prvi dve leti opravljali delo, ki jim je bilo dodeljeno ob prihodu v tujo deželo. Po tem obdobju so si lahko svobodno poiskali novo delo, prebivališče ...

22 Med avstralskimi Slovenci so ves čas obstajale težnje po pisanju zgodovinskih pregledov delovanja skupnosti. Na tem mestu navajam samo nekaj primerov takšnih publikacij, ki so jih napisali sami izseljenci: *Zbornik avstralskih Slovencev* 1985; *Zbornik avstralskih Slovencev* 1988; (Brgoč 1996; Gelt in Ferfolja 2001; Lah 2004; Hatežič 2008) itd.

23 V pričujočem besedilu za državo Novi Južni Wales uporabljam splošno uveljavljeno angleško kratico NSW (New South Wales).

24 Večina podatkov izhaja iz: Lah (2004) in Čebulj Sajko (2000b). V obeh delih so natančno navedeni tudi viri informacij (izseljenjski časopisi, zapisniki društvenih delovanj, ipd.), ki so danes sestavni del arhivskega gradiva HASA NSW.

25 Glej pripoved pokojnega J. Čuješa v: Čebulj Sajko (1992: 124).

19 Veronika Ferfolja, Slovenka druge generacije, rojena v Avstraliji, je med prvimi, ki so začeli urejati arhive avstralskih Slovencev. Uredila je izredno bogat arhiv slovenskega verskega in kulturnega središča sv. Cirila in Metoda v mestu Kew, Melbourne.

20 O tem, kako in komu so ga razpošiljali Slovenci, tedaj zbrani v taborišču Sant Marys v Sydneyju, govori pokojni Jože Čuješ v svoji življenjski zgodbi (glej Čebulj Sajko 1992: 122–128).

ka, kar je bil začetek organiziranega verskega življenja ne le med Slovenci v NSW, temveč po vsej celini.²⁶ Sprva so maše v slovenskem jeziku potekale po »hostlih«, kjer so po prihodu v Avstralijo začasno prebivali Slovenci (npr. Villawood, Bathurst, Sant Marys – blizu Sydneyja, Greta blizu Newcastla itd.),²⁷ pozneje so maševali v različnih cerkvah po sydneyjskih predmestjih (v Paddingtonu, Leichardtu) in v rudarskih, železarskih središčih blizu Sydneyja (Wollongong, Newcastle). Leta 1969 so kupili staro prezbitersko cerkev v zahodnem delu Sydneyja – v Merrylandsu; namesto nje so postavili novo cerkev, postopoma dogradili dvorano in dokupili dve starejši hiši tako, da od leta 1973 lahko govorimo o novem *verskem središču Slovencev v Sydneyju*, ki svoje poslanstvo še vedno redno opravlja ob koncu tedna, prireja kulturne prireditve in dva prostora oddaja Historičnemu arhivu. Kot je bilo že omenjeno, je bila korenita sprememba v medsebojnem povezovanju avstralskih Slovencev izid slovenskega verskega časopisa *Misli* v začetku leta 1952 v Sydneyju. Lokacija uredništva mesečnika, ki še vedno redno izhaja, se stalno menja med Sydneyjem in Melbournom.

Konec petdesetih let 20. stoletja je bila pod okriljem slovenskih frančiškanov ustanovljena Slomškova šola slovenskega jezika. Svoje razrede je imela v učilnicah lokalnih cerkva (Woollahra, Leichhardt, Paddington, itd.), kjer je prebivalo večje število Slovencev, ali pa kar na njihovih domovih. Učitelji so bili duhovniki, starši, prostovoljci ... Z ustanovitvijo društva SDS (1958), kluba Triglav Sydney (1971) in kluba Planica Wollongong so začele delovati sobotne dopolnilne šole slovenskega jezika, poleg njih pa so slovenščino poučevali še v Jugoslovanski etnični šoli. Uspešnost šol je bila odvisna predvsem od števila otrok in učiteljev, nedvomno pa je slovensko šolstvo doseglo svoj vrhunec z ustanovitvijo *Slovenskega šolskega odbora za NSW* (1977), ki je združeval predstavnike vseh tedaj delujočih slovenskih organizacij v državi. Največji uspeh omenjenega odbora je bila uvrstitev slovenščine med izbirne maturitetne predmete na dveh sydneyjskih gimnazijah (Bankstown in Ashfield), ki so ga potrdile vse sydneyjske univerze. Od leta 1979 do 2000 je maturiralo 159 dijakov slovenskega porekla. Leta 1989 je Slovenski šolski odbor organiziral zbiranje denarja v »Slovenski sklad«, s katerim so finančno podprli začetek lektorata slovenskega jezika na Oddelku za slovanske študije na Macquarie University v Sydneyju (1989). Večina aktivnosti na področju slovenskega šolstva je zamrla po letu 2000.²⁸ Danes v Sydneyju in verjetno tudi v NSW deluje le še Slomškova šola v verskem središču.

Slovenske posvetne organizacije v NSW so po dosedaj znanih podatkih nastajale v naslednjem kronološkem vrstnem redu:

Leta 1953 je bila v Sydneyju ustanovljena prva slovenska organizacija v Avstraliji, tj. *Slovenska zveza*; delovala je le kratek čas. Izdajala je časopis *Slovenska kronika*.

Isto leto je bilo v Wollongongu ustanovljeno društvo *Danica*, ki je prenehalo delovati leta 1969. Društvo je združevalo približno

dvesto Slovencev, zaposlenih v tem železarskem mestu blizu Sydneyja. Zelo znan je bil njihov pevski zbor Danica. Leta 1971 ga je nasledil klub *Planica Wollongong*, ki je v letih 1975 in 1977 organiziral najodmevnejša dogodka v vsej zgodovini naselitve Slovencev v Avstraliji, kmečki ohceti – Slovenian Style Country Weddings. Klub ima od leta 1983 manjšo dvorano, hišo s pisarno ter majhno cerkev.

Leta 1957 je bilo ustanovljeno *Slovensko društvo Sydney* (SDS), najstarejše društvo Slovencev v NSW, ki obstaja še danes. Do največjega razcveta društvenega delovanja je prišlo v sedemdesetih in osemdesetih letih (dramska in folklorne skupine, pevski zbor, dopolnilne šole slovenskega jezika, itd.). V različnih obdobjih svojega delovanja je izdajalo društvene časopise *Akcija za dom*, *Društvene novice*, *Australian Slovenian Review* (glasilo druge generacije), *Avstralski Slovenec*. Že konec osemdesetih let je prenehala izhajati društvena periodika, v devetdesetih letih prejšnjega stoletja pa so usahnile tudi druge društvene organizirane dejavnosti. Danes je SDS z veliko dvorano in zemljiščem bolj ali manj prostor družabnosti ob koncu tedna ne le za slovence, temveč tudi druge občasne obiskovalce. Organizirane prireditve so ponavadi le še ob slovenskih in avstralskih državnih in verskih praznikih, obiskih iz domovine, ipd.

Leta 1958 je bilo v Newcastlu ustanovljeno *Avstralskoslovensko društvo Tivoli*, njegovi člani so bili večinoma Slovenci, ki so tedaj prebivali v »hostlu« Greta. Društvo nikoli ni imelo svoje dvorane. Njegovo delovanje je že od vsega začetka družabnega značaja: v prvih letih po nastanku so občasno prirejali plese, maškarade, piknike, ipd., ter se pri organizaciji kulturnih dogodkov povezovali s Slovenci v Sydneyju. Danes je temeljna naloga vodstva društva skrb za ostarele Slovence.

Tudi *Slovensko društvo Snežnik v Albouryju-Wodongi* je predvidoma nastalo v petdesetih letih. Še danes združuje Slovence, ki so se v obeh obmejnih krajih med NSW in Viktorijo naselili še v času enega najbolj znanih avstralskih »hostlov« ali »lagerjev« Bonegilla.

Leta 1971, ko se je zaradi političnih nesoglasij iz SDS odcepila skupina Slovencev, je v Sydneyju nastal *Slovenski klub Triglav*. Z denarno pomočjo Slovenije je klub v začetku osemdesetih let na svojem zemljišču zgradil novo dvorano. Močno razvejana dejavnost (folklorne skupine, pevski zbor, ansambel, dramska skupina, dopolnilna šola slovenščine, balinarska sekcija, lovska družina, itd.) se je odvijala vse do začetka devetdesetih let prejšnjega stoletja. Zaradi finančnih težav je klub leta 2002 prodal svoje premoženje in ohranil v okviru dejavnosti novega lastnika (Penrith Panthers Club)²⁹ pravico do vsakomesečnih srečevanj in organizacij maloštevilnih kulturnih prireditev v svoji nekdanji dvorani. Danes deluje pod imenom *St. Johns Park Panthers (Triglav) Club*. Od leta 1971 do 1982 je občasno izdajal klubski časopis *Triglav*.

V letu 1977 je skupina Slovencev v Sydneyju ustanovila *Narodno društvo Sydney*. Njegov tedanji namen je bil promovira-

26 Slovenci duhovniki ves čas svojega delovanja v Avstraliji obiskujejo rojake po vsej celini, tudi tiste, ki živijo zunaj večjih mest. Tako se je npr. duhovnika dr. Mikule prijel vzdevek »potujoči pater«. Med avstralskimi Slovenci je deloval od leta 1952 vse do svoje smrti v Sydneyju leta 1988 (Gelt in Ferfolja 2001: 29–42).

27 Več o tem glej: Gelt in Ferfolja (2001: 11–28).

28 O razvoju slovenskega šolstva v Avstraliji glej še: Čebulj Sajko (1996: 76–81).

29 To je ena izmed največjih avstralskih zasebnih družb, ki ima v lasti številne igralnice, zabavišne parke, ipd. Klub Triglav je med slovenskimi organizacijami v Avstraliji prvi, ki je moral zaradi upadanja članstva in finančnih težav prodati svoje zemljišče in veliko dvorano ter se, v upanju, da ohrani prostor za srečevanje, podrediti zahtevam novega lastnika. Ta je članom kluba odstopil podstrešni prostor ter dal v mesečno uporabo dvorano. Klub prejema od novega lastnika za svoje delovanje letno rento.

ti svobodno človekovo voljo in pravice, kar je bilo, po mnenju članov, v nasprotju s tedanjim političnim režimom v Jugoslaviji. Zbirali so se vsako leto 29. oktobra, na dan, ko naj bi bila Slovenija v letu 1918 tik pred svojo priključitvijo h Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev, samostojna. O tem, kdaj je društvo razpadlo, ni podatkov, zagotovo pa ni več delovalo v drugi polovici devetdesetih let.

V sedemdesetih in osemdesetih letih je obstajalo tudi *Slovensko akademsko društvo*, ki je združevalo slovenske intelektualce vseh generacij. O tem, kdaj je nastalo in kdaj je prenehalo delovati, še ni zbranih podatkov. Res pa je, da je leta 2001 nastal v Sydneyju *Slovenskoavstralski inštitut*, ki ga, glede namena delovanja, lahko imamo za njegovega naslednika. Združuje predvsem intelektualce druge in mlajših generacij avstralskih Slovencev.

V letu 1982 je bil v Sydneyju ustanovljen *Slovensko-avstralski literarno umetniški krožek*, bolj znan pod kratico *SALUK*, ki je skoraj dve desetletji združeval literarne ustvarjalce slovenskega porekla po vsej Avstraliji. Izdajali so publikacijo *Svobodni razgovori* (1982–2000).

Med mlajše slovenske organizacije v NSW, nastale v osemdesetih letih prejšnjega stoletja, ki so imele bolj ali manj reprezentativen pomen pri vzpostavljanju odnosov z matično državo, sodita še *Zveza slovenskih organizacij v NSW* (1984–89) in *Zveza slovenske akcije* (1984 – čas prenehanja ni znan).

Poleg društev in klubov je treba naštet vsaj še tri zelo razvejane dejavnosti avstralskih Slovencev v NSW:

- dramska (v letu 2009 je petdeseto obletnico delovanja praznovala najstarejša *dramska skupina Merrylands* v NSW),
- medijska: Slovenci od leta 1975 s svojimi radijskimi oddajami neprekinjeno sodelujejo na *Radiu 2EA*, tj. etničnem radiu v Sydneyju (današnji SBS Radio). Od leta 1995 poteka tudi enourna oddaja v slovenskem jeziku na *Radiu Wollongong VOX FM-106.9*,
- internetna: od leta 1998 v okviru zasebne ustanove *Slovenska medijska hiša* deluje spletna stran <http://www.glasslovenije.com.au>, kjer so na strani *Stičišče avstralskih Slovencev* poleg zbranih nekaterih aktualnih informacij o delovanju avstralskih Slovencev objavljeni tudi spletni časopis *Glas Slovenije* ter podatki o delovanju *HASA NSW*.

Iz prikazane kronologije lahko sklepamo, da so bila sedemdeseta leta preteklega stoletja zlata doba nastajanja etničnih organizacij, osemdeseta in devetdeseta leta pa leta najintenzivnejšega društvenega, klubskega, verskega organiziranega delovanja tako med avstralskimi Slovenci kot tudi drugimi etnijami, konec preteklega in začetek novega tisočletja pa sprva pomenita postopno umirjanje, v zadnjem desetletju pa izumiranje etničnih dejavnosti v skupnostih, kakršna je slovenska. V vsakdanji praksi avstralskih Slovencev in v jeziku etnologije to pomeni naslednje:

Po razcvetu otroških in odraslih folklornih skupin, pevskih zborov, ansamblov slovenske narodno-zabavne glasbe, dramskih krožkov, javnih predstavitev etnične identitete (na razstavah domače obrti, slovenske kuhinje, tipičnih elementov predvsem gorenjske arhitekture, udeležb na festivalih etničnih skupin, ipd.), objavljanja literarnih pesniških in proznih del, učenja slovenskega jezika na različnih ravneh, praznovanja slovenskih nacionalnih, kulturnih, državnih, verskih praznikov, povezanih s šegami, kakršne so predstavniki prvih generacij poznali še iz časa svojega življenja v rojstnem kraju, se je v naštetih pojavih vsakdanjega življenja spontano začelo postopno sprejemanje

najbolj tipičnih in splošno uveljavljenih elementov imigracijske družbe tako v društvenem/klubskem delovanju skupnosti kakor tudi v pastoralni praksi v slovenskem verskem središču.³⁰

Približno dobri dve desetletji so bili Slovenci v NSW kot tudi drugod po celini aktivni udeleženci v številnih manifestacijah prikazovanja etničnih identitet, ki so bile sestavni del procesa medsebojnega prepoznavanja različnih v Avstraliji živečih etnij.³¹ Lahko bi rekli, da je na avstralskih tleh v tem obdobju potekala nekakšna javna legalizacija prisotnosti različnih kultur, jezikov, religij, uzakonjena z multikulturno avstralsko politiko. O vsem opisanem nam govorijo ohranjeni različni arhivski dokumenti društvenega, klubskega in verskega življenja avstralskih Slovencev.

Sprejemanje sestavin večinske družbe v vsakdanje življenje povojnih slovenskih priseljencev v Avstralijo pa ni potekalo le na ravni skupnosti, temveč predvsem in tudi na ravni posameznika, njegove družine, sorodstva, soseske. Odločilno vlogo pri tovrstnem soočanju različnih kultur v najširšem pomenu te besede so imeli otroci, ki so se v novo okolje priselili skupaj s starši še med svojim zgodnjim otroštvom ali pa so se v Avstraliji rodili. Tovrstni odnos med prvo in vsemi nadaljnjimi generacijami je v družinskem krogu izredno heterogen, od tolerantnega do izrazito negativnega do vsega, kar ni ali je slovensko. Z etnološkega zornega kota je zaenkrat še slabo raziskan.³² Nekaj koristnih in novih spoznanj zagotovo ponuja terensko delo.³³ Kot splošna resnica pa velja, da so otroci prinesli v družinsko življenje avstralskega duha in da so bili v okolju svojih sovrstnikov zaradi neanglosaksonskega porekla v skrajnih situacijah tudi izločeni. Vsaj druga generacija, v nekaterih primerih pa tudi tretja, ima nesrečno usodo »razcepljene« generacije med svojim (za veliko večino) izvirnim rojstnim avstralskim družbenim okoljem in privzgojeno potrebo po ohranjanju »slovenstva«³⁴ svojih staršev.

30 Opisano prakso vsakdanjega življenja avstralskih Slovencev so zelo dobro v prvi osebi predstavili izseljenci sami v svojih življenjskih zgodbah (glej Čebulj Sajko 1992: 87–231), ki so bile v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja ene izmed prvih objav tovrstnega vira v raziskovanju slovenskega izseljenstva pri nas in sodijo med začetke uporabe avtobiografske metode v raziskovanju slovenskega izseljenstva. Ta metoda je danes splošno razširjena med raziskovalci izseljenstva (še zlasti na ISIM ZRC SAZU) in v zadnjem desetletju doživlja tudi svojo teoretično dopolnilo (o tem predvsem Milharčič Hladnik (2005: 169–196); ista (2009: 93–101); Milharčič-Hladnik in Mlekuz (2009), itd.; na spletni strani ISIM nastaja tudi spletni arhiv življenjskih zgodb izseljencev (glej <http://zgodbe.zrc-sazu.si/>)).

31 Ene najbolj znanih tovrstnih manifestacij, ki so žaživele v osemdesetih letih prejšnjega stoletja in ki še vedno potekajo, so vsakoletni etnični festivali po različnih (večinoma glavnih) mestih avstralskih držav.

32 Drugo generacijo avstralskih Slovencev je raziskovala Maša Mikola, etnologinja in kulturna antropologinja. Kristina Toplak (2007) je v svoji disertaciji raziskala slovenskoavstralske in slovenskoargentinske umetnike druge generacije, a se v medgeneracijski konflikt, razen v okviru umetnosti, ni poglobljala.

33 Med pripadniki druge generacije sem bila v času zadnjega terenskega dela med Slovenci v NSW, tj. oktobra 2009. Zaključki, ki jih navajam v besedilu, so plod terenskih zapiskov iz tega obdobja (glej Čebulj Sajko 2009).

34 Pojem »slovenstvo« ostaja v mojem prispevku nedefiniran, saj ga po eni strani razumem, kot ga razumejo izseljenci prvih generacij, tj. v smislu tipičnih materialnih in duhovnih prežitkov v njihovem načinu življenja, ki izvirajo še iz časa njihovega življenja v domovini in so danes pri nas del folklorne v najširšem pomenu besede ter hkrati simboli narodne identi-

Zagotovo imajo pri tem pomembno vlogo tudi mešani zakoni, zelo pogosti v drugi in vseh naslednjih generacijah, ki močno vplivajo na spontano in nenasilno usihanje »slovenstva« v večinski družbi. Nekateri starši pa so se, zavedajoč se posledic te »razcepljenosti«, zavestno odločili svoje otroke čim bolj vključiti v avstralsko heterogeno družbo.

Vsa ta dejstva, ki izhajajo iz življenja samega, se odražajo v današnjih organiziranih oblikah delovanja skupnosti: društva in klubi postajajo srečevališča ne le Slovencev in njihovih potomcev, temveč tudi različnih drugih etnij, slovensko versko središče postaja čedalje bolj mesto krstov, poročanja in pogrebov okoliškega prebivalstva, časopisov slovenske skupnosti, ki bi izhajali izključno v slovenskem jeziku, ni več, slovenska pesem je na redkih javnih nastopih ob posebnih priložnostih ponekod že podrejena angleški glasbi, ipd. Maloštevilčnost in iztekajoča se življenjska pot prvih povojnih avstralskih Slovencev, njihovi nekdanji medsebojni spori, obujanje in gojenje folklorne tradicije iz časa njihove izselitve iz Slovenije, predvsem pa izključnost druge in vseh naslednjih generacij iz organiziranega delovanja svojih prednikov³⁵ so poglavitni vzroki za proces izumiranja podobe tradicionalnega »slovenstva« v Avstraliji, ki se trenutno dogaja, čeprav se, v skromnih, a vendar zelo pomembnih oblikah pojavljajo dogodki, ki kažejo na želje in težnje potomcev prvih generacij po oživljanju tradicije svojih staršev, a tokrat na drugačen, sodobnejši način.³⁶

Prikazano je povsem normalen proces, ki se dogaja v imigrant-skem življenju pripadnikov prve generacije izseljencev po vsem svetu, in sicer tako na ravni posameznika kot njegove etnične skupine.³⁷ Oboje ima medsebojno povezavo, ki temelji na dokaj spontanem, počasnem, a vztrajnem prodiranju vplivov imigrant-ske večinske družbe v življenje manjših etničnih skupnosti.

tete (npr. kozolec, potica, »gorenjska narodna noša«, itn.). Po drugi strani pa se porajajo nove oblike »slovenstva« mlajših generacij, ki ne temeljijo nujno na znanju slovenskega jezika, temveč predvsem na poznavanju slovenske obče kulture, pokrajine, kulinarike, petja, itn., sodobnega načina življenja v Sloveniji in Evropi. Njihova spoznanja razvijajo in predstavljajo v Avstraliji v različnih kulturno-umetniških oblikah, ki so vsekakor vredna nadaljnega etnološkega raziskovanja, saj gre za transformacijo sodobne slovenske kulture pod vplivom avstralskega načina življenja, v katerem so potomci prvih po vojni priseljenih Slovencev v Avstralijo zrasli in odrasli. Te generacije so pri izražanju tovrstnega »slovenstva« močno obremenjene z duhovno dediščino svojih prednikov.

35 Tu je treba omeniti, da obstajajo tudi za nadaljevanje zavedanja etnične-porekla svojih staršev zelo dragocene izjeme avstralskih Slovencev druge generacije tako v Sydneyju kot v Wollongongu in drugod po Avstraliji. Njihov zadnji zelo uspešen poskus medsebojnega povezovanja je bila organizacija in izvedba vseslovenskoavstralskega koncerta mladih pod geslom Re-Connected (Sydney, 2. oktober 2010). Koncert je bil 36. po vrsti in je povezoval med seboj predvsem Slovence druge in vseh naslednjih generacij (glej <http://www.glasslovenije.com.au/>).

36 Omenjeni proces, ki je zelo znan pod angleškim terminom *Ethnic Revival* in pomeni 'obuditev oz. ponovno oživljanje etnične tradicije svojih staršev', je med ameriški Slovenci raziskovala etnologinja Nives Sulič in o tem že leta 1983 napisala knjigo *Thank God I'm Slovenian*. Proces je dokaj simptomatičen za vse vrste trajnih migracij.

37 Sočasnost izseljevanja po drugi svetovni vojni je pet desetletij pozneje povzročila tudi sočasnost odvijanja omenjenega procesa vsaj v treh slovenskih izseljenjskih sredinah; poleg avstralske še v argentinski (o tem npr.: Rot 1992; isti 1994) in kanadski (Trešše Štolfa 2003; Strle 2010: 131–146; idr.).

Asimilacija³⁸ je, v končni fazi, ki jo dokazuje praksa, kljub multikulturalizmu³⁹ vendarle še delujoč proces. S postopnim staranjem prve generacije, z mešanimi zakoni druge in tretje in vseh naslednjih generacij, kot smo prebrali, slovenstvo v prvotnem pomenu izginja, *ne izginja pa tudi zavedanje o njem*. Ali je to posledica asimilacije ali multikulturalizma, za vsakdanje življenje posameznika niti ni bistveno. Bistveno zanj je, da ne izginja zavedanje o pomenu lastnega delovanja, njegove družine, sorodstva, slovenske skupnosti v tujem svetu, v katerem živi. Pomembno zanj je tudi, da se to zavedanje ohranja v različnih oblikah in vsebinah, da se tako v materialnem kot duhovnem smislu prenaša iz roda v rod, in nenazadnje, da bogati in obogati narodni spomin obeh domovin: izvirne in vselitvene. Zbrati, ohraniti in dokumentirati zavedanje o obstoju svoje etnije v Avstraliji je temeljno poslanstvo slovenskega izseljenjskega arhiva v Sydneyju. To je trenutno edina posvetna institucija avstralskih Slovencev v NSW, ki redno vsako leto obeleži pomembnejši zgodovinski dogodek iz nekdanjega življenja skupnosti in ob tem dogodku priredi razstavo, izda knjigo ter na prireditvi zbere številčno največ Slovencev vseh generacij.

Viri in literatura

Arhivi: *glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije* 21(1–2), 1998; 2(23), 2000; 25(2), 2002; 27(2), 2007.

BAJEC, Anton idr. (ur.): *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1970.

BRGOČ, Milena (ur.): *Opisna bibliografija slovenskega tiska v Avstraliji/An Annotated Bibliography of Slovenian Books and Periodicals Published in Australia*. Melbourne: [M. Brgoč], 1996.

ČEBULJ SAJKO, Breda: Preteklo in sedanje delovanje Inštituta za slovensko izseljenstvo. *Dve domovini/Two Homelands* 1, 1990: 11–20.

38 V tem kontekstu mi pomeni asimilacija dolgotrajen in zelo počasen proces, ki je v praksi preživel tako integracijsko kot multikulturalno obliko državne migracijske politike. Nenazadnje se je skozi proces desetletja trajajočega počasnega stapljanja posameznika s prevladujočo kulturo v imigrantski državi udeležil v na nov način življenja prilagojeni prvi generaciji priseljencev. Asimilacije torej ne pojmem v smislu cilja avstralskega povojnega ministra za imigracijo Arthurja Calwella, ki je za vsako ceno želel prebivalce Avstralije spremeniti v »Veliko Britanijo na drugi strani oceana« (Jupp 1988: 52), temveč mi njeno definiranje narekuje vsakdanje življenje izseljencev; ti so se v več desetletnem obdobju svojega življenja v tujini skoraj nezavedno in tiho »stapljali in stopili« z večinsko družbo, ki pa je v našem primeru sicer zelo etnično raznolika in ravno zaradi tega podvržena nekemu enotnemu načinu delovanja, ki pa vendarle korenini v anglosaksonski kulturi in je zato še vedno britanski. Lahko bi celo rekla, da tovrstna asimilacija povzroča tolerantnost, do katere je prišlo v mnogih desetletjih spontano in ki je najpomembnejši pogoj za dokaj mirno medsebojno sožitje etnično heterogenega avstralskega prebivalstva.

39 Multikulturalizem je zagotovo, v primerjavi s Callwellovim pojmovanjem vključevanja neangleško govorečih priseljencev v avstralsko družbo, bolj človečna oblika državne politike do novih priseljencev. Od sedemdesetih let uradno zagovarja enakopraven položaj vseh etnično različnih prebivalcev Avstralije in spodbuja njihovo raso, kulturno, versko in še kakšno razliknost (Grasby 1973: 4; Zubrzycki 1977: 130–131). Hkrati pa ravno zaradi tega na prefinjen način podpira razcepljenost, razdvojenost posameznika v pripadnosti eni in drugi družbi, enemu in drugemu narodu, enemu in drugemu jeziku, eni in drugi kulturi. Kateri, je stvar manipulacije posameznika glede na njegov (trenutni) položaj. Multikulturalizem v praksi torej povzroča sicer navidezno idealno sožitje heterogenih etnij, a hkrati njihovo getoizacijo in na ravni posameznika razdvojeno osebnost (o tem tudi psihiater Zalokar 1991).

ČEBULJ SAJKO, Breda: *Med srečo in svobodo: Avstralski Slovenci o sebi*. Ljubljana: samozaložba, 1992.

ČEBULJ SAJKO, Breda: Diskusijski prispevek. V: Znanstveni posvet: Dosežki in načrti v raziskovanju slovenskega izseljenstva po znanstvenih disciplinah, Ljubljana, 26. 5. 1992. *Dve domovini/Two Homelands* 4, 1993: 175–176.

ČEBULJ SAJKO, Breda: Koliko časa še »po slovensko« v deželi kengurjev in koal. *Didakta* 5(26–27), 1996: 76–81.

ČEBULJ SAJKO, Breda: Diskusijski prispevek (Marjan Drnovšek idr., Slovensko izseljensko gradivo: Okrogla miza, Ljubljana, 31. maj 2000: diskusijski prispevki). *Dve domovini/Two Homelands* 11–12, 2000a: 124–126.

ČEBULJ SAJKO, Breda: *Razpotja izseljencev: Razdvojena identiteta avstralskih Slovencev*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2000b.

ČEBULJ SAJKO, Breda: Arhivsko gradivo izseljencev – neprecenljiv vir za raziskovanje življenja avstralskih Slovencev. *Arhivi* 27(2), 2004a: 193–198.

ČEBULJ SAJKO, Breda: Arhivi slovenskih izseljencev – dolgoročni projekt Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU in njegovih sodelavcev. *Arhivi* 27(2), 2004b: 189–191.

ČEBULJ SAJKO, Breda: Etnologija in povratništvo. *Dve domovini/Two Homelands* 19, 2004c: 197–210.

ČEBULJ SAJKO, Breda: *Zaključno poročilo o rezultatih opravljenega raziskovalnega dela na projektu v okviru Ciljnega raziskovalnega programa (CRP) »Konkurenčnost Slovenije 2001–2006«*. Ljubljana: ZRC SAZU, 2005 (tipkopis).

ČEBULJ SAJKO, Breda: TZ (terenski zapiski), Sydney, Wollongong, Newcastle, posamezniki, november–december 2009a.

ČEBULJ SAJKO, Breda: Historični arhiv za Slovence v Avstraliji – specifični metodološki problemi ohranjanja (nesnovne) dediščine med slovenskimi izseljenci/Historical Archives for Slovenes in Australia: Specific Methodological Problems of Safeguarding (Intangible) Heritage among Slovene Immigrants. Referat na mednarodnem simpoziju *Živeti z dediščino/Living with Cultural Heritage*. Ptuj: Slovensko etnološko društvo, UNICEF, 13.–14. november 2009b.

DRNOVŠEK, Marjan idr.: Slovensko izseljensko gradivo: Okrogla miza, Ljubljana, 31. maj 2000: Diskusijski prispevki. *Dve domovini/Two Homelands* 11–12, 2000: 95–132.

DRNOVŠEK, Marjan: Kje je arhivsko gradivo izseljenskih društev v Franciji in Luksemburgu? *Arhivi* 27(2), 2004: 205–208.

DRNOVŠEK, Marjan: Društveni arhivi v Nemčiji: Med preteklostjo in sedanjostjo. *Arhivi* 31(2), 2008: 251–261.

DRNOVŠEK, Marjan: *Izseljevanje, »rakrana« slovenskega naroda: Od misijonarja Friderika Barage do migracijske politike države Slovenije*. Ljubljana: Nova revija, 2010 (Zbirka Korenine).

DRNOVŠEK, Marjan idr.: *Stanje arhivskega in muzejskega gradiva pri slovenskih izseljencih v Nemčiji in državah Beneluxa: 2006–2008: Poročilo ciljnega raziskovalnega projekta*. Ljubljana: Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, 2008 (tipkopis).

GELT, Draga in Veronika Ferfolja: *Pax et Bonum: Mir in dobro*. Melbourne: Slovenska verska in kulturna središča v Avstraliji, 2001.

GORNİK, Vesna: Seminar za izseljenske arhivarje (Ljubljana, 15.–19. 9. 2008). *Arhivi* 31(2), 2008: 399–401.

GRASBY, Al: *A Multi-Cultural Society for the Future*. Canberra: Australian Government Publishing Service, 1973, http://www.multiculturalaustralia.edu.au/doc/grasby_1.pdf

HATEŽIČ, Margaret: *Srebrni jubilej v zavetju vseh svetnikov/Silver Jubilee in the Shelter of all Saints*. Wollongong, 2008, http://www.glasslovenije.com.au/drustva_index/Slovenci_Wollongong.pdf

HRIBAR, Daša: Diskusijski prispevek (Marjan Drnovšek idr., Slovensko izseljensko gradivo: Okrogla miza, Ljubljana, 31. maj 2000: Diskusijski prispevki). *Dve domovini/Two Homelands* 11–12, 2000: 101–103.

HRIBAR, Daša: Hramba, popis in vsebinski pomen fotografskega gradiva pri slovenskih izseljenskih društvih v Nemčiji. *Arhivi* 31/2, 2008: 301–306.

JUPP, James: Waves of Migration to Australia. V: John Hardy (ur.), *Stories of Australian Migration*. Sydney: New South Wales University Press, 1988.

KALC, Aleksej: Diskusijski prispevek (Lukšič-Hacin Marina idr., Ženske v manjšinskih skupnostih: Pomen in vloga žensk za ohranjanje kulturnega izročila: Diskusijski prispevki). *Dve domovini/Two Homelands* 16, 2002: 202–203.

KALC, Aleksej: Izkušnja ZRS Koper pri izvajanju ciljno-raziskovalnega projekta Stanje arhivskega, muzejskega in knjižničnega gradiva pri slovenskih izseljencih. *Arhivi* 27(2), 2004: 199–203.

LAH, Olga (ur.): *The Fruits of Our Slovenian Heritage/Sadovi slovenske dediščine. An Overview of the History of the Slovenian Community in N.S.W. and its Contribution to the overall Australian Community*. Sydney: Historical Archives for Slovenian Australians (HASA), 2004.

MAKSIMOVIČ, Manja: Najpomembnejši je živ stik. *Slovenija.svet: Revija za Slovence po svetu* 1(2), 2004: 6–9.

MILHARČIČ-HLADNIK, Mirjam: Subjektivna realnost migracijskih procesov: Brati, poslušati, razumeti migrantske izkušnje. *Dve domovini/Two Homelands* 22, 2005: 169–196.

MILHARČIČ-HLADNIK, Mirjam: Ustna zgodovina Luise Passerini in raziskovanje migracij v kontekstu subjektivnosti. *Dve domovini/Two Homelands* 29, 2009: 93–101.

MILHARČIČ-HLADNIK, Mirjam in Jernej Mlekuž (ur.): *Krila migracij: Po meri življenjskih zgodb*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009 (Migracije, Migrantke, 17, 1).

Ministrstvo RS za kulturo, http://www.mk.gov.si/si/delovna_podrocja/kulturna_dediscina/arhivi/, 16. 3. 2011.

ROT, Andrej: *V obljubljeni deželi: Dnevniški zapiski 1991*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1992.

ROT, Andrej: *Republika duhov: Štiridesetletnica Slovenske kulturne akcije*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1994.

STRLE, Urška: K identiteti slovenskih priseljencev in njihovih potomcev v Kanadi. *Prispevki za novejšo zgodovino* 50(3), 2010: 131–146.

ŠMID, Gašper: Zveza Slovencev v Tuzli – Udruženje Slovenaca Tuzla. *Arhivi* 29(1), 2006: 159–166.

ŠMID, Gašper: Evidentiranje arhivskega gradiva v tujini. *Arhivi* 32(1), 2009: 85–93.

TOPLAK, Kristina: *Vpliv migracij na likovno ustvarjalnost – Slovenci v Argentini*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo FF Univerze v Ljubljani, 2007 (tipkopis).

TOPLAK, Kristina: Arhivirana ustna zgodovina: Pomen, zbiranje in ohranjanje ustnih pričevanj za zgodovino migracij. *Arhivi* 31/2, 2008: 263–271.

TREBŠE-ŠTOLFA, Milica: Diskusijski prispevek. V: Znanstveni posvet: Dosežki in načrti v raziskovanju slovenskega izseljenstva po znanstvenih disciplinah, Ljubljana, 26. 5. 1992. *Dve domovini/Two Homelands* 4, 1993: 171–175.

TREBŠE-ŠTOLFA, Milica: Evidentiranje arhivskega gradiva v National Archives and Records Administration (NARA) v Washingtonu, D.C., 1.–13. junij 1998. *Arhivi* 21(1–2), 1998, 118–121.

TREBŠE-ŠTOLFA, Milica: Poročilo o delovnem obisku v Kanadi 1999. *Arhivi* 23(2), 2000a: 215–216.

TREBŠE-ŠTOLFA, Milica: Poročilo o delovnem obisku v Kanadi 2000. *Arhivi* 23(2), 2000b: 216–217.

TREBŠE-ŠTOLFA, Milica: Associations of Slovenian Immigrants in Canada and Cultural Preservation. *Slovene Studies* 1–2, 2003: 95–110.

VELIKONJA, Jože: Diskusijski prispevek (Marjan Drnovšek idr., Slovensko izseljensko gradivo: Okrogla miza). *Dve domovini/Two Homelands* 11–12, 2000: 120–123.

ZALOKAR, Jurij: *Mavrična kača*. Radovljica: Didakta, 1991.

ZUBRZYCKI, Jerzy: Towards a Multicultural Society in Australia. V: Margarita Bowen (ur.), *Australia 2000: The ethnic impact: Proceedings of the First National Conference on Cultural Pluralism and Ethnic Groups in Australia, August 21–25, 1976*. Armidale: University of New England

NEANDERTALCI: ZAKAJ SI JIH PREDSTAVLJAMO KOT DIVJAKE Z GORJAČO?

Strokovni članek | 1.04

Izvleček: V prispevku avtorica kritično analizira zamišljanje in upodabljanje neandertalcev od prvih odkritij v 19. stoletju do danes. Po njenem mnenju nam naše predstave o tem, kako naj bi neandertalci izgledali, povedo več o nas samih kot pa o njihovem dejanskem videzu in tako predstavljajo Drugega naši vrsti *Homo sapiens sapiens*. Avtorica pojasnjuje tudi, zakaj si neandertalce pogosto predstavljamo in zamišljamo kot primitivne in neumne, na pol živalske divjake.

Ključne besede: *Homo sapiens neanderthalensis*, fizična antropologija, arheologija, »drugačenje«

Uvod

Zamišljanje preteklosti ni nevtrarno dejanje, temveč je vedno odvisno od naše izkušnje sedanjosti. Znanost v tem pogledu ni nekaj objektivnega ali nezmotljivega, temveč prav tako ujetnik misli in pričakovanj nekega časa. V članku zagovarjam predpostavko, da nam naše predstave o tem, kako naj bi neandertalci izgledali, povedo več o nas samih kot pa o njihovem dejanskem videzu. Kratek vpogled v bližnjo preteklost nam pokaže, kako se je zamišljanje neandertalcev sčasoma spreminjalo glede na aktualno politiko v znanosti ter miselnost določenega obdobja.

Človeško bitje vedno deluje v odnosih s svojo okolico, s soljudmi ter tudi s svojim Drugim, ki predstavlja vse tisto, kar sami nismo, oziroma kar mislimo, da nismo. Neandertalca kot sorodnika ali tekmeča naše vrste – *Homo sapiens sapiens* – lahko v tem kontekstu prav tako dojemamo kot našega Drugega, ki to postane skozi družbeno izključevanje. V podobi neandertalcev lahko najdemo vse naše fantazije in frustracije oziroma fantazije in frustracije ideologije nekega časa. V prispevku poskušam osvetliti, zakaj si neandertalce pogosto predstavljamo in zamišljamo kot primitivne, neumne, na pol živalske divjake. Pri razlagi se naslanjam predvsem na teorije o identitetah in »drugačenju« ter poskušam prikazati, kako je stroka (predvsem v preteklosti) pripomogla k izključevanju neandertalcev ter jih prikazovala kot »nevredne« kakršnekoli povezave s sodobnimi ljudmi. Čeprav danes velik del stroke poudarja predvsem podobnosti neandertalcev z modernimi ljudmi, pa v zavesti ljudi ostaja zakoreninjena njihova podoba divjakov z gorjačo.

Poleg Evrope so neandertalci poseljevali Bližnji vzhod in zahodno Azijo. Njihovi fosilni ostanki so bili odkriti na območju od Uzbekistana do Iberskega polotoka, od Levanta do Velike Britanije. Največ najdb se nahaja v Evropi, kar pa je lahko odvisno od večje intenzivnosti raziskovanja ter ni nujno kazalnik tega, da so bili v tem prostoru dejansko najbolj razširjeni.

Fosilne ostanke neandertalca so prvič odkrili leta 1830 v belgijskem najdišču Engis. Leta 1848 je sledilo odkritje v kamnolomu Forbes na Gibraltarju, vendar omenjenih dveh odkritij takrat niso ustrezno prepoznali in objavili. Šele odkritje delno ohranjenega skeleta v jami Feldhofer v dolini Neander pri Dusseldorfu leta

Abstract: Presented is a critical analysis of people's perception and depiction of the Neanderthals since they were first discovered in the 19th century. The author argues that our perceptions of their appearance reveal more about ourselves than about their actual appearance, thus contrasting the *Homo sapiens sapiens* with the Other. The article suggests why the Neanderthals are generally imagined and depicted as primitive, stupid savages who resemble animals.

Key Words: *Homo sapiens neanderthalensis*, physical anthropology, archeology, »differentialization«

1856 je pritegnilo pozornost strokovnjakov, saj sta Johann C. Fuhlrott in Hermann Schaaffhausen podala prvi znanstveni opis, ki je dal neandertalcem tudi ime.

Večina paleoantropologov se strinja, da so se neandertalci razvili bodisi iz pozne oblike evropskega *Homo erectus* bodisi iz *Homo heidelbergensis* ali arhaičnega *Homo sapiens*, ki sta prav tako izšla iz *Homo erectus*. Nekateri znanstveniki v neandertalcu vidijo podvrsto modernega človeka (*Homo sapiens neanderthalensis*). Teorijo, po kateri naj bi bil neandertalec neposredni prednik modernega človeka, je leta 1927 razvil A. Hrdlicka. Spet drugi, kot na primer Ian Tattersall (1999: 10), pa ga zaradi močnih anatomskih razlik uvrščajo v povsem svojo vrsto – *Homo neanderthalensis*, kot ga je že leta 1864 poimenoval irski geolog William King.

Fosilni ostanki neandertalcev se od modernega človeka razlikujejo po anatomskih značilnostih, predvsem po obliki lobanje. Kot bomo videli, je bilo prav to osrednja tema številnih razprav. Danes je splošno sprejeto mnenje, da so neandertalci sicer uporabljali manj raznoliko tehnologijo kot moderni ljudje, poznali pa so že simboliko, kulturno določen družbeni sistem ter morda elemente religije in celo govor (Karavanić 2004). Zdi se sicer, da sta se šele s pojavom modernega človeka razcvetela umetnost in abstraktno mišljenje, ki se pogosto razlagata kot odraz njegovih večjih razumskih sposobnosti, vendar redke najdbe kažejo, da so že neandertalci poznali umetniški in duhovni svet. Med njimi je tudi najstarejša piščal, najdena v jami Divje babe I v Sloveniji (Turk 2010). V različnih ter pogosto težkih klimatskih razmerah so na območju Evrope neandertalci živeli vsaj 150.000 let, medtem ko smo moderni ljudje v Evropi prisotni komaj 40.000 let (Karavanić 2004: 148). Med 35.000 in 30.000 leti pr. n. št. so neandertalce izpodrinili in nadomestili moderni ljudje. Kako je prišlo do zamenjave in kakšni so bili odnosi med omenjenima dvema vrstama, ki sta skupaj obstajali več tisoč let, ni jasno.

Teoretski okvir

Če želimo vedeti, kdo smo, moramo vedeti tudi, kdo nismo. Vsako identificiranje se namreč odvija v odnosu med vsaj dvema subjektoma. Občutek sebstva se oblikuje v kompleksnih interak-

* Barbara Turk Niskač, dipl. etnol. in kult. antropol., asistentka, mlada raziskovalka na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 1000 Ljubljana, Zavetiška 5, E-naslov: turkowa@gmail.com

cijah v ločevanju *od* in identificiranju *z* – med posameznikom in označujočim Drugim. Tako se že v otroštvu naučimo, kdo smo, ker nam drugi ljudje to povedo. To prispeva k posameznikovi identifikaciji skozi celo življenje. Biti kategoriziran je temeljni del posameznikovega razvoja in nadaljnega aktiviranja skupinskih identifikacij, saj brez kategoriziranja ni socializiranih posameznikov (Jenkins 1997: 58, 59 in 166).

Sam koncept drugosti je kompleksen ter lahko vsebuje spol, etničnost, starost, družbeni ali ekonomski položaj. Vsaka doba in družba ustvarjata svoje Druge, saj identifikacija, kot že rečeno, »zmeraj poteka skozi Drugega«¹ (Muršič 1997: 229). Identitete se torej gradijo v procesu interakcije z različnimi Drugimi ter so zgrajene na razlikah. Le v odnosu s tem, kar ni, s tistim, kar mu manjka, kar je bilo imenovano konstitutivna zunanost, se lahko gradi pozitiven pomen kateregakoli pomena – in torej njegove identitete (Derrida idr. po Hall 1996: 4–5). Znano je tudi, da prav pomanjkanje drugačnosti pogosto ustvarja drugačnost. Drugi je prepoznan kot Drugi, ker je drugačen, razlike pa so pogosto ustvarjene ali izmišljene, da bi opravičile dejanja. Postavljanje Drugih v prostor in čas nam pomaga ustvariti ločnice, ki so nujno potrebne za lastno identiteto, saj Drugi označujejo, kje se konča domače (Bošković 2005: 107–110).

Opazno je, da se proces identificiranja »nas«² v odnosu z Drugim najpogosteje utemeljuje skozi opozicijo kultura – ne-kultura. Osnovna delitev kultura – ne-kultura ali kultura – narava je identična opoziciji človek – ne-človek ali jaz – ne-jaz. Zavedanje o osebi ali kulturi kot drugačni lahko »povzroči občutek ločenosti od narave (če je realnost Drugega razumljena kot ne-kulturna oziroma naravna) ter občutek dominacije in večvrednosti«³ (Hubinger po Šmitek 1997: 31). Dominantna kultura sebe vedno postavi kot »model, na podlagi katerega ocenjuje in sodi vse preostale kulture (ljudi, običaje, moralne zakonike, obnašanje posameznikov, itd). Dominantna kultura nekega obdobja je *kultura* (ali »civilizacija«, kot bi rekel Huntington) – preostale kulture so zgolj eksotični dodatki, kraji, kjer preživimo počitnice ali odkoder prihajajo surovi industrijski materiali. Pri tem je pomemben *pogled* kolonialnih ali imperialnih gospodarjev – Druge opazujejo ali študirajo, fotografirajo ljudi eksotičnega videza v njihovih »folklornih«⁴ oblačilih ali jih preučujejo kot vrste za sečiranje«⁵ (Bošković 2005: 100). Pri določanju Drugega oziroma tujega gre za družbeno kategoriziranje. Človek povezuje podobne stvari in pojave ter jih združuje v kategorije, kar vodi k ponostavljanju informacij o svetu, ki nas obkroža. Kategoriziranje nam daje nadzor, nadzor pa moč, ki izhaja iz neenakosti družbenih odnosov. Vse družbe so heterogene, z vzpostavitvijo reda pa združimo različne elemente, tako da jih postavimo v medsebojni odnos (Balandier 1972: 78–80).

Sedaj, ko smo nekoliko osvetlili procese identificiranja v odnosu z Drugim, pa se ozrimo še v preteklost ter poiščimo nekaj zgodovinskih primerov »drugačenjak«. Vsem je znan izraz barbar, s katerim so v antični Grčiji označevali svoje Druge, pripadnike neciviliziranih ljudstev. Še danes v *SSKJ* preberemo, da se slabšalno uporablja za nekulturnega človeka, suroveža. Kot

meni Bošković, so Drugi sicer res obstajali že pred odkritjem novega sveta, ni pa njihov obstoj določal širokega kulturnega in zgodovinskega konstrukta, kot sta »civilizacija«⁶ ali »rasa«. V vsakdanjem življenju je šele »odkritje«⁷ novih ljudi (»Indijancev«⁸) postavilo resne intelektualne in spoznavne težave: ker ni bilo o njih nič napisanega v najbolj avtoritativnih spisih tistega časa (npr. *Bibliji*), kdo so sploh bili? Nobene omembe ni bilo, nobene primerjave. Izgledali so kot ljudje, toda ali so to tudi bili«⁹ (Bošković bnl)?

Odkritju novega sveta je sledila zahodnoevropska ekspanzija, v kateri se je Zahod postavil v položaj absolutne dominacije in nadzora. Racionalizem je narekoval ločevanje med umom in telesom. Različne sisteme je začel obravnavati, kot da so vedno nezdružljivi in vzajemno izključujoči. Poleg tega je standardiziral ocenjevanje in sojenje drugih (različnih) kultur. S tem se je racionalizem močno razlikoval od humanističnih idealov renesanse.

Poudarek se je z ustnega usmeril k napisanemu, retorika je izgubila svoj položaj legitimnega študija v prid racionalnemu predstavljanju argumentov v smislu proizvajanja dokazov. Kdo predstavlja argument, v kakšnem kontekstu ter komu, je postalo povsem nepomembno. V zahodnoevropsko znanost in umetnost je vstopila dekontekstualizacija. Poleg tega je prišlo do preobrata od partikularnega k univerzalnemu; v svetu, ki je postajal (kolonialno) globaliziran, so partikularni primeri in situacije izgubili pomen, zakoni so bili postavljeni z univerzalističnimi zahtevami (Bošković bnl).

Odkritju novega sveta je torej sledil radikalen premik v znanstveni misli. Medtem ko je bilo v moralnih in filozofskih teorijah srednjega veka in renesanse zaznati spoštovanje do Drugega, je od 17. stoletja ta pogled postal nezdružljiv s strategijami dominacije. Drugega so morali vključiti v splošni zakon razuma (prav tam). Razvoj znanosti v 17. in 18. stoletju je prinesel relativen pogled na svet ter prispeval k povzdigovanju položaja evropske kulture na raven absolutne, znanstveno osnovane vrednote. Raziškovalci, ki so odkrivali in osvajali nova območja, so bili tudi nosilci kulture: »Evropejci so se smatrali za civilizirane in so torej morali najti »barbare«¹⁰ /.../ v nanovo odkritih deželah«¹¹ (Jezernik 1997: 96). V tem duhu je na primer Okcident gradil Orient kot sebi nasprotno podobo. Skozi binarne opozicije Orientalca in Evropejca (iracionalen – racionalen, izprijen – kreposten, nemoralen – moralen, otročji – zrel), si je gradil tudi svojo avtoriteto in dominacijo (Wolff 1994: 6–7). Vidimo torej, da so odnosi moči močno vpleteni v vsak proces identifikacije in v odnose med »nami«¹² in Drugimi, pri tem pa je pozitivna reprezentacija Drugega prav tako problematična kot negativna. Prav vsako predpostavljane razlike namreč napeljuje na hierarhijo, odnose moči, podrejenosti in izključenosti (Kockel 1999: 88).

Zgodovinski pregled

Če želimo slediti Aristotelevemu nasvetu, naj več pozornosti posvečamo kontekstu določenih situacij, moramo poskusiti razumeti prve najdbe neandertalcev in njihove interpretacije v duhu tedanjega časa. Devetnajsto stoletje lahko, kot že rečeno, razumemo kot čas, ko je bilo vsem jasno, da je Zahod več vreden od Vzhoda, belci od črncev, civilizirani od primitivnih, izobraženi od neizobraženih, zdravi od bolnih ali norih, moški od žensk,

¹ V prispevku se osredotočam predvsem na Zahodno Evropo in njene Druge, kar pa ne pomeni, da tudi preostale družbe ne poznajo svojih Drugih. Za Bizanc je bil na primer Zahod sinonim za barbarstvo in nezrelost (Todorova 2001: 37).

dobri od kriminalcev, več od manj, razkošno od preprostega, visoka produktivnost od nizke produktivnosti ter visoka kultura od nizke kulture (glej Bauman po Bošković 2005: 97).

Darwinovo delo *O izvoru vrst*, ki je izšlo leta 1859, je dokončno zamajalo idejo, da je bilo stvarstvo, kot ga poznamo, ustvarjeno in se ni spreminjalo. Konflikt med zagovorniki teorije evolucije in biblijskega tolmačenja nastanka sveta in človeka še vedno traja (Karavanić 2004), a Darwin je vendarle »utrdil ugled teorije razvoja in položil temelje za naše sodobno razumevanje tega, kako je življenje na Zemlji postalo takšno, kakršno je« (Tattersall 1999b: 22). Njegovo delo pa je imelo še en stranski učinek. Če so bile njegove ideje o razvoju s pomočjo naravne selekcije revolucionarne, so se po drugi strani skladale z etosom viktorijanstva – z napredkom in izboljšanjem kot posledico industrijske revolucije (Tattersall 1999b: 23). Lahko bi dejali, da je ideja o naravni selekciji na nek način legitimizirala rasistične teorije in večvrednost zahodne evropske kulture. Svet ni bil ustvarjen, temveč se je razvil. Razvoj pa poteka od manj preprostih oblik do bolj dovršenih, od primitivnega do civiliziranega. In prav zahodna evropska kultura se je postavila kot zgled najbolj razvitega, absolutni cilj, ki čaka tudi tiste, ki še vedno živijo v temni fazi primitivizma.

Že Carl Linné je utemeljil metodo za sistematično klasifikacijo živih bitij na osnovi morfoloških in temeljnih bioloških značilnosti, različnosti in podobnosti. Njegova metoda se je skladala z Darwinovim razvojnim naukom, s teorijo o nastajanju in spreminjanju vrst. V duhu klasificiranja se je uveljavila tudi rasa kot kategorija klasificiranja ljudi. Vprašanja antropologov so se v 19. stoletju večinoma vrtela okoli izvora človeških ras. Nekateri so domnevali, da imajo vse isti izvor, drugi pa, da so bile ustvarjene ločeno. Proti koncu devetnajstega stoletja so opustili dobesedno branje *Geneze* v prid ideje o multiplem izvoru. Evropski znanstveniki so človeško vrsto postavljali na lestvico popolnosti in sebe postavili na njen vrh. Rajši kot podobnosti so poudarjali razlike med ljudmi. Veljalo je, da so si razredi ljudi na vrhu in dnu lestvice med seboj manj podobni, kot so tisti na dnu podobni opicam (Južnič 1987: 202–203, Tattersall 1999b: 29–30). V svojem zanosu, da bi sebi in celemu svetu dokazali svojo sofisticiranost in civiliziranost ter s tem večvrednost, so uporabljali različne metode. Ena izmed njih je bila meritev lobanj, ki je bila v 19. in v začetku 20. stoletja sestavni del fizične antropologije. Izhodišče za klasifikacije ras so bile namreč zunanje telesne značilnosti, na osnovi katerih so rase delili na napredne in manj napredne. S cefaličnim indeksom so klasificirali človeško populacijo na dolihocfalne (dolgoglave), mezocefalne (srednje velikosti) in brachicefalne (kratkoglave) (Južnič 1987: 205).

Odkritje neandertalčevih ostankov, ki so jih zaznamovale prav izrazito drugačna oblika lobanje v primerjavi s sodobnim človekom, je sovpadalo s časom, ko so bile meritve lobanj še kako aktualne. Znanstveniki na podlagi velikosti lobanj niso določali le primitivnosti neandertalcev, temveč tudi svojih še živečih sodobnikov. Pri meritvah je prihajalo tudi do zlorab. Klasičen primer je dokazovanje primitivnih značilnosti možganov ostankov neandertalca iz Piltdowna, ki pa so bili, kot se je pozneje izkazalo, potegavščina. A o tem več pozneje. Vrnimo se k odkritju neandertalčevih fosilnih ostankov ter si v nadaljevanju podrobneje pogledimo, kako so te najdbe interpretirali v času njihovih odkritij. Schaaffhausen je leta 1858 objavil podroben opis najdbe iz doline Neandertal. Najbolj ga je pritegnila nenavadna oblika lo-

banjskega svoda, še zlasti močni nadočesni oboki, veliki čelni sinusi in nizko, kratko čelo. Zdelo se mu je, da je lobanja bolj podobna opičji kot človeški. Čeprav med takrat znanimi viri ni našel ničesar, kar bi lahko povezal z neandertalci, je zaključil, da oblika lobanje predstavlja sledove primitivne vrste. Menil je, da je poudarjeno izbočenost nadočesnega predela, sledi česar lahko zaznamo tudi v današnjem času, mogoče najti predvsem pri lobanjah neciviliziranih, še zlasti na severu živečih ras. V tem času je prevladovalo mnenje, da so se necivilizirana plemena tudi fizično razlikovala od civiliziranih ljudstev. Tako tudi Schaaffhausen piše, da so se v antiki različna germanska plemena razlikovala po obliki obraza in glave glede na to, ali so živela na bolj primitiven ali bolj civiliziran način. Če pa je bila Nemčija v preteklosti poseljena z divjimi plemeni, je neandertalčevo okostje moralo pripadati barbarski in divji rasi. Vrstile so se številne razprave o nenavadnem izgledu neandertalcev, ki so zaobjele različne razlage, od bolezni, bebavosti, telesnih poškodb do skrajne meje normalnih variacij ter pripadnosti vrsti, ki je povsem različna od modernih ljudi. Te razlage moramo razumeti v kontekstu, da so neandertalci predstavljali edinega drugačnega zgodnjega človeka, kar so jih tedaj poznali, ter da ni bilo nobenega primerljivega fosila ali obstoječe trdne interpretacije, na katero bi se lahko naslonili. Schaaffhausen in Fuhlrott sta sicer predvidevala, da gre za prednika človeške vrste, ki je drugačen od modernega človeka. Takšno mnenje pa je nasprotovalo dobesednim interpretacijam *Biblije* o nastanku sveta, ki so takrat prevladovale, saj Darwinovo delo o evoluciji še ni izšlo (Tattersall 1999b: 17–29). Zavedati se moramo, da dokler niso verjeli v evolucijo, tudi fosilnim najdbam niso pripisovali večjega pomena. Kot je evolucijski nauk načenjal versko dogmo, da je bil človek ustvarjen »po božji podobi«, so jo načenjale tudi vse številnejše najdbe fosilov neandertalcev. S tem se je spreminjalo tudi dojemanje časa. Še v začetku 18. stoletja je v krščanskem kulturnem krogu splošno veljalo, da je čas, ki je potekel med stvarjenjem sveta in sodobnostjo, dolg le nekaj tisoč let. O prazgodovini človeštva ni bilo nič znanega, prvi zapisani viri so segali v Mezopotamijo. Irski nadškof James Ussher je v 17. stoletju izračunal, da je bil svet ustvarjen v nedeljo, 23. oktobra 4004 pr. n. št. Kot odraz duha časa so ob najdbi prvega fosila neandertalca zanikali njegov obstoj in menili, da gre za kakega idiota.

Šele ob koncu 19. stoletja je nastalo spoznanje o časovnih intervalih, ki so bili veliko večji od tistih, s katerimi so ljudje dotlej določali svoj obstoj (Južnič 1987: 109, 304). William King je bil prvi, ki je leta 1863 neandertalce poimenoval kot ločeno vrsto – *Homo neanderthalensis*, ter s tem podal prvo priznanje obstoju drugih človeških vrst poleg *Homo sapiensa*. Neandertalci so se mu zdeli preveč primitivni, da bi jih uvrstil med najnižje vrste *Homo sapiensa*. Ker je njegova lobanja spominjala na šimpanzovo, je predpostavljala, da se tudi druge lastnosti niso razlikovale od lastnosti opic. Ta podoba je nakazovala brutalnost, celo izprijenost, ki odraža idejo o moralnem statusu neandertalcev daleč v 20. stoletje (Tattersall 1999a: 79).

K nadaljnjemu reproduciranju stereotipne podobe neandertalcev kot neumnih, divjih in zaostalih je leta 1908 prispevala najdba iz Chapelle-aux-Saints. Študijo je pod svoje okrilje vzel Marcellin Boule ter leta 1912 izdal knjigo *Les Hommes Fossiles*. Na podlagi ostankov iz Chapelle-aux-Saintsa naj bi neandertalec imel

ogromne obrvi, ukrivljena kolena, kratek in debel vrat, upognjeno držo, bil naj bi sposoben oprijemanja z noga-

mi ter imel slabše razvite možgane. »Kakšno nasprotje,« je zapisal leta 1913, »s ... kromanjonci, [ki] imajo bolj elegantna telesa, dovršene glave, velika in ravna čela ... so ročno spretni ... iznajdljivega duha ... imajo občutek za umetnost in religijo ... [in] imajo sposobnost abstraktnega mišljenja, so prvi, ki si zaslužijo veličastni naziv *Homo sapiens*« (Tattersall 1999a: 92)!

Fosilne ostanke neandertalca je primerjal z okostjem avstralskega staroselca. Ti so bili zanj ena izmed »najnižje razvitih ras« ter torej bližje opicam, številni sodobniki pa so verjeli, da bodo ti kot taki kmalu izumrli (Stringer in Gamble 1995: 25). Če se je neandertalčevo okostje razlikovalo od domnevnega najbližjega potomca, avstralskega staroselca, kako bi se šele razlikovalo, če bi ga Boule primerjal z naprednim Francozom. Boule je neandertalce obravnaval kot stransko slepo vejo v človeški evoluciji ter si prizadeval dokazati, da so bili anatomsko v vseh pogledih inferiorni modernim ljudem. Če so bili neandertalci stranska veja, kdo je bil potemtaka prednik modernega človeka? Izvirati je moral od nikjer druge kot iz Velike Britanije. Leta 1912 so v Piltownu našli ostanke človeške lobanje, kamena orodja in živalske fosile. Woodwardova rekonstrukcija lobanje je nakazovala kombinacijo čeljusti, ki je bila podobna opičji, ter človeškega možganskega dela lobanje, katere prostornina je bila manjša kot pri modernem človeku. Poimenoval ga je *Eoanthropus dawsoni*, ter oznanil, da gre za prednika modernega človeka (Tattersall 1999a: 89–93). Toda izkazalo se je, da gre za prevaro – nekaj stoletij star človeški lobanjski svod so zgolj združili s čeljustjo človeku podobne opice.

Ker v neznanem in nedomačem ne znamo določiti reda, v že znanim in doživetem iščemo tisto, s čimer bi lahko novo situacijo doumeli in razumeli ter se torej znali v njej tudi obnašati (Cohen 1994: 139–141). Ob »odkritju« Amerik so se tako belci spraševali, ali so Indijanci sploh ljudje ter ali imajo divjaki dušo. Podobno si je bilo znanstvenikom, predstavnikom »napredne bele evropske rase« ob odkritju neandertalskih okostij težko zamisliti, da bi lahko bila ta bitja kakorkoli povezana z visoko civiliziranimi Evropejci. Šlo je za prva najdena fosilna okostja, ki so se po videzu tako močno razlikovala od dotlej znanih. Omenila sem že, da Drugega najraje postavljamo v sebi manjvreden položaj. V tem duhu so neandertalce označili za manj razvite, necivilizirane in neumne divjake z bolj živalskimi kot s človeškimi lastnostmi. Čeprav so nekateri tako kot že Schaaffhausen dopuščali možnost, da gre za potencialne prednike modernih Evropejcev, so se večini za kaj takega zdeli preveč primitivni. Potrebni bi bilo precej let in najdb, da so (vsaj v znanstvenih krogih) omilili idejo o neandertalcih kot o nižji rasi ali barbarskem plemenu.

Strokovno in »ljudsko« zamišljanje neandertalcev

Na podlagi fosilnih ostankov si lahko ustvarimo naslednjo podobo o neandertalcih. Bili naj bi približno dvakrat močnejši od sodobnih ljudi, čokati in robustni. Čeprav so bili nižji, so bili zaradi velike mišične mase verjetno težji. Povprečno naj bi bili visoki 167 cm ter težki 80,8 kg. Imeli so krajše ude ter prste kot moderni človek (Karavanić 2004: 50–51). Neandertalska lobanja je široka in nizka, s povprečno prostornino 1.520 ccm, kar je za 120 ccm več kot pri modernemu človeku. Imeli so močne nadočasne oboke, nizko čelo, podbradek pa je bil le rahlo nakazan. Hodili so povsem pokončno, čeprav se njihova medenica nekoliko razlikuje od naše.

Na podlagi najdb si torej lahko ustvarimo podobo, »kako so neandertalci izgledali, česa so bili zmožni s svojimi telesi, kako so se fizično razvijali, kakšne bolezni so imeli ter v redkih primerih, kaj je povzročilo njihovo smrt« (Stringer in Gamble 1995: 73). Dalje lahko na podlagi primerjave podatkov z današnjimi ljudmi ocenimo višino in težo neandertalcev, rekonstruiramo delovanje njihovih mišic, določimo velikost in obliko možganov ter ugibamo o njihovih jezikovnih sposobnostih. Ne moremo pa vedeti, kako so njihovi možgani delovali (prav tam). Današnje znanje in tehnologija nam še vedno ne dopuščata, da bi rekonstruirali barvo kože in oči ter poraščenost, čeprav znanstveniki sklepajo, da so bili zaradi podnebja z manj sončne svetlobe bolj svetle polti² (Stringer in Gamble 1995: 95).

Toda pregled množičnih medijev, slik, risb in filmov nam pokaže, da človeška domišljija uspešno zapolnjuje vse črne luknje v neandertalčevi podobi. Če se sprehodimo skozi čas, vidimo, kako domišljija odraža tudi duha nekega časa, po drugi strani pa se podobe, kot so predstavljene, globoko zasidrajo v ljudeh ter jih, gledano z vidika širših množic, ne spremenimo tako zlahka. Poglejmo si podroben opis neandertalca, lahko bi rekli poljudne knjige iz leta 1953:

Obraz je bil surov in je imel še malo živalski izraz. V širokih, še nekoliko gobčasto naprej štrlečih ustih so se svetili veliki in močni zobje, ki so rasli v krepkih čeljustnicah. Spodnji čeljustnici, podobni opičji, je manjkal obradek. Čelo je bilo zelo nagnjeno in glava nizka, pa dolga in ozka. Nad mesnatimi ustnicami naprej štrlečih ust je bil nizek in širok nos in je ločil oči, ki so žareče od napestosti, ležale globoko pod mogočnimi nadočasnimi oboki. Njegove roke, daljše od nog, so krčevito objemale velik ošiljen kamen in grčast kij (Augusta 1953: 55).

V omenjeni knjigi je avtor neandertalcem sicer pripisal povsem človeška čustva, govor, in jim dal imena, sicer pa so v začetku 20. stoletja neandertalce tipično prikazovali kot dlakava bitja, podobna opicam. Primitivnost so nakazovali tudi tako, da so jih prikazovali na pol gole, z gorjačo in povešene drže ter z upognjenimi koleni. Čeprav ni arheoloških dokazov, da so bili neandertalci goli ali da so nosili gorjače, pa ima takšno zamišljanje močne ideološke konotacije, saj se golota, gorjače in jame navezujejo na izločence, s tem pa se iz civilizacije izloči tudi neandertalce. Zanimiv je portret fizičnega antropologa Carletona Coona iz leta 1939, ki je neandertalca iz La Chapelle-aux-Saintsa ostrigel in oblekel v moderna oblačila. S tem je pokazal, da so podobe močno odvisne od površinskih kriterijev, kot so oblačila ali pričeska (Stringer in Gamble 1995: 18–28).

V petdesetih letih so nove najdbe v Iraku neandertalce prikazale v drugačni luči – kot humana bitja, ki so skrbela za svoje bližnje v primeru bolezni ter pokopavala svoje mrtve. S pripisovanjem bolj humanih lastnosti pa se je spreminjala tudi podoba neandertalcev, ki so nam postajali vedno bolj podobni (Tattersall 1999a: 107). Da bi se seznanili s trenutnim »trendom« v upodabljanju neandertalcev, nam ni treba oditi prav daleč. V Muzeju krapinskih neandertalcev si lahko ogledamo hiperrealistične rekonstrukcije v naravni velikosti, ki jih je izdelala svetovno priznana umetnica

2 V nadaljevanju lahko preberemo, da so leta 2008 v reviji *National Geographic* objavili, da so na podlagi analize DNA vsaj nekateri neandertalci imeli rdeče lase in svetlo polt.

Elisabeth Daynes v sodelovanju z anatomisti, s paleontologi, z antropologi, s forenzičnimi antropologi, paleopatologi in z drugimi znanstveniki. Elisabeth Daynes hominidne rekonstrukcije izdeluje na podlagi odlitka iz izvorne fosilne lobanje, stereolitnega odlitka in/ali na podlagi preostalega dela okostja. Kadar so lobanje slabo ohranjene, odlitek pridobijo s pomočjo stereolitografije ali trodimenzionalnega plastenja. Gre za prototipsko tehnologijo, ki omogoča oblikovanje trdnega, plastičnega, trodimenzionalnega odlitka lobanje s pomočjo računalniške tomografije. Povezuje znanstvenih raziskav, tehnologije in umetnosti omogoča, da Elisabeth Daynes ustvari fizično iluzijo, s katero zapolni praznino v času od življenja neandertalcev do danes (Internetni vir 5). Neandertalci so v krapinskem muzeju prikazani med vsakodnevnimi opravili kot lovci, pri izdelovanju orodja, pri skrbi za otroke, pri izvajanju posmrtnih ritualov, itd. Opazne so tudi številne zacetelne poškodbe, ki pričajo, da so že poznali oskrbo svojih bližnjih. V zadnjih desetletjih torej prihaja do poskusov humaniziranja neandertalčevih portretov, prikazani so manj poraščeni, pri opravljanju vsakodnevnih opravil ter s tem bližje modernemu človeku (Stringer in Gamble 1995: 22–23). Njihova telesna konstrukcija se razlaga v kontekstu velike prilagodljivosti na hladno okolje ter na klimatske spremembe. Tudi velikost neandertalčeve lobanje, s katero so nekoč dokazovali njegovo primitivnost, danes razumemo v tem kontekstu (Holloway po Karavanič 2004: 51). Če so zareze na fosilnih lobanjah krapinskih neandertalcev nekoč interpretirali kot dokaz njihovega kanibalizma (in s tem primitivnosti), danes z njimi dokazujejo simbolno obnašanje neandertalcev, ki naj bi že poznali posmrtno ritualo. Tako naj bi danes torej ovrgli in presegli rasistične poglede, toda zakoreninjene ideje ne umrejo tako zlahka. Stringer in Gamble priznavata, da »čprav danes noben znanstvenik ne poskuša najti povezave med inteligenco, tehnologijo, velikostjo lobanje in genskimi vzorci med živečimi ljudmi, vendarle najdemo takšne asociacije v sami srčki razprav glede neandertalcev« (1995: 26).

V nadaljevanju si pogloblje oglejmo rekonstrukcijo neandertalke, objavljene v reviji *National Geographic* (oktober 2008), ki zagotovo doseže velik krog ljudi ter s tem vpliva tudi na njihovo zamišljanje neandertalcev. Po liku iz Kremenčkovih so jo poimenovali Wilma. Gre za prvo rekonstrukcijo, ki je deloma nastala na podlagi DNA 43.000 let starega ženskega okostja, najdenega v jami El Sidrón na Gibraltaru. Analiza DNA je razkrila, da so imeli vsaj nekateri neandertalci rdeče lase, svetlo polt in morda pege. Za rekonstrukcijo so uporabili replike različnih okostij, tako ženskih kot moških, s tem da so kosti moških prilagodili ženskim dimenzijam. Po telesni zgradbi naj bi spominjala na Inuite, ki živijo v podobnih klimatskih razmerah. Umetniki so se najprej odločili za modre oči, ker pa naj bi se modra barva oči pojavila šele kot mutacija 18.000 let po izginotju neandertalcev, so jih zamenjali s svetlo rjavimi. Po nekaterih domnevah naj bi ženske in otroci lovili skupaj z moškimi, zato je Wilma prikazana s kopjem in z bojnim izrazom na obrazu. Njen izraz odraža tudi težke razmere, v katerih je živela. Zanimivo je tudi, da je prikazana gola in popolnoma neporaščena. Poletja naj bi bila namreč tudi v času poledenitev topla. Na naslednji fotografiji je oblečena v neobdelan kožuh, saj naj ne bi našli orodij, ki bi nakazovala kakršnokoli predelavo. Okrasili pa so jo tudi s telesnimi poslikavami, saj naj bi na najdiščih našli grudice pigmenta (Internetni vir 1).

Precej zgovorni so odzivi, ki jih lahko zasledimo na internetnih straneh in blogih. Ta medij sem uporabila kot vpogled v to, kak-

šen odnos imajo do te tematike ljudje, vendar pa sem seveda povsem subjektivno izbrala naslednje komentarje. Na internetni strani <http://www.femininebeauty.info> se je razvila živahna diskusija o neandertalkini ženskosti ter njena primerjava z ženskostjo sodobne ženske. Eden izmed komentarjev se glasi: »Bog, kako je grda: O! Izgleda primitivno, je debela, odvrtna z neurejenimi in umazanimi lasmi /.../ Še sreča, da danes ne izgledamo tako. Neandertalka izgleda nekako azijsko zaradi robustnih potez, širokega nosu, ploskega obraza in majhnih oči« (Internetni vir 2). Drugi so bili mnenja, da je podobna Nordijkam. S tem pa se ni strinjala ena izmed obiskovalk strani, ki je v odgovor poslala nekaj slik Švedinj ter Azijk in pripomnila: »Nordijke nikakor niso podobne primitivnim človeškim prednikom, kot so neandertalke, pa če so žensstvene ali ne, mislim pa, da so podobnosti še danes vidne pri nekaterih rasah« (Internetni vir 2). Če se nam takšen komentar zdi »rasističen«, pa lahko zasledimo še bolj problematične pripombe, ena izmed najbolj radikalnih je zagotovo:

Veliko črncev izgleda, kot da so pet stoletij za modernim človekom. Razlog je tu: obrazne poteze, lasje, dolge orangutanske roke, ko hodijo poskakujejo, so necivilizirani, namesto da bi govorili, kričijo, imajo ogromno otrok /.../ niso vsi takšni, večina pa. Hvala Bogu da imajo sposobnost govora, drugače bi jih mi ljudje vrgli v živalski vrt skupaj z opicami in šimpanzi (Internetni vir 2).

Tako se zdi, da so kljub številnim nedavnim rekonstrukcijam, ki neandertalce prikazujejo povsem podobne modernim ljudem, številnim ljudem še vedno bližje neandertalčeve podobe izpred stoletja. V poplavi različnih rekonstrukcij, ki dandanes večinoma tekmujejo v tem, katera bo neandertalce prikazala bolj podobne modernim ljudem, pa močno izstopa Vendramini. Po njegovem mnenju je vsakršna forenzična antropomorfná rekonstrukcija zgrešena, saj naj bi se neandertalčeva lobanja popolnoma prilegala v profil šimpanza ter tako bolj spominjala na primata kot na modernega človeka. In kakšna je njegova forenzična rekonstrukcija neandertalca? Prikazan je kot krvoločna gorila, plenilec iz znanstveno-fantastičnega filma (Internetni vir 3).

Lahko bi torej zaključila, da tudi danes v rekonstrukciji neandertalčeve podobe vsak najde tisto, kar išče. Neandertalci torej ostajajo takšni, kakršne sami želimo videti. Omeniti pa je treba tudi pozitivno stran številčnosti danes obstoječih rekonstrukcij. V preteklosti je majhno število najdb narekovalo, da so obstoječe rekonstrukcije posameznike prikazovale kot reprezentativne za celotno vrsto. S tem pa se je pozabljalo, da je bila tudi med neandertalci, tako kot med nami, prisotna raznolikost v izgledu.

Sklep

Usoda neandertalcev še danes ni dokončno razrešena. Razprave se večinoma vrtijo okoli dveh modelov. Multiregionalni model zagovarja razvoj človeka kot medsebojno povezane politipske vrste iz skupnega afriškega izvora, starega približno 2.000.000 let. Neandertalci naj bi po tem modelu predstavljali kontinuiteto v nastajanju sodobnih Evropejcev. Drugi model zagovarja tezo, da so moderni ljudje kot prišleki iz Afrike neandertalce zamenjali, izpodrinili, iztrebili ali potisnili na obrobna območja. Po tem modelu naj bi bili neandertalci ločena vrsta od *Homo sapiens*. Karavanič meni, da usoda neandertalcev najboljše razlaga tretji, asimilacijski model. Nekateri neandertalci naj bi bili po tem modelu asimilirani v moderno populacijo ter naj bi tako sodelovali pri nastajanju sodobnega človeka (Karavanič 2004: 48–49).

V teoriji zamenjave, v kateri je divjaka nadomestil bolj napreden in civiliziran *Homo sapiens*, je »usoda neandertalcev simbolizirala, kar so mnogi videli ne le kot neizogibno, temveč tudi zaželjeno odstranitev drugih tako imenovanih primitivcev z obličja zemlje« (Stringer in Gamble 1995: 195). Portreti neandertalcev nikakor niso zgolj nedolžne risbe, temveč odražajo različne teorije o človeškem izvoru, saj so zamišljanje videza neandertalcev ter interpretacije o njihovem izgledu pogosto pogojene prav z izhodiščnima teorijama. Zagovorniki teorije, da so neandertalci predniki oziroma sorodniki modernega človeka, jih pogosto prikazujejo bližje naši civilizaciji ter bolj človeške. Zagovorniki teorije, da so neandertalci ločena in izumrla veja v razvoju, pa jih prikazujejo bližje živalim (Stringer in Gamble 1995: 26, 27, 195).

Film *Neanderthal Code*, ki je bil prikazan na programu National Geographic, sicer omenja obe interpretaciji izginotja neandertalcev, s poudarkom na teoriji kontinuitete. A vendar, prizor srečanja neandertalcev in modernih ljudi nekoliko spominja na srečanja Evropejcev z »divjaki« ob odkrivanju novega sveta, le da so bili tokrat naši predniki radovedni in ne sovražni. Prikazani so kot miroljubni in dobri prišleki, ki iščejo sožitje. Toda odnos med neandertalci in modernimi ljudmi v filmu ostaja hierarhičen – moderni človek je »divjaku« prinesel ogrlico, simbol umetnosti ter nove in naprednejše tehnike preživetja (Internetni vir 4). Čeprav se zdi, da se danes stroka trudi, da bi videz neandertalcev osvobodila primitivnih in manjvrednih konotacij ter jih približala modernim ljudem, je med nami še vedno pogosto zasidrana prav takšna podoba. V prispevku sem poskušala analizirati zamišljanje neandertalcev predvsem na podlagi njihovega videza. Prav tako bi bila zanimiva tudi analiza zamišljanja njihovega obnašanja. Za takšno zamišljanje je najprimernejši film. Tako film *Neanderthal code* kot filmi, narejeni v slovenski produkciji pa (ne)presenetljivo neandertalce (v nasprotju z modernimi ljudmi) še vedno prikazujejo, kot da se obnašajo nekoliko zaostalo. Naj končam z mislijo, da imamo ljudje že zdaj in tukaj težave pri srečevanju z drugačnostjo. Kako torej ne bi imeli težav s srečevanjem z drugačnostjo, ki je stvar daljne preteklosti? V takšnih srečanjih smo prikrajšani za neposredno izkušnjo, manjkajoče podobe in podatke pa lahko kaj hitro zapolnimo s svojo domišljijo. Domišljija pa je vedno odvisna od določenih ideologij. Podoba neandertalcev se je torej oblikovala predvsem kot podoba Drugega, ki ga je bilo treba izključiti iz človeške družbe in civilizacije, da bi s tem dokazali lastno vrednost.

Viri in literatura

- AUGUSTA, Josef: *Lovci jamskih medvedov*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1953.
- BALANDIER, Georges: *Political anthropology*. Suffolk: Penguin Books, 1972.

BOŠKOVIĆ, Aleksandar: The image of the other – friend, foreigner, partiot? *Filozofija i društvo* 3, 2005: 95–115, http://www.gape.org/sasa/Boskovic_Other.pdf, 10. 1. 2010.

BOŠKOVIĆ, Aleksandar: *The other in anthropology and cultural studies*, bnl., <http://www.gape.org/sasa/lecture201.htm>, 20. 1. 2010.

COHEN, Anthony: *Self-consciousness: An alternative anthropology of identity*. London itd.: Routledge, 1994.

HALL, Stuart: Introduction: Who needs identity? V: Stuart Hall in Paul du Gay (ur.), *Questions of cultural identity*. London: SAGE publications, 1996, 1–17.

Internetni vir 1: <http://blogs.nationalgeographic.com/blogs/news/chiefeditor/2008/09/neanderthal-woman-is-first-rep.html>, 7. 1. 2010.

Internetni vir 2: <http://www.femininebeauty.info/neanderthal-woman>, 18. 1. 2010.

Internetni vir 3: http://www.themandus.org/what_they_looked_like.html, 5. 2. 2010.

Internetni vir 4: <http://channel.nationalgeographic.com/episode/neanderthal-code-3228/Overview>, 19. 1. 2010.

Internetni vir 5: www.daynes.com, 15. 3. 2010.

JENKINS, Richard: *Rethinking ethnicity: Arguments and explorations*. London itd.: SAGE Publications, 1997.

JEZERNIK, Božidar: The 18th century discovery of savage people in Europe. V: Božidar Jezernik in Rajko Muršič (ur.), *Prejudices and stereotypes in the social sciences and humanities*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1997 (Etnološka stičišča 5 & 7), 79–100.

JUŽNIČ, Stane: *Antropologija*. Ljubljana: DZS, 1987.

KARAVANIĆ, Ivor: *Život neandertalaca*. Zagreb: Školska knjiga, 2004.

KOCKEL, Ulrich: *Borderline Cases: The Ethnic Frontiers of European Integration*. Liverpool: Liverpool University Press, 1999.

MURŠIČ, Rajko: »Razkritje krinke«: O lokalno-globalnih identifikacijah. *Traditiones* 26, 1997: 223–236.

STRINGER, Christopher in Clive Gamble: *In search of the neanderthal: Solving the puzzle of human origins*. New York: Thames and Hudson, 1995.

ŠMITEK, Zmago: Tibet and Europe: Stereotypes and archetypes. V: Božidar Jezernik in Rajko Muršič (ur.): *Prejudices and stereotypes in the social sciences and humanities*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1997 (Etnološka stičišča 5 & 7), 31–38.

TATTERSALL, Ian: *The last neanderthal: The rise, success, and mysterious extinction of our closest human relatives*. New York: Westview Press, 1999a.

TATTERSALL, Ian: *Po sledi fosilov: Kaj si mislimo, da vemo o človeški evoluciji*. Ljubljana: Zbirka Sophia 4, 1999b.

TODOROVA, Maria: *Imaginarij Balkana*. Ljubljana: ICK (Zbirka Vita activa/ICK), 2001.

TURK, Matija (v tisku): Il flauto del Neanderthal ricavato da un femore di orso delle caverne. *Histoire des Alpes* 15, 2010.

WOLFF, Larry: *Inventing Eastern Europe: The map of civilization on the mind of the enlightenment*. Stanford: Stanford University Press, 1994.

Why Are the Neanderthals Represented as Savages Holding a Club?

Presented is a critical analysis of people's perception and depiction of the Neanderthals since they were first discovered in the 19th century. Since the concept of the past is based on one's present experience and is never neutral, portraits of the Neanderthals are more than merely innocent drawings. Instead, they reflect various theories about human origin, mode of thinking, the spirit of the time, and current policy in science. In this respect, science is neither objective nor infallible but firmly imprisoned within the mentality and expectations of a certain period. While it is true that modern science seems to strive to portray the physical appearance of Neanderthal people as resembling the physique of modern humans, thus trying to obliterate primitive and inferior connotations, many people still generally view them in precisely this manner. One of the reasons for this persistence is the fact that no state-of-the-art technology can faithfully reconstruct the appearance of the Neanderthals. A perusal of mass media, drawings, paintings, and films indicates that the vivid human imagination has successfully filled in all the missing pieces. Proceeding from theories of identity and »differentialization«, the author argues that our perceptions of their appearance reveal more about ourselves than about their actual appearance. Furthermore, she suggests that physical anthropology itself importantly contributed to the exclusion of the Neanderthals, depicting them as »unworthy« of any connection with modern humans. Human beings always interact with their surroundings, with other human beings, and also with their Other. The Other is everything that the humans are not, or at least think that they are not. In this context, the Neanderthals as relatives of the *Homo sapiens sapiens* species may be easily perceived as our Other.

SOFINANCIRANJE KULTURNIH PROGRAMOV IN PROJEKTOV NEVLADNIH ORGANIZACIJ S PODROČJA ETNOLOŠKE DEDIŠČINE V OBDOBJU 2007–2010

Drugi članki ali sestavki | 1.25

Izvleček: Ministrstvo za kulturo je v okviru ohranjanja, varovanja in predstavljanja kulturne dediščine javnosti v obdobju 2007–2010 iz sredstev državnega proračuna sofinanciralo izvajanje nacionalno pomembnih kulturnih programov in projektov nevladnih organizacij, med katere sodi tudi program Slovenskega etnološkega društva. Programi in projekti nevladnih organizacij so bili izbrani v sofinanciranje v postopkih javnega poziva in javnega razpisa, ki ju je objavilo Ministrstvo za kulturo. V prispevku so predstavljeni realizirani sofinancirani programi Slovenskega etnološkega društva v obdobju 2007–2010 in projekti s področja etnologije, ki so jih v navedenem obdobju izvedle nevladne organizacije s področja kulturne dediščine.

Abstract: Within the project of conservation, protection, and presentation of cultural heritage to the public the Slovenian Ministry for Culture has co-financed in the 2007–2010 period the implementation of nationally significant cultural programs and projects of nongovernmental organizations, one of which is the program of the Slovene Ethnological Society. These programs and projects had been selected by public call and public tenders issued by the Ministry. The article focuses on the completed co-financed ethnological programs and projects that were carried out in the 2007–2010 period by nongovernmental agencies covering the area of cultural heritage.

Uvod

Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije (v nadaljevanju: ministrstvo) je na področju premične kulturne dediščine skladno s strategijo Nacionalnega programa za kulturno 2008–2011 nadaljevalo uresničevanje cilja vzpostavljanja ustreznih razmer za delovanje kulturnih društev in omogočanje večje dostopnosti in dviga splošne prepoznavnosti nacionalno pomembnih kulturnih vsebin in predmetov kulturne dediščine v javnosti. Uresničevanje cilja je ministrstvo zagotovilo z vzpostavljenim sistemom sofinanciranja nacionalno pomembnih programov in projektov kulturnih društev, skupin in posameznikov, ki opravljajo svoje poslanstvo na področju kulturne dediščine, skladno z Zakonom o uresničevanju javnega interesa za kulturo.¹

Z namenom spodbujanja kvalitetnega dela nevladnih organizacij je bil v letu 2007 izveden postopek Javnega poziva za izbor izvajalcev javnih kulturnih programov na področjih kulturne dediščine, arhivske dejavnosti in knjižnične dejavnosti, ki jih bo v letih 2007–2009 Republika Slovenija sofinancirala iz proračuna, namenjenega za kulturo.² Skladno s postopkom in kriteriji razpisa je bilo v financiranje programskih vsebin sprejetih deset izvajalcev s področja kulturne dediščine, med njimi tudi Slovensko etnološko društvo (v nadaljevanju: SED). Uspešnost kandidiranja posameznih predlagateljev javnih kulturnih programov na poziv je bila odvisna od izkazane kvalitete in kvantitete realiziranega programa v obdobju 2004–2006 in predloga programa za obdobje 2007–2009 s podrobnejšo obrazložitvijo vsebinskih sklopov in finančno konstrukcijo za leto 2007.

Po uspešno izvedenem programskem pozivu je ministrstvo nadaljevalo z objavo poziva za nadaljnje sofinanciranje izvajalcev javnih kulturnih programov za obdobje 2010–2012 in objavilo Javni poziv za izbor izvajalcev javnih kulturnih programov na

področjih kulturne dediščine, arhivske dejavnosti in knjižnične dejavnosti, ki jih bo v letih 2010–2012 sofinancirala Republika Slovenija iz proračuna, namenjenega za kulturo.³

Posamične aktivnosti izvajalcev na področju kulturne dediščine pa je ministrstvo sofinanciralo preko vsakoletnih postopkov Javnih razpisov za izbor izvajalcev javnih kulturnih projektov na področju kulturne dediščine, ki jih je za posamezno leto financirala Republika Slovenija iz proračuna, namenjenega za kulturo. Javni razpisi so bili v Uradnem listu in na spletnih straneh ministrstva objavljeni v letih 2007, 2008, 2009 in 2010.⁴

Izvajanje programa Slovenskega etnološkega društva v obdobju 2007–2010

Ministrstvo je že v preteklih letih vlogo SED pri ohranjanju in predstavljanju etnološke kulturne dediščine prepoznalo kot zelo pomembno. Izvedeni obseg, kakovost in dostopnost izvedenega kulturnega programa društva najširšemu krogu uporabnikov pa so v zadnjih letih pomen in prepoznavnost delovanja stanovskega društva slovenskih etnologov še okrepili. Zaradi izpolnjevanja splošnih, z zakonom, ki ureja društva, določenih pogojev in posebnega pogoja – vloge osrednje stanovske organizacije ter prispevka k dostopnosti kulturnih dobrin v slovenski kulturi, je bil SED podeljen status društva v javnem interesu. Status delovanja društva v javnem interesu na področju kulture je SED pridobilo v letu 2006, skladno z 80. in 81. členom Zakona o uresničevanju javnega interesa za kulturo, na podlagi predložene vloge in po postopku, ki ga je zaključila izdana odločba.⁵

Izkazovanje uspešnosti delovanja SED in izvajanja programa je bilo prepoznano tudi pri kandidiranju na pozive za sofinancira-

1 Zakon o uresničevanju javnega interesa za kulturo (*Uradni list RS*, št. 77/07-UPB1, 56/08, 4/10 in 20/11).

2 Javni poziv objavljen v *Uradnem listu RS*, št. 11/07 z dne 9. 2. 2007 in na spletni strani Ministrstva za kulturo: www.mk.gov.si

3 Javni poziv objavljen v *Uradnem listu RS*, št. 1/10 z dne 8. 1. 2010 in na spletni strani Ministrstva za kulturo: www.mk.gov.si

4 Javni razpisi so bili objavljeni v *Uradnih listih RS*, št. 21/07 z dne 9. 3. 2007, 8/08 z dne 25. 1. 2008, 28/09 z dne 10. 4. 2009 in 22/10 z dne 19. 3. 2010 ter na spletni strani Ministrstva za kulturo: www.mk.gov.si

5 Odločba ministra za kulturo, št. 026-31/99/9 z dne 30. 12. 2005.

* Vida Koporc Sedej, prof. geogr. in umet. zgod., sekretarka na Direktoratu za kulturno dediščino, Ministrstvo za kulturo RS. 1000 Ljubljana, Maistrova 10, E-naslov: vida.koporc@gov.si

nje programskih vsebin. V programskih vsebinah, ki jih društvo tradicionalno in kontinuirano izvaja že daljše časovno obdobje, se ugotavlja ciljno usmerjeno delo, ki sledi razvoju stroke, aktualnim dogodkom in temam, medinstitucionalnim povezovanjem ter povezovanjem z nevladnimi organizacijami s področja kulturne dediščine, s poudarkom na sodelovanju društva z zamejskimi društvi.

Realiziran program SED vsako leto kljub kvantiteti dosega izrazito kvaliteto. To dejstvo potrjujejo izvedene enote programskega sklopa Organizacija in izvedba izobraževalnih vsebin, ki dopolnjujejo in nadgrajujejo izvajanje muzejske javne službe na področju etnologije, zlasti na področju strokovnega povezovanja in izmenjavi izkušenj med strokovnjaki kot tudi drugimi ciljnim skupinami: mladimi in ljubitelji.

Široko odprtost društva zaznamuje tudi področje mednarodne dejavnosti, v okviru katere se člani društva aktivno povezujejo predvsem z zamejskimi Slovenci in s hrvaškimi kolegi.

Strokovno uveljavljene in medijsko odmevne so nacionalno pomembne stanovske nagrade in priznanja za vrhunske dosežke in vidne dosežke ter življenjsko delo na področju varstva etnološke kulturne dediščine, ki jih podeljujejo društvo. Podelitev Murkove nagrade, Murkovih priznanj in Murkove listine je tradicionalni vsakoletni osrednji dogodek v slovenski etnologiji, ki ga društvo organizira od leta 1986.

Vir strokovnih informacij o varovanju in predstavljanju etnološke kulturne dediščine sta tudi strokovni publikaciji *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, ki izhaja že od leta 1956, in zbirka Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva, ki izhaja od leta 1980.

Med pomembne vsebine, ki jih je društvo vključilo v svoj redni program v obdobju zadnjih let, sodijo nedvomno tudi aktualne teme, vezane na medkulturni dialog, organizacijo Dnevnog etnografskega filma skupaj s Slovenskim etnografskim muzejem ter prepoznavanje in varovanje nesnovne ali žive dediščine. Z vzpostavljanjem sodobnega dostopa do informacij o dediščini na elektronskih medijih – vzpostavitev z informacijami bogate in pregledne spletne strani pa je društvo povečalo celovitost pregleda svojega delovanja tako za strokovno kot širšo javnost.

Izvajanje navedenih programskih vsebin, ki jih ministrstvo sofinancira iz proračunskih sredstev, poteka skladno s sklenjeno pogodbo o financiranju in izvedbi javnega kulturnega programa med financerjem (Ministrstvom za kulturo) in izvajalcem (društvom). Sofinanciranje programa poteka po naslednjih sklopih: Organizacija in izvedba izobraževalnih vsebin, Mednarodna dejavnost in udeležba na mednarodnih konferencah, Promocijske dejavnosti in Izdajanje publikacij s področja kulturne dediščine. Programski sklop Organizacija in izvedba izobraževalnih vsebin je namenjen sofinanciranju organizacije in izvedbe izobraževalnih vsebin na področju kulturne dediščine. Sklop je obsegal kvalitetno strokovno delo v okviru nevladne organizacije (delo predsedstva, sekcij, razvoj stroke, itd.), samostojne projekte, organizacijo in izvedbo predavanj, posvetov, konferenc, delavnic, ipd. na področju kulturne dediščine v Sloveniji.

Programski sklop Mednarodna dejavnost in udeležba na mednarodnih konferencah je namenjen različnim oblikam mednarodnega sodelovanja, izobraževanja posameznikov v tujini ter pasivni in aktivni udeležbi na mednarodnih konferencah in simpozijih s področja kulturne dediščine.

Programski sklop Promocijske dejavnosti je namenjen sofinan-

ciranju promocijske dejavnosti na področju kulturne dediščine. Programski sklop vključuje razstave in druge promocijske aktivnosti, organizacijo in podelitev stanovskih nagrad, organizacijo promocijskih prireditev, izdajo promocijskega gradiva in izdelavo ter vzdrževanje spletnih strani.

Programski sklop Izdajanje publikacij s področja kulturne dediščine je namenjen sofinanciranju izdajanja publikacij na področju kulturne dediščine. Programski sklop vključuje izdajo strokovnih publikacij, predvsem strokovnih revij, zbornikov z objavami referatov, predstavljenih na strokovnih konferencah, in priročnikov, s čimer se izkazuje višja stopnja informacij o strokovni dejavnosti.

V letu 2007 je SED v okviru predlaganega in sofinanciranega programa izvedlo naslednje sklope in enote z vsebinami:

Organizacija in izvedba izobraževalnih vsebin:

- Etnologija in regije: Ljubljana – mesto medkulturnega dialoga, posvet s strokovno ekskurzijo;
- Evidentiranje oz. terenska topografija etnoloških in sorodnih zbirk, ki niso v lasti javnih zavodov na področju premične kulturne dediščine (Etnološko-muzejska delavnica: Vače in Slivna, Dediščina v turizmu: Etnološka dediščina v rokah ljubiteljev);
- Etnološki večeri (Slovenci v Laškem, Kulturna dediščina in etnologija na območju Videm Dobropolje, Etnografski film v Makedoniji, Dan etnologije, organiziran na Fakulteti za humanistične študije na Univerzi v Kopru, Pogovor z Murkovimi nagrajenci, Delo in pesem kot dediščina);
- Mala šola etnologije (program etnoloških vsebin za osnovnošolce izveden v sodelovanju z Muzejem novejšje zgodovine Celje).

Mednarodna dejavnost in udeležba na mednarodnih konferencah:

- Dnevi mednarodnih etnografskih filmov;
- Slovenci na Hrvaškem – dediščina in sedanost;
- Strokovna ekskurzija v Sombotel (sodelovanje z zamejstvom).

Promocijske dejavnosti:

- Podelitev Murkove nagrade, Murkovih priznanj in Murkove listine za pomembne dosežke na področju slovenske etnologije (Damjan J. Ovsec – Murkova nagrada za življenjsko delo, podelitev v Belokranjskem muzeju Metlika);
- Tiskovne konference ob izidu *Glasnika SED* in monografij v zbirki Knjižnice Glasnika SED (predstavitve publikacij, ki so izšle v letu 2006, Knjižnica Glasnika SED: *Zbornik 9. vzporednic med slovensko in hrvaško etnologijo – Mesto in trg na meji* ter *Zbornik posveta Slovenci na Hrvaškem* in predstavitve publikacij, ki so izšle v letu 2007: dve dvojni številki *Glasnika SED* ter *Zbornik strokovnega posveta Etnologija in regije: Koroška*, ki je izšel v Knjižnici Glasnika SED);
- Postavitve, nadgradnja in vzdrževanje spletne strani.

Izdajanje publikacij s področja kulturne dediščine:

- *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 47(1,2) in 47(3,4) 2007;
- Knjižnica Glasnika SED (*Etnologija in regije: Koroška*).

V letu 2008 je SED v okviru predlaganega in sofinanciranega programa izvedlo naslednje sklope in enote z vsebinami:

Organizacija in izvedba izobraževalnih vsebin:

- Etnološka dediščina v rokah ljubiteljev (3. etnološko-muzejska delavnica: Osnove dokumentiranja ter možnosti konservacije premične kulturne dediščine; 4. Etnološko-muzejska delavnica: značilnosti in faze postavljanja občasnih razstav, pomen domoznanskih zbirk v splošnih knjižnicah, projekt kulturnih mediatorjev pri delu z obiskovalci; 5. etnološko-muzejska delavnica: promocija etnološke dediščine – Plešče);
- Etnološki večeri (Etnologija in varstvo naravne in kulturne dediščine; Asem Balikci – predstavitev avtorja in njegovega opusa; Živeti z dediščino – predstavitev strokovne monografije; predstavitev knjige dr. Gorazda Makaroviča; Dan etnologije na Fakulteti za humanistiko Univerze na Primorskem; Pogovor z Murkovim nagrajencem);
- Mala šola etnologije (program etnoloških vsebin za osnovnošolce izveden v sodelovanju z Muzejem novejšje zgodovine Celje);
- Medkulturni dialog med različnimi etničnimi skupnostmi v Ljubljani, nadgradnja posveta Etnologija in regije: Ljubljana – mesto medkulturnega dialoga;
- Projekt Starejši – nosilci in posredniki nesnovne kulturne dediščine, partnerstvo pri projektu, ki ga vodi Društvo za izobraževanje za tretje življenjsko obdobje.

Mednarodna dejavnost in udeležba na mednarodnih konferencah:

- Dnevi etnografskega filma;
- 10. vzporednice med slovensko in hrvaško etnologijo (Kultura, identitete, ideologije, meje, Ena meja, dve etnologiji? – strokovno-znanstveni simpozij);
- Etnologija obmejnih regij – sodelovanje s slovenskimi manjšinskimi etnološkimi društvi in ustanovami;
- Mednarodna strokovna ekskurzija v Benečijo.

Promocijske dejavnosti:

- Podelitev Murkove nagrade, Murkovih priznanj in Murkove listine za pomembne dosežke na področju slovenske etnologije (izr. prof. dr. Vito Hazler – Murkova nagrada za življenjsko delo, mag. Igor Cvetko – Murkovo priznanje, Zavod lončarska vas Filovci – Murkova listina; podelitev v radovljjski graščini – Muzeji radovljjske občine);
- Tiskovne konference ob izidu *Glasnika SED* in monografij v zbirki Knjižnice Glasnika SED;
- Vzdrževanje in nadgradnja spletne strani SED.

Izdajanje publikacij s področja kulturne dediščine:

- *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 48(1,2) in 48(3,4), 2008;
- Knjižnica Glasnika SED: Bojan Knific: *Ko v nošo se odene*;

V letu 2009 je SED v okviru predlaganega in sofinanciranega programa izvedlo naslednje sklope in enote z vsebinami:

Organizacija in izvedba izobraževalnih vsebin:

- Etnološka dediščina v rokah ljubiteljev (izvedba strokovne delavnice v sodelovanju z Muzejskim društvom Domžale; strokovna ekskurzija v sodelovanju z Etnološkim društvom Srečno);
- Etnološki večeri (predstavitev knjige Marte Košuta in Marije Makarovič *Ena duša in ena pamet*; Večer ruskega etnografskega filma; Vloga in pomen SED; Pogovor s prejemnico Murkove nagrade za leto 2009);

- Mala šola etnologije (program etnoloških vsebin za osnovnošolce izveden v sodelovanju z Muzejem novejšje zgodovine Celje: Izdelaj svojo butarco, Tudi otroci smo ljudje);
- Medkulturni dialog med različnimi etničnimi skupnostmi v Ljubljani (zaključek projekta);
- Projekt Starejši – nosilci in posredniki nesnovne kulturne dediščine.

Mednarodna dejavnost in udeležba na mednarodnih konferencah:

- Dnevi etnografskega filma;
- Etnologija obmejnih regij – sodelovanje s slovenskimi manjšinskimi etnološkimi društvi in ustanovami;
- Mednarodna strokovna ekskurzija v Prekmurje in Porabje;
- Mednarodna strokovna konferenca *Živeti z dediščino*.

Promocijske dejavnosti:

- Podelitev Murkove nagrade, Murkovih priznanj in Murkove listine za pomembne dosežke na področju slovenske etnologije (Marija Kozar-Mukič – Murkova nagrada za življenjsko delo, dr. Jerneja Ferlež – Murkovo priznanje, Društvo za ohranjanje kulturne dediščine aleksandrink iz Prvačine – Murkova listina);
- Tiskovne konference ob izidu *Glasnika SED* in monografij v zbirki Knjižnice Glasnika SED (poudarek na zbornikih s posveta Etnologija in regije: Ljubljana in strokovni monografiji Bojana Knifica: *Ko v nošo se odene*);
- Vzdrževanje in nadgradnja spletne strani SED.

Izdajanje publikacij s področja kulturne dediščine:

- *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 49(1,2) in 49(1,2), 2009;
- Knjižnica Glasnika SED: *Etnologija in regije, Ljubljana – Prestolnica v medkulturnem dialogu in filmskih podobah: Zbornik znanstvenih razprav*.

V letu 2010 je SED v okviru predlaganega in sofinanciranega programa izvedlo naslednje sklope in enote z vsebinami:

Organizacija in izvedba izobraževalnih vsebin:

- Etnološka dediščina v rokah ljubiteljev (predstavitev *Priročnika za varovanje premične kulturne dediščine v muzejih na prostem*, ki ga je izdal Slovenski etnografski muzej, delavnica dokumentacije inventarja Vogvarjeve hiše, organizacija okrogle mize o konservatorski službi v sodelovanju s sekcijo za konservatorstvo pri Skupnosti muzejev Slovenije, pomoč pri evidentiranju zasebnih zbirk v občini Domžale in sodelovanje na DEKD v Domžalah);
- Etnološki večeri (pogovor s prejemnico Murkovega priznanja, dr. Jerneja Ferlež, Prvi koraki registra žive kulturne dediščine, pogovor med častnima članoma SED, Julijanom Strajnarjem in Mirkom Ramovšem, pogovor s prejemnikom Murkove nagrade v letu 2010);
- Mala šola etnologije (program etnoloških vsebin za osnovnošolce izveden v sodelovanju s Pokrajinskim muzejem Murska Sobota);
- Dan etnologije: borza etnoloških idej.

Mednarodna dejavnost in udeležba na mednarodnih konferencah:

- DEF – Dnevi etnografskega filma;
- Etnologija obmejnih regij (*Živa dediščina v videmski pokrajini*);

- 11. etnološke vzporednice med slovensko in hrvaško etnologijo: Kulturna dediščina industrijskih panog;
- Mednarodna strokovna ekskurzija – Biseri naše kulturne krajine: ogled znamenj in manjših spomenikov na Ravnah na Koroškem, v Pliberku in Črni na Koroškem.

Promocijske dejavnosti:

- Podelitev Murkove nagrade, Murkovih priznanj in Murkove listine za pomembne dosežke na področju slovenske etnologije (izr. prof. dr. Marko Terseglav – Murkova nagrada za življenjsko delo, Jana Mlakar Adamič – Murkovo priznanje, Slovenski etnografski muzej – Murkovo priznanje, Turistično društvo Lokavec – Murkova listina, Etnološko društvo Srečno Zabukovica-Liboje in prof. dr. Jože Hribar – Murkova listina);
- Tiskovne konference ob izidu *Glasnika SED* in monografij v zbirki Knjižnice Glasnika SED;
- Vzdrževanje in nadgradnja spletne strani SED.

Izdajanje publikacij s področja kulturne dediščine:

- *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 50(1,2) in 50(3,4), 2010;
- Knjižnica Glasnika SED: *O nedelji: Zgibi časovnosti in nekaj etnografskih izhodišč*.

Sofinanciranje izvajanja programa Slovenskega etnološkega društva v obdobju 2007–2010

Ministrstvo za kulturo je v okviru javnega poziva poleg programa SED sofinanciralo tudi programe naslednjih stanovskih društev, ki delujejo na področju kulturne dediščine: Slovenskega arheološkega društva, Slovenskega muzejskega društva, Društva restavradorjev Slovenije, Slovenskega konservatorskega društva in Slovenskega umetnostnozgodovinskega društva. Poleg navedenih društev pa tudi: Društvo ICOM – Mednarodni muzejski svet – Slovenski odbor, Skupnost muzejev Slovenije, Notranjski ekološki center (v obdobju 2007–2009), Kulturno društvo Naša Slovenija – Slovenia Nostra (v letih 2007–2008) ter Histrio – humanistično društvo za zgodovino, umetnost in kulturo (v letu 2010).

V letu 2007 je bilo za izvajanje navedenih programov iz proračunskih sredstev ministrstva dodeljenih 142.700 EUR, v letu 2008 139.700 EUR, v letu 2009 137.100 EUR in v letu 2010 155.600 EUR. Sredstva so bila dodeljena glede na predloge predlagateljev programov, mnenje strokovne komisije za področje kulturne dediščine, ki je programe ovrednotila po kvalitativnih in kvantitativnih kriterijih kot strokovne uspešne in dostopne, ter odločitev ministra.

Iz priloženih grafičnih prikazov in tabel je razvidna višina dodeljenih proračunskih sredstev ministrstva stanovskim društvom. Ministrstvo je, tako kot je že navedeno, poleg stanovskih društev sofinanciralo druge nevladne organizacije s področja kulturne dediščine, vendar zaradi primerljivosti v nadaljevanju navajam višino dodeljenih proračunskih sredstev le za stanovske organizacije.

Graf 1, Graf 2: Ministrstvo skladno s pogojem poziva lahko sofinancira program nevladne organizacije le do višine 70 odstotkov celotne vrednosti programa. Preostalih 30 odstotkov sredstev pa so zunajproračunska sredstva ministrstva, in sicer: sredstva drugih ministrstev, lokalnih skupnosti in lastna sredstva (članarine, donacije, sponzorska sredstva).

Graf 1: Vir: Letna poročila stanovskih društev za Ministrstvo za kulturo, Zaključna vsebinska in finančna poročila za leta 2007, 2008, 2009.

Graf 3: Pregled financiranja izvedenega javnega kulturnega programa SED v obdobju 2007–2010 (v EUR).

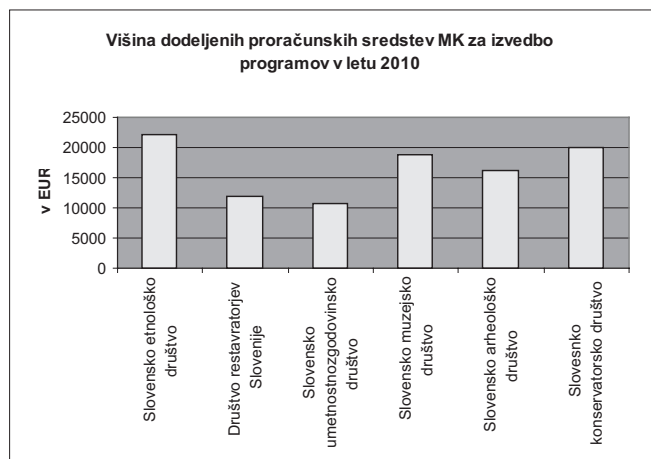
Preglednica 1: Pomemben kazalnik uspešnosti delovanja društev je tudi število izvajalcev programskih vsebin, število članov in dostopnost programskih vsebin najširši javnosti. V primerjavi z drugimi stanovskimi društvi, ki delujejo na področju kulturne dediščine, lahko glede navedenih kazalnikov SED uvrščamo med najaktivnejša stanovska društva. Društvo na utečen način svoje delovanje v javnosti predstavlja z organizacijo tiskovnih konferenc, predstavljanjem svojega poslanstva in dejavnosti na spletni strani (z vsebinami, namenjenimi neslovenskim uporabnikom, tudi v angleškem jeziku) in obveščanjem o aktualnih dogodkih z elektronsko pošto. Podelitev stanovskih nagrad: Murkove nagrade, Murkovega priznanja in Murkove listine za pomembne dosežke na področju etnologije pa je vsakoletni dogodek z izjemno medijsko odmevnostjo.

Graf 4: Rezultati uspešnega vodenja SED in aktivnega delovanja njegovih članov se kažejo v vedno večjem številu obiskovalcev in udeležencev programa ter povečanju evidentiranega članstva, verjetno tudi zaradi povečanega interesa ljubiteljev etnologije za vključevanje v društvo. Iz predloženih letnih poročil društva je razvidno, da se je v obdobju 2007–2010 število članov društva povečalo za 46 odstotkov, kar prikazuje priloženi graf.

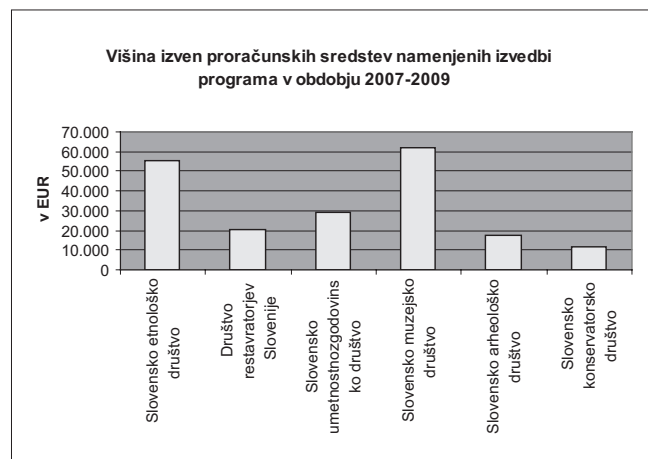
Graf 5: Dostopnost izvedenih programov Slovenskega etnološkega društva v obdobju 2007–2010 (Preglednica 2).

Sofinanciranje projektov s področja etnološke dediščine v obdobju 2007–2010

Že v uvodu prispevka je zapisano, da ministrstvo vsako leto na podlagi objave javnega projektne razpisa za sofinanciranje izbere nabor izvajalcev javnih kulturnih projektov na področju premične kulturne dediščine (*Glasnik SED* 44(2), 2004: 20–24; 47(3,4), 2007: 92–97). Sredstva za izvedbo posamičnih aktivnosti se dodelijo z namenom, da se zagotovi kakovostna podpora javnim kulturnim projektom izvajalcev, na področju kulturne dediščine. Prednostno se podpirajo nacionalno pomembni projekti, ki prispevajo k dvigu kvalitete varstva kulturne dediščine in njeni promociji v naslednjih strokovnih področjih: etnologiji, arheologiji, zgodovini, umetnostni zgodovini, tehniški in naravoslovni dediščini (Preglednica 3).

Graf 2: Vir: Letna poročila stanovskih društev za Ministrstvo za kulturo, Zaključna vsebinska in finančna poročila za leto 2010.

Graf 3: Vir: Letna poročila stanovskih društev za Ministrstvo za kulturo, Zaključna vsebinska in finančna poročila za leta 2007, 2008, 2009.

Sofinancirana projekta izvajalcev v letu 2007 na področju etnološke dediščine:

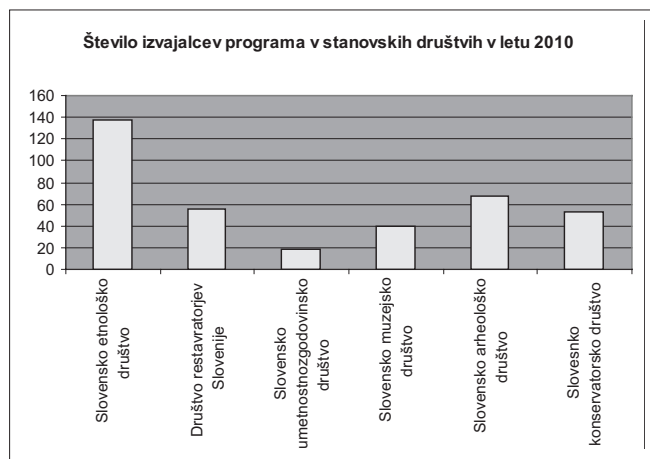
- Projekt: »Žganjarna«, izvajalec Zavod lončarska vas Filovci, Filovci 20, Bogojina. Realizirani cilji izvajalca: prenos in rekonstrukcija žganjarne z vsemi pripomočki, raziskava in obdelava gradiva o zgodovini žganjarne, zbiranje informacij o žganjarni Grabni, njenem delovanju, družini, raba žganja v zdravilne namene, postavitve razstave prikaza »zgodbe« žganjarne Grabni s fotografijami, z opisi na panojih, izdelava dokumentarnega filma in prikaz postopka kuhanja žganja – neopredmetena dediščina. Višina odobrenih sredstev: 9.000 EUR.
- Projekt: »Evropski znanstveni simpozij o sv. Martinu Tourskem – Slovenija in dežele Srednje Evrope na Martinovi življenjski poti«, izvajalec Kulturno društvo Poslanstvo sv. Martina, Metelkova 2, Ljubljana. Realizirani cilji izvajalca: priprava in izvedba simpozija, objava znanstvenih prispevkov s področja kulturne dediščine v zvezi s sv. Martinom v Sloveniji in Srednji Evropi, kar bo dragocen prispevek k raziskavam, ki jih je vzpostavljane kulturne poti že spodbudilo, in osvetlitev osebnosti sv. Martina z zgodovinskega, arheološkega in družbenega stališča v kontekstu evropskega pomena. Višina odobrenih sredstev: 5.600 EUR.

Sofinancirani projekti izvajalcev v letu 2008 na področju etnološke dediščine:

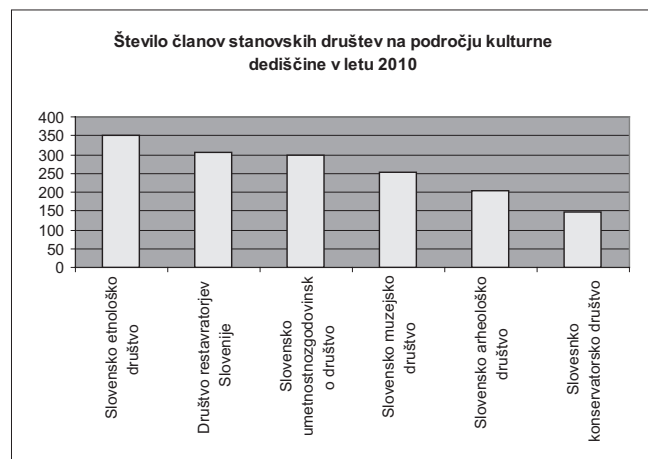
- Projekt: »Niti čez nit...« ali kako nastane tkanina (Pedagoško-andragoški in promocijski projekt ročnega tkanja), izvajalec Javni zavod za kulturo, turizem in razvoj Občine Rogatec, Ptujška cesta 23, Rogatec. Realizirani cilji izvajalca: oblikovanje temeljnih strokovnih podlag s področja tradicionalnega tkalstva v Obsetelju in njegova predstavitev, postavitve stalne muzejske razstave o tradicionalnem tkalstvu v Obsetelju na dvorcu Strmol, ureditev stalne tkalske delavnice v namensko urejenih prostorih, učna delavnica ročnega tkanja (seminar in delavnica), zasnova, priprava in izvajanje andragoško-pedagoških programov v okviru rednega kulturnega programa delavnic in prikazov (sobota/nedelja) ter

za izbrane ciljne skupine obiskovalcev Muzeja na prostem Rogatec in muzejske razstave Hetiške tkanine in vezanine, izvedba nagradnega natečaja za najlepše vezene monograme in priložnostna razstava, izvedba oblikovalskega natečaja v sodelovanju z Oddelkom za tekstilstvo na Naravoslovnotehniški fakulteti v Ljubljani, etnografske demonstracije ročnega tkanja in promocija, promocijski in učni materiali. Višina odobrenih sredstev: 6.200 EUR.

- Projekt: »Bürjaštvo na reki Muri« (postavitev stalne razstave o bürjaštvu na reki Muri), izvajalec Zavod za turizem in kulturo Beltinci, Mladinska ulica 2, Beltinci. Realizirani cilji izvajalca: ohranjanje, popularizacija kulturne dediščine SV Slovenije (Otok ljubezni v Ižakovcih) ter dostopnost kulturnih dobrin širši javnosti, obogatitev izobraževalnih programov za otroke in mladino in dopolnitev vsebine tradicionalne prireditve Bürjaški dnevi. Višina odobrenih sredstev: 2.100 EUR.
- Projekt: »Kulturna krajina s kozolcem – konservatorski načrt«, izvajalec mag. Maja Oven, Ulica Iga Grudna 13, Ljubljana. Realizirani cilji avtorice: izboljšanje kvalitete varovanja dediščine, ohranjanje dediščine izjemnega nacionalnega pomena in priprava dela dokumentacije za možno kandidaturo na seznam svetovne dediščine oz. poskusni seznam dediščine. Višina odobrenih sredstev: 1.000 EUR.
- Projekt: »Znamenja v Kozjanskem parku«, izvajalec Javni zavod Kozjanski park, Podsreda 45, Podsreda. Realizirani cilji izvajalca: popularizacija kamnitih znamenj, predlog obnove z upoštevanjem ustreznih dokumentov, predlog ureditve okolice posameznih znamenj in promocija ter trženje kulturne dediščine Kozjanskega parka. Višina odobrenih sredstev: 2.100 EUR.
- Projekt: »Mlini v krajinskem parku«, izvajalec Javni zavod Krajinski park Kolpa, Adlešiči 15, Adlešiči. Cilj projekta, ki se mu dodelijo sredstva, je promocija kulturne dediščine na območju Krajinskega parka Kolpa. Realizirana cilja izvajalca: postavitev razstave o mlinih v Krajinskem parku ter priprava zgibanke. Višina odobrenih sredstev: 2.700 EUR.
- Projekt: »Kulinarična hiša«, izvajalec Zavod lončarska vas Filovci, Filovci 20, Bogojina. Realizirani cilji izvajalca: pri-

Graf 4: Vir: Letna poročila Slovenskega etnološkega društva za Ministrstvo za kulturo, Zaključna vsebinska in finančna poročila za leta 2007, 2008, 2009 in 2010.

Graf 5: Vir: Letna poročila Slovenskega etnološkega društva za Ministrstvo za kulturo, Zaključna vsebinska in finančna poročila za leta 2007, 2008, 2009 in 2010.

prava in izid publikacije starih lokalnih in regijskih receptov, zidanje krušne peči in ognjišča, predstavljanje kulinarne ponudbe s poudarkom na pripravi hrane in izdelava lončnega posodja za pripravo hrane. Višina odobrenih sredstev: 8.000 EUR.

- Projekt: »Avdiovizualno snemanje suhorobarskih postopkov obodarstva in rešetarstva«, izvajalec Javni zavod Knjižnica Miklova hiša, Škrabčev trg 21, Ribnica. Realizirani cilji izvajalca: avdiovizualno ohranjanje in varovanje suhorobarskih postopkov obodarstva in rešetarstva, ohranjanje vseh postopkov in tehnologije dela, možnost prenašanja žive dediščine suhorobarskih postopkov, dokumentiranje in predstavljanje javnosti v dokumentarni oddaji. Višina odobrenih sredstev: 2.400 EUR.

Sofinancirani projekti izvajalcev v letu 2009 na področju etnološke dediščine:

- Projekt: »Doživetja dediščine«, pedagoško-andragoški projekt doživljajsko-učnih delavnic in etnografskih demonstracij v Muzeju na prostem Rogatec, izvajalec Javni zavod za kulturo, turizem in razvoj Občine Rogatec, Ptujška cesta 23, Rogatec. Realizirani cilji izvajalca: zasnova, priprava in izvajanje pedagoško-andragoških programov (delavnic, demonstracij) kot kulturno-doživljajskih produktov – promocija in trženje v okviru celovite turistične ponudbe regije, usposabljanje potencialnih novih demonstratorjev, mentorjev, ohranjanje in oživljanje kulturnega izročila, tradicionalnih znanj, popularizacija kulturne in naravne dediščine, vključevanje lokalnega prebivalstva v programske dejavnosti muzeja na prostem, pospešeno vključevanje muzejskih programov v program strokovnih ekskurzij za šolsko mladino, povečanje zanimanja gospodarskih nosilcev turizma za vključevanje muzejskih programov v njihovo ponudbo, povečanje števila obiskovalcev, ekonomizacija kulturne dediščine ter krepitev kulturne identitete in prepoznavnosti muzeja na prostem. Višina odobrenih sredstev: 5.400 EUR.
- Projekt: »Temkov mlin in žaga na Trubarjevi domačiji«, izvajalec Javni zavod za kulturo in turizem Občine Velike Lašče – Trubarjevi kraji, Rašica 69, Velike Lašče. Realizira-

ni cilji izvajalca: vključitev prikaza delovanja mlina in žage v ponudbo organiziranim šolskim skupinam, organizacija »tehničnih dni« in dopolnitev ponudbe posameznim obiskovalcem Trubarjeve domačije. Višina odobrenih sredstev: 2.800 EUR.

- Projekt: »Zgodovina kostevskega krošnjarstva«, izvajalec Zavod za kulturo in turizem Kostel, Fara 30, Kostel. Realizirani cilji izvajalca: prispevati k večji prepoznavnosti območja in h krepitvi identitete, obogatiti turistično ponudbo ter povečati obseg turistov, ohraniti svojevrstno kulturno in zgodovinsko dediščino Kostela, regije kot segmenta evropske kulturne dediščine, in zbrati, urediti in celostno predstaviti značilnosti kostevskega krošnjarjenja. Višina odobrenih sredstev: 3.200 EUR.
- Projekt: »Festival vezenin«, izvajalec Šaleško muzejsko in zgodovinsko društvo Velenje, Ljubljanska 54, Velenje. Realizirani cilji izvajalca: vzpostavitev mednarodnega sodelovanja in izmenjave na področju ohranjanja vezilstva kot kulturne dediščine, obujanje in ohranjanje etnografskih izročil in dvig zavesti o kulturni dediščini ter prenos znanj rokodelskih dejavnosti na mlade generacije, izvedba mednarodnega festivala ter oblikovanje razstave vezenin kot dodatne kulturne in turistične ponudbe mesta in posodobitev stare tehnike vezilstva z novimi tehnikami in znanji. Višina odobrenih sredstev: 4.000 EUR.
- Projekt: »Digitalizacija suhorobarskega postopka pletarstva in razstave Iz hiše v svet«, izvajalec Javni zavod Knjižnica Miklova hiša, Škrabčev trg 21, Ribnica. Realizirani cilji izvajalca: ohranjanje lokalne in narodove identitete in vpenjanje v evropsko identiteto ter promocija, izobraževanje, širjenje prepoznavnosti, ohranjanje in varovanje, predstavljanje dediščine. Višina odobrenih sredstev: 3.400 EUR.
- Projekt: »Od vaške godbe do pihalnega orkestra«, izvajalec Valvasorjev raziskovalni center Krško, Cesta krških žrtev 23, Krško. Realizirani cilji izvajalca: raziskati razvoj godbeništv v Kapelah z umestitvijo v slovenski prostor, zapis in snemanje življenjskih zgodb 12 godbenikov različnih generacij, priprava primerjalne analize ugotovitev iz preteklih let z rezultati raziskav v letu 2009, osvetlitev pomembnega

Leto	Ministrstvo za kulturo	Druga ministrstva	Lokalna skupnost	Lastna sredstva	Skupaj
2007	20.500	3.677	6.012	10.484	40.673
2008	23.000	3.677	3.870	19.943	50.490
2009	20.000	8.224	-	20.226	48.450
2010	22.200 (5.000 ¹)	8.791	-	9.439	45.430

Preglednica 1: Vir: Letna poročila Slovenskega etnološkega društva za Ministrstvo za kulturo, Zaključna vsebinska in finančna poročila za leta 2007, 2008, 2009 in 2010.

¹ Sredstva pridobljena iz razpisa Javne agencije za knjigo (JAK)

Leto	Število obiskovalcev/udeležencev programa		Število izvajalcev programa		Število članov društva
	Evidentirano	Ocenjeno	Evidentirano	Evidentirano	
2007	678	160	131		240
2008	778	820	92		297
2009	880	930	117		350
2010	780	835	138		350

Preglednica 2: Vir: Letna poročila Slovenskega etnološkega društva za Ministrstvo za kulturo, Zaključna vsebinska in finančna poročila za leta 2007, 2008, 2009 in 2010.

Javni kulturni projekti	Število sofinanciranih projektov				Višina dodeljenih proračunskih sredstev MK za projekte (v Eur)			
	Leto							
	2007	2008	2009	2010	2007	2008	2009	2010
Vsi projekti	18	19	15	18	101.150	69.300	54.400	62.190
Projekti z etnološkimi vsebinami	2	7	6	5	14.600	24.500	21.200	16.400
Delež	11 %	36 %	40 %	28 %	14 %	35 %	39 %	26 %

Preglednica 3: Vir: Poročila izvajalcev o izvedbi projektov za leta 2007, 2008, 2009 in 2010.

dela dediščine prostovoljnih organizacij na Slovenskem kot temelj razvoja in obstoja institucij, kot jih poznamo v sodobnosti, in izvedba posveta – predstavitev v Brežicah, oktobra 2009. Višina odobrenih sredstev: 2.400 EUR.

Sofinancirani projekti izvajalcev v letu 2010 na področju etnološke dediščine:

- Projekt: »Dostopnost dediščine«, projekt aktivne promocije kulturnih programov dediščine, izvajalec Javni zavod za kulturo, turizem in razvoj Občine Rogatec, Ptujška cesta 23, Rogatec. Realizirani cilji izvajalca: zasnova in sistematično izvajanje promocijsko-trženjskih akcij, vizualizacija muzejskih programov in uporaba sodobnih promocijskih in marketinških orodij in pristopov, pospešeno vključevanje muzejskih programov v program strokovnih ekskurzij za šolsko mladino in ciljne skupine odraslih, povečanje zanimanja gospodarskih nosilcev turizma za vključevanje muzejskih programov v njihovo ponudbo, popularizacija in povečanje števila obiskovalcev ter ekonomizacija kulturne dediščine. Višina odobrenih sredstev: 3.500 EUR.
- Projekt: »Živa godbeniška dediščina v zborniku Od vaške godbe do pihalnega orkestra – 160 let«, izvajalec Valvasorjev raziskovalni center Krško, Cesta krških žrtev 23, Krško. Realizirani cilji izvajalca so objava raziskovalnih rezultatov in

predstavitev zbornika ter promocija žive dediščine Pihalnega orkestra Kapele. Višina odobrenih sredstev: 3.960 EUR.

- Projekt: »Ureditev pečnice za Temkovi žagi na Trubarjevi domačiji«, izvajalec Javni zavod za kulturo in turizem Občine Velike Lašče – Trubarjevi kraji, Rašica 69, Velike Lašče. Realizirani cilji izvajalca: vključitev prikaza načina dela in življenja žagarja na žagi, funkcija pečnice in dopolnitev ponudbe Trubarjeve domačije ter dostopnosti javnosti do informacij. Višina odobrenih sredstev: 3.700 EUR.
- Projekt: »Govorica širokega risa«, izvajalec Društvo klekljarič idrijske čipke, Mestni trg 1, Idrija. Realizirani cilji izvajalca: prispevati k ohranjanju in razvoju kulturne dediščine idrijske čipke, ohranjanje tehnike idrijske čipke, ki je v drugi polovici 19. stoletja doživljala svoj vzpon, priprava razstave in strokovnega posveta ter priprava in izdaja promocijskega materiala. Višina odobrenih sredstev: 1.740 EUR.
- Projekt: »Katalog ob digitalizirani razstavi Iz hiše v svet s priložnostno razstavo in predavanjem«, izvajalec Javni zavod Knjižnica Miklova hiša, Škrabčev trg 21, Ribnica. Cilj projekta, ki so se mu dodelila sredstva, je bil promocija suhobarske dediščine. Višina odobrenih sredstev: 3.500 EUR.

Zaključek

Skladno z Zakonom o uresničevanju javnega interesa za kulturo je Ministrstvo za kulturo tudi v obdobju 2007–2010 nadaljevalo

s sofinanciranjem nevladnih organizacij. Sofinanciranje nacionalno pomembnih programov je potekalo preko postopka javnega poziva (za triletno obdobje), sofinanciranje projektov pa preko postopka javnega razpisa (za posamezno leto). Na podlagi predloženih poročil o realizaciji vsebin se ugotavlja smer razvoja nevladnih organizacij, ki sledi smernicam kulturne politike z uspešnim dopolnjevanjem in nadgradnjo izvajanja muzejske javne službe v slovenskih muzejih. Pomemben prispevek k razvoju etnološke stroke in dostopnosti vsebin najširši zainteresirani javnosti ima Slovensko etnološko društvo (SED). SED s svojimi aktivnostmi sledi, ohranja, predstavlja in vrednoti način življenja in družbene trende preteklih obdobj v vsej razsežnosti. S tem omogoča dvig splošne prepoznavnosti pomembnih kulturnih vsebin v javnosti in ohranjanje predmetov in žive dediščine

v najširši javnosti. Rezultat spodbud in želje po ohranjanju in predstavljanju etnološke dediščine javnosti so tudi realizirani kakovostni, izvirni, prepoznavni, raznoliki projekti varovanja, predstavljanja in dostopnosti kulturne dediščine, ki jih je v preteklih letih nevladnim organizacijam s področja kulturne dediščine sofinanciralo ministrstvo.

Viri

Letna poročila nevladnih organizacij s področja kulturne dediščine za Ministrstvo za kulturo, za leta 2007, 2008, 2009 in 2010.

Letna poročila Slovenskega etnološkega društva za Ministrstvo za kulturo, Zaključna vsebinska in finančna poročila za leta 2007, 2008, 2009 in 2010.

Poročila izvajalcev za Ministrstvo za kulturo o izvedbi projektov za leta 2007, 2008, 2009 in 2010.

Udeleženci med vajo, v kateri s pošiljanjem energije in zavedanja skozi prste na rokah širijo svojo prisotnost in meje fizičnega telesa.
Foto: Radharani Pernarčič, Etnografski muzej, Krakov, 7. 3. 2011

Radharani Pernarčič z udeleženci med vodenim prikazom in razlago vaje za koordinirano sprejemanje in dajanje dotika.
Foto: Ewa Hubar, Etnografski muzej, Krakov, 6. 3. 2011

INTERDISCIPLINARNA DELAVNICA »ANTROPOLOGIJA TELESENJA IN IZKUŠNJE: TEORIJA IN PRAKSA« Krakov, 4.–9. marec 2011

Kakšna (če sploh) je razlika med mišljenjem in delovanjem? Na kakšen način nas že konstruirane kategorije in denominacije ali pa kritični um oddaljujejo od praktičnega delovanja ter nam pogosto preprečujejo biti-v-stvari? Je praksa nekaj koherentnega ali je sestavljena iz mnogih notranjih aktivnosti? Katerih se sploh zavedamo in jih obvladujemo? Je naše delovanje, da/ko deluje, vselej aktivno? Na katerih ravneh se poraja 'moč delovanja' (*agency*)? Kakšen doprinos ima torej lahko psiho-somatski trening za antropološke metode raziskovanja in pridobivanja vednosti o človeku, obenem pa tudi za človeka v smislu njegovega obstoja in angažiranega delovanja v svetu?

To so le nekatera vprašanja, na katera smo se osredotočali na intenzivni interdisciplinarni delavnici med 4. in 9. marcem 2011 v Krakovu na Poljskem. Tovrstna praktična delavnica je sedaj že tretja v seriji poskusov, da v antropologiji izpopolnimo metode in razvijemo bolj totalen pristop k raznolikim problematikam človeškega bivanja v svetu. Kot nadaljevanje prvih praktičnih vaj na poletni šoli v Konitsi leta 2007¹ ter samostojne tridnevne delavnice v Bratislavi leta 2010,² so letos še en tovrsten dogo-

dek organizirali in izvedli Radharani Pernarčič, Ewa Hubar in Tomasz Foltyn. Tokratni sklop praktičnega dela in predavanj je potekal v Etnografskem muzeju v Krakovu v sodelovanju z Inštitutom za etnologijo in kulturno antropologijo Univerze Jagiellonian ter Oddelkom za etnologijo in kulturno antropologijo FF UL. Delavnica je združila petindvajset udeležencev iz različnih držav in disciplin (antropologije, filozofije, plesa, itd.), od tega se ji je iz Slovenije pridružilo devet izkušenj željnih raziskovalcev. V pričujočem poročilu želimo povezano predstaviti nekaj refleksij in premislekov z delavnice.

Čeprav sta praksa in teorija implicitno vselej prepleteni, nosilci delavnice pa so pri zasnovi vaj izmenjujoče izhajali enkrat bolj iz ene in drugič bolj iz druge smeri, je v končni obliki zaporedje učenja potekalo od praktičnega dela (s telesom) do teoretičnih premislekov. Tako sosledje ni vedno in za vse enako sprejemljivo, zlasti ker izkušnja pogosto nastopi šele po razumski razlagi in kontekstualizaciji. Tisti, ki smo se tovrstne delavnice udeležili prvič, tako opažamo, da se je naše razumevanje izkušnje odvijalo s precejšnjim zamikom. Že seznanjenim s podobnimi vajami se je to zgodilo precej hitreje, spet drugi pa so tudi po končani delavnici pogrešali predhodno razlago posameznih vaj. Ker smo s telesom vsi vedno prisotni prej kakor z besedami, je soočanje z lastnimi telesnimi praksami prepuščeno samo nam samim, šele nato sledijo številni pripisani smisli. Ali ne bi vnaprejšnje razlage vaj sugerirale, kako naj jih izkusimo in razumemo, namesto da pustijo prostor za naše neposredno izkustvo (ki ga moramo vedno nanovo ustvarjati in odkrivati)?

1 2nd Konitsa Summer School in Anthropology, Ethnography and Comparative Folklore of the Balkans, »Doing fieldwork ...« pod vodstvom prof. dr. Rajka Muršiča in Radharani Pernarčič. 30. 7.–10. 8. 2007, Konitsa, Grčija.

2 Performativity and Ritual: Crossroads pod vodstvom Radharani Pernarčič in Sonje Zlobko. 27. 3.–29. 3. 2010, Veleposlaništvo RS v Bratislavi, Slovaška.

* Radharani Pernarčič, dipl. etnol. in kult. antropol., dipl. koreografinja in plesalka, asistentka raziskovalka na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 1000 Ljubljana, Zavetiška 5, E-naslov: radharani.pernarcic@ff.uni-lj.si; Miha Novak, dodiplomski študent na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo, FF UL. 1000 Ljubljana, Zavetiška 5, E-naslov: nov.miha@gmail.com; Simona Klaus, dipl. etnol. in kult. antropol., mlada raziskovalka, asistentka za folkloristiko na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo, FF UL. 1000 Ljubljana, Zavetiška 5, E-naslov: simona.klaus@ff.uni-lj.si; Andrea Feher, dodiplomska študentka na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo, FF UL. 1000 Ljubljana, Zavetiška 5, E-naslov: dea.feher@gmail.com; Tina Strgar, absolventka na Oddelku za tekstilstvo, Naravoslovnotehniška fakulteta, UL. 1000 Ljubljana, Snežniška 5, E-naslov: t.strgar@gmail.com

Izvedba vaje, v kateri skupina na podlagi perifernega začetnja drug drugega (brez uporabe vida) skuša sinhrono poklekniti na tla.
Foto: Ewa Hubar, Etnografski muzej, Krakov, 7. 3. 2011

Tomasz Foltyn z udeleženci med vodenim prikazom vaje za manipulacijo telesa in gibanja z dotikom (priprava na Body contact tehniko).
Foto: Radharani Pernarčič, Etnografski muzej, Krakov, 8. 3. 2011

Ena med avtoricami je v svoj zvezek zapisala:

Skočim v vajo in »plavam«, brez romantiziranja. Brez vnaprej postavljene taktike, kako se stvari lotiti. In glej, čeprav ne vem, kako stvar izvesti, kaj je bolje, kaj je slabše, diham, in ko pridem do trenutka, ko je potrebno ta »nekaj« narediti, ga naredim. Preprosto ga. Z vsem védenjem, ki je vkomponirano vame, in prav zato ga ni potrebno vleči na dan, ga postavljati v kontekst in ga racionalno premleti. Čarovnija giba. V kontekst trenutka se to védenje postavi sâmo. Premislek o dveh različnih védenjih: nekaj vem, ker mi je to nekdo povedal. Ali pa, ker sem to izkusila. Kako védenje posredovati? Kako posredovati izkušnjo? Brez komunikacije ne gre, ta pa se zgodi med dvema točkama: uspešnost posredovanja je v enaki meri odvisna od prejemnika in mene. To se je (meni) kazalo tako skozi same vaje, kot skozi prisotnost, dejavnost ter zavzetim položajem tako organizatorjev kot udeležencev v celotnem prostoru in času delavnice. Pripravljenost, voljnost razumeti/posredovati, videti skozi strogi pomen besed (kretanj, pogledov), dejansko vsebino, pretirana ihta nekaterih po dopovedovanju in odpor kot reakcija na to, vztrajanje pri svojem »na pamet«, dokazovanje in kvazi argumentiranje s sklicevanjem na splošne koncepte z nepriznavanjem konkretnega. Tudi če ne veš, kje in kaj si, nisi nič manj tu in zdaj, ljudje pa mlatijo po zraku in se oprijemajo nekakšne fiksne točke za samorelativiziranje.

Prvo srečanje s psiho-somatskimi telesnimi tehnikami posameznika vselej spodbudi, da razišče in analizira samega sebe, svoje načine razmišljanja ter čustva in občutenja, ki se ob teh praksah pojavljajo. Za marsikoga je to lahko tudi fizično zelo naporno. V štirih dneh smo udeleženci s pomočjo organizatorjev delavnice ali pa brez njih prišli do številnih spoznanj o lastnem dojetanju prostora, svoje širše okolice in svojega telesa, delovanja. Vse vaje so bile dovolj enostavne, da jih je lahko izvedel vsak, čeprav ni vedel, kaj res počne. Skozi vaje smo z različnih perspektiv raziskovali svoje okolje, se v njem gibali in razmišljali o pomenu dejanj posameznika v/z širši prostor. V interakciji z drugimi smo iskali meje, se prepuščali vplivu drugih ali pa se mu upirali. Večina nas je doživela kar nekaj preobratov od začetne radoved-

nosti, zmedenosti in sramu, do končnega, vsaj delnega razumevanja svojega načina gledanja na svet, komuniciranja navzven in navznoter. Čeprav nekaterih navodil nismo razumeli in smo pogosto izgubili koncentracijo, smo s to izkušnjo pridobili dobro popotnico za naše nadaljnje raziskovanje.

V prvi vrsti so nas vaje z različnih perspektiv vodile v razmislek o razmerju teles(a) do prostora in telesa do telesa. Nekatere so usmerjale pozornost na celoten prostor. Samo s spremembo fokusa od prostora kot celote na prostor, ki ga zavzema zgolj naše telo, se je spremenil tudi celoten odnos do drugih v prostoru, glede na to, ali v svoj prostor vključujemo druge ali ne. Z določeno čustveno predstavo o prostoru se je podoben čustven odnos prenesel tudi na ljudi v njem. V naslednji, komplementarni vaji je isti prostor z istimi ljudmi postal gola predmetnost. Slednje se zdi izjemno življenjsko, če samo pomislimo, kako pogosto predstave o prostoru ustvarijo tudi predstave o ljudeh v njem. Vedeti, kako zavzeti določeno distanco do prostora, da bi se lahko ponovno spustili v interakcijo z ljudmi, je zelo dobro orodje tako za raziskovanje kot za življenjske situacije.

Druge vaje so se osredotočale na skupinsko dinamiko posameznika in »množice«. Zgolj z menjavo fokusa/perspektive se je npr. neosebna množica, v kateri smo si kot posamezniki utirali pot proti svojemu cilju, spremenila raje v srečevanja med posamezniki na tej poti. V eni od vaj smo sestavili preproste koreografije, v katere smo nato vnašali spremembe po posameznih parametrih (hitrost, zaporedje, poudarek, itn.). Vprašali smo se, ali je to še vedno ista koreografija (»stvar«). Če to situacijo prenesemo v življenje, vidimo, da lahko majhne spremembe v delovanju skupin spremenijo celotno sporočilnost in to že samo na podlagi telesnih aktivnosti, ki slednjič prerastejo v nove prakse.

V vajah, ki so temeljile na relacijah med posamezniki, se je vsak neizbežno soočal s svojim »samoumevnim« telesom v komunikaciji s telesom drugega(-ih). Relacije, ki bi jih tukaj izpostavili, so: empatija in/ali distanca do svojega telesa in telesa drugega v navezavi s problematiko telesa kot subjekta(osebe) in/ali objekta. Izmenjevanja fokusa z enega na drugega spet niso vsi občutili enako. Spraševali so se, zakaj je treba vzpostavljati take relacije in drugega doživeti kot objekt. A obe perspektivi sta enako prisotni v vsakodnevnih praksah, vaja pa jih predvsem utelešeno

ozavešča. Slednje je pomembno tudi pri raziskovanju na terenu, kjer je izmenjava distance in empatije ključnega pomena.

Vaja, v kateri eden z drugim kot s krpo čisti tla, je pokazala, kako pomembna je že samo predpozicija pristopa k drugi osebi. Čim nekoga predpostavljamo/percipiramo kot orodje/sredstvo/objekt, z njim dejansko tako tudi ravnamo. Na podlagi začetne pozicije se znižuje ali zvišuje naša stopnja pozornosti, senzibilnosti do sočloveka. Za dejanski razvoj odnosa pa sta ključni percepciji obeh akterjev, saj je tudi od dojemanja sebe-v-situaciji odvisno, ali se bomo prepustili ali pa uprli, se ščitili. Obenem vselej tako prihaja tudi do vsiljevanja nekogaršnje (pre)moči, začrtane na podlagi omenjenih pred-percepcij ter objektivacije vzpostavljenih relacij. S tako preprosto vajo smo torej precej hitro prišli do izkustvene ugotovitve, kako že predpozicioniranost lahko določa naše interakcije z drugim(i). Na tak način nam je bilo ponujeno orodje, ki omogoča, da s tema dvema načinoma zavestno operiramo, z njima usmerjeno upravljamo ter iz obeh črpamo spoznanja, namesto da bi jih le prepuščali sprotnemu naključju.

Delavnice so se med drugim udeležili tudi popolni laiki v raziskavah telesnih praks. Te je presenetilo predvsem dejstvo, da je vsako vajo mogoče integrirati zunaj vadbenega prostora, v vsakdanje, družbeno življenje. Stvar se izkaže za precej logično, saj vselej delujemo s telesom, le da to počnemo v največji meri avtomatizirano in se nam zato telesne aktivnosti zdijo samoumevne, kot je v zaključnem predavanju pojasnila Radharani Pernarčič. Verjetno se je tudi zato relativno pozno razvil temeljni antropološki premislek o telesu kot subjektu in objektu. Žal v Sloveniji zunaj medicinske antropologije še vedno ni veliko posluha za raziskave telesa in telesnih praks. A ker se izkazuje, da so take delavnice smotne tudi za/v antropološko/i prakso/i, pri čemer pa v tako kratkotrajni obliki ne morejo zagotavljati poglobljenega znanja, opazamo, da bi bilo nujno v študijski proces vnesti redne tedenske klase, saj bi se s pridobljenimi veščinami bolje opremili za izvajanje terenskega dela. Za nameček pa bi s tovrstno prakso tudi marsikatero antropološke problematike zasijale v popolnoma drugačni, predvsem pa v veliko bolj jasni luči.

Presenetljivo težko je v celoti preleti v besede tisto, kar je bilo v vajah tako preprosto izpeljati brez njih. Opisi vaj pred izvedbo na videz niso imeli ne smisla ne namena. Ključno je, da brez posameznikove zmožnosti prepustiti-se in vstopiti-vanje take vselej tudi ostanejo. Razumeti moramo, da to nujno prepuščanje praksi za določen čas ne pomeni, da s tem teoretsko znanje kakorkoli tudi izgubimo, zavržemo. Pomeni le, da svoje že vzpostavljene okvirje pustimo na strani, da lahko zagledamo tudi tisto, kar bi sicer ostalo neopaženo. Opisano usposabljanje torej ne vodi v pobeg/odmik od discipline, temveč zgolj nudi uporabno izkustveno orodje z namenom doseganja večje artikulacije. Da je tovrstna praksa vselej težavna, izhaja iz dejstva, da pade prav disciplinarni »filter« distance, tj. osredotočanja na »nekaj drugega« (bodisi temo raziskave, sogovornike, teoretske premise, itd.). Ker vaje ne le nekoliko vplivajo na nas, ampak posežejo neposredno v našo bit (tudi v naše čustvene procese, ki tako ne izpadejo iz »resnega dela«), smo vselej globoko šokirani – nato pa še dodatno šokirani, da nas je kljub našemu disciplinarnemu vedenju-o stvari kljub temu šokiralo to-delati, to-bit. Delavnice zato nikdar niso le nabor nalog, pravil in struktur, temveč so predvsem dejanske družbene (živete) situacije: polje (scena), ki razkriva, da ni ničesar, kar bi obstajalo samo po sebi, na splošno. Naše zaverovano operiranje na podlagi kategorij, denominacij in konceptualizacij nas tako pogosto neučinkovito oddaljuje od realnosti, saj te ustvarjajo trajen vtis, da neka stvar, ki jo slednje zaznamujejo, že kar tudi je. Le notranja logika prakse zato prinaša »kruto« utelešeno vedenje, da sleherna stvar obstaja le, dokler obstaja. Pravzaprav plesno gledališče (od koder izhaja večina omenjenih vaj) v celoti temelji na tem dejstvu efemernosti: ne glede na to, kako nekdo misli-vé, da neka predstava menda obstaja, slednja v resnici obstaja le ko/medtem/dokler se zdaj-izvaja. Prav taka pa je tudi družba, ki je same po sebi, zunaj nas in tega, kar počnemo, ni. In s tem trčimo v ključno problematiko odgovornosti slehernega posameznika, da-in-kako deluje ter se postavlja v svet, čeprav se vse skupaj še prevečkrat zdi samoumevno že-tu.

Odhod nastopajočih v gozd. Od leve proti desni: povezovalac prireditve, turbaš, novi lik Prvo borovo gostüvanje v Bodonci v samostojni Sloveniji, turbaš.
Foto: Tomislav Vrečič, Bodonci, 28. 2. 2011

Bohac s svinjskimi mehurji, policaji in vragova branijo svatbo pred napadalci.

Foto: Tomislav Vrečič, Bodonci, 28. 2. 2011

BOROVO GOSTÜVANJE 2011 V BODONCIH

»Pozavamo vas na borovo gostüvanje, na šteron ta se zdavala Borovnjak Semenکو in Smolenkar Šküfka. Cella ceremonija de se začnola 27. 02. 2011 ob 8. vöri pred vaško-gasilskim domom v Bodoncay /.../« so vabili PGD Bodonci, ŠD Bodonci in DKŽ Klas Bodonci – letošnji prireditelji in organizatorji pustne prireditve. Da gre za »pustno poroko«, v kateri se nekdanje šege poročnega in pustnega časa prepletajo s humorjem, kažeta že imeni ženina in neveste: Borovnjak Semenکو (izpeljanka besed bor in seme) in Smolenkar Šküfka (izpeljanka besed smola in storž); domiselne in premišljene besedne zveze v izbranih lastnih imenih mladoženca in sneje se navezujejo na gozd, v katerem poteka glavni del prireditve.

Če se v predpustnem času ali ženitvenih dneh ni nihče v vasi poročil, imajo vaščani v Prekmurju pravico do služjenja borovega gostüvanja. Splošno mnenje je, da se borova gostüvanja prirejajo zlasti v evangeličanskih vaseh na Goričkem, kjer je bilo malo mladine in zato malo porok. V katoliških vaseh se je borovim gostüvanjem duhovščina upirala z utemeljitvijo, da se preveč norčujejo iz verskih obredov. Ustalo se je mnenje, da je bilo prvo borovo gostüvanje v Prekmurju leta 1921 v Puconcih. Od tega leta do leta 2008 je bilo okrog 140 borovih gostüvanj; deset borovih gostüvanj je bilo samo leta 1955!

Na omenjeni prireditvi se prepletajo šege in navade prave poroke in pusta, gre za »pustno poroko«. Nastopajoči liki se delijo v dve glavni skupini: svatba in fašenki – obrtniki, ki imajo vlogo služjenja denarja na humoren način. Prireditev poteka ves dan po točno določenem redu: zbiranje nastopajočih, iskanje ženina nevesti, odhod v gozd po bor, nastopanje fašenk v gozdu, sekanje bora, vleka bora iz gozda, zdavanje – poroka in veselica. Podrti bor vlečejo mlada dekleta in fantje iz gozda do gasilskega doma, simbolni pomen vleke pa je javno sramotenje neporočene mladine, ki si ni uspela pravočasno najti zakonskega druga. Gre za poroko z borom – mladožencem, množično prireditev, pri

kateri sodeluje vsa vas in je hkrati »spektakularna oblika ljudske igre« s pripravljenimi narečnimi besedili in z natančno določenimi vlogami likov. Ker se v predpustnem času ni nihče poročil, imajo vaščani tako možnost zaslužiti denar za izboljšanje infrastrukture v vasi. Borovo gostüvanje sta volja in interes vaščanov. Med pripravami na borovo gostüvanje (neka mesec prej) se zbirajo ženske in iz barvanega krep papirja za okrasje likov in za potrebe dogajanja izdelujejo rože. Zbiranje prostovoljnih prispevkov za borovo gostüvanje po sosednjih vaseh se navadno začne mesec dni pred prireditvijo, in to ob sobotah in nedeljah. Glavni namen vabovcev je poleg zbiranja prostovoljnih prispevkov vabljenje na borovo gostüvanje. Oblikuje se več skupin s po pet do šest ljudi (ciganice, zvači, harmonikaš).

Borovo gostüvanje je prireditev (in šega). Danes so za izvedbo borovega gostüvanja pomembni: številčnost ljudi v posameznih vaseh, sodelovanje večine v vasi in organiziranost vaščanov. Čeprav izgublja na prvotnem pomenu, to je smešenju vseh neporočenih in s tem posledično vleki bora, je pomembno za ohranjanje dediščine, hkrati ji daje sodobno noto in je posebnost v slovenskem in širšem kulturnem prostoru. Ostajajo tri velike vrednote in posebnosti borovega gostüvanja: igrana, govorjena in brana besedila so v prekmurskem narečju; borovo gostüvanje je odločitev vaše skupnosti, ki ga tudi organizira; prireditev se odvija *in situ* – v vasi (v Prekmurju).

V Bodoncih so bila štiri borova gostüvanja: leta 1958, 1968, 1981 in 1989. Na letošnjem, petem po vrsti, je nastopalo okrog 187 likov, številka pa ne zajema vaščanov, ki pomagajo pri organizaciji pred prireditvijo, med in po njej; na prireditvi je tako sodelovalo okrog 250 vaščanov.

Na letošnjem borovem gostüvanju sem kot etnologinja sodelovala drugič. Naj poudarim, da so tako organizatorji kot nastopajoči ohranili svojo avtonomijo; zavestno sem se namreč trudila, da v prireditvi nisem posegala s »strokovnimi idejami«, ampak

* Jelka Pšajd, univ. dipl. soc. kult. in etnol. in kult. antrop., višja kustodinja, Pokrajinski muzej Murska Sobota. 9000 Murska Sobota, Trubarjev drevored 4, E-naslov: jelka.psjajd@guest.arnes.si

sem jih poskušala opozarjati na nepravilnosti tam, kjer je bilo to potrebno zaradi samega pomena borovega gostovanja. Svoje odločitve sem pojasnjevala z argumenti in razlago; če so se strinjali, so to sprejeli, če se niso, tega niso naredili in so argumentirano vztrajali pri svojih odločitvah. Konec koncev je ljudsko vendarle to, da prireditve izpeljejo domačini, ne »strokovnjaki«, mar ne? Sodelovanje je bilo korektno in poučno tudi zaradi moje stalne prisotnosti (predvsem na sestankih, srečevanjih z vaščani) in spremljanja poteka dogajanja; spoznavala sem, kje in zakaj prihaja do sprememb (npr. pri vnosu novih likov), kar je za raziskovalce (razvoja) borovega gostovanja zelo pomembno. In ko smo že pri likih borovega gostovanja: letošnja novost je bil lik ženske, oblečene v slovensko zastavo in z lipovim listom, na katerem je pisalo Borovo gostovanje Bodonci 2011, zraven pa Prvo

borovo gostovanje v Bodonci v samostojni Sloveniji; ki je predstavljala prav slednjo. Dokaz, da borovo gostovanje še kako živi na Goričkem in kako potrebne so ideje sodelujočih nosilcev žive dediščine! Prav tako je nastopala tudi Čičera banda (poleg preostalih starih likov, se ve), ki je sodelovala že na prvem borovem gostovanju v Bodoncih. Prireditve je komentiral povezovalac in obiskovalce sproti informiral o poteku in pomenu borovega gostovanja tako, da je vsakdo, ki ni vedel, kaj se dogaja, lahko sledil vsebini prireditve.

Prireditve je posebnost v slovenskem prostoru tudi zato, ker je ne pripravijo vsako leto. Zadnje borovo gostovanje je bilo v Prekmurju leta 2008.

Za vas je prireditve spremljala Jeličova Škufka – smrekov storž Jelka Pšajd.

CENTER DOMAČIH IN UMETNOSTNIH OBRTI SLOVENSKA BISTRICA

Center domačih in umetnostnih obrti Slovenska Bistrica (CDUO) je konec leta 2003 nastal pri Skladu za male projekte v okviru nacionalnega Programa Phare – čezmejno sodelovanje Slovenija–Avstrija 2000. Nosilka projekta je bila Območna obrtna zbornica Slovenska Bistrica, pobudo, strokovno izvedbo in trajnost projekta pa zagotavljajo članice in člani Kulturno-izobraževalnega društva keramikov in lončarjev Podravja »Majolika«. Partnerji v projektu so bili še Občina Slovenska Bistrica, Ministrstvo za kulturo in HTBL – Ortweinschule iz avstrijskega Gradca. V uspešno končanem projektu »KC – znanje za sodelovanje« smo uredili in opremili keramično delavnico, v čezmejnem sodelovanju s šolo HTBL – Ortweinschule pa usposobili mentorje za poučevanje izdelave keramike ter oblikovali izobraževalni program, v katerem smo med januarjem 2004 in marcem 2010 izvedli 17 vsebinsko različnih delavnic, ki jih je obiskalo že preko 800 udeleženk in udeležencev vseh starostnih skupin. Osrednja cilja našega dela in prizadevanja sta prenos znanj in ohranjanje lončarske dediščine. V tridesetnem začetnem tečaju lončarstva ali prostoročnega oblikovanja keramike udeleženci osvojijo teoretično in praktično »abecedo«, kar jim omogoča uspešno samostojno delo, lasten razvoj in dobro podlago za odkrivanje posebnih znanj in tehnik. Posebnosti našega dela so v proučevanju primerov, individualnem in skupinskem delu, izkustvenem učenju ter izdelavi keramičnih in lončarskih izdelkov. V seminarjih in delavnicah dekorativnih tehnik se udeleženci naučijo površinskih tehnik obdelave, postopkov pečenja ter rabe posebnih mas in glazur. Izvajamo tudi otroške delavnice in programe za šole ter slikarske tečaje. Tečaji so namenjeni vsem, ki želijo pridobiti osnovno in dodatno znanje o keramiki in lončarstvu ter vsem strokovnjakom, ki potrebujejo nova znanja.

Pomemben del promocije so razstave, ki jih pripravljamo v svojem galerijskem prostoru »Pristava«. Razstave pripravljamo ob koncu tečajev, na njih se s svojimi izdelki predstavljajo članice in člani društva, posebno mesto pa imajo otroške razstave in pri-

reditve. Naš redni gost je Bienale otroške keramike »Terra mystica«.

Z namenom ohranjanja kulturne dediščine v okviru programa »Iz babičine kuhinje in dedkove kleti« izdelujemo replike lončarskih izdelkov in replike keramičnih izdelkov, odkritih pri izkopavanjih na našem območju. Tak primer je »Bistriška čaša«, replika lončene pivske čaše iz 14. oz. 15. stoletja, ki je leta 2006/07 zmagala na natečaju za bistrski spominek. Vsi izdelki so uporabni, strokovno ocenjeni in imajo certifikat izdelka domače in umetnostne obrti, ki ga podeljuje OPZ Slovenije. Izdelke izdelujemo tudi po naročilu, prav tako obnavljamo in restavriramo stare keramične izdelke ali po predlogi izdelamo nove. Kmalu bomo odprli tudi spletno trgovino z izdelki za dom (z lučmi, vazami, s ploščicami po naročilu, ...), vrt (s ptičjimi valilnicami, krmilnicami, z napajalniki ...) in še s čim.

Center domačih in umetnostnih obrti Slovenska Bistrica je kot Regijski center za keramiko vključen v projekt »Rokodelski centri Slovenije«. Čeprav je projekt nujen in bi lahko znatno pripomogel k ohranjanju in razvoju rokodelske dediščine, je na žalost zastal; od februarja 2009 naj bi ga vodila OPZ Slovenije. Upamo, da bo v kratkem ponovno »zaživel«, saj je nujno povezovanje centrov in posameznikov, ki se trudimo ohranjati zgodovinski spomin in razviti tako nujna nova delovna mesta. Nova delovna mesta zahtevajo ureditev pravnoformalnega statusa z natančno dogovorjenim javno-zasebnim partnerstvom države, lokalnega okolja in izvajalcev.

Ohranjanje svoje lončarske in druge kulturne dediščine je v globalni družbi pomemben prepoznavni znak. Ob tem nastajajo nove možnosti izdelave naravi in človeku prijaznih izdelkov. Vizija CDUO je v ohranjanju in prenosu lončarskih znanj v slovenskem prostoru, njihovem povezovanju in ohranjanju lokalnih posebnosti. Ker bomo pri tem potrebovali pomoč strokovnjakov z vseh področij, jih iščemo in vabimo k sodelovanju.

Drugi pomembni vidik našega delovanja pa je povezovanje izde-

* Ljubica Zgonec Zorko, socialna delavka, vodja Centra DUO Slovenska Bistrica. 2310 Slovenska Bistrica, Grajska 11, E-naslov: ljubica.zorko@siol.net

Vrtec na ogledu razstave »Terra Mistica«.
Foto: Ljubica Zgonec Zorko, Slovenska Bistrica, september 2010

Delavnica »Mala plastika«.
Foto: Ljubica Zgonec Zorko, Slovenska Bistrica, 21. 5. 2011

lovalk in izdelovalcev izdelkov domače in umetnostne obrti na širšem regijskem in lokalnem območju, kjer s skupnim trženjem in marketingom nudimo celovito ponudbo in promocijo avtohtonih izdelkov in spominkov. S prikazom izdelave in z ohranjanjem znanj bogatimo turistično ponudbo in dvigujemo ekonomsko in socialno varnost ljudi.

Povezavo s širšim regijskim, meddržavnim in lokalnim območjem smo v našem dosedanje delu vzpostavljali s prikazom lončarstva in izdelkov na prireditvah tako doma kot v tujini. Septembra 2007 smo se udeležili Prvega mednarodnega »Topfermarkt« festivala v avstrijskem Gradcu, avgusta 2008 pa 4. Mednarodnega festivala lončarstva v nemškem Annabergu. Povezujemo se z

društvi keramikov in lončarjev v Sloveniji, Hrvaški in Avstriji. Želimo si povezav s stroko in z društvi iz drugih držav nekdanje Jugoslavije, saj so ob drugače zasnovanem šolskem programu med vodilnimi državami v sodobni keramiki, področju, ki ga je treba uveljaviti tudi v Sloveniji.

Za ohranitev svoje kulturne dediščine in razvoj nekaterih tradicionalnih znanj potrebujemo znanje, in sicer tako stara znanja kot novo tehnologijo in sodobne izraze. Zato je na vseh izobraževalnih stopnjah nujna vzpostavitev izobraževalnih programov iz keramike, lončarstva in starih obrti, kar bi omogočilo mladim odkriti lepoto ustvarjanja z rokami in ugotoviti, da je od dela svojih rok mogoče tudi solidno živeti.

JAVNI ZAVOD ROKODELSKI CENTER RIBNICA – ZAVOD ZA ROKODELSTVO, MUZEJSKO IN GALERIJSKO DEJAVNOST

Javni zavod Rokodelski center Ribnica združuje rokodelstvo, muzej in galerijo. Z odlokom je bil ustanovljen 23. julija 2010, do marca 2011 je rokodelsko dejavnost izvajala Območna obrtno-podjetniška zbornica Ribnica, zaposleni v muzeju in galeriji pa so iz Knjižnice Miklova hiša prešli v Rokodelski center aprila 2011.

Poslanstvo zavoda: trajna skrb za ohranjanje in razvoj kulturne dediščine ter povezovanje s sodobnim ustvarjanjem, zbiranje, varovanje, dokumentiranje in preučevanje kulturne dediščine za prenos informacij javnosti o njenem pomenu nekdanj, danes in v prihodnosti, povezovanje kulturnih dejavnosti s turizmom in drugimi gospodarskimi panogami, izobraževanje in populariziranje domače in umetnostne obrti in sodobne likovne ustvarjalnosti.

Trudimo se, da se vsaka enota na svojem področju razvija čim bolj samostojno, med seboj se povezujemo in sodelujemo povsod, kjer je to smiselno in dobro za skupno promocijo in nasto-

panje. Največ povezovalnih nalog in nalog promocije zavoda izvaja trgovina, ki je izšla iz Muzejske trgovine Ribnica, sedaj pa vključuje še prodajne izdelke rokodelstva in izdelke likovne šole.

Vse dejavnosti imajo svojo zgodovino in lastno identiteto. Muzej letos praznuje 50 let od postavitve prve zbirke. Pred 50. leti se je imenoval Etnografski muzej suhe robe in lončarstva, leta 1990 je bil kot Muzej Miklova hiša formalno priključen JZ Miklova hiša, do leta 2011 pa je bil del Knjižnice Miklova hiša. S formalno priključitvijo novemu zavodu Rokodelski center Ribnica zopet uveljavlja prvotno ime Muzej Ribnica.

Tudi Galerija Miklova hiša je izšla iz likovnih kolonij v 80. letih 20. stoletja in je bila od leta 1990 del JZ Miklova hiša. Galerija Miklova hiša je uveljavljena blagovna znamka, ohranja svoje ime in je enota novoustanovljenega zavoda. V prostorih Miklove hiše ohranja razstavne prostore, v Rokodelskem centru pa izvaja

* Polona Rigler Grm, univ. dipl. geogr., etnol. in kult. antropol., direktorica, JZ Rokodelski center Ribnica. 1310 Ribnica, Cesta na Ugar 6, E-naslov: polona.rigler@guest.arnes.si

Rokodelski center Ribnica.
Foto: Tina Zajc, Ribnica, april 2011

Tečaj podnarstva.
Foto: Zdenka Lušin, Ribnica, november 2010

likovno šolo, imenovano LICE.

Idejo Rokodelskih centrov po Sloveniji je zapisal in vzpostavil dr. Janez Bogataj. Naloge Regionalnega rokodelskega centra Ribnica so ohranjati dediščino domače obrti suhe robe in lončarstva ter vzgoja rokodelcev, ki bodo z dodano vrednostjo sodobnega oblikovanja nadgradili tradicionalno suhorobarstvo in lončarstvo.

Domača obrt suha roba in lončarstvo imata že več kot 500-letno tradicijo, vprašanje pa je, koliko časa se bosta na tak način še ohranila. Znanje izdelovanja se prenaša iz roda v rod brez posebnih šolskih znanj, le iz ljubezni in navezanosti na delo iz otroških let. Ta znanja bomo ohranili le z načrtnimi in sistematičnimi pedagoškimi prijemi. Pripravljamo različne delavnice iz vseh suhorobarskih panog (podnarstva, rešetarstva, obodarstva, pletarstva, ročnega mizarstva, strugarstva, zobotrebčarstva, žličarstva, posodarstva, orodjarstva in spominkarstva), izvajamo tehniške dneve za osnovne šole ter projektne dneve za srednje šole. Za prenos znanj naslednjim generacijam je potrebno mnogo več kot nekajurno usposabljanje, zato bomo suhorobarsko šolo začeli izvajati ciklično. Izobraževanje bo potekalo celo šolsko leto, slušatelji pa se bodo naučili vseh postopkov izdelovanja, od ročnega do strojnega ter izdelovanja različnih izdelkov posamezne panoge in izdelkov iz različnih vrst lesa. Posebna naloga je vzgojiti mlade rokodelce, ki bodo v tradicionalni tehnološki proces vključili tudi sodobno oblikovanje. Temeljno sporočilo rokodelstva je ustvarjanje, ki ga današnji človek za kvalitetno preživljanje časa še kako potrebuje. Les in glina človeka umirjata, sproščata in mu z možnostjo preoblikovanja dajeta potrditev ter vzbuja željo po ponovnem ustvarjanju.

Ključni projekti zavoda v letu 2011 so:

- Troštovo leto z nosilcema projekta muzejem in galerijo. Projekt je zastavljen interdisciplinarno, združuje različna krajevna združenja ter sodeluje s Pokrajinskim muzejem Kočevje in z Mestnim muzejem Idrija. Janko Trošt je bil širok človek, ki je v Ribnici in na Idrijskem pustil pečat v šolstvu, kulturi, likovnosti in turizmu.
- 50 let prve postavitve zbirke suhe robe in lončarstva.
- Ponovna oživitev muzejskega društva.
- Razstave Galerije Miklova hiša: Nataša Gašperac, Jože Centa, Izbor iz 2.m – Ana Sluga, diplomanti ALUO, mladi likovni ustvarjalci na prehodu v samostojno likovno ustvarjalnost, zasebne regijske likovne zbirke, fotografija na Slovenskem, prerež stanja – Meta Krese, iz likovne zbirke Riko.
- Likovna šola.
- Pletarska šola.
- Počitnice v Rokodelskem centru.
- Postavitev spletne trgovine.

Zavedanje lastnih korenin, ohranjanje, predstavljanje, interpretacija dediščine in sodobne likovne umetnosti, ustvarjanje v likovni umetnosti in rokodelstvu so za današnjo družbo prav gotovo vrednota in potreba. Ali bomo tem nalogam kos, je odvisno od naših vsebinskih usmeritev, strokovne usposobljenosti, sposobnosti sodelovanja z rokodelci, obiskovalci, s slušatelji, stroko, z ustanoviteljico, ministrstvom za kulturo in od tržnih in promocijskih sposobnosti.

Učna delavnica – tkanje zapestnice na tkalskem glavniku.
Foto: arhiv ZKTR Rogatec, Rogatec, 26. 7. 2008

Popoldanska delavnica izdelave ljudskih glasbil.
Foto: arhiv ZKTR Rogatec, Rogatec, 26. 7. 2008

OKUSIMO DEDIŠČINO – BRONASTI SEJALEC 2010: PROGRAM DOŽIVLJAJSKO-UČNIH DELAVNIC IN ETNOGRAFSKIH PRIKAZOV V MUZEJU NA PROSTEM ROGATEC

Zavod za kulturo, turizem in razvoj Rogatec upravlja Muzej na prostem Rogatec, kulturni spomenik v državni lasti in spomenik državnega pomena, ki je bil leta 1997 nominiran za Evropski muzej leta. Zavod je leta 2006 prevzel v upravljanje tudi drugi pomembni kulturni spomenik v kraju, renesančno-baročni dvorec Strmol, ki je v lasti Občine Rogatec.

Ugotovili smo, da vzdrževanje obnovljene dediščine še zdaleč ni dovolj, da bi jo tudi dejansko ohranili: za njeno dolgoročno preživetje – tako v socialnem oz. kulturnem kot ekonomskem smislu – dediščina nujno potrebuje interpretacijo in predvsem zadovoljne obiskovalce. Ugotovili smo, da večina obiskovalcev nima dovolj predznanja in sami brez razlage ne znajo »brati dediščine« oz. zgodb, ki jih pripovedujejo posamezni arhitekturni elementi in muzejski predmeti. Iz muzeja odhajajo nezadovoljni, eni ravnodušni, ker niso nič posebnega doživeli, drugi celo malce osramočeni, ker niso »ničesar razumeli«.

Vsaka dediščina skriva v sebi zanimive zgodbe o svojem lastnem nastanku in življenju. V rogaškem muzeju na prostem jih pripovedujejo slemenjak pod slamnato streho in ilovnata tla v Šmitovi hiši, brajde in štalunci, rante v kozolcu in vsaka posamezna kljuka ročno tesanega žleba pod kapom. Še bolj žive in neposredne so zgodbe samih graditeljev ljudskega stavbarstva, njihove življenjske navade in kulturno izročilo. Če si to priznamo ali ne, jih namreč ljudje še vedno nosimo v sebi, potlačene ali prekrite z novodobnimi »miti« v našem kolektivnem nezavednem.

Če jih obiskovalcu ponudimo tako, da jih sam podoživi, hkrati podoživlja že pozabljen spoznanja ali pridobiva nova – spoznanja o sebi, družbi in okolju, v katerem živi. Skozi ta proces bo v njegovem nezavednem tudi odnos do predstavljenе dediščine dobil pozitiven predznak. V muzej se bo vračal le, če bo to postala njegova potreba. In današnji človek potrebuje inter/akcijo,

a(tr)akcijo!

Marsikdo bi nam hitro odvrnil, češ, zakaj pa v dvorcu ne uredite igralnice in v muzeju zabavišnega parka!? No, naša dolgoročna razvojna vizija ima drugačne cilje. Na našem območju so številni predeli neokrnjene narave, kulturne in naravne dediščine na Donački gori, Boču, zaščiteni območja Kozjanskega parka in dve naravni zdravilišči, Rogaška Slatina in Terme Olimia v Podčetrtku. To so naše primerjalne prednosti. To so tudi vrednote nekdanjega podeželskega človeka, ki je bil življenjsko odvisen od narave. In tu smo poiskali zgodbe, ki so dandanes še kako aktualne in jih današnji človek še vedno potrebuje. Narekujejo nam razvoj kulturnega in t. i. zelenega turizma. Naši dolgoročni cilji so ohranjanje kulturne krajine in trajnostni razvoj celotnega območja Obsotelja in Kozjanskega.

Pravzaprav smo imeli srečo, da smo prevzeli v upravljanje že postavljeno, znanstveno zasnovano muzejsko razstavo. Tako smo se lahko posvetili izključno interpretaciji. Poiskali smo in še iščemo strokovne podlage s področja etnologije in kulturne antropologije, zgodovine, in to tako v literaturi, arhivih in s terenskimi raziskavami. Zgodbe dediščine – rokodelstvo, šege, navade – so rdeča nit in osnovni »material«, s katerim »polnimo« štiri samostojne programske oblike in oblikujemo osnovne okvirje za igranje vlog:

1. Etnografska demonstracija: obiskovalec – demonstrator (rokodelci in posamezniki s specialnimi znanji, npr. čebelar, zeliščar ...);
2. Učna delavnica: obiskovalec – mentor (zainteresirani posamezniki iz lokalnega in širšega okolja kot mentorji in kot učenci oz. potencialni nosilci preostalih vlog v prihodnosti);
3. Doživljajska delavnica (20 min.): obiskovalec kot »igralec vlog« – mentor kot animator;

* Irena Roškar, predm. učiteljica nemškega in francoskega jezika s književnostjo, koordinatorka kulturnega programa, Zavod za kulturo, turizem in razvoj Rogatec. 3252 Rogatec, Ptujška cesta 23, E-naslov: irena.roskar@siol.net

4. Interpretacija dediščine poteka ob minimalni verbalni razlagi: obiskovalec sam zgodbo odkriva z vsemi čutili, doživlja svojo lastno izkušnjo dediščine skladno s svojimi lastnimi željami, potrebami in pričakovanji.

5. Proizvodna dejavnost in prodaja v muzejski trgovini.

Opisani metodično-organizacijski model omogoča dodajanje poljubnega števila novih zgodb dediščine oz. programskih vsebin. Povezali smo jih v celovit kulturno-turistični program Okusimo dediščino:

1. Program doživljajskih delavnic:

- Obiskovalci zaporedoma 3 x 20 min. obiskujejo tri izbrane delavnice in po navodilih mentorja izvajajo naslednje dejavnosti: pečejo kruh, pletejo zapestnice iz ličja ali podstavke iz šibja, izdelujejo ljudska glasbila ali rože iz papirja, hodijo na hoduljah, obiskujejo plesno, kamnoseško (izdelava pripone ali talismana), čebelarstvo (izdelava sveče iz valjanega čebeljega voska) ali zeliščarsko delavnico, obiščejo kovača, z žigi iz krompirja izdelujejo voščilnice, iz starega papirja darilne vrečke, udeležijo se lutkarske klepetalnice (igranje vlog z lutkami) ... V večini delavnic udeleženec oblikuje svoj lasten izdelek.

- Za posamične obiskovalce sta ob četrtkih in sobotah redno na programu najmanj dve delavnici, za skupine jih izvajamo po naročilu.

2. Program ogleda muzeja na prostem z etnografskimi prikazi domačih obrti, šeg in navad in možnost neposredne komunikacije z rokodelci (za skupine po naročilu, za posamične obiskovalce redno ob četrtkih in sobotah).

3. Učne delavnice domačih obrti: ročno tkanje, kamnoseštvo, pletarstvo iz šibja, ličja in rogoze, oblikovanje tekstilij/šivilstvo (za skupine po dogovoru, za lokalno prebivalstvo, mladino in odrasle, redni tečaji v zimskem in poletnem času).

4. Proizvodno-obrtna dejavnost in prodaja v okviru nastajajočega Centra DUO Rogatec s specializiranimi delavnicami domače in umetnostne obrti v Muzeju na prostem in na dvorcu Strmol.

Na dvorcu Strmol je opremljena stalna tkalska delavnica. V okviru lastne proizvodnje na podlagi kulturnega izročila izdelujemo izdelke in jih registriramo pri Obrtni zbornici Slovenije: leseno peresnico, pastirsko piščal, nunalco, ročno tkano zapestnico, punčko v rogaški praznični kmečki obleki. Pri razvoju in registraciji novih izdelkov svetujemo in pomagamo lokalnim rokodelcem.

Tako zasnovani kulturno-turistični program ima številne predvidene prednosti, sproža pa tudi dodatne sinergične učinke:

1. Osnovni metodično-organizacijski model omogoča fleksibilno ponudbo atraktivnih kulturno-turističnih programov, prilagojenih potrebam in željam obiskovalcev in kratek odzivni čas v odnosu do naročnika/organizatorja obiska muzeja.

2. Kakovost izvedbe zagotavljajo ciljno usposobljeni mentorji/demonstratorji/vodiči kot izvajalci programov. Kot edini muzej na prostem v Sloveniji s stalno tovrstno ponudbo doživljajskih programov za skupine in posamične obiskovalce smo privlačni za medije.

3. Kot enakovrednega partnerja so nas kolegi iz Škofje Loke, Slovenj Gradca in Celovca povabili k sodelovanju v čezmejnem dvoletnem projektu DUO Kunsthandwerk – Rokodelska dediščina včeraj, danes in jutri v okviru Operativnega programa čezmejnega sodelovanja Slovenija–Avstrija 2007–2013.

4. Prednosti in inovativnost programa Okusimo dediščino so razpoznali sodelavci Slovenske turistične organizacije, ki so programu podelili priznanje bronasti Sejalec 2010.

Slovenska turistična organizacija podeljuje priznanja Sejalec za ustvarjalne in inovativne dosežke v turizmu, ki prispevajo k večji prepoznavnosti turistične ponudbe Slovenije. Zavod za kulturo, turizem in razvoj Rogatec je prejel priznanje bronasti Sejalec 2010 z naslednjo obrazložitvijo:

Poiskati zgodbe, obuditi tradicijo, zasnovati vsebino, obliko delavnic, usposobiti in aktivirati lokalno prebivalstvo, se s fleksibilno ponudbo prilagajati tako vsebinskim kot organizacijskim zahtevam skupin in posameznikov – vse to so v Rogatcu dosegli z izjemno energijo in zanosom zaposlenih. Program Okusimo dediščino zajema ponudbo doživljajskih delavnic, ki se dogajajo v Muzeju na prostem Rogatec. Delavnice vodi lokalno prebivalstvo, ki se za te potrebe tudi prešola. Glavne prednosti ponudnika storitev, ki jih je komisija prepoznala in jih nagraduje z bronastim Sejalcem, so profesionalnost pri prenašanju kulturnega izročila, prilagodljivost, pestrost in dovršenost vsebin, način izvedbe, redni odpiralni čas, avtentičnost okolja in dejstvo, da zaposleni obiskovalcem prenašajo dediščino, ki jo tudi sami aktivno živijo.

V okviru prijave na razpis Sejalec smo se morali prebijati skozi različna »sita« in program oktobra 2010 predstaviti komisiji, ki je obiskala Rogatec. Že sproti smo ugotavljali, da je ta proces za nas tudi koristen. Poleg prednosti so posamezni izvajalci programskih vsebin ozaveštili tudi nekatere slabosti, vsi skupaj pa smo odkrivali nove možnosti za nadgradnjo in izboljšavo programa.

Organizacijski model in metodologija programa Okusimo dediščino pravzaprav temeljita na posredovanju zgodb in igranju posameznih vlog v njih. Vendar tega igranja vlog ne razvijamo le kot enkratnega dogodka oz. spektakla kot npr. pri metodi LARP (Live action role-playing). Program Okusimo dediščino s svojo celovitostjo zasleduje tudi dolgoročne družbenorazvojne cilje, kot so ohranjanje kulturne in naravne dediščine in trajnostni razvoj lokalnega okolja z oblikovanjem novih delovnih mest, izdelkov in storitev.

Govor dr. Aleksandre Brezovec, dekanje UP FTŠ Turistice.
Foto: Zdenka Grlica, Portorož, oktober 2010

Predstavitev razvoja turizma v Zasavju.
Foto: Zdenka Grlica, Portorož, oktober 2010

MANAGEMENT, IZOBRAŽEVANJE IN TURIZEM: DRUŽBENA ODGOVORNOST ZA TRAJNOSTNI RAZVOJ

Druga znanstvena konferenca z mednarodno udeležbo
Portorož, 21.–22. oktober 2010

Turistica – Fakulteta za turistične študije in Fakulteta za management Koper sta že drugo leto zapored organizirali znanstveno konferenco z mednarodno udeležbo. Letošnja tematika je bila družbena odgovornost za trajnostni razvoj, referenti smo se v dveh dneh predstavili v kar 25 različnih sekcijah. Udeležil sem se naslednjih: Kmetijstvo in hortikultura za zeleni turizem; Trendi v turizmu; Management trajnostnega razvoja v turizmu in Strategije razvoja odgovornega turizma.

Na prvi sekciji Kmetijstvo in hortikultura za zeleni turizem so bili predstavljeni referati o podeželju, turizmu na podeželju, izobraževanju, kulinariki in drugem. Navdušili so prispevki o pomenu izobraževanja na podeželju, vsi smo se namreč strinjali, da so krajša izobraževanja v turizmu in tudi drugih panogah izjemnega pomena. Zanimivo je bilo slišati tudi mnenja in raziskave o ekološki prehrani, ki je v današnjem turizmu iz leta v leto pomembnejša, čeprav v Sloveniji še ni v zadostni meri vključena v turistično ponudbo. Spregovorili smo tudi o kadrih na podeželju, ki se, vsaj v turizmu, še vedno premalo zavedajo pomena vseživljenjskega učenja in tega, da turizem prinaša mnoge (tako pozitivne kot možne negativne) spremembe in da je nanje treba biti vedno pripravljen z ustreznimi rešitvami in novimi programi.

Sekcija Trendi v turizmu je postregla z zelo raznolikimi prispevki. Osebo me je najbolj navdušil referat o industrijskem turizmu v Evropi. Ponudil je nove poglede na turistični razvoj, ki lahko temelji tudi na industriji, ne zgolj na naravi, morju in peščenih plažah. Seveda se nismo izognili obravnavi blagovnih znamk in pomenu varnosti v turizmu, mobilnosti turističnih agencij, trendov v *wellnessu* in turizmu zdravega počutja, kongresne dejavnosti, pa še kaj se je našlo. Sklepna ugotovitev sekcije je, da je treba v turizmu slediti najnovejšim trendom, ponudbo stalno

nadgrajevati s kreativnimi in z inovativnimi idejami, drugače nas hitro povozijo časi.

Plenarnim predavanjem, na katerih so se predstavili Rado Bohinc, Lučka Kajfež Bogataj, Drago Lombar in Andraž Teršek, je sledila okrogla miza o univerzi za trajnostno prihodnost. Okroglo mizo je vodil Roberto Biloslavo, mnenja so soočili Igor Jurinčič (Turistica – Fakulteta za turistične študije), Branko Lobnikar (Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo Republike Slovenije), Tanja Mihalič (Ekonomsko fakulteta v Ljubljani) in Lidija Živčič (Društvo Focus). Po zanimivi diskusiji smo prvi dan končali z gala večerjo in zabavo s plesom.

Drugi dan sem na sekciji Management trajnostnega razvoja v turizmu predstavil svoj prispevek z naslovom »Vse teče v tri krasne: Razvoj turizma v Zasavju«. Kompleksen projekt s šestimi glavnimi projektnimi aktivnostmi prinaša mnoge novosti v slovenski turizem in predvsem v zasavsko regijo, ki je bila še do nedavnega turistično povsem nerazvita in nerazpoznavna. Na sekciji sta bila predstavljena tudi dva prispevka o *wellnessu* in zdravstvenih storitvah, ki sta vsak na svoj način osvetlila problematiko in prednosti slovenskega zdravstvenega turizma v prihodnosti. Dotaknili smo se tudi interpretacije naravne in kulturne dediščine v turizmu in primera dediščine v turizmu na podlagi »kulturne vasi« v Afriki v Zambiji. V trajnostnem turizmu je treba, poleg zavedanja o pomenu trajnostnega razvoja, poskrbeti tudi za ekonomsko upravičenost posameznih ekoloških projektov, saj drugače na terenu ni kvalitetnih rezultatov.

Kot zadnje sem se udeležil sekcije Strategije razvoja odgovornega turizma, na kateri smo se najprej seznanili s kombinacijo turizma, okolja in humanistike. Kot sem že omenil, je bil prvi prispevek namenjen prav kritični presoji ekologije in turizma ter

* Andrej Šumer, univ. dipl. etnol. in kult. antrop., svetovalec za razvoj turizma, Regionalni center za razvoj d. o. o. 1410 Zagorje ob Savi, Podvine 36, E-naslov: andrej.sumer@si.cx

poudarku, da eko-turizma brez ekonomske upravičenosti ne bo mogoče razvijati. Sledile so predstavitve razvojno-promocijske strategije smučarskega centra Rogla ter prispevka o potencialih turističnega razvoja območij Šmarne gore in Trbojskega jezera. Če strnem misli, lahko poudarim, da je turizem še vedno panoga prihodnosti, ki jo je sedanja gospodarska kriza sicer prizadela,

vendar turizem še vedno ponuja nove priložnosti. Trajnostni razvoj ima vsekakor velike perspektive, treba pa bo iskati in najti najustreznejše rešitve in kompromise med ekologijo in ekonomijo. Zgolj osveščanje in aktivistični pristopi namreč na terenu ne bodo omogočili dejanskih rezultatov!

ZNANJE IN POSLOVNI IZZIVI GLOBALIZACIJE V LETU 2010

Druga mednarodna znanstvena konferenca

Celje, Fakulteta za komercialne in poslovne vede, 18.–19. november 2010

Fakulteta za komercialne in poslovne vede je v Celju 18. in 19. novembra 2010 organizirala drugo mednarodno znanstveno konferenco z naslovom Znanje in poslovni izzivi globalizacije v letu 2010. Sekcije so bile razdeljene na naslednje sklope: Aktualni vidiki podjetništva in trženja; Izzivi na področju financ, računovodstva in bančnega sektorja; Sodobne rešitve v poslovnih informatiki in e-poslovanju; Trendi kakovosti v izobraževanju in management znanja; Turizem in izzivi trajnostnega razvoja.

Po pozdravnih nagovorih sta na plenarnem zasedanju sledili vabljeni predavaji prof. dr. Kirila Todorova z Univerze državne in svetovne ekonomije iz Bolgarije in prof. dr. Vladimirja Rajkovića s Fakultete za organizacijske vede iz Kranja. Kiril Todorov je predstavil podjetništvo v Bolgariji, medtem ko je Vladimir Rajković predstavil pomen e-tehnologij v sodobnem managementu.

Prvi dan sem se udeležil sekcije Trendi kakovosti v izobraževanju in management znanja s podnaslovom Izzivi izobraževanja v globalizaciji. Na sekciji sem se s prvim referatom o pomenu izobraževanj na regionalni ravni v turizmu na primeru regije Zasavje predstavil tudi sam. Predstavil sem nujnost specifičnih izobraževanj na regionalni ravni za področje turizma, saj je razvoj turizma v Zasavju povsem druga zgodba kot v Piranu, Ljubljani ali na Bledu. Da so v izobraževanju zelo pomembne tudi informacijske tehnologije, je pokazal prispevek o e-izobraževanju v Sloveniji, ki ima še veliko novih možnosti in priložnosti. Ker se današnja družba stara, je pomembno znanje o tem, kako vključevati starejše v poslovne sisteme in prenašanje znanja od starejših na mlajše – prispevek o tem je navdušil in odprl mnoge razmisleke in izzive zaposlovanja v prihodnosti. Dotaknili smo se tudi tematike zaposlovanja mladih, podjetništva v izobraževalnih institucijah in konferenc kot promocijskega orodja visokih in višjih šol.

Nato je sledila zanimiva ekskurzija v vas Olimje v občini Podčetrtek, kjer smo si ogledali nekatere njihove znamenitosti (samostanski kompleks, čokoladnico, Amon), na koncu pa večer končali s podelitvijo priznanj za najboljše prispevke na konferenci v restavraciji v sklopu Term Olimia.

Drugi dan sem se udeležil sekcije Turizem in izzivi trajnostnega razvoja: Dejavniki razvoja turističnih storitev. Na sekciji smo se

predstavili s štirimi prispevki, zato je bilo več časa za diskusijo. Prvi prispevek je obravnaval vključevanje naravne in kulturne dediščine v občino Dornava. Avtorica je opravila natančno analizo in raziskavo obstoječega stanja, identificirala ključne težave in podala rešitve vključevanja in revalorizacije kulturne dediščine za turistično ponudbo v občini Dornava. V svojem prispevku sem predstavil projekt »Vse teče v tri krasne« in sistem razvoja nove turistične destinacije Zasavje ter kako pristopiti k razvoju turizma na turistično nerazvitih destinacijah, še zlasti pa sem izpostavil možnost individualnega svetovanja v turizmu. Preostala referata sta obravnavala hotelske storitve in pomen kakovosti v turizmu. Če potegnem črto čez oba referata, je v hotelih izjemnega pomena funkcionalna kakovost, na podlagi katere zadovoljijo gosta in njegova pričakovanja. Pogosta težava v Sloveniji je, da se preveč osredotočamo na promocijo in prepoznavnost, pozabljamo pa na kakovost posameznih storitev. »Turistična« sekcija je postregla tudi s številnimi komentarji in diskusijo, ob koncu pa smo se vsi strinjali, da brez kvalitetnega kadra in kvalitetnih turističnih storitev uspeha na dolgi rok ne bo.

Sledila je okrogla miza, ki jo je vodil mag. Janez Sirše, na njej pa so sodelovali predstavniki iz gospodarstva in izobraževalnih institucij. Ob koncu konference smo se vsi udeleženci strinjali, da je bila konferenca kvalitetno izpeljana in da se zagotovo vidimo tudi prihodnje leto.

* Andrej Šumer, univ. dipl. etnol. in kult. antrop., svetovalec za razvoj turizma, Regionalni center za razvoj d. o. o. 1410 Zagorje ob Savi, Podvine 36, E-naslov: andrej.sumer@si.cx

Spremljajoča fotografska razstava.
Foto: Charles-Édouard de Suremain, Liège, 9. 3. 2011

Organizatorica Elodie Razy v pogovoru z udeleženci konference.
Foto: Charles-Édouard de Suremain, Liège, 10. 3. 2011

TOWARDS AN ANTHROPOLOGY OF CHILDHOOD AND CHILDREN: ETHNOGRAPHIC FIELDWORK DIVERSITY AND CONSTRUCTION OF A FIELD

Liège, Belgija 9.–11. marec 2011

Med 9. in 11. marcem 2011 je v Liègu v Belgiji potekala mednarodna konferenca Towards an Anthropology of Childhood and Children: Ethnographic Fieldwork Diversity and Construction of a Field, katere najmlajši udeleženec je bil star komaj dva meseca. V želji, da bi bila konferenca dostopna čim širšemu krogu študentov, raziskovalcev in profesorjev ter da bi tako spodbudili čim boljše komunikacijo in izmenjavo idej, so se organizatorji (Institut des sciences humaines et sociales, Université de Liège) odločili, da bo udeležba na konferenci za vse brezplačna. S podobnim namenom so na koncu konference oznanili tudi ustanovitev internetne revije z brezplačnim dostopom, posvečene antropologiji otrok in otroštva.

Koordinatorji konference Charles-Édouard de Suremain, Élodie Razy in Jeanne-Véronique Pache prihajajo iz Francije, Belgije in Švice. Konferenca je bila izrazito frankofonsko obarvana – predavanja so potekala v angleškem ali francoskem jeziku. Vendar pa je tako kot konferenca The doors of perception: Viewing anthropology through the eyes of children, ki sem jo septembra 2011 obiskala v Amsterdamu, poskušala preseči »zahodno« (evropsko in severnoameriško) prevlado s številnimi udeleženci iz Brazilije, Argentine, Peruja, Mehike, Indije, Centralnofriške Republike, Republike Južne Afrike, Etiopije in Japonske, ki so predstavili terenske raziskave iz domačega okolja. Pri tem pa je zanimivo, da je bila med 78 predavatelji le ena Poljakinja, kar odraža stanje v Vzhodni Evropi, kamor lahko umestimo tudi Slovenijo, ki z velikim zaostankom le počasi dohiteva v zadnjem času nadvse cvetočo poddisciplino antropologije otrok in otroštva.

Če začrtam še eno vzporednico z že omenjeno konferenco v Amsterdamu, smo lahko na njej spoznali velik aplikativni potencial tovrstnih raziskav predvsem v zdravstvu. Zanimivo pa je, da je

bila konferenca v Liègu zastavljena precej drugače. Usmerjena je bila bolj v kritični pregled obstoječih antropoloških raziskav o otrocih in otroštvu, v predstavitev različnih akademskih izhodišč ter v terensko delo. Udeležence so zanimala tudi vprašanja, ki jih etnografsko terensko delo z otroki postavlja etnografski praksi v antropologiji nasploh. Najpogostejše teme predstavitev so bila etična vprašanja pri raziskavah, metodološki pristopi, refleksivnost, različne rabe, pomeni in problematiziranje zmožnosti 'aktivnega delovanja' (*agency*) ter predstavljanja glasov in perspektiv otrok. Obe konferenci sta bili izrazito interdisciplinarno obarvani ter sta združili antropologe, sociologe, raziskovalce šolanja in izobraževanja, pedagoge, pediatre, zdravstvene delavce, lingviste, psihologe, psihoanalitike, muzikologe in geografe, ter dokazali, da je interdisciplinarni dialog mogoč in nadvse ploden.

V treh dneh so se različni sklopi posvečali lokalnim konstrukcijam otrok in otroštva, »teleženju«, igračam, igram in veččinam, religiji, politiki otroštva, otrokovemu razvoju, otrokom kot aktivnim akterjem, otrokom v vmesnih prostorih in sferah, zdravstveni negi otrok, varovanju otrok, otrokom v internetnih odnosih in otrokom migrantov oz. migrantskim otrokom. Lahko smo izbirali med predavanji o nosečnosti, rojstvu, praksah dojenja, socializaciji, enkulturaciji, izobraževanju, vajištvu, prenašanju znanja v tradicionalnih družbah, konceptih odrasčanja, igri, igračah in otroškem delu ter spolni delitvi pri igri. Spet druga predavanja so obravnavala glasbeno identiteto otrok, otroke, ki na različnih koncih sveta živijo na cesti, vzgojne prakse ter prevladujoče predstave o otrocih in otroštvu v določeni družbi. Poslušali smo lahko tudi o tem, kaj pomeni biti otrok v določenem časovnem, geografskem in družbenem kontekstu, o vlogi tehnologije v vsakodnevem življenju otrok, o prehranjevalnih

* Barbara Turk Niskač, mlada raziskovalka, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 1000 Ljubljana, Zavetiška 5, E-naslov: barbara.turkniskac@ff.uni-lj.si

navadah otrok, o izkušnjah migrantskih otrok in najstnikov, o izkušnjah otrok, okuženih z virusom HIV, ter o tem, kako srednješolci svoj moralni sistem ustvarjajo s seksualnostjo. Zanimivo je bilo poslušati o vlogi risbe in vizualnih metod v raziskavah z otroki ter o izsledkih raziskav o otrocih, ki so preživeli prometne nesreče, o interakcijah med medicinskimi sestrami in novorojenčki na intenzivni negi, o posvojitvenih praksah in še bi lahko naštevala.

Prvi dan v Liègeu je bil posvečen plenarnim predavanjem Alme Gottlieb (ZDA), Davida Lancya (ZDA), Clarice Cohn (Brazilija), Andree Szulc (Argentina) in Régine Sirota (Francija). Clarice Cohn in Andrea Szulc sta predstavili raziskave južnoameriških raziskovalcev iz antropologije otrok in otroštva, ki se pogosto osredotočajo na staroselce. Pri tem sta želeli opozoriti na prepad med južnoameriški in »tujimi« raziskovalci, ki raziskujejo v Južni Ameriki, ter pozvali k analitičnemu in teoretičnemu zblizovanju ter dialogu. Régine Sirota je skozi sociološki pogled predavala o vlogi otroka v družbenih vedah. Vprašala se je, komu otrok v vrtincu političnih, izobraževalnih, znanstvenih in drugih diskurzov pravzaprav pripada? Odgovor se je glasil, da prav gotovo ne pripada nobeni disciplini. Predavanje Alme Gottlieb je bilo obarvano z izrazito osebno refleksijo njene raziskave o zgodnjem otroštvu med Bengi na Slonokoščeni obali in sočasne izkušnje materinstva. David Lancy je predstavil zgodovino porajajoče se poddiscipline in tematike, s katerima se najpogosteje ukvarja – od inkulturacije, socializacije, kognicije, odraščanja, razvoja in igre do otrokove zmožnosti aktivnega delovanja, če omenim le nekatere. Lancy je pokazal, da od začetka 20. stoletja lahko sledimo številnim raziskavam in monografijam, ki bi jih lahko uvrstili v to poddisciplino. Po mnenju mnogih antropologija še vedno marginalizira otroke in otroštvo – Alma Gottlieb se na primer v svojem članku sprašuje, kam so odšli vsi dojenčki (2000), Lawrence Hirschfeld pa, zakaj antropologi ne marajo otrok (2003). Ob že opravljenih številnih raziskavah raziskovalci pogosto ne vedo eden za drugega. Šele z oblikovanjem

nove poddiscipline je mogoče povezati že obstoječe raziskave pod novim okriljem in jih postaviti v skupen kontekst ter jim priznati legitimnost. Če so zgodnja dela poudarjala družbeno in simbolno konstrukcijo otroštva ter obredov prehoda z diskurzi odraslih o otrocih, pa se v zadnjem času uveljavlja t. i. antropologija, osredotočena na otroka, ki jo zanimajo »kulture otrok« in njihova družbena vloga ter izhaja iz otroka kot »zmožnega aktivnega delovanja«. Sodobne raziskave otroka ne obravnavajo več kot »bodočega odraslega« in pasivnega prejemnika, temveč kot aktivnega in kreativnega posameznika. Pri tem antropologija otrok in otroštva vedno znova dokazuje, da prav nič v predstavah o otrocih in otroštvu, v razvoju otroka, njegovi kogniciji, socializaciji, razvoju govora, itd., ni univerzalnega, temveč da večina »univerzalnih« predstav izhaja iz predpostavk srednjega sloja »zahodnih« družb. Prav vloga otroka kot aktivnega soustvarjalca svojega okolja in življenja pa je bila deležna največje pozornosti in tudi kritik. Koncept *agency* je namreč prav lahko le še en imperativ in norma, ki ga vsiljujemo raziskovalci s svoje pozicije srednjega razreda – je etnocentričen in hegemoničen. Problematično je predvsem, če že na začetku raziskave izhajamo iz izhodišča, da vsi otroci delujejo aktivno. Pomembno pa je, da upoštevamo glasove otrok in, če se med raziskavo tako pokaže, tudi upoštevamo in priznamo njihovo aktivno vlogo. Otroci so lahko, prav tako kot odrasli, hkrati odvisni od strukture ter zmožni aktivnega delovanja. V nekaterih družbah in okoliščinah imajo otroci izredno majhno zmožnost aktivnega delovanja – nekateri otroci torej to zmožnost imajo in drugi ne. Poleg tega se je postavljalo tudi vprašanje, kaj pravzaprav pomeni zmožnost aktivnega delovanja s perspektive otrok in ne odraslih?

Udeležba na konferenci je bila vsekakor bogato poplačana s številnimi inspirativnimi predavanji in pogovori, s številnimi porajajočimi se vprašanji in odgovori – tako z lastne perspektive matere kot mlade raziskovalke in podiplomske študentke.

BOJANA ROGELJ ŠKAFAR: UPODOBLJENE SLEDI NARODNE IDENTITETE – Zbirka risanih zapisov učencev Otona Grebenca v Slovenskem etnografskem muzeju;

Založba ZRC, ZRC SAZU; 1. zvezek zbirke Ethnologica – Dissertationes, Ljubljana 2011; 174 strani

Jedro dolgoletne raziskave – in na njej utemeljene knjige – Bojane Rogelj Škafar, direktorice Slovenskega etnografskega muzeja, je zbirka risanih zapisov učencev Otona Grebenca, ki jih hrani ta ustanova. Ker gre za doktorsko nalogo (v knjižni obliki prirejeno za širšo strokovno javnost), se avtorica ne ukvarja zgolj s središčnim predmetom raziskave, torej z vsebino in s pomenom muzejske zbirke risanih zapisov, temveč jo postavlja v širši zgodovinski in kulturni okvir. V prvih treh poglavjih najprej sledi razvojni poti od etnije do narodne oziroma nacionalne identitete, osvetli s to identiteto povezano vlogo muzeja ter raziše pojma ljudske kulture in narodnega sloga v evropskem ter svetovnem merilu; šele nato se omenjenih tem loti na slovenski ravni in ob konkretnih primerih delovanja ljubiteljskih etnografov, praktikov narodnega sloga na Slovenskem, Alberta Franca Siča, Jožeta Karlovška in predvsem Otona Grebenca in njegovih učencev. Bojana Rogelj Škafar najprej sicer vzporeja tudi koncepcije in teoretske opredelitve zgodnejših stopenj etničnih skupnosti, kot

so jih zastavili različni avtorji, ker pa se osrednji predmet njene raziskave navezuje na obdobje med svetovnima vojnama, ko smo Slovenci že imeli atribute naroda, se v nadaljevanju v svojih razmišljanjih posveča »primerjavi različnih teorij o narodu, da bi na tej osnovi izostrila svoje razumevanje narodne identitete in govornice njenih simbolov«. Tukaj ugotavlja, da popolnega soglasja o definiciji naroda ni: za del avtorjev so »ključne razločevalne lastnosti narodov in nacij produkt moderne dobe«, drugi del pa meni, da so na »glavne razločevalne lastnosti narodov in nacij v moderni dobi odločilno vplivale predmoderne korenine nacij. Obojim je skupno, da so številni nacionalizmi 19. stoletja mobilizirali predhodna občutja kolektivne pripadnosti, ki so temeljila npr. na religiji ali jeziku«. Po avtoričinem mnenju razmerje med etnično (pred)osnovo za oblikovanje naroda in nacionalno identiteto najnazorneje povzema koncept zgodovinskega etnosimbolizma Anthonyja D. Smitha.

V nadaljevanju, ko obravnava zgodovino muzejev in muzealstva, Bojana Rogelj Škafar povzema različne opredelitve, od Louisa Althusserja, ki meni, da je muzej ideološki aparat države s funkcijo reproduciranja ideologije vladajočega razreda, do Flore Kaplan, ki piše, da so se muzeji v 19. stol. uveljavili kot družbene ustanove z izjemno vlogo pri ustvarjanju nacionalne samopodobe v značilnih zgodovinskih kontekstih, in drugih. Nato oriše še razvoj etnologije in etnografije kot samostojnih znanstvenih disciplin ter nastajanje etnografskih muzejev v drugi polovici 19. stol. Za ta čas, med drugim ugotavlja avtorica, je bilo v Evropi značilno odkrivanje t. i. ljudske kulture; muzeji so postali »pomembni varuhi predmetov – pričevalcev kmečkih kultur, za katere so se zanimali srednji razredi«, nacionalna skupnost pa je pravzaprav »simbolni konstrukt, ki se oblikuje v medsebojnih stikih in se s priznavanjem pripadnikov in s pomočjo reificirane kulture manifestira kot družbena realnost, ki je tako kompleksno simbolizirana, da prežema celotno bitje vseh pripadnikov«. Tretji razdelek osvetljuje razmerje med

ljudsko kulturo in narodnim slogom, ki ga avtorica vidi kot »koncept teorije nacionalizma in kot postvarjeno razmerje med etnično (pred)osnovo za oblikovanje naroda in simbolno podobo narodne identitete«. Sintagma narodni slog je sicer blizu kategorijam narodni/nacionalni značaj, narodni/nacionalni duh, narodna samobitnost, ipd. Te kategorije spremljajo narod/nacijo kot politični projekt, ki »si išče in najde domnevno substancialno oporo v nečem, kar naj bi na *naraven* način *družbeno* povezovalo velike skupine ljudi«.

Ljudska oz. kmečka kultura je vir, iz katerega se je napajal narodni slog. Bojana Rogelj Škafar ga vidi kot »skupek izbranih elementov kmečke materialne kulture, ki nastopajo v funkciji izražanja etnonarodne/nacionalne identitete« in bistveno opredeljuje motiviko v jedru raziskave obravnavane zbirke risanih zapisov v Etnografskem muzeju. Ljudstvo in ljudska kultura, še izpostavlja avtorica, sta sintagmi, ki ključno opredeljujeta razvoj etnologije v evropskem in slovenskem prostoru, različna pomena obeh pa sta bila v etnologiji in folkloristiki definirana v 60. letih minulega stoletja.

Meščanski sloj, predvsem izobraženstvo, je zlasti v drugi polovici 19. stol. v večjem delu Evrope začel »odkrivati« kmečko kulturo in jo upoštevati kot simbol narodne kulture; tovrstne manifestacije »samopodobe« so postale predvsem t. i. svetovne razstave v Londonu, Parizu, na Dunaju, tudi v ZDA. Pri nas je ta proces omogočila vključitev večine Slovencev v državno tvorbo, kraljevino SHS, v kateri so, čeprav so si že do leta 1918 izoblikovali narodno identiteto, dobili svojo univerzo in druge narodne/nacionalne ustanove. Ljudska kultura in iz nje izvedeni narodni slog, piše Bojana Rogelj Škafar, sta tako postala pomembna elementa pri oblikovanju narodne/nacionalne identitete. S tem so se začele estetizacija in narodovanje kmečke kulture in stereotipizacija vizualne simbolne govornice za potrebe oblikovanja razvidnosti teh identitet. Za razumevanje stereotipov, povezanih z nacionalno identiteto, opozarja avtorica, je nujno upoštevati zgodovinski kontekst, ki

* Iztok Ilich, publicist, prevajalec in urednik. 1000 Ljubljana, Trebinjska 11, E-naslov: iztok.ilich@amis.net

jih je oblikoval, tako kot kontekst problematiziranja koncepta »drugega«.

»Narodno zavest,« povzema Bojana Rogelj Škafar, »je bilo mogoče okrepiti le z izbranimi pojavi, ki so oblikovali in utrjevali narodni slog. Najpripravnejši in najnazornejši so bili izdelki ljudske obrti in umetnosti.« Stereotipizaciji kulturnih sestavin se niso izognili niti ustvarjalci zbirke risanih zapisov, ki se ji avtorica bolj približa v poglavju, kjer razmišlja o etničnih mitih. Ti so postali kot integrativna tvarina pomembna »sestavina za utemeljevanje narodnih/nacionalnih teženj v moderni dobi«.

V poglavjih Slovenci in narodna identiteta in Slovenski enografski muzej in narodna identiteta Bojana Rogelj Škafar še bolj zoži krog svojega raziskovanja nastanka zbirke risanih zapisov učencev Otona Grebenca. O podobi slovenske narodne identitete pravi, da je bila jasno opredeljena s konceptom historičnega etnosimbolizma, za muzejske zbirke iz različnih obdobj pa, da so opredmetena legitimacija načinov življenja in identitet naroda/nacije. V pregledu razvoja osrednje slovenske muzejske ustanove in pod njeno streho zlasti etnografske zbirke avtorica izpostavi vlogi Stanka Vurnika, v letih 1924–1932 prvega kustosa takrat že samostojnega etnografskega muzeja, ter njegovega naslednika Franca Kosa, ki je muzej vodil v letih 1937–1943. Za Vurnika, najbolj usposobljenega strokovnjaka v takratni muzejski etnologiji, kot ga imenuje, je bilo narodopisno blago v predmetnem fondu muzeja najboljši izraz narodovega bistva, muzej pa ogledalo slovenskega naroda in njegov ponos ter hkrati zadnje zatočišče izginjajoče kmečke kulture. Podobno je tudi Kos menil, da je poslanstvo etnografskega muzeja z zbirkami predmetov

dokazovati starodavnost naroda in njegovo enkratnost, »saj majhen narod ne more prikazati takih primerov visoke umetnosti, kot je to slučaj pri velikih, ... temveč more svojo samobitnost in svoje značilnosti prikazati le v izdelkih duha in roke, ki so nastali v narodu samem brez velikega ozira na tuje vplive ...«

Za take poglede v unitaristični Jugoslaviji ni bilo posluha, zato so bila tudi opozorila na prostorsko in denarno stisko muzeja v glavnem zaman. Je bilo pa takšno razpoloženje toliko bolj ugodno za nastop ljubiteljskih etnografov, praktikov in ustvarjalcev narodnega sloga na Slovenskem. Bojana Rogelj Škafar izpostavlja predvsem trojico, učitelja risanja in umetnoobrnega rezbarstva Alberta Siča, raziskovalca ornamentov, umetnostne obrti in stavbarstva Jožeta Karlovška ter Otona Grebenca, zbiralca etnografskih predmetov, avtorja mape vzorcev in ornamentov, namenjene oblikovalcem sodobnega pohištva, in pedagoga, ki je na Tehniški srednji šoli v Ljubljani spodbujal k risanju več generacij svojih dijakov. Te risbe avtorica imenuje risani zapisi – »nekaj med risanim dokumentom in likovnim delom«.

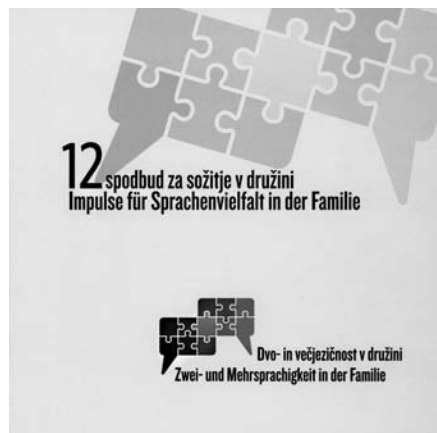
Zbirka 1.514 prostoročnih tehničnih risb in skic Grebenčevih učencev iz 20. in 30. let 20. stoletja, ki so po drugi vojni obogatile zbirke Etnografskega muzeja, je poleg koloriranih risb slikarjev Petra Žmitka in Maksima Gasparija ter poznejših terenskih risb in skic izjemno pomemben del fonda tovrstne evidentirane, a večidel še neovrednotene dokumentacije. Avtorica, ki se je prva sistematično lotila te zapuščine, zlasti z Grebencem povezanih map, opozarja, da sta njeni pripovednost in pričevalnost veliko pomembnejši od likovne vrednosti.

Po natančnejšem pregledu je iz tega srednješolskega risarskega praktikuma izločila 473 listov s študijami ornamentov in skicami, preostale risbe pa razdelila na več skupin glede na krajevni in časovni izvor upodobljenih predmetov, avtorja risbe in njeno datacijo ter uporabljeno merilo. Vizualna in vsebinska analiza sta pokazali, da je med gradivom z znanim izvorom največ risanih zapisov z Gorenjskega, najštevilčnejši so motivi stavbarstva, pri notranji opreми pa ornamentika stolov in skrinj. Povzetke ugotovitev analize spremlja 38 izbranih risb s potrebnimi komentarji, na koncu pa Bojana Rogelj Škafar, ki je sicer kritična do Grebenčeve mape s pohištvom, ugotavlja, da te risbe, še bolj pa motivika zbirke predmetov, ki jih zapustil muzeju, »izražajo mentorjeve poglede na pomen in vsebino narodnega sloga, kakršne je posređoval svojim učencem«.

Ingrid Slavec Gradišnik v izčrpni spremni besedi med drugim opozarja na ambiciozno razumevanjsko obzorje in izrazito problemsko zastavitve raziskave Bojane Rogelj Škafar in da obravnavana problematika še ni bila preučena v takšni performativni perspektivi. Večdisciplinarno zasnovana študija zato prinaša »uvid v družbeno razmerja in pomen na videz obrobni kulturnih dejstev, ki so soustvarjala slovensko narodno zavest in krepila narodno pripadnost«.

Povzetek na koncu knjige je preveden tudi v angleščino. Omenimo še, da delo Bojane Rogelj Škafar odpira novo knjižno zbirko Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Ethnologica – Dissertationes, z urednikoma Jurijem Fikfakom in Ingrid Slavec Gradišnik.

MARTINA PIKO-RUSTIA, ANTON ROSENZOPF-JANK, VLADIMIR WAKOUNIG IN PAVEL ZABLATNIK: Dvo- in večjezičnost v družini: 12 spodbud za sožitje v družini |
 Zwei- und Mehrsprachigkeit in der Familie: 12 Impulse für Sprachenvielfalt in der Familie;
 Mohorjeva založba, Celovec, Ljubljana, Dunaj 2011, 35 str.

Dvo- in večjezične družine so danes stvarnost, ki odpira nove možnosti in izzive. Ker tudi na Koroškem narašča število dvo- in večjezičnih družin, je leta 2008 v letu medkulturnega dialoga nastala pobuda »Dvo- in večjezičnost v družini«, ki je izvedla več tematskih diskusijskih večerov. Njen pobudnik je bil Anton Rosenzopf-Jank iz celovške župnije sv. Cirila in Metoda, ki se je odločila tej tematiki še zlasti posvetiti v Celovcu, kjer narašča število dvo- in večjezičnih družin. Kot referenta za teoretična vprašanja o dvojezičnosti v družini in družbi je uspelo pridobiti Vladimirja Wakouniga z Inštituta za pedagogiko in izobraževanje na Univerzi v Celovcu, v projekt sta se vključila še Katoliška akcija (Pavel Zablatnik, Milica Janežič) in Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik (Martina Piko-Rustia).

Cilji pobude so ozaveščenje o pojavu dvo- in večjezičnosti v družini, razmišljanje o možnih poteh, kako z dvo- in večjezičnostjo v družini ravnati danes, razvijanje spoštljivega načina razprave o pričujoči tematiki in izmenjava izkušenj.

Družina je tista institucija, v kateri razvijamo prvi odnos do jezikov in s tem do soljudi in sveta. Z družinsko vzgojo si oblikujemo svoj pogled na ljudi, družbo in jezike. Ljudje se radi pogovarjamo v jeziku/jezikih, ki nam je/so blizu in ga/jih obvladamo. Ravnanje z jeziki v dvo- in večjezični družbi je poseben izziv, ki od vsakogar

zahteva spoštljivo ravnanje z lastnim jezikom in jeziki drugih.

Dvo- in večjezične družine so doma in v javnosti soočene z najrazličnejšimi jezikovnimi situacijami. Živeti enakovrednost jezikov je zahteven cilj, ker v situacijah navadno prevladuje en jezik in ni lahko najti pravega ravnotežja med jeziki. Dosežemo ga lahko le z različnimi modeli pogovorov. Dialog v družinah in z okolico (s sorodstvom, sosedstvom, prijateljskim krogom, ...) je pomemben prvi pogoj za uskladitev posameznikovih različnih pričakovanj in drže. Pobuda »Dvo- in večjezičnost v družini / Zwei- und Mehrsprachigkeit in der Familie« je zato v letu 2008 v Celovcu pripravila štiri tematske večere, na katerih se je izrazila velika potreba po pogovorih med družinami, ki se znotraj ožjega in širšega družinskega kroga odločajo za enakovreden način ohranjanja dveh ali več jezikov (in kultur).

Uvodno dvojezično predavanje v prostorih Slovenske gimnazije je bilo posvečeno temi Sodobni izzivi za dvo- in večjezične družine. Druga prireditve je potekala pod geslom Ali sem v manjšini ali v večini?, na njej pa so pogovorne skupine razpravljale o občutenju privilegiranosti enega in zapostavljenosti drugega. Na tretjem večeru so udeleženci pogovorne skupine razpravljali o vprašanju Kaj pravijo sorodniki? in skušali osvetliti pričakovanja ter vplive bližnjih in daljnih sorodnikov. Nosilci projekta so v Celovcu pripravili tudi tematski večer na temo Rituali v dvo- in večjezičnih družinah, na katerem so govorili o navadah in stalnih dejavnostih, ki podpirajo medkulturno učenje in sožitje.

Zanimanje za projekt so izrazila tudi slovenska krajevna kulturna društva in druge ustanove po celi Koroški. V letu 2009 so nosilci projekta skupaj s krajevnimi organizatorji pripravili predavanja in pogovorne večere v Šentjakobu v Rožu, v Gorjah na Zilji in v Dobrli vasi. V Gorjah na Zilji so domačini izrazili željo, da se poseben večer posveti vprašanju ohranjanja narečja kot regionalne kulture. Ziljsko narečje

je še zlasti ogroženo, zato ga je treba (in tudi druga narečja na Koroškem) nanovo ovrednotiti in mu dati pri učenju slovenskega jezika mesto, ki mu pripada.

V letu 2010 so nosilci projekta v dvojezični brošuri z naslovom *12 spodbud za sožitje v družini / 12 Impulse für Sprachenvielfalt in der Familie* strnili na pogovornih večerih pridobljene izkušnje in razmišljanja. Brošura vabi k pogovoru; posamezne teme v njej naj bi dvo- in večjezične družine spodbudile, da v medsebojnih pogovorih poiščejo smernice za različne življenjske situacije. Odkritosrčni pogovori naj krepijo medsebojno razumevanje in družini omogočijo razviti vse svoje potenciale.

Vprašanja jezika in kulture se začnejo pojavljati v trenutku, ko se dva zaljubita in odločita za skupno življenje. Za mlado družino sta pomembna zlasti obdobje pričakovanja in rojstvo otroka. V tem času mlada družina, ki jo spremljajo bližnji in daljnji sorodniki, bližnji in daljnji prijatelji in znanci, začne razvijati svoj model družinskega življenja in družinske jezikovne kulture, ki vključuje v družini prisotne jezike in kulture. Pomembno je, da zna družina svoj jezikovni model v okolju, kjer živi, samozavestno predstaviti. Tudi izbira otrokovega imena je za mlade starše izziv; odločitev je namreč trajna. Odraščanje v dvo- in večjezičnem družinskem okolju ni »multikulturna romantika«, temveč vsakodnevni izziv, ki se obrestuje, če izzive sprejememo in se tako doma kot v družbi trudimo za enakovredno sožitje dveh ali več jezikov. S premišljenimi koraki ob prestopu iz družinskega kroga v dvo- in večjezične ustanove krepimo otrokovo jezikovno učenje. Ker mediji lahko pozitivno vplivajo na dvo- in večjezični razvoj otroka, je treba rabo knjig, televizije, DVD-jev, zgoščenk in novih medijev skrbno premisliti tudi glede na družinski jezikovni koncept in jezikovno vzgojo. Dvo- in večjezičnost v družini spodbujajo in utrjujejo tudi vsakdanji in praznični rituali. Dvo- in večjezične družine dobivajo še globlje odtiske z različnimi narečji, ki jih je prav tako treba umestiti

* Mag. Martina Piko-Rustia, univ. dipl. etnol., vodja Slovenskega narodopisnega inštituta Urban Jarnik, A-9020 Celovec, 10. Oktoberstr. 25, E-naslov: piko@ethno.at

v družinsko življenje in družinski vsakdan ožje in širše družine. Konfliktne situacije se navadno pojavijo, če je kdo v manjšini in drugi v večini, in je treba razmerje (pre) moči zavestno izravnati, zato je za reševanje konfliktov treba najti načine, ki privedejo do uspešne rešitve nesoglasij.

Tematska poglavja v brošuri obravnavajo omenjene življenjske situacije, s katerimi so družine vsakodnevno soočene in iščejo odgovore nanje. Brošura spodbuja mlade družine, da se pogovorijo o vseh omenjenih bistvenih življenjskih vprašanjih. Osnova za vsako reševanje problemov je (z)možnost za odkrit pogovor.

Nosilci pobude »Dvo- in večjezičnost v družini / Zwei- und Mehrsprachigkeit in der Familie« se hkrati tudi zavedajo, da je treba jeziku, ki v javnosti ni – ali pa je zelo slabo – prisoten, posvetiti posebno pozornost, če želimo, da se v družini enakovredno razvijata dva ali več jezikov in jih otroci tudi uporabljajo. Zato pobuda namenja posebno pozornost slovenščini kot družinskemu jeziku in slovenščini kot družbenemu jeziku, ki ga je treba krepiti na vseh ravneh in razvijati že od samega začetka – v najožjem družinskem krogu.

Skrb za jezik v družini nikakor ni le odgovornost dvo- in večjezičnih družin. Skrb za jezik v družinah je naloga vseh družin. Te se morajo jeziku v družinah skrbno posvetiti, da ga bomo lahko ohranili na vseh ravneh našega družbenega življenja – od narečnih krajevnih govorov do gledališke besede, od gospodarskega in znanstvenega jezika do literature, od osnovnega otroškega izražanja do sodobnega mladinskega jezika.

Na pobudo Janka Zerzerja se je v letu 2010 pri Krščanski kulturni zvezi oblikovala

nova pobuda »Slovenščina v družini/Familiensprache Slowenisch«, ki jo podpirajo kulturne, izobraževalne in znanstvene ustanove ter mediji. Glavni cilj pobude je ozaveščati družine, da slovenščino dosledno uporabljajo tako v družinskem krogu kot v javnosti. Pobuda tudi želi podpirati in ozaveščati ljudi, ki govorijo slovensko, naj cenijo to, kar znajo, ter jih spodbujati, da tega znanja ne obdržijo le zase, temveč ga prenašajo na naslednje generacije.

Treba se je zavedati, da človek vnese svoj jezik v družino kot kulturni kapital le tedaj, če ga goji, ohranja, razvija in predaja naslednjim rodovom.

Pogled v brošuro:

Vsakdanji in praznični rituali, str. 22–23:

»Starši in otroci potrebujejo več kakor le jed, pijačo, stanovanje in obleko. Potrebujejo čas, bližino, pozornost, zanesljivost, nežnost, zaupanje, zavetje in ljubezniv odnos. To omogočajo ritualizirane oblike skupnega življenja.

Ritualni so dejanja z močno simbolno vsebino. Religiozni ali svetni rituali so povezani z besedili, kretnjami in obredi (npr. bogoslužje, poroka, god in rojstni dan, sprejemi ...).

Že ob jutranjem pozdravu lahko pokažemo spoštljiv in enakopraven odnos do dvo- in večjezičnosti v družini. Tudi obredi pred jedjo in po jedi ali ob večerih, ko se zberemo ob prebiranju knjige, pogovorih, molitvi in zahvali za sklep dneva so ritualizirane oblike, ki poglobljajo sožitje v družini.

V družinskem vsakdanjiku podpira dnevno ponavljanje ritualiziranih oblik tudi jezikovno vzgojo. Poleg ustaljenih (tradicionalnih) oblik ritualov lahko na podlagi

spontanega izražanja razvijamo tudi nove oblike praznovanj, pogovorov, simbolnih dejanj ipd.

Praznično leto nam ponuja številne priložnosti za oblikovanje skupnih praznovanj, upoštevajoč jezikovne, kulturne in verske tradicije, ki so del družine. Ob pripravah na praznovanja naj bi vsakdo imel možnost, da vnese svoje izkušnje in predstave v oblikovanje skupnega praznika. Prazniki med letom so med drugim advent, Miklavž, božič, šapanje, pust, velika noč, žegnanja/sejmi, rojstni dnevi in godovi.

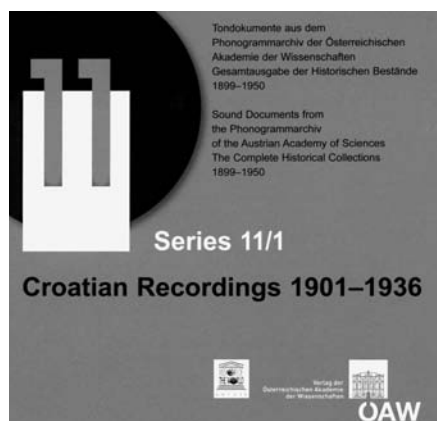
Ob življenjskih mejnikih (rojstvo, krst, prvo sveto obhajilo, birma, poroka, osebni jubileji, smrt) je običajno vključeno tudi širše sorodstvo in sosesčina. Ob njih pridejo posebej do veljave družinske jezikovne in kulturne tradicije. Življenjske mejnike je treba skrbno pripraviti, da jih lahko družina, sorodstvo in sosedje s spoštovanjem sprejmejo in doživljajo.

Vprašanja za pogovor:

- Kakšne šege in navade so bile v najinih družinah? Kako sva jih doživljala?
- Kako jih živiva v najini družini?
- Kako vključujeva jezike pri vsakdanjih in prazničnih ritualih?
- Kako obhajava praznike v najini družini in v družini najinih staršev? Kaj si želiva?
- Kako vključujeva posamezne člane družine v pripravljanje praznovanj?
- Kako doživljava vesele in žalostne trenutke življenja? Kdo naju spremlja?

GERDA LECHLEITNER IN NAILA CERIBAŠIĆ (UR.): Recordings 1901–1936;

Österreichische Akademie der Wissenschaften, Dunaj 2009

Pod krovnim naslovom *Tondokumente aus dem Phonogrammarchiv der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Gesamtausgabe der Historischen Bestände 1899–1950* že od leta 1999 izhajajo zgodovinski terenski zvočni dokumenti, ki so nastali v okviru različnih snemalnih projektov takratne avstro-ogrske države. Za marsikateri narod so to primeri najstarejših zvočnih dokumentov ljudske glasbe (tudi govora) oz. imajo zaradi redkosti takratnega zvočnega snemanja izjemno veliko vrednost.

V zbirki je do sedaj objavljenih že dvanajst serij, enajsta z naslovom *Croatian Recordings 1901–1936* objavlja (hrvaško in nehrvaško gradivo), ki je bilo posneto na ozemlju današnje Hrvaške in zunaj njega. Posnetki so vzeti iz manjših zbirk, in sicer od najstarejših iz leta 1901 do tistih, ki so nastali leta 1936. Na štirih zgoščenkah je 134 enot, večina teh pa združuje po dve ali celo tri pesemske enote skupaj. Gradivo je glasbeno (pevsko in instrumentalno) in govorjeno (pripovedi, molitve, prikaz govora po dialektoloških načelih ...). Zgoščenke spremlja obsežna knjižica, v kateri so zaradi raznorodnosti gradiva objavljeni komentarji raziskovalcev različnih področij, kot so etnomuzikologija, zgodovina, dialektologija, dokumentiranje in arhiviranje (Naila Ceribašić, Grozdana Marošević, Dario Marušić, Jakša Primorac, Gerda Lechleitner, Walter Breu, Radoslav Katičić, Franz Lechleitner, Mijo Lončarić, Gerhard NewkloWSky). Spremni komentarji postavljajo posamezne zvočne sklope v kontekst takratnega raziskovanja, glas-

bene prakse, govora ... Posebno vrednost imajo podatki, s katerimi so opremljeni posnetki, in sicer o avtorstvu pesmi, virih, kjer so bile te pesmi oz. njihove različice objavljene. Številnim posnetkom je zaradi slabe tehnične kakovosti težko slediti, zato so priložene transkripcije besedila v veliko pomoč, v nekaterih primerih pa so celo nujno vodilo za poslušanje.

Prvo zgoščenko uvedeta dve zbirki posnetkov Milana Rešetarja: v prvi so posnetki iz Hrvaške iz leta 1901, v drugi pa posnetki z Rešetarjevega terenskega raziskovanja med srbsko-hrvaško kolonijo v južnoitalijanski pokrajini Molise leta 1907 in so poseben dokument še ohranjenega moliško-hrvaškega jezika. Tem sledijo posnetek govora Iosifa Popovicija iz leta 1905 kot primer istro-romanščine ter posnetki italijanskih pesmi iz Istre Giuseppa Vidossija iz 1908. Primere, posnete zunaj ozemlja današnje Hrvaške – v hrvaških vaseh na južnem Moravskem – predstavlja zbirka posnetkov Františka Pospíšila, ki so nastali leta 1910, zgoščenko pa zaključuje posnetek Josipa Florschütza iz leta 1912.

Po obsegu zavzema osrednje mesto v objavi zvočna zbirka slavista Josipa Širokega; prvi posnetki v okviru *Zbirke južnoslovenske ljudske glasbe, 1913–1920* so nastali med letoma 1913 in 1914, pri čemer je Široki tako izvajalec (pevec, instrumentalist, pripovedovalec) kot tudi snemalec. Zbirka obsega hrvaške, slovenske, srbske, bolgarske, črnogorske ... pesmi z različnimi tematikami: ljubezenske, vinske, šaljive, plesne, patriotske pesmi. Lahko govorimo o takratnem »aktualnem« (urbanem, zborovskem, ruralnem) pesemskem repertoarju. Med himnami in patriotskimi pesmimi, kot so *Hej, Slovani*, *Na te mislim kada zora sviče* ..., je tudi *Naprej, zastava Slave* Davorina in Simona Jenka (CD 2: 1/2). Za nas so v omenjeni Širokovi zbirki zanimive pesmi iz razdelka *Slovenske pesmi s Kranjske*, in sicer *Po jezeru, bliz' Triglava* in *Jaz pa pojdem na Gorenjsko* (CD 2: 10/1–2), iz razdelka *Slovenske ljubezenske pesmi* pa: *Bom šel na planince*, *Bom šel na Štajersko*, *V nedelo rano stala bom* in *Kaj misliš, kaj rajtaš* (CD 2: 11/1–4). Gre sicer

samo za drobec slovenskih pesmi, gotovo pa jih je Široki izbral med popularnejšimi, kamor sodijo še danes. Drugi vidik, in sicer povezanost v obmejnih pokrajinah, ki se odraža v repertoarju in prenosu melodij, delov besedil, kitic ..., kažejo pesmi iz razdelkov *Hrvaške pesmi* in *Pesmi iz Hrvaškega Primorja, Kvarnerskih otokov in Dalmacije*. Tu prepoznamo pesmi *Kolko kapljic, tolko let* (CD 2: 7/1), *Nikaj na sveti lepšega ni nego gorica kada rodi iz Zagorja* (CD 2: 8/2), *Pijmo bračo vince* iz Podravine (CD 2: 8/4), *Vozila se po moru galija* (CD 2: 15/4), *Vrbniče nad morem* (CD 2: 16/1), *Cv'ječe je polje pokrilo* (CD 2: 17) in iz zbirke *Plesne melodije, izvedene na braču* (Srem, Bačka – Banat, Srbija) pa tudi melodijo *Fruške, jabuke, slive* (CD 2: 31/2). Med pesmimi so še številni primeri inštrumentalne glasbe (*frula*, *brač*), ki jih kot izvajalec predstavlja sam Široki.

Na tretji zgoščenki sledijo posnetki Josipa Širokega iz obdobja med letoma 1913 in 1918, najprej pesmi z območja Podravine, od katerih nam delujejo besedilno, melodično, ritmično asociativno *Ženio se sinčec Miškec* (CD 3: 2/1), *Šetala se gori, doli* (CD 3: 2/1), *Šetal sam se gore, dole* (CD 3: 3/3), *Siva maglo, ti ne padaj na me* (CD 3: 18/2). Poseben dokument so tudi posnetki inštrumentov (tudi tu je bil Široki sam izvajalec), kot so drumlica, pastirska piščal *šaltva*, violina in ustne harmonike, kjer prepoznamo melodijo *Igraj v kolo* (CD 3: 7/1). Sledi obširen razdelek posnetkov hrvaških patriotskih pesmi, ljubezenskih, lirskih pesmi in melodij, izvedenih na dvojnice iz leta 1914. Izvajalci na inštrumente, kot so *šaltva*, *lajfa* in *dude*, so ljudski godci, na cimbale pa je igral Široki sam. Čeprav je Široki sam izvajal te pesmi in inštrumentalne viže, pa kažejo posnetki ne le njegovo dobro poznavanje pesemskega repertoarja geografsko širokega območja, temveč tudi obvladanje izvajalskih tehnik in slogovnih značilnosti.

Četrta zgoščenka prinaša govorjeno gradivo; Josip Široki je tudi tu sam izvajalec narečja, in sicer narečja iz Virja v Podravini, kjer je bil rojen. Posnetki imajo vrednost predvsem za dialektologe/lingviste in opo-

* Dr. Urša Šivic, diplomirana muzikologinja, doktorica znanosti, znanstvena sodelavka, Glasbenonarodopisni inštitut ZRC SAZU. 1000 Ljubljana, Novi trg 2, E-naslov: ursa@zrc-sazu.si

zarjajo na izjemno mesto, ki ga imajo zaradi posebne akcentuacije kajkavska narečja v hrvaški Podravini v okviru slovanskih jezikov. Širokovi posnetki so razporejeni po sklopih (imena za živali, števila, oglašanje živali, dneve, glagoli ...). Temu sledi zbirka posnetkov slovenskega slavista, literarnega zgodovinarja in etnografa Matije Murka, ki jih je leta 1913 snemal med hercegovskimi

Hrvati (CD 4: 18–27). Posnetki Lea Hajeka predstavljajo del njegovega terenskega dela v vojaških garnizijah Avstro-Ogrske, kjer je leta 1916 med drugim posnel tudi petje hrvaških vojakov. Zgoščenko zaključujejo posnetki Hrvatov z Gradiščanskega (iz vasi Parndorf) iz leta 1936, ki kažejo na primere večglasja, a z razpoznavnimi vplivi zborovskega petja.

Predstavljene zgoščenke zbirke *Croatian Recordings 1901–1936* so pomemben zbir dokumentov hrvaške glasbe in govora. Ne glede na to, da se zdijo posamezne zbirke le drobci v predstavi glasbene dediščine, pa vseeno dajejo grob obris repertoarja, instrumentov, načina petja/igranja in ne nazadnje predstavo o takratnih področjih terenskega in raziskovalnega zanimanja.

ROK V. KLANČNIK: Krizni menedžment, upravljanje nevarnosti in krizno komuniciranje v turizmu; Gormice d. o. o., Ljubljana 2009, 143 str.

V drugi polovici leta 2008 je svet izvedel novico: »Pričenja se globalna ekonomska kriza«. Reakcije podjetij in prebivalcev so bile zelo različne: od množičnih odpušćanj, brezbriznosti do krize (»nam kriza ne pride do živega«), množičnega iskanja zaposlitve ne glede na stopnjo izobrazbe, strahu pred negotovo prihodnostjo do iskanja novih idej, rešitev in izzivov. A kriza, ki traja še danes in katere posledice bodo vidne še nekaj let, ni ne prva ne zadnja v zgodovini vzponov in padcev svetovnega gospodarstva.

Avtor knjige o kriznem menedžmentu v turizmu, Rok V. Klančnik,¹ prične uvodno

poglavje z znanimi citati o krizi, med drugim: »Prihodnji teden ne more biti nobene krize. Moj program je že poln« (Henry A. Kissinger), »Kar vemo o globalni finančni krizi je, da ne vemo kaj dosti« (Paul A. Samuelson), »Vsaka kriza ti da posebne moči« (William Moulton Marston) in mnogimi drugimi.

Sledi poglavje o posledicah 11. septembra 2001, ki jih sodobni sociologi imenujejo tudi »nova normalnost«, in o posledicah cunamijev,² ki so dan po božiču 2004 na območjih jugovzhodne Azije, Šrilanke, Indije, Maldivov in vzhodne obale Afrike zahtevali najmanj 230 tisoč žrtev. Seveda v Sloveniji največkrat pomislimo, da se nam kaj podobnega ne more zgoditi – res ne v tako velikem obsegu, a to nikakor ne pomeni, da je krizni management v Sloveniji nepotreben. Znana sta primera potresov na območju Posočja leta 2004 in gozdnih požarov na kraškem območju leta 2006.

V nadaljevanju so predstavljeni vplivi negativnih dogodkov in kriz na rast medna-

rodnega in svetovnega BDP.³ Zanimivo pri turizmu je, da se v primeru znižanja BDP ta v turizmu zniža še bolj, vendar se tudi v primeru zvišanja realnega BDP ta v turizmu zviša še mnogo bolj. Za zaposlene v turističnem sektorju je zelo dobrodošel naslednji podatek: »Mednarodni turizem se iz vsake krize izkoplje z nadpovprečno rastjo.« In v Sloveniji kriza v turizmu ni novost, saj je število turistov v Sloveniji (in državah nekdanje Jugoslavije) dramatično upadlo že leta 1991 ob razglasitvi neodvisnosti slovenske države.

In prišli smo do leta 2008, ko se je pričela svetovna gospodarska kriza. Pa je slednja dolgoročno res najhujša nevarnost turizmu? Bo ob koncu krize spet vse v najlepšem redu? Žal ne, saj so velika večja grožnja za turizem kot finančna kriza, ki se prej ali slej umiri, naravne katastrofe in klimatske spremembe.

Kako kriza v resnici sploh poteka? Podrobnejša členitev navadno pokaže pet stopenj: odkrivanje, preprečevanje/priprava, obvladovanje, okrevanje in učenje. Pri reševanju poti iz krize je nujno skupinsko (timsko) delo, podpora in sodelovanje različnih institucij, nosilci načrtovanja pa so tako podjetja, lokalna, regionalna kot tudi državna raven. Z drugimi besedami: samotni jezdeci v krizi težko preživijo!

Sedaj pa nas počasi že zanima: Kako upravljati z nevarnostmi kot delom kriznega menedžmenta? Najprej je treba vzpostaviti okvir oziroma kontekst, v katerem deluje turistično podjetje. Sledita določitev nevar-

setletji, svojo kariero je začel v Slovenski turistični organizaciji, med letoma 2002 in 2006 je bil direktor komuniciranja v Svetovni turistični organizaciji. Poleg naštetega je deloval tudi kot vodja kriznega komuniciranja, o kriznem vodenju je predaval po celem svetu, kot vodja organizacijskega odbora je na vsaki konferenci (Madrid, Bali, Aman, Riga, Bamako, Rosario) posvetil en delovni dan samo kriznemu vodenju in kriznemu komuniciranju. Od 1. 1. 2007 vodi Slovenski turistični urad za Benelux v Bruslju.

2 Cunami: Serija velikanskih valov, v mednarodnem okviru se najpogosteje uporablja beseda *tsunami*.

3 BDP: bruto družbeni proizvod.

1 Rok V. Klančnik se s turizmom ukvarja dve de-

nosti in analiza tveganj, pri čemer je treba nujno oceniti posledice na petih ravneh: nepomembne, majhne, občutne, obsežne in katastrofalne. Kasnejše zaostrovanje dogodkov lahko najlaže ponazorimo tako: tveganje – kriza – katastrofa. Ali bo ali ne bo prišlo do večje katastrofe, je največkrat odvisno od znanja ljudi – slogan »turizem smo ljudje« absolutno velja še danes, čeprav se nanj v mnogih primerih (načrtno?) pozablja.

Pa nadaljujmo s štirimi dobami kriznega vodenja: zmanjševanje, pripravljenost, odzivnost in obnova. Če povzamemo vse štiri dobe: v kolikor ustrezno predvidiš vse nevarnosti in tveganja, je pripravljenost na »težke čase« večja, zato je odzivnost na krizne čase učinkovitejša, obnova pa z najučinkovitejšimi rešitvami hitrejša. Se sliši preprosto, mar ne? Žal v mnogih primerih ni tako, saj se zatakne že pri zmanjševanju kriznega vodenja, kar pa je največkrat težava vodilnega menedžmenta in neznanja o kriznem ukrepanju.

In kako je globalna finančna kriza v letih od 2008 do danes vplivala na turizem? Predvsem so se spremenile potovalne navade ljudi: potovanja so krajša in bliže domu, število potovanj se povečuje, nekoliko

daljši je glavni dopust, najprej in najbolj pa se morajo spremenjenim razmeram prilagoditi letalske družbe in hoteli. Za olajšanje posledic globalne finančne krize je najučinkovitejši »remedial management«, ki ga v slovenski strokovni literaturi še ne poznamo – prevedemo ga lahko kot 'učinkovito premoščanje kriznih razmer'. Najkrajše: turistično gospodarstvo si v težkih časih lahko pomaga z notranjimi in zunanjimi odzivi. Potrebni so organizacijski, finančni in administrativni ukrepi v primeru notranjih in strateško komuniciranje v primeru zunanjih odzivov.

Ampak, zakaj bi govorili le o finančni krizi, ko pa so na dolgi rok veliko hujše posledice zdravstvenih nevarnosti! Avtor navaja posledice medijsko odmevnih boleznih norih krav, sarsa, ptičje in prašičje gripe, legionele in salmonele. Vse našete bolezni so na različne načine negativno vplivale na turizem: od upada povpraševanja po določenih kulinarčnih specialitetah, strahu pred obiskom krajev, kjer naj bi razsajala bolezen, do poostrenih razmer v hotelski industriji.

Avtor svoje bogato znanje o kriznem menedžmentu v turizmu ob koncu knjige podkrepi še z modelom kriznega komuni-

ciranja v turizmu. Slednji sestoji iz komuniciranja pred krizo, komuniciranja med krizo in komuniciranja po krizi. Vsemu temu je skupna hitra prilagodljivost na številne spremembe tako pri promociji, oglaševanju, skrbi za kakovost kot raziskavam in analizam, ki v kriznem času pridobijo na pomenu zaradi nujnega poznavanja trga in razmer.

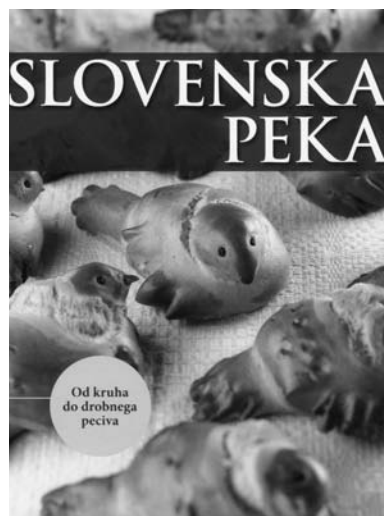
Knjiga Roka V. Klančnika je namenjena mnogim: raziskovalcem in preučevalcem turizma, managerjem turističnih destinacij, hotelirjem, gostincem, turističnim agencijam kot tudi načrtovalcem nacionalnega, regionalnega in lokalnega razvoja. Knjiga je pionirsko delo na področju kriznega komuniciranja v turizmu in mora stati na policah vseh tistih, ki se tako ali drugače ukvarjajo s turizmom. Turizem je obstajal pred krizo in bo obstajal tudi po njej. Če si lahko dovolim nekaj subjektivnega mnenja, bi ob koncu poudaril: »Preživeli bodo tisti, ki bodo zagotavljali kakovostno ponudbo, ki bo sledila trendom globalnega turizma – v toku evolucije preživijo le najmočnejši in enako bo tudi v tem primeru.«

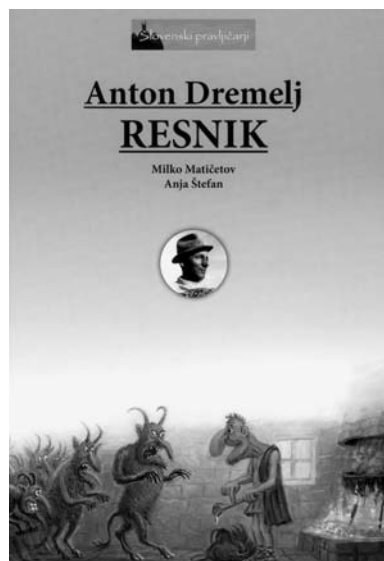
BOJAN KNIFIC (UR.): V besede in fotografije ujeti izrazi
 pripadnostnega kostumiranja; Agencija za razvoj turizma in podjetništva Kamnik
 in Javni sklad Republike Slovenije za kulturne dejavnosti, Ljubljana in Kamnik 2010; 124 str.

Zbornik, izdan ob 40-letnici Dnevo narodnih noš in oblačilne dediščine, sestavlja pet poglavij. Dr. Andreja Eržen piše o Kamniku in oblačilni dediščini preteklosti ter ugotavlja, da je to mesto z bogato etnološko dediščino pravo okolje za razvoj in spodbujanje skrbi za ohranjanje oblačilne dediščine in vsega z njo povezanega. Dr. Bojan Knific v prispevku »Šele v narodni noši se počutim, da sem res doma v svoji koži« razlaga, kako se je v pogovorih dokopal do vednosti o pripadnostnem kostumiranju Gorenjcev. Katarina Bergant v sestavku Zraste, vzcveti in širi svoje plodove odpira vpogled v preteklost in prihodnost Dnevo narodnih noš in oblačilne dediščine, Jana Paulin dodaja svoj pogled na koncept te prireditve, Ljuba Vrtovec Pribac pa na naslovno vprašanje Bi radi imeli »narodno nošo«? odgovarja z napotki, kakšna bi lahko bila »narodna noša« in kako si jo sešijete sami; priložena krojna pola je namenjena pomoči pri realizaciji načrta.

IRENA TRENC FRELIH (UR.): Slovenska peka;
 Mladinska knjiga, Ljubljana 2010; 176 str.

Priročnik *Slovenska peka* si zasluži pozornost tudi na tem mestu, saj je ob množici sorodnih prevedenih ali v naglici napaberkovanih izdaj domače delo s preizkušenimi domačimi recepti. Zbrala in povezala jih je Irena Trenc Frelih, njihove značilnosti pa je v izčrpnem uvodu opisal dr. Janez Bogataj. Ta prispevek tudi razmeroma razgledanemu uporabniku ne bo odveč, saj ne govori le o splošno znanih, morda le v odtenkih različnih vrstah kruha, pogač, zavitkov, štrukljev, kolačev, potic in peciva; celota ponuja z izvrstnim slikovnim gradivom opremljen sprehod med tradicionalnimi jedmi slovenskih pokrajin. Nekatere – ne le sladke dobrote – kot so belkin, langaš, ěrpica, levša, tikvenjača, šfojada, pajtičke, luštrakajca in tržaški bobki, so lahko že zaradi nenavadnih imen prijetno presenečenje na praznični in vsakdanji mizi.

MILKO MATIČETOV IN ANJA ŠTEFAN: Anton Dremelj Resnik;
 Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Ljubljana 2010; 323 str.

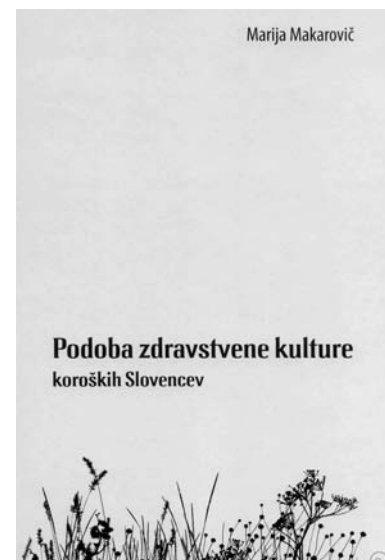
Nova knjižna zbirka Slovenski pravljicarji, ki si jo je s svojimi bogatimi izkušnjami in z izjemnim opusom zapisanega ustnega izročila zamislil akademik Milko Matičetov, predstavlja doslej malo znano ali sploh neznano bogastvo zapuščine ljudskih pravljicarjev – pripovedovalcev, prirejevalcev in tudi avtorjev – na Slovenskem. Prvi je prišel na vrsto Anton Dremelj - Resnik (1910–1961) iz Petrušne vasi pri Stični, ki ga Matičetov postavlja ob bok Rezijanki Valentinii Pielich. Za to priložnost je pred šestdesetimi leti posneta in zapisana besedila pripravila, transkribirala in v spremni študiji predstavila slovenistka in anglistka mag. Anja Štefan, tudi sama pesnica, pisateljica in pripovedovalka, ki nagovarja tako otroke kot odrasle. Del pravljice je predstavljen v dveh ali treh različicah, njihove značilnosti pa pojasnjujejo priloge v zadnjem delu knjige.

* Iztok Ilich, publicist, prevajalec in urednik. 1000 Ljubljana, Trebinjska 11, E-naslov: iztok.ilich@amis.net

MARIJA MAKAROVIČ: Podoba zdravstvene kulture koroških

Slovenec; Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik in Mohorjeva založba, Celovec 2008; 460 str.

Marija Makarovič se je v svojem izjemno raznovrstnem in obsežnem opusu tukaj vrnila na področje ljudskega zdravstva – zdravljenja z naravnimi in s čarovnimi močmi – s katerim se je prav na Koroškem sredi minulega stoletja srečala že kot študentka. Svoja raziskovanja v kmečkem okolju od Zilje do Podjune je na prelomu 20. st. nadaljevala in s še nekaterimi sestavinami ljudske zdravstvene kulture zaokrožila v pričujoči monografiji. V prvem delu piše o razmerju med ljudskim zdravilstvom in uradno medicino, ki je učinkovitejši pa tudi bolj agresiven način zdravljenja, v drugem pa o naravni in čarovni zaščiti pred boleznimi in nasvetih za tovrstno zdravljenje notranjih in zunanjih bolezni, poškodb in pikov, nalezljivih ter ženskih in otroških bolezni. Dve poglavji govorita še o boleznih odvisnosti ter duševnih stiskah in motnjah; avtorica opaža njihovo povezavo z neenakopravnim »manjšinskim položajem« koroških Slovencev. Tretji del, Zdravje in bolezen, osvetljuje različne vidike obeh stanj. Alternativno zdravilstvo, meni Makarovičeva, je zanimiva praksa, ki lahko postane spremna oblika zdravljenja, a le v okviru akademske medicine; vse zunaj stroke je mazaštvo in šušmarstvo.

MIRKO KUMER - ČRČEJ: Da bi posijalo sonce;

Mohorjeva založba Celovec in Narodopisni inštitut Urban Jarnik, Celovec 2011; 390 str.

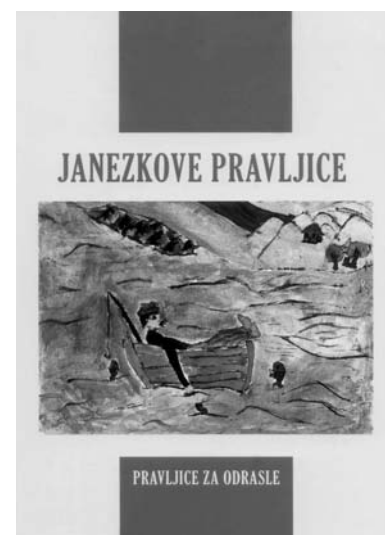
Knjigo, posvečeno Mirku Kumru - Črčju (1910–1981), kmetu z Blata pri Pliberku, samorastniškemu pripovedniku, avtorju vojnega romana *Po sili vojak* in raznovrstne, doslej neobjavljene rokopisne zapuščine, sta uredila njegov sin Valentin in vnuk Anton Kumer. Njeno jedro je vaška kronika, v kateri je Črčej, kot pravi v spremni besedi Martina Piko-Rustia, opisal predvsem svojo sosesko, življenje in usode ljudi, boj za preživetje v času velikih pretresov v narodni skupnosti – asimilacije, sovraštva in gonje proti Slovincem – ki so zapustili ruševine v življenju ljudi na južnem Koroškem. Kronika je svojevrsten, pristen »zgodovinski dokument«; njen avtor je izhajal iz bogate tradicije ljudskih pripovednikov, ki so znali besede zastaviti tako, da so jih ljudje radi poslušali in brali. Nadaljevalca Črčjevega rodu sta jo objavila 20 let po avtorjevi smrti z vso hvaležnostjo in vsem spoštovanjem, obogateno z današnjim širšim znanjem ter s slikovnim gradivom in slovarčkom narečnih izrazov.

FRANC SENEKOVIČ: Janezkove pravljljice; Pokrajinski muzej Murska Sobota,

Murska Sobota 2011; 222 str.

Vsebina pričujoče knjige prihaja pred širši krog bralcev po vrsti naključij. Najprej sta bila dva rokopisa med starimi knjigami in časopisnimi izrezki v skrinji na podstrešju majhne kmetije v Zgornji Ščavnici; Elizabeta Ajtnik, rojena Senekovič, ju je v šolskih letih s sestro prebirala, a nato nanju pozabila; ob selitvi v novo hišo je rokopisa znova dobila v roke in ju pokazala dr. Mariji Stanonik, ki je ugotovila, da gre za zanimivo gradivo z zapisi pravljljic; Elizabeta je najprej ugotovila, da jih je zapisal njen ded Franc Senekovič, in nato še, da je prvi rokopis nastal ob koncu 19. stol., drugi pa se je ohranil v koledarju iz leta 1908. Naslednja postaja je bil soboški muzej: etnologinja Jelka Pšajd je raziskala razmere, v katerih so bile te pravljljice za odrasle zapisane, in si močno prizadevala za njihovo objavo. Stotnijo besedil spremljajo komentarji urednice dr. Stanonikove o virih, vsebini in izvoru pravljljic, Natalije Ulčnik o piščevem jeziku, Lidije Ličen o njegovih nujnih posodobitvah ter izbor risb osnovnošolcev iz severovzhodne Slovenije, nastalih po motivih iz Senekovičeve zbirke.

»KAJ NAJ OBLEČEM ZA V ŠOLO?«: RAZSTAVA O OBLAČILNEM VIDEZU UČENCEV IN UČITELJEV SKOZI ČAS Slovenski šolski muzej, 23. november 2010–30. junij 2011

»Pomagajte nam oblačiti revne šolarčke, ki še toliko obleke nimajo, da bi v šolo mogli.«¹ Ta prošnja, leta 1876 objavljena v pedagoškem časopisu *Učiteljski tovariš*, govori o skrbi šolnikov in staršev otrok, ki so se soočali s hudim vsakodnevnim problemom: primanjkovalo je osnovnih oblačil za otroke. Takrat so se starši in otroci spraševali: »Kaj naj oblečem za v šolo?« Povsem enako vprašanje si zastavljajo mladi šolarji in šolarke tudi po 135. letih, a je vsebina vprašanja obrnjena na glavo. V največji meri imajo mladostniki, ki želijo v določenem obdobju življenja še zlasti ugajati, težave predvsem pri izbiri med številnimi majicami, hlačami in drugimi kosi garderobe, ki jih ponuja prepolna domača omara.

Razstava o oblačilnem videzu učencev in učiteljev skozi čas, ki smo jo v Slovenskem šolskem muzeju odprli 23. novembra 2010, predstavlja razvoj oblačilne kulture učencev in učiteljev ter s strokovnimi ugotovitvami, z dokumentarnim gradivom, zgodbami, izvirnimi oblačili in replikami ponuja vpogled v ta doslej še ne podrobneje raziskan del šolske preteklosti. Razstavo je pripravila avtorica mag. Marjetka Balkovec Debevec v sodelovanju s sodelavci Slovenskega šolskega muzeja in z zunanjimi sodelavci. Povabilu k sodelovanju so se odzvali različni muzeji, srednje šole, študenti, društva in zasebni zbiralci.

Raziskovalna tema o oblačilni kulturi v šolstvu je bila za kustose Slovenskega šolskega muzeja privlačna že dalj časa, zlasti pa nas je k njenemu raziskovanju spodbudilo zanimanje javnosti, raziskovalcev in medijev, ki so se po odgovore na tovrstna vprašanja v zadnjih letih vedno pogostejše obračali na naš naslov. Začetek projekta sodi v leto 2009, ko smo v Slovenskem šolskem muzeju pripravili uvodno razstavo na to temo z naslovom »Šolska moda na fotografijah«. Bila je prvi korak v bolj obširno razstavno predstavitev oblačilnega videza v šolstvu. Na njej je bil predstavljen izbor šolskih fotografij od leta 1880, poudarjena pa predvsem vloga fotografije kot pomembnega vira (tudi) za preučevanje oblačilnega videza v šolstvu.

Razstava »Kaj naj oblečem za v šolo?« prinaša bolj pestro in bolj poglobljeno predstavitev obravnavane teme. Razstavo sestavljata dva temeljna sklopa. Prvi, poimenovan Ohranile so se, da nam pripovedujejo, prikazuje izvirna oblačila učiteljev in učencev. Predstavljene so tudi ugotovitve o razvoju, zakonitostih in odnosu do oblačilne kulture v šolstvu, ki smo jih oblikovali s pomočjo pisnih in ustnih virov, pedagoške literature, šolske zakonodaje in fotografij.

Stara oblačila so ohranjena v skromni meri, zato smo dodali še rekonstrukcije. Drugi sklop razstave nosi naslov: Kako bi bilo, če bi ponovno oživele? S Srednjo šolo za oblikovanje in fotografijo Ljubljana smo izpeljali projekt rekonstrukcij starih oblačil,

kakršna so nosili šolarji in učitelji, upodobljeni na šolskih fotografijah, in tako razstavi dodali še poseben pedagoški vidik. Dijakinje 4. c razreda so v šolskem letu 2009/10 pod vodstvom profesorice Alenke Podlogar in Karmen Klobasa skrbno preučevale »šolsko modo« preteklih obdobij. Kot je zapisala dijakinja Živa Božičnik, niso ob tem podrobno spoznale le stare materiale, načine krojenja in šivanja, pač pa »je bilo še veliko drugega, nepoznanega ... Zgodbe ljudi prejšnjega stoletja in nauki. Da oblačilo ne služi le zakritju našega telesa, ampak se za vsako obleko, suknjičem, srajco skriva zgodba, ki pusti sled tudi na oblačilu ...«²

Podobne zgodbe je ob razstavi odigrala Srednja frizerska šola Ljubljana pri izdelavi frizur. S poustvarjanjem otroških oblačil se ukvarjajo tudi folklorne skupine, kot primer dobre izkušnje so predstavljena oblačila Folklorne skupine Lončki iz Dolenje vasi pri Ribnici. Nastalo je tudi novo kiparsko delo Alenke Vidrgar – šolar iz druge polovice 19. stoletja.

Razstavo dopolnjuje še pogled v šolska berila do druge svetovne vojne s prikazom ugotovitev, kako je bila v njih obravnavana obleka (pripravila bibliotekarka SŠM Valentina Tominec), razgled v šolske muzeje po Evropi ter v njihove obravnave oblačilnega videza učiteljev in učencev skozi čas pa je pripravil muzejski svetnik v SŠM, dr. Branko Šuštar.

Ob razstavi je izšla zloženska s temeljnimi podatki o vsebini razstave, v pripravi sta samostojni razstavni katalog in tematski del *Šolske kronike* 2011, št. 2 – revije za zgodovino šolstva in vzgoje, ki jo izdaja Slovenski šolski muzej. V omenjeni številki bodo objavljeni znanstveni in strokovni prispevki različnih avtorjev o obravnavani temi.

Razstavo je slovesno odprl minister za šolstvo in šport, dr. Igor Lukšič. Izvirni kulturni program, povezan s tematiko razstave, so izvedli vodiči Slovenskega šolskega muzeja, združeni v glasbeno skupino »Muzealije«.

Ob razstavi je stekla posebna pedagoška dejavnost: nova ponudba iz širšega muzejskega projekta »Učne ure naših babic in dedkov«. Scenarij učne ure ročnih del – nekdanj pomembnega šolskega predmeta – temelji na starih učnih načrtih, učbenikih, pedagoški literaturi in ustnih virih. Učna ura ročnih del je postavljena v leto 1926 in se imenuje »Prišijmo si gumb!« Udeleženci učne ure spoznajo temeljne značilnosti šolstva v tem obdobju, šolski predmet ročnih del in se naučijo prišiti gumb. Izdelek v spomin na obisk Slovenskega šolskega muzeja odnesejo domov.

Ob pripravi razstave je Slovenski šolski muzej sodeloval s študenti Oddelka za tekstilstvo Naravoslovnotehniške fakultete v

1 *Učiteljski tovariš* (naprej UT) 23 (1. 12. 1876), 368.

2 Povzeto po: Živa Božičnik, *Šolska moda: Razmišljanje ob projektu* (Ljubljana: SŠOF, 2009).

* Mag. Marjetka Balkovec Debevec, univ. dipl. etnol. in prof. zgod., muzejska svetovalka, Slovenski šolski muzej, 1000 Ljubljana, Plečnikov trg 1, E-naslov: marjetka.balkovec@guest.arnes.si

V 4. razredu ljudske šole v Globokem, leta 1914.
Fototeka Slovenskega šolskega muzeja, Ljubljana

Ljubljani. Pod vodstvom mentorice izr. prof. Almir Sadar so pri predmetu Modni stilizem študenti in študentke pripravili projekt Moda ljubljanskih srednješolcev. Projekt je bil predstavljen kot spremljevalna prireditev ob razstavi »Kaj naj oblečem za v šolo?« in prikazuje spontanost, različnost, inovativnost in svojevrstnost oblačenja ljubljanskih srednješolcev, ujetih pred različnimi srednjimi šolami in na ljubljanskih ulicah.

Tema razstave o oblačilnem videzu v šolstvu je raznolika in večplastna, hkrati pa je vsakomur blizu in bolj ali manj poznana. Saj

Pogled na razstveni prostor.
Fototeka Slovenskega šolskega muzeja, Ljubljana

se najbrž še spominjate tiste bluze in jopice, ki ste jo nosili za v šolo, ali tistih novih kavbojk, ki ste jih dobili iz Trsta? Poglejte na šolsko fotografijo, kako ponosno ste jih nosili!

Najpomembnejša naloga šole v zgodovini je, da učence nauči brati in računati in še mnogo drugih stvari, ki jih v življenju bolj ali manj potrebujejo. Vendar je šola še veliko, veliko več: preplet medsebojnih odnosov, časa in družbe. Tudi obleka v šoli je sestavni del vseh teh dogajanj in na oblekah učencev in učiteljev se zrcali odsev časa, v katerem so nastale in živele.

»TRAPISTI IZ RAJHENBURGA«

Razstava v Mestnem muzeju Krško, 20. april 2011–2013

V Mestnem muzeju Krško so 20. aprila 2011 odprli občasno razstavo »Trapisti iz Rajhenburga«, ki bo na ogled do končanja obnove gradu Rajhenburg do začetka leta 2013. Takrat je na gradu predvidena postavitev nove razstave, na kateri bomo predstavili tudi vse v muzejskem depozitu shranjene dragocene predmete.

Grad Rajhenburg je postal leta 1881 dom menihov trapistov, ki so po razpustu samostana Dumb v Franciji iskali nov dom. Našli so ga za grajskimi zidovi, kjer so zaživel tiho, Bogu in molitvi posvečeno življenje. Red trapistov je bil ustanovljen leta 1664 v Franciji, v samostanu La Trappe, kjer je opat Rance reformiral tedaj propadajoči red cistercijanov in v življenje menihov ponovno uvedel stroga pravila meniškega življenja. To je kontemplativen red, ki poglobljeno razmišlja o Bogu in verskih resnicah.

V samostan Rajhenburg so trapisti prišli pred 130 leti. Na predvečer obletnice njihovega prihoda smo odprli razstavo, na kateri sta predstavljena njihovo življenje in delo v Rajhenburgu, v samostanu Marije Rešiteljice, kot so menihi poimenovali novi dom.

Denar za nakup gradu je prispeval brat Gabriel Giraud, sin bogatega tovarnarja svile iz francoskega Lyona, ki ga imenujemo ustanovitelj samostana v Rajhenburgu. V novoustanovljeni samostan so prišli trapisti iz samostana Dumb, ki ga je francoska oblast razpustila, ker menihi niso imeli dovoljenja za delovanje. Kmalu so začeli v meniške vrste vstopati mladi slovenski fantje. Po šolanju v samostanu in raznih preizkušnjah, s katerimi so dokazali, da je bila njihova odločitev o vstopu v ta strogi red pravilna, so postali patri ali bratje. Patri so bili izšolani duhovniki, bratje pa so se izučili določenega poklica. Oboji so se držali reka »moli in delaj«. Njihov delovni dan se je začel v zgodnjih jutranjih urah, ob enih ali dveh, in je trajal 16 ur. Dnevno so okrog šest ur posvetili molitvi in se približno toliko časa ali celo več ukvarjali z ročnimi opravili. Upoštevali so pravilo, da si vse, kar lahko, izdelajo sami. Imeli so vse vrste obrtnih delavnic, ukvarjali pa so se tudi s poljedelstvom, z živinorejo, s sadjarstvom, z zeliščarstvom, vinogradništvom, s proizvodnjo sira in od leta 1896 tudi s proizvodnjo čokolade in likerjev. Življenje in delo

* Irena Fürst, zgodovinarica in sociologinja, kustodinja, vodja enote Brestanica, Muzej novejšje zgodovine Slovenije. 8280 Brestanica, Cesta izgnancev 3, E-naslov: irena.fuerst@guest.arnes.si

Osrednji del razstavnega prostora.
Foto: Nina Sotelšek, Krško, 4. 5. 2011

Čokoladni izdelki in kalupi.
Foto: Nina Sotelšek, Krško, 4. 5. 2011

trapistov je potekalo v tišini, saj so se strogo držali prepovedi pogovarjanja, ki jo zahteva njihov red. Za lažje sporazumevanje so se naučili posebne znakovne govorice.

Trapisti so prinesli k nam izkušnje francoskega kmetovanja. Na obsežnih posestvih so nasadili različne kulture in začeli uporabljati stroje, ki so jim olajšali delo in obenem v naše kraje prinesli napredek. V Posavje so že leta 1929 pripeljali prvi traktor in leto pozneje kombajn. Čeprav trapisti niso jedli mesa, so zgradili hleve in redili plemensko živino: konje, krave, svinje in kokoši. Meso in mesne izdelke so prodajali ali z njimi plačevali usluge krajanom. Edini proizvod živalskega izvora, ki so ga tudi sami jedli, je bil sir trapist. Sir so izdelovali po francoski recepturi, strogo varovani skrivnosti.

Z nakupom gradu so trapisti kupili tudi vinograde na Sremiču. Iz Francije so prinesli kvalitetne sorte vinske trte, jih nasadili v sremiških vinogradih in iz njih pridelovali kvalitetno, tudi peneče vino. Bili so prvi na našem vinorodnem območju, ki so začeli škropiti vinsko trto z modro galico proti peronospori in streljati v oblake z možnarji proti toči.

Nedvomno pa so bili trapisti prvi, ki so na Slovenskem začeli proizvajati čokoladne izdelke. Po izgradnji stavbe so že leta 1896 začeli s pravo industrijsko proizvodnjo. Čokolado so proizvajali že v Franciji, kjer so tudi kupili vse stroje in jih pripeljali v Rajhenburg. Tovarno sta spravila v pogon patra Avgust in Celestin. Najprej je stroje poganjal bencinski motor, ker pa je bila ta energija predraga, so na potoku Brestanica zgradili lastno hidroelektrarno z zmogljivostjo 50 KW; to je bila najstarejša elektrarna na enosmerni električni tok na Spodnjem Štajerskem. Da so lahko energijo shranili, so zgradili še akumulacijsko postajo. Takoj na začetku obratovanja so poslali na šolanje v Francijo slovenskega fanta, njihovega gojenca Štefana Mohorka ali brata Ludvika, ki se je specializiral za proizvodnjo čokolade; le on je poznal celoten postopek proizvodnje. V začetku so izdelali 6 do 10 ton čokolade letno, največ, 50 do 60 ton, pa v letih 1937 do 1939. Da so bili čokolada in čokoladni izdelki zelo kvalitetni, potrjuje podatek, da je čokolado pri njih kupoval tudi dunajski

cesarski dvor. Franc Jožef jim je leta 1912 podelil priznanje za kvaliteto izdelkov in častni naziv »Imperial«, ki je postal blagovna znamka njihovih proizvodov. Zaščitni znak izdelkov je bil lev. Izdelovali so različne čokolade in čokoladne dražeje in jih pakirali v lične škatlice. V izredno lepe škatlice so pakirali tudi kitajski čaj, ki so ga uvažali in prodajali. V sklop njihovih prodajnih izdelkov pa vsekakor sodijo tudi likerji, ki so jih začeli izdelovati že leta 1896. Liker so izdelovali iz kakava, grand in trapistin liker pa iz zdravilnih rož.

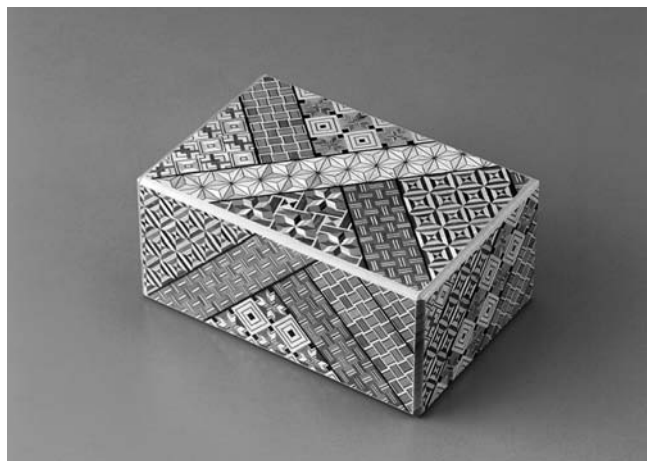
Med drugo svetovno vojno so grad Rajhenburg zavzeli Nemci in v njem uredili preselitveno taborišče za izgon Slovencev. Tudi del trapistov so, ker so bili izobraženi, izgnali na območje Neodvisne države Hrvaške, kjer so svoje zatočišče poiskali v samostanu trapistov Marija Zvezda v Banja Luki. Drugi menihi, ki so jih Nemci zadržali, pa so morali zanje delati kot civilni delavci. Po vojni, ko so se izgnani menihi vrnili, je samostan deloval še dve leti, nato pa je bil leta 1947 red trapistov ukinjen, grad pa nacionaliziran. S proizvodnjo čokolade in likerjev je po razpustu samostana v Rajhenburgu nadaljevala Rajhenburška okrajna tovarna, ki se je po preselitvi v Soteljsko pri Krškem preimenovala v Tovarno čokolade in likerjev Videm Krško. A ti proizvodi niso bili narejeni po recepturah menihov trapistov, saj jih ti niso želeli razkriti.

Trapisti so imeli v isti stavbi kot čokoladnico tudi svojo tiskarno. V enem prostoru je bila črkostavnica, v drugem pa tiskarna. Tiskali so knjige, brošure, razglednice, cenike, etikete in nalepke, skratka vse, kar so potrebovali. V tiskarni so bili litoželezni stroji za tiskanje, obrezovanje, stiskanje in šivanje. Med vojno so Nemci odpeljali vse tiskarske stroje v Celje, po vojni pa so jih pripeljali nazaj. Ob nacionalizaciji leta 1947 so tiskarske stroje odpeljali v Krško, v tiskarno bratov Rumpret, in pozneje v Tiskarno Krško.

Trapisti so kot napredni in umni gospodarji močno vplivali na svoje okolje. Zaposlili so mnoge krajane, revežem so nudili pomoč in hrano ter sodelovali pri vseh pomembnih dogodkih in prireditvah v kraju. Kljub življenju v osami so živeli s krajem.

Tri svetilke iz ročno izdelanega papirja *edo*.
Foto: Japonska fundacija

Intarzija *hakone*, škatlica s skrivnim odpiranjem, delavnica Noburu Honma.
Foto: Japonska fundacija

JAPONSKA UPORABNA UMETNOST NA OBISKU V NARODNEM MUZEJU SLOVENIJE

Japonska kultura, še zlasti pa pretanjeno oblikovani izdelki uporabne umetnosti, je zelo zaznamovala evropsko uporabno umetnost, podobno kot je to že pred njo storila kitajska kultura. Najprestižnejši kitajski izdelki so bili verjetno tisti iz porcelana, ti so namreč na stari celine postali znak bogastva, spodbudili so novo modo in spremenili način življenja. S Kitajsko smo bili Evropejci povezani že vsaj od srednjega veka.

Pri Japonski pa je zadeva precej drugačna. Njeni običaji in kultura so se zdeli evropskim raziskovalcem (ki so bili v isti osebni tudi trgovci, zavojevalci, ipd.) precej bolj tuji in oddaljeni od tedaj znanega evropocentričnega sveta.

Leta 1650 so začeli v Evropo (predvsem v Anglijo) izvažati japonski porcelan. Po teh izdelkih je bilo zelo veliko povpraševanje. Edini izdelki uporabne umetnosti, ki so bili v Evropi domači, na Japonskem pa ne, so bili stekleni. Za uravnoteženje trgovine so poskrbele želje japonskih kupcev, ki so od Angležev kupovali raznovrstne kozarce, tudi steklene kelihe in kozarce za vino in pivo ter steklenice.

Japonski porcelan iz srede 17. stoletja je v Evropo prihajal iz pristanišča Imari, izdelan pa je bil v Ariti. Poleg barvnega porcelana (*imari*) so Evropejci zelo cenili tudi kakovostnejši *kakiemon*. Ta je v 18. stoletju močno vplival na evropski okus. Okrašen je bil z asimetrično razporejenim okrasjem navadno modre barve, ki je poudarjal bleščečo belo površino. Zelo dobro so ga kopirali v Meissnu. Tako *imari* kot *kakiemon* sta bila pogosto okrašena z motivi, izdelanimi po zgledih posebej za evropski okus. Podobno prilagojena okusu tujih kupcev je bila tudi keramika *satsuma*, ki je poseben tip japonske keramike. Imenuje se po kraju v prefekturi Kagoshima. Pojavila se je v drugi polovici 16. stoletja, razvili pa so jo korejski lončarji. Glavnino izdelkov predstavljata dve vrsti keramike *satsuma*: črna in bela. Črno označujejo temni in rjavkasti odtenki. Najbolj poznani izdelki so beli, namreč kremne, slonokoščene barve – s tem spominjajo na evropsko be-

loprsteno keramiko – glazura je posuta z drobnimi, kot las tankimi krakelurami, okrasje pa je zelo bogato, barvano in pozlačeno, izvedeno v plitvem reliefu. Tehnika zelo spominja na emajlno poslikavo na kovini. Poleg porcelana, ki je bil prvo in najpomembnejše izvozno blago, s katerim so se srečali Evropejci, je pomembno vlogo v trgovini igralo še ročno poslikano svilen blago, fascinantni pa so bili tudi izdelki iz tako imenovanega laka, predvsem manjši kosi pohištva. Tej zanimivi, v Evropi neznan tehniki obdelave oziroma krašenja lesa so celo rekli kar *japanning*, kar bi lahko prevedli z japonska obdelava lesa.

Japonski vpliv v uporabni umetnosti je v Evropo prodiral počasi, previdno. Silovito pa je izbruhnil na svetovni razstavi v Parizu leta 1867. Svileni kimoni neprecenljive vrednosti s čudovitimi vzorci in barvami, keramika, nenavadna doživetja, kot je čajni obred, so poleg Hiroshigovih in Hokusajevih lesorezov z nenavadnimi oblikami povzročili pravo revolucijo v takratni evropski umetnosti. Lahko rečemo, da je prav japonski delež na svetovni razstavi eden od temeljnih kamnov secesije. Ko so japonski izdelki postajali v očeh Evropejcev vedno bolj zaželeni, je Samuel Bing v svoji trgovini v Parizu začel prodajati izdelke iz te daljne azijske dežele. Iz Pariza se je moda zbiranja in posnemanja japonskih izdelkov razširila po vsej Evropi. Najbolj priljubljeni artefakti so bili kimoni, posode iz laka, litega železa, keramike in porcelana, izdelki iz bambusa ter pahljače.

V stoletjih so se na Japonskem oblikovale rokodelske delavnice, ki so še bolj kot evropske cehovske konstrukcije urejale izdelavo prestižnih predmetov. V ustaljenih tradicionalnih strukturah je potekalo tudi izobraževanje. Izdelovalci keramičnih in kovinskih posod in drugih predmetov, bambusovega pohištva in majhnih okrasnih artefaktov, pahljač, kimonov in drugega so svojo spretnost izpopolnili do popolnosti. Predvsem se je kazala v popolnem obvladovanju materiala, ki je bil že sam s svojimi značilnostmi, zlasti v oblikovanju keramike ali kovine, tudi okras.

* Doc. dr. Mateja Kos, dr. umetnostnozgodovinskih znanosti, muzejska svetnica, Narodni muzej Slovenije. 1000 Ljubljana, Prešernova 20, E-naslov: Mateja.Kos@nms.si

Keramika kyo, čajnik za *bancha* čaj in dve skodelici, delavnica Rokubei.
Foto: Japonska fundacija

Keramika mino: skledica *oribe*, delavnica Gyokuzan.
Foto: Japonska fundacija

Fazo, ki jo je evropsko oblikovanje doseglo z Bauhausom, da namreč oblika sledi funkciji, so japonski umetni obrtniki obvladali že od vsega začetka.

Tradicionalne japonske obrti se še danes razvijajo, država pa jih pri tem zelo podpira. Zato ne gre za nekakšno muzejsko nostalgичno obnovo ali prikaz večšin iz minulih časov, ampak za živo dejavnost, ki z uporabo starodavnega znanja proizvaja nove, sodobnemu času prilagojene izdelke.

Posamezne delavnice so razvile svoj značilni slog, ki je, podobno kot v uporabni umetnosti nasploh, postal sinonim za določene značilne tehnične inovacije in s tem povezane izdelke. Na razstavi so razstavljene nekatere najbolj znane. Predvsem pa gre za izdelke, ki so bili narejeni v zadnjih nekaj letih, ne torej za starine, ampak za spomenike žive japonske tradicije oblikovanja oziroma izdelovanja uporabnih predmetov.

Velika večina eksponatov je keramičnih. Razstavljeni predmeti so izdelani v najznačilnejših japonskih tehnikah, tudi tistih, ki so s svojo prvinskostjo in preprostostjo tako močno fascinirale keramike po vsem svetu, da so še zlasti v drugi polovici 20. stoletja prevladale nad vsemi drugimi možnostmi oblikovanja, na primer ročno modeliranje posod in tehnika *raku*.

Keramični izdelki so na razstavi razporejeni v skupine glede na delavnice, od koder prihajajo. Imenujejo se po krajih ali delavnicah. Za keramiko *kasama* je značilna uporaba glinice z veliko vsebnostjo železa, zato pri žganju postane črno-rdeča. Kontrast med obema močnima barvama je obenem tudi okras. Tradicija keramike *mino* sega v 6. stoletje. Ker gre za porozno lončenino, so njena značilnost posebne glazure. Keramika *mino* je poznana po vzorcih iz narave in preprostih rastlinskih ornamentih, kot je na primer bambus. V skupino lončenine sodi tudi keramika *bizen*, pri kateri še zlasti učinkuje sam proces žganja, saj traja kar dva tedna. Poškodbe zaradi ognja, ki nastanejo na predmetih, so hkrati tudi njihov okras. Za keramiko *hagi* je značilna posebne vrste glina, ki je primerna tudi za druge vrste oblikovanja, na primer dolbenje. Ročno modelirani izdelki so najpogostejše premazani z belo neprozorno glazuro. Porcelan kot najplemenitejšo zvrst keramike zastopajo na primer izdelki *banko*. Navadno so bogato okrašeni z bujnimi barvnimi vzorci, s perforacijami in pozlato. Tudi porcelan *imari* je še vedno eden temeljev japonskega oblikovanja omenjenega materiala. Vzorci so sodobnejši,

vendar temeljijo na tradiciji, enako velja tudi za barvno lestvico, ki je še vedno enaka kot pred stoletji.

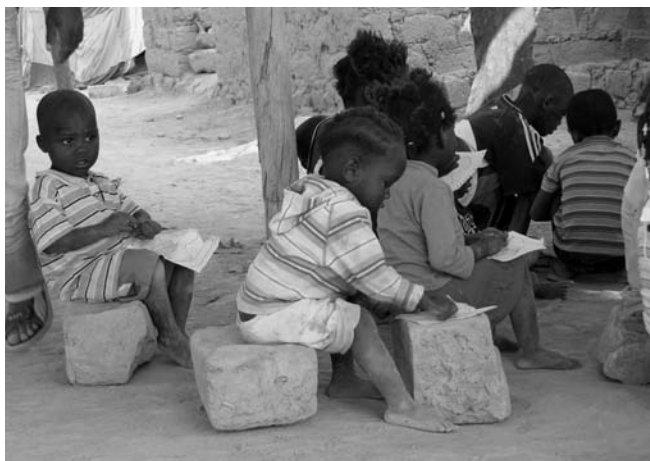
Nekaj zelo zanimivih tehnik tkanja in poslikavanja tekstila predstavljajo krep iz bele koprive (vlakna so zvita, tako da površina tkanine dobi neenakomerno strukturo), svila *yuki* (tkana na posebnih, zelo preprostih statvah), tkanje *hanakura* (vzorec nastane v osnovi in ne v votku) in poslikavanje svile *yuzen* (pri kateri črte iz posebne paste preprečijo razlivanje barv). Eden glavnih poudarkov na razstavi je svilen kimono, poslikan s preprostim, a zelo učinkovitim cvetličnim vzorcem v tehniki *yuzen*.

Izdelki iz laka so za evropski okus nekoliko nenavadni. Nanašanje plasti laka na leseno osnovo – ta je najpogostejše izrezljana iz cimetoovega, magnolijinega ali cipresinega lesa – je lahko različno, mogoča je neenaka debelina plasti, da nastane reliefni okras (na primer *takaoka*). Za tehniko *wajima* je značilna plast glinice, s katero predmet premažejo še pred nanašanjem laka. Lak je lahko različnih barv, razstavljeni predmeti pa so tudi zlateni.

Izdelki iz kovine so predstavljeni z litoželeznim čajnikom *nanbu*; ti so danes zelo priljubljeni tudi pri nas. Obdelava površine je zelo preprosta, nastane z vtiskovanjem, s tolčenjem ali z vrezovanjem. Poznano je tudi oblikovanje brona in bakra. Tu sta najpogostejši tehniki, podobno kot v Evropi, ulivanje in kovanje.

Tehnika krivljenja cipresinega lesa omogoča izdelavo predmetov zapletenih oblik. Škatle za hrano *bento* so posrečen spoj preproste oblike in materiala. Podobno kot pri mizarstvu tudi pri drobnih predmetih ne uporabljajo žebeljev, saj posamezne dele spajajo na tradicionalen način, z zarezami, ki se sestavijo ena v drugo. Pogosto za pohištvo uporabljajo bambus, pletarstvo je ena najstarejših tehnik. Precej bolj ambiciozen tip okrasa je intarzija *hakone*. Pri razstavljenih predmetih pa ni zanimiva samo barvita dekoracija lesa, ampak tudi nenavaden in skrivnosten princip škatle v škatli. Iz bambusa je mogoče izdelati različne drobne okrasne predmete, na razstavi je tako skupina minucioznih realističnih žuželk.

Zadnji sklop so izdelki iz ročno izdelanega papirja – pisalni papir, luči, ki so pravzaprav lampioni, ter ročno poslikane pahljače. Razstava ponuja vpogled v tradicionalne japonske obrti in spoznanje, kako Japonci skrbijo za obstanek, promocijo, razširjanje znanja o svoji tradiciji. Državna zaščita v okviru žive dediščine ima pri tem gotovo pomembno vlogo.

Zagretost učencev podružnične šole.
Foto: Tomaž Gorenc, Benuela, Angola, julij 2010

V vrtcu je obvezno nošenje šolskih uniform.
Foto: Tina Palaić, Tamale, Gana, marec 2010

»ŠOLA – KLJUČ ZA RAZVOJ: ŠOLARJI ANGOLE, MALAVIJA IN GANE«

Občasna razstava v Slovenskem šolskem muzeju

Slovenski šolski muzej poleg poglobljene zgodovine šolstva na Slovenskem z nekaterimi občasnimi razstavami predstavlja tudi sodobne razmere v šolstvu pri nas (»Inovacija najde pot ...«, 2009), prav tako pa tudi široko in raznovrstno področje vzgoje in izobraževanja drugod po svetu (»Šola pod Everestom«, 2007). Z razstavo »Šola – ključ za razvoj: Šolarji Angole, Malavija in Gane« (marec 2011) posega tudi na afriški kontinent in prikazuje šolski vsakdan v treh afriških državah.

Avtorji razstave so trije vodiči Slovenskega šolskega muzeja, ki so v izbranih državah delali kot prostovoljci. V Angoli, Malaviju in Gani so poučevali otroke oziroma se z njimi ukvarjali in pri tem spoznavali njihov šolski vsakdan in šolske razmere. Razstava tako temelji na lastnih izkušnjah avtorjev, ki so jih pridobili neodvisno drug od drugega. Tomaž Gorenc je bil v okviru mednarodne salezijanske organizacije VIDES skupaj z drugimi prostovoljci v Angoli, v mestu Benguela, kjer je v socialnem centru en mesec poučeval otroke, stare od 12 do 19 let. Polona Logar je v Malaviju, v državni šoli v glavnem mestu Lilongwe, tri tedne poučevala otroke, stare od 9 do 15 let, pri tem pa je skupaj z drugimi prostovoljci iz mladinskega društva HERES (društvo nekdanjih in sedanjih dijakov Gimnazije Želimišje) sodelovala z misijonarji, ki delujejo v don Boscovem mladinskem centru. Tina Palaić je v Gani, v mestu Tamale, pod okriljem ganske organizacije CINORG (Children In Need Organization) v državnem vrtcu tri tedne poučevala šestletne otroke.

Sodobni šolski sistemi ter šolske razmere Angole, Malavija in Gane so sicer res predstavljeni v muzeju, vendar jih avtorji razstave ne obravnavajo kot nekaj tradicionalnega in preživetega, na kar bi lahko nakazoval izbrani razstavni prostor. Njihov namen je predstaviti vzgojo in izobraževanje v omenjenih treh afriških državah in tako poudariti raznolikost in pestrost človekovih pogledov na svet, načinov delovanja in predvsem realnosti otrok.

Namen razstave je tako med drugim nagovoriti obiskovalce muzeja s podobami drugačnih vsakdanov, kar omogoča spoznavanje sveta, ki nam je ponavadi nedostopen.

Afriški kontinent je izjemno pester in raznolik, saj posameznikovo srečevanje z njim bistveno zaznamuje okolje, kjer se nahaja, ljudje, ki jih srečuje, in izkušnje, ki jih doživi. Tako so tudi srečevanje s šolskimi razmerami zaznamovali zgodovinski konteksti in šolski sistemi vsake posamezne države, lokalna okolja, kjer so avtorji opravljali prostovoljno delo, ljudje, s katerimi so se srečevali, in seveda otroci, katere so poučevali. Pri tem je nedvomno treba opozoriti tudi na osebnost vsakega avtorja pri njegovem srečevanju s šolskimi in z drugimi razmerami. Prav zato razstava ne govori na splošno o šolstvu v Afriki, temveč skuša tudi s postavitvijo poudariti različnost šolskih sistemov v vsaki predstavljeni državi. Ker pa se ti lahko tudi znotraj vsake posamezne države bistveno razlikujejo, avtorji opozarjajo tudi na vrsto šole in vsakokratno okolje.

Razstava je postavljena tako, da lahko obiskovalec zgodbi sledi na dva načina. Prvi omogoča, da teme, ki so jih avtorji ne glede na različnost izkušenj izpostavili kot skupne točke, spoznava glede na izbrano državo. Tako lahko vsaki posamezni državi sledi s pomočjo s pripadajočo barvo označenega slikovnega traku (rumen slikovni trak za Angolo, rdeč za Malavi in zelen za Gano) in spoznava šolski prostor, šolske pripomočke, šolske uniforme in prosti čas otrok. Obiskovalec se tako lahko trikrat sprehodi po razstavi in vsakič znova spoznava različne šolske sisteme. Drugi način pa obiskovalcu omogoča, da si razstavo po predstavljenih temah ogleda za vse države skupaj in jih med seboj primerja. Zanimiv je tudi poseben pano s prikazom vsakodnevnih doživetij otrok in podob tako iz urbanih kot vaških okolij.

Razstava temelji na fotografskem gradivu, nadgrajujejo pa jo tudi nekateri iz Afrike prinešeni predmeti. Razstavljene so šolske

* Tina Palaić, univ. dipl. etnol. in kult. antropol. 1000 Ljubljana, Na jami 4, E-naslov: tiu.tinna@gmail.com; Polona Logar, prof. likovne umetnosti, bibliotekarka pripravnica v knjižnici Slovenskega šolskega muzeja. 1373 Rovte, Rovte 46e, E-naslov: polona.logar86@gmail.com; Tomaž Gorenc, študent 4. letnika geografije in zgodovine na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. 1000 Ljubljana, Zihorlova 8, E-naslov: gorenc.tomaz1@gmail.com

uniforme iz Angole, *chetenga*, kos blaga iz Malavija, ki je med drugim lahko tudi pripomoček, ki ga učenci v šoli uporabljajo za sedenje, ter dva zvezka in tablica iz Gane. Razstavo spremlja tudi krajši video, sestavljen iz različnih videoposnetkov iz vseh treh držav, s katerim avtorji prikazujejo nekatere zanimive pa tudi smešne utrinke.

Avtorji so pripravili tudi razstveni katalog *Šola – ključ za razvoj: Šolarji Angole, Malavija in Gane*. Ker so na razstavi predstavljene predvsem fotografije s kratkimi besedili, je za njeno razumevanje bistvena vsebina kataloga. Avtorji so v njem predstavili šolstvo in šolske razmere v posameznih državah tako, kot si sledijo na razstavi – najprej je predstavljeno šolstvo v Angoli, nato v Malaviju in Gani. Vsak avtor je najprej predstavil državo, ki jo je obiskal, in orisal zgodovinski in sodobni kontekst, ki pomaga pri razumevanju izobraževalnega sistema vsake posamezne države. V nadaljevanju je opisal svojo izkušnjo prostovoljnega

dela, ki pravzaprav največ pove o šolskem sistemu in življenju otrok v lokalnem okolju ter poudari avtorjevo doživljanje. Vsak je predstavil tudi štiri teme, ki so na razstavi podrobneje predstavljene, to so šolski prostor, šolski pripomočki in uniforme ter prosti čas, kar je dobrodošlo branje ob ogledu razstave.

Za razvoj in napredek vsake države je izobrazba bistvenega pomena. To je še pomembnejše za države v razvoju, med katere spadajo tudi tri predstavljene države. V zahodnem svetu je šolanje vsaj na osnovnošolski ravni nekaj samoumevnega in je dostopno vsem otrokom, za predstavljene države pa to ne drži. Za številne otroke v Angoli, Malaviju in Gani je obiskovanje šole privilegij. Pri tem je seveda bistveno poudariti, da je za afriške otroke izobrazba edina možnost za izhod iz revščine in za lepše življenje, zato je njihovo realnost pomembno spoznati in tako morda nanovo ovrednotiti svoje možnosti in priložnosti.

»MUZEJ SOLINARSTVA – OD IDEJE DO REALIZACIJE«

Dokumenarna razstava, Ljubljana, 18.–29. marec 2011

Prvo preddverje Cankarjevega doma v Ljubljani je med 18. in 29. marcem 2011 gostilo dokumentarno razstavo z naslovom »Muzej solinarstva – od ideje do realizacije«. Avtorji razstave Flavio Bonin, Eda Benčič Mohar, Uroš Hribar in Martina Gamboz so z njo obeležili dvajsetletnico delovanja Muzeja solinarstva na opuščenem južnem območju Sečoveljskih solin, imenovanem Fontaniggie. 23 razstavnih panojev, na katerih so bila zgoščeno prikazana desetletja prizadevanj za ohranjanje kulturne dediščine starih piranskih solin, je zaokrožilo osem umetniških fotografij fotografa Andreja Blatnika.

Začetna ideja o muzeju solinarstva na slovenski obali sega v 60. leta dvajsetega stoletja. Prvi snovalec muzeja je bil dr. Miroslav Pahor, takratni ravnatelj Pomorskega muzeja »Sergej Mašera« Piran. Njegova vizija je bila povezava muzeja z lokalnim turističnim gospodarstvom z namenom doseganja večje doživljajske vrednosti za turiste.

Miroslav Pahor, Tatjana Poberaj, Mihael Huszar in Josip Rošival so dokumentirali stare piranske soline Fazan in Fontaniggie še v času njihove aktivnosti. Leta 1963 sta Pahor in Poberajeva objavila knjigo z naslovom *Stare piranske soline*, v kateri opisujeta soline v zadnjih letih pred opustitvijo. Zbrano gradivo je bilo podlaga za Zbirko solinarstva, ki je bila v matični hiši Pomorskega muzeja »Sergej Mašera« Piran na ogled do odprtja Muzeja solinarstva v Sečoveljskih solinah.

Leta 1972 je dr. Pahor v okviru projekta Gornji Jadran predvidel tudi solinarski skansen, kar pa se ni uresničilo. Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran in takratni Medobčinski zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Piran sta se po pregledu opuščanih solin na južnem delu Sečoveljskih solin, imenovanih Fontaniggie, v letih 1984 in 1985 po posvetovanju s solinarji odločila

za umestitev muzeja solinarstva ob kanalu Giassi. Rezultati inventarizacije kulturne dediščine Sečoveljskih solin so bili leta 1987 predstavljeni na interdisciplinarni razstavi z naslovom »Sečoveljske soline včeraj, danes, jutri« avtorjev Zore Žagar, Ilonke Hajnal in Damijane Ota.

Leta 1990 so bili z Odlokom o razglasitvi Krajinskega parka Sečoveljske soline s strani Občine Piran vzpostavljeni varstveni režimi in razvojne usmeritve, ki vključujejo tudi solinarski muzej. Leta 1991, dve desetletji in pol po opustitvi solin na območju Fontaniggie leta 1967, je bil na območju Cavane 131 ob kanalu Giassi odprt Muzej solinarstva, ki sodi v sklop Pomorskega muzeja »Sergej Mašera« Piran. Uspešna obnova dveh solinarskih hiš s pripadajočima solnima poljema je leta 1994 botrovala njegovi uvrstitvi v ožji krog nominirancev za Evropski muzej leta. Od leta 1999 v Muzeju solinarstva potekajo vsakoletni mednarodni prostovoljni delovni tabori, katerih pobudnika sta bila geografa Uroš Košir in Primož Pipan. Njihov soorganizator je Zavod za mednarodno prostovoljno delo Voluntariat – SCI Slovenija; slovenska podružnica mednarodne organizacije za prostovoljno delo Service Civil International. Prostovoljci na dveh aktivnih muzejskih solnih poljih pobirajo sol in jo s samokolnicami vozijo v skladišče soli. Poleg tega obnavljajo še manjše solinarske nasipe in kanale ter prek medijev ozaveščajo javnost o pomenu Sečoveljskih solin. Leta 2003 je bila obnovljena tretja solinarska hiša, v kateri je razširjena muzejska zbirka. Muzejska zbirka Muzeja solinarstva Pomorskega muzeja »Sergej Mašera« Piran je 9. 7. 2004 prejela medaljo Evropske unije – EUROPA NOSTRA za prizadevanja pri ohranjanju kulturne dediščine v kategoriji kulturna pokrajina za leto 2003. V uradni obrazložitvi nagrade piše, da si je muzej nagrado prislužil za vzorno revita-

* Asist. dr. Primož Pipan, univ. dipl. geogr., raziskovalec na Geografskem inštitutu Antona Melika Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU. 1000 Ljubljana, Novi trg 2. E-naslov: primoz.pipan@zrc-sazu.si; primoz.pipan@gmail.com

V preteklosti so bile Sečoveljske soline pravo solinarsko naselje, v katerega se je vsako poletje preselil dobršen del Pirančanov.

Foto: Arhiv Pomorskega muzeja »Sergej Mašera« Piran

Mednarodni delovni tabori so s svojo medijsko odmevnostjo pomembno prispevali k popularizaciji Muzeja solinarstva v širši javnosti.

Foto: Helmuth Holzmann, Sečovlje, 2005

lizacijo kulturne pokrajine, vključno z obnovitvijo solnih polj, z namenom pridobivanja soli po tradicionalni metodi v skladu in sozvočju z naravnim okoljem. K pridobitvi nagrade so pomembno pripomogli tudi mednarodni prostovoljni delovni tabori.

Vlada Republike Slovenije je 5. 4. 2001 na pobudo kulturnega ministrstva in Zavoda za varstvo kulturne dediščine Piran sprejela Uredbo o Krajinskem parku Sečoveljske soline in Odlok o razglasitvi Muzeja solinarstva za kulturni spomenik državnega pomena. Raven zaščite Sečoveljskih solin in Muzeja solinarstva se je tako z občinske dvignila na državno. Namesto, da bi se varovanje kulturne dediščine Sečoveljskih solin izboljšalo, se je zgodilo ravno nasprotno. Muzej solinarstva je postal žrtev interesov naravovarstvenikov. Vzrok za to je neurejena zakonodaja, ki je posledica neusklajenosti med Ministrstvom za okolje in prostor in Ministrstvom za kulturo. Kulturna dediščina Sečoveljskih solin se varuje z občinskim Odlokom o razglasitvi Krajinskega parka Sečoveljske soline iz leta 1990, ki kulturno dediščino in naravne vrednote tega prostora obravnava enakovredno. Sečoveljske soline opredeljuje kot tehnični, krajinski, zgodovinski in etnološki spomenik. Uredba o razglasitvi Krajinskega parka Sečoveljske soline je nadomestila občinski odlok v delu, ki se nanaša na varovanje naravnih vrednot. Slednje postavlja kulturno dediščino v neenakopraven položaj nasproti naravnim vrednotam in krči možnosti njenega varovanja. Skladno s tem se obnaša tudi upravljevec Krajinskega parka Sečoveljske soline, ki v skrbi za naravo ne priznava vrednosti kulturne dediščine in jo celo obravnava kot motečo v prostoru.

Muzejska zbirka Muzej solinarstva je med letoma 1991 in 2005 beležila neprekinjeno rast števila obiskovalcev. Ker je podjetje Soline d. o. o. v letih 2006 in 2007 zaostri režim vstopanja v Krajinski park Sečoveljske soline, se je število obiskovalcev Muzeja solinarstva prepolovilo. Z enoletnimi sporazumi med Pomorskim muzejem »Sergej Mašera« Piran in podjetjem Soline d. o. o. v letih 2008 in 2009 se je dostopnost Muzeja solinarstva izboljšala, kar se je odražalo v ponovnem porastu števila obiskovalcev. V zadnjih letih je ponovno prisoten trend zaostrovanja režima obiskovanja Krajinskega parka Sečoveljske soline na območju Fontaniggie, posledično s tem pa tudi upad obiska Muzeja solinarstva.

Trenutni razkorak v pogledih med varovanjem naravnih vrednot in kulturne dediščine v Sečoveljskih solinah vsekakor ni v prid Muzeju solinarstva. Morske soline so značilna kulturna pokrajina, ki je v določenem času nastala kot rezultat človekovega delovanja v prostoru. Poslanstvo muzejske zbirke Muzej solinarstva je ohranjanje spomina na preteklo sožitje med naravo in človekom na primeru Sečoveljskih solin za prihodnje rodove. Prvi pogoj za uspešno delovanje muzejske zbirke je doslednejše upoštevanje predlogov za upravljanje Muzeja solinarstva s strani Pomorskega muzeja »Sergej Mašera« Piran in Zavoda za varstvo kulturne dediščine, OE Piran.

Boris Kuhar in Naško Križnar ob podelitvi plakete Nika Kureta.
Foto: Nada Žgank, Kinodvor, 10. 3. 2011

Zaključna zdravica, od leve Nadja Valentinčič Furlan, Naško Križnar, Sylvie Jackemin, Sarah Lunaček.
Foto: Urh Vrenjak, Kinodvor, 11. 3. 2011

DNEVI ETNOGRAFSKEGA FILMA – DEF 2011

Ljubljana, 7.–11. marec 2011

Koncept festivala DEF izhaja iz Delovne skupine za etnografski film pri SED. Na sestanku CAFFE septembra 2009 v Amsterdamu je bil sprejet nov festivalski termin za DEF v marcu, zaradi česar ni bilo mogoče izvesti pravočasnega mednarodnega razpisa za leto 2010. Zato smo leta 2010 izvedli manjši festival s pretežno domačimi filmi, medtem ko je mednarodni status zagotovila predstavitev slovaškega etnografskega filma po izboru Zuzane Benuškove. Na festivalu je Slovensko etnološko društvo kot glavni pobudnik in organizator festivala svečano podpisalo Pismo o nameri s svojima partnerjema, Znanstvenoraziskovalnim centrom SAZU in Slovenskim etnografskim muzejem, kar obeta varnejše delovanje festivala v prihodnje.

Letos se je partnerjem spet pridružil Kinodvor, prvič pa kot glavni podpornik Slovenska nacionalna komisija za UNESCO. Posebna podpora Ministrstva za kulturo ni bila odobrena, ker je DEF že financiran v okviru programa SED. Ni bil upoštevan argument o razširjenem obsegu festivala, ki je več kot interna revija filmov domače proizvodnje. V prihodnje bo SED moralo posvetiti več pozornosti dodatnim namenskim virom financiranja, če želimo festival obdržati na sedanji ravni ali ga celo dvigniti na višjo.

Od 110 pravočasno prijavljenih filmov je selekcijska komisija odbrala 22 filmov za redni program, 13 za študentski, 8 za sekcijo vizualne etnografije. V posebnem programu so nastopali 4 filmi. Filmi so prispeli iz 23 držav in iz Slovenije (Anglija, Avstrija, Burkina Faso, Čile, Ekvador, Francija, Hrvaška, Italija, Japonska, Kamerun, Kitajska, Litva, Makedonija, Mali, Mehika, Nemčija, Peru, Romunija, Rusija, Slovaška, Slovenija, Španija, Švica, Združene države Amerike). Veseli smo zlasti kvalitete sekcije študentskih filmov, ki je s produkcijo manchesterskega centra za vizualno antropologijo in vizualnoantropološkega programa univerze v Tromsøju presegla kakovost marsikaterega

profesionalnega filma.

S svojim izborom je DEF pokazal podobo sodobnega etnografskega filma, katerega značilnosti so približevanje mikrokulturnim položajem vsakdanjega življenja, občutljivost na vprašanja medkulturnih stikov in posameznih življenjskih zgodb, skoraj bolešno zasebnih, a vendar tako značilnih za današnje možnosti posameznika, da deluje tudi globalno. Etnografski film je filmska zvrst, ki si jo lastijo tako profesionalni medijski producenti kot posamezni raziskovalci amaterji, čeprav je strateški cilj njihove produkcije različen. Vsak od njih ima možnost, da se na festivalu približa gledalcem, če je medijsko dovolj močan in prepričljiv. Pri tem lahko računa na posebno dojemljivost poznavalcev etnografskega filma, ki se na festival, kot je naš, ne prihajajo zabavat, temveč odkrivat nove pristope k filmskemu upodabljanju vsakdanjega življenja.

Nekaj festivalskih sekcij je, kot navadno, potekalo v Slovenskem etnografskem muzeju (Sekciji Vizualna etnografija in Okrogla miza), večina programa pa v Kinodvoru (Študentski film, Redni program in Podelitev plakete Nika Kureta).

Posebni program, ki ga je pripravil dr. Roger Canals Vilageliu, profesor vizualne antropologije na Univerzi v Barceloni, je bil letos posvečen španskemu etnografskemu filmu oz. vizualni antropologiji v Barceloni. Predstavljeni so bili štirje študentski filmi in v uvodu problematika ter metodologija študija vizualne antropologije. To je bil hkrati tudi redni Etnološki večer SED.

Festival Dnevi etnografskega filma želi v tednu dni vedno zajeti čim širši razpon vprašanj, povezanih z etnografskim filmanjem. Letos smo odprli problematiko vizualne produkcije na področju nesnovne kulturne dediščine, ki se pojavlja z nastajanjem nacionalnih registrov nesnovne kulturne dediščine. Okroglo mizo z naslovom Vizualna dokumentacija nesnovne kulturne dedišči-

* Doc. dr. Naško Križnar, univ. dipl. etnol. in arheol., višji znanstveni sodelavec na Inštitutu za slovensko narodopisje pri ZRC SAZU. 1000 Ljubljana, Novi trg 2, E-naslov: nasko@zrc-sazu.si

ne je omogočila Slovenska nacionalna komisija za UNESCO. Kot referenti so se je udeležili: Vladimir Bocev (Makedonija), Franz Haller (Italija), Roger Canals (Španija), Nadja Valentinčič Furlan, Naško Križnar in Miha Peče (Slovenija). Festival je bil dobra priložnost, da se okrogle mize udeležijo filmski avtorji, ki se pri svojem delu redno srečujejo z vprašanjem najprimernejše upodobitve nesnovne dediščine. Med poslušalci okrogle mize in razpravljavci so bili ob omenjenih referentih tudi drugi avtorji etnografskih filmov, katerih udeležbo je omogočilo sponzorstvo nacionalne komisije za UNESCO: Sylvie Jackemin (Francija), Shotaro Wake (Japonska), Alberto Gerosa (Švedska), Ivo Kuzmanič (Hrvaška). V njihovih filmih je bila namreč prisotna tudi problematika žive kulturne dediščine, zato so lahko z veliko razumevanja spremljali razstavo.

Prisotne je pozdravil sekretar Slovenske nacionalne komisije za UNESCO, g. Gašper Hrastelj. Po nagovoru izbranih referentov se je razvila diskusija o naslovni temi. Uvodna teza okrogle mize je bila, da bi lahko izkušnje vizualne etnografije rabile kot podlaga pri izdelavi vizualne dokumentacije nesnovne dediščine za nacionalne registre in za Unescove reprezentativni seznam. Da bi to dosegli, bi morali razviti ustrezne izobraževalne oblike za avtorje in producente vizualne dokumentacije ter urediti financiranje produkcije. Večinoma gre za dolgotrajno spremljanje dogajanja na terenu, ki zahteva znatno večja sredstva in posebne metode dela. Sicer pa so nekateri razpravljavci opozarjali, in to je bilo tudi sprejeto, da moramo biti pozorni do vseh obstoječih baz vizualnih podatkov.

Kot vsako leto je bila tudi tokrat posebna slovesnost v okviru DEF posvečena podelitvi plakete Nika Kureta, ki jo Slovensko etnološko društvo na predlog Delovne skupine za etnografski film podeljuje za prispevke k razvoju vizualne antropologije in etnografskega filma v Sloveniji. Plaketo je zaslužno prejel dr. Boris Kuhar, začetnik terenskega filmskega snemanja v Slovenskem etnografskem muzeju. Utemeljitev je napisala Nadja Valentinčič Furlan. Po podelitvi so bili predstavljeni najznačilnejši primeri Kuharjeve vizualne produkcije, ki jih je za projekcijo prav tako obnovila in pripravila Nadja Valentinčič Furlan.

Letos so se festivala kot gostje udeležili naslednji filmski avtorji: Vladimir Bocev, Franz Haller, Shotaro Wake, Sylvie Jacquemin, Klaus Betzl, Alberto Gerosa, Aleksej Pavlovsky in Ivo Kuzmanič. Načrtovani avtorji, ki si niso uspeli pravočasno pridobiti viz, so bili: Evgeny Aleksandrov, Elena Danilko in Jing Zhu.

Prispele filme je za festivalski program izbirala komisija v naslednji sestavi: Sandra Jazbec, Nadja Valentinčič Furlan in Naško Križnar. K sodelovanju sta bili vabljeni tudi dr. Sarah Lunaček in mag. Maja Malus, ki pa se zaradi službenih obveznosti nista mogli udeleževati dolgotrajnega ogleda filmov.

Festivalske sekcije so moderirali: Nadja Valentinčič Furlan, Sandra Jazbec, Sarah Lunaček in Naško Križnar. Scenarij in besedilo odprtja ter podelitve plakete Nika Kureta je napisal Naško Križnar. Slovesnost ob odprtju in podelitev plakete Nika Kureta je moderirala Alenka Černelič Krošelj. Pri organizaciji DEF 2011 so velik delež prispevali Zora Pavlin Slivnik, Urh Vrenjak in Sašo Kuharič. Festivalski program v Kinodvoru sta koordinirali Ana Beno in Ana Bezek. Za koordinacijo med DEF in Kinodvorom je skrbela Maja Zrim (Kinodvor).

Ob festivalu je izšel katalog (72 strani, s fotografijami, 500 izvodov, ISBN 978-961-6775-07-6). Oblikoval ga je Jernej Kropelj, uredil Naško Križnar, prevode pa so prispevali: Sandra Jazbec, Naško Križnar, Nadja Valentinčič Furlan in Urh Vrenjak. Natisnjenih je bilo tudi 100 plakatov formata 70 x 100 cm.

Za vsakega avtorja je bila izdelana dvojezična Diploma / Certificate in priponka. Oboje je izdelal Sašo Kuharič. Prisotni avtorji so prejeli diplome na festivalu, drugim so bile poslane po pošti skupaj s katalogom.

DEF je bil oglaševan v Napovedniku, v gradivih Slovenskega etnografskega muzeja in Kinodvora ter na spletnih straneh ISN ZRC SAZU. Festivalski program v Kinodvoru je v štirih dneh obiskalo okoli 400 gledalcev.

DEF je dobro odmeval v medijih. V dnevnem časopisju naj omenim vsaj dva članka Milana Vogla (Dnevi etnografskega filma, Poudarek na vizualni etnografiji. *Delo*, 7. marec 2011, str. 8 in Dnevi etnografskega filma, O filmu etnografsko in o etnografiji filmsko. *Delo*, 11. marec, 2011, str. 14).

Od radijskih odmevov velja omeniti oddajo Arsov forum (RSLO 1, 9. marec 2011), oddajo Nine Zagoričnik Proti etru spet ta dež (RSLO, Val 202, 10. marec 2011) in prispevek v oddaji Gremo v kino (RSLO 1, 11. marec 2011).

Nekateri drobnejši medijski odmevi, kot npr. javljanja po telefonu neposredno v program ali kratka izjava za TV dnevnik niso dokumentirani in arhivirani, treba pa je omeniti oddajo Kultura (TVS 1, Kultura, 13. marec 2011, ob 22^h) novinarke Uršule Mrežar.

Katalog in fotografije z letošnjega DEF so objavljene na spletni strani www.def.si, kjer je tudi nov razpis za DEF 2012.

Lazslo Kurti, Nadja Valentinčič Furlan, Nadine Wanono, Florian Walter.
Foto: Barbara Glowczewski, Pariz, 23. 3. 2011

Thomas Fillitz, Alan Grossman, Arnd Schneider, Felicia Hughes-Freeland.
Foto: Barbara Glowczewski, Pariz, 23. 3. 2011

ANTHROVISION

Smo v obdobju, ko vse več publikacij prestopa v digitalno obliko, in verjetno je bilo samo vprašanje časa, kdaj bodo tudi vizualni antropologi spletne izdaje prepoznali kot najboljšo možnost za povečanje dostopnosti znanstvenih objav. Prednost takih objav je tudi, da omogočajo povezovanje besedila in gibljivih slik, kar je za vizualno antropologijo še kako pomembno. So tudi zelo ekonomične,¹ čeprav pri zagonu in vzdrževanju take revije kljub temu, da niti avtorji niti recenzenti niti uredniki za svoje delo niso plačani, še vedno nastane kar nekaj stroškov. Pod okriljem VANEASE – mreže vizualnih antropologov znotraj Evropskega združenja socialnih antropologov (EASA) nastaja povsem nova evropska znanstvena spletna publikacija o vizualni antropologiji *AnthroVision*. V tem obdobju vabljeni avtorji pišejo članke za prvo, vzorčno številko, ki bo izšla marca 2012.

Pobudo za spletno publikacijo je dala Nadine Wanono (Pariz, Francija) na konferenci EASA v Maynoothu na Irskem avgusta 2010. Skupaj z Beate Engelbrecht (Göttingen, Nemčija), kordinatorico VANEASE, sta sestavili uredniški odbor. Povabili sta dvanajst vizualnih antropologov iz Evrope, ki delujejo v različnih sferah vizualne antropologije. To so: Roger Canals (Barcelona, Španija), Peter Crawford (Aarhus, Danska), Thomas Fillitz (Dunaj, Avstrija), Barbara Glowczewski (Pariz, Francija), Christina Grasseni (Bergamo, Italija), Alan Grossman (Dublin, Irska), Felicia Hughes-Freeland (Swansea, Velika Britanija), Lazslo Kurti (Miskolc, Madžarska), Metje Postma (Leiden, Nizozemska), Arnd Schneider (Oslo, Norway), Nadja Valentinčič Furlan (Kranj, Slovenija) in Florian Walter (Berlin, Nemčija). Uredniški odbor se je prvič sestel marca 2011 v Parizu, ker se je Nadine Wanono dogovorila s spletnim ponudnikom Cleo,²

da nam bodo omogočali izdajanje spletnega časopisa z odprtim orodjem Lodel. Prvi dan nam ga je Pierre Mounier Lodel predstavil teoretično in praktično, tako da nas je vodil skozi proces tehnične priprave člankov³ in možnosti njihovega dodajanja na platformo skupaj s prilogami (s fotografijami, kratkimi videoodlomki, preglednicami, z zemljevidi in drugimi vrstami priponk v kompatibilnih formatih). Zaradi ogromne količine novega znanja bomo pred izdajo časopisa potrebovali še eno dozo praktičnega dela na pripravi aktualnih člankov za prvo številko, tako da bomo v naslednjih letih uredniki to delo lahko samostojno opravljali od doma.

Drugi dan smo posvetili uredniškim zadevam. Prvotni predlog za ime časopisa, *Journal of Visual Anthropology*,⁴ smo zamenjali za naslov *AnthroVision* in podnaslov *VANEASA Online Journal*. Ciljna publika so akademiki, antropologi, študentje, humanisti, vizualci, umetniki, muzealci, avtorji filmov in medijskih vsebin. Revija je znanstvena, članke pred objavo pregledata dva recenzenta. Čeprav je revija v osnovi evropska, lahko v njej objavljajo tudi znanstveniki z drugih celin, seveda pa samo izvirne članke, ne ponatisov ali sintez iz drugih revij. Članki so dolgi od 4.000 do 8.000 besed, recenzije od 500 do 600. Tempo izhajanja bo dve številki letno, možna je tudi izdaja tematskih števil, na primer natis člankov s konferenc ali posvetovanj. *AnthroVision* omogoča objavo kratkih filmskih odlomkov ob članku ali recenziji, ne pa tudi celih filmov. Možno bo sklicevanje na filme na spletnem filmskem portalu Univerze Tromsø, ki je tudi v nastajanju. Obe spletni platformi bosta partnersko sodelovali in podpirali ena drugo.

akademijskih dogodkov, razpisi delovnih mest, vabilo k prijavam na konferenco) in Hypotheses.org (blogi za strokovne diskusije).

3 Pred objavo s posebnimi kodami označimo posamezne sestavne dele članka, da imajo članki poenoteno strukturo.

4 Ugotovili smo, da ima več publikacij podobno ime.

1 Angleški izraz, ki še boljše zadane bistvo, je *cost effective*.

2 CLEO – Centre for open electronic operation; povezuje tri akademske platforme: Revues.org (članki, recenzije, poročila), Calenda (napovednik

* Nadja Valentinčič Furlan, univ. dipl. etnol. in kult. antrop., anglistka, višja kustodinja, Kustodiat za etnografski film, Slovenski etnografski muzej. 1000 Ljubljana, Metelkova 2, E-naslov: nadja.valenticic@etno-muzej.si

Prva številka revije *AnthroVision* bo vsebovala članke o temeljnih vsebinah vizualne antropologije, kot so vizualne raziskave, etnografski film, poučevanje vizualne antropologije, vizualna etnografija v muzejih, etični in pravni vidiki, umetnost in vizualna antropologija, fotografija, ipd. V naslednjih številkah bomo objavljali tudi recenzije etnografskih filmov, knjig, spletnih strani, razstav, filmskih festivalov in konferenc s področja vizualne etnografije in antropologije. Delovna področja smo si razdelili takole: Beate bo odgovorna urednica, Nadine glavna urednica, Nadine in Florijan sta urednika za področje vizualnih raziskav in eksperimentov, Roger in Metje za področje etnografskega filma, Barbara in Beate za področje nesnovne dediščine, Alan za dialog med kulturami, Beate in Christina pokrivata strokovno literaturo, jaz urejam področje o muzejih in razstavah. Nativni govorniki so zadolženi tudi za jezikovno plat člankov, ki so lahko v angleškem, francoskem ali španskem jeziku. Predlagala sem, da tudi drugim evropskim jezikom omogočimo vidnost, zato smo sklenili, da so druge jezikovne različice lahko dostopne v obliki pdf. priponk.

Kakšne so torej moje naloge? Vabim avtorje člankov, iščem pisce recenzij o razstavah in muzejih ter si ustvarjam krog ljudi na preseku muzejev in vizualne antropologije, da jih lahko zaprosim za 'recenziranje' (*peer reviewing*) znanstvenih člankov pred objavo. Razmislila sem o kriterijih, po katerih lahko presodimo, ali

neka razstava ali muzej kvalitetno uporabljata etnografski film in avdiovizualna sporočila, in širše, ali vodita uspešno avdiovizualno komunikacijo z obiskovalci in okolico. Člani uredniškega odbora v časopisu ne smemo objavljati svojih člankov, lahko pa napišemo recenzijo, zato vedno iščem tudi dobre prakse avdiovizualnega sporočanja na razstavah in v muzejih. V Parizu me je v tem smislu zelo navdušil Muzej Quai Branly, bom pa potrebovala še en obisk, da bom lahko napisala dobro recenzijo. Upam, da bo to julija 2012 ob konferenci EASA v Nanterre v Franciji, ko se bo spet sestel uredniški odbor. Ta se bo sestajal vsako leto, v neparnih letih med bienalnimi konferencami EASA pa v državi katerega od članov odbora.

Delovanje v uredniškem odboru omogoča izjemno priložnost za učenje, izmenjavo izkušenj in srečevanje odličnih teoretikov in praktikov vizualne antropologije. Nova spoznanja in dobre prakse bom seveda smiselno vključevala v svoje siceršnje delo in ga delila tudi s kolegi. Kot pomemben del svojega delovanja čutim poslanstvo, da odkrivam aktualne teme, ki so vsebinsko povezane z muzeji, razstavami, biografsko metodo in neoprijemljivo dediščino, in da vabim k sodelovanju avtorje iz cele Evrope, posebno pa tiste iz Slovenije in Jugovzhodne Evrope, ki so mednarodni strokovni javnosti vsaj zaenkrat manj poznani. Vabljeni torej, če imate idejo za članek ali recenzijo za *AnthroVision*!

DEF 2012 – DNEVI ETNOGRAFSKEGA FILMA

Ljubljana, 12.–16. marec 2012, peta izdaja

Vabilo za prijavo filmov

Dnevi etnografskega filma vabijo k udeležbi vse vrste produkcij vizualne etnografije v najširšem pomenu besede; naj se v festivalskih programih srečajo vizualne podobe različnih kultur in različnih oblik observacijskega filma.

Na festivalu so dobrodošli filmi posamičnih raziskovalcev, raziskovalnih ustanov, muzejev, univerzitetnih oddelkov in neodvisnih filmskih producentov, prav tako tudi študentov. Festival nima tekmovalnega značaja, ima pa naslednje sekcije: redni program, študentski film in posebni program.

Pravilnik in Prijavnice najdete na spletni strani:

www.def.si

Povezava:

Audiovizualni laboratorij ISN ZRC SAZU

Novi trg 2, 1000 Ljubljana

E-pošta: nasko@zrc-sazu.si

Rudarska četa pri Etnološkem društvu Srečno.
Fototeka Etnološkega društva Srečno, Griže, 2009

Podmladek Etnološkega društva Srečno.
Fototeka Etnološkega društva Srečno, Griže, 2009

ETNOLOŠKO DRUŠTVO SREČNO

Griže so majhen kraj na obrobju Spodnje Savinjske doline. Pod severnim Posavskim hribovjem sta zabukoviška in libojska kadunja, iz katerih so rudarji skoraj dve stoletji pridobivali naravno bogastvo – rjavi premog. Začetek rudarjenja sega v zadnja desetletja 18. stoletja, premogovnik Zabukovica so zaprli leta 1966, premogovnik Liboje pa 1972.

Kadar beseda nanese na Rudnik Zabukovica-Liboje, se naši očetje še danes o njem ponosno pogovarjajo. Mnogim je pomenil kruh, čeprav črn in težko prigraran. V letu 2004 se je zbrala rudarska družčina, ki jo povezujeta ljubezen do rudarskega poklica in navezanost na nekdanji rudarski revir, in se odločila, da bodo oživljali, raziskovali in predstavljali rudarsko dediščino svojega kraja. Isto leto so v kulturnem hramu uredili sodobno zasnovan in urejen rudarski muzej. V njem deluje Etnološko društvo Srečno, ki skrbno opravlja svoje poslanstvo. Člani ohranjajo rudarsko in kulturno dediščino, negujejo rudarsko izročilo in iščejo etnološke posebnosti kraja, ki mu je pustilo svoj pečat večstoletno rudarjenje. Zaradi narave dela je bila med rudarji močno razvita stanovska zavest, občutek za skupnost. Ena od najvidnejših zanimivosti je rudarska četa, posebna sekcija uniformiranih rudarjev – ki so tudi častni člani Etnološkega društva – organizirana pri Društvu upokojencev Zabukovica-Griže. Ker se četi vsako leto pridružujejo novi člani, sedaj šteje že 50 članov. Med njimi je le še polovica rudarskih veteranov, ki so pred štirimi desetletji delali v Zabukovici in Libojah. Preko rudarske družčine se rudarsko izročilo prenaša izvirno in verodostojno. Delo opravljajo prostovoljno, obenem pa je to, tako kot nekdaj, priložnost za druženje »rudarskih kameradov«. Pri ljubiteljskem delovanju pa ne moremo mimo vseh simpatizerjev v kraju, zlasti mladih. Pri Etnološkem društvu je vzkliklo društvo mladih, ki so si izbrali ime Društvo Srečno. Sestavlja ga skupina osnovnošolcev, ki pridno čisti muzejske parke in sodelujejo na rudarskih prireditvah.

Ljubitelji etnologije, člani Slovenskega etnološkega društva, so se zbrali v soboto, 12. februarja 2011, v Rudarskem muzeju v Grižah. Vodja muzeja, prof. dr. Jože Hribar, je predstavil muzejske prostore, ki so v prvem nadstropju kulturnega hrama. Obsegajo predverje muzeja, sobe z rudarsko zbirko, predstavitevno sobo z avdio- in videopripomočki ter informacijsko pisarno društva. V predverju muzeja stoji vhod v rudniški rov s pravim jamskim vozičkom, namenjenem prevozu lesenih podpornikov. V predstavitveni sobi, polni bogatega gradiva o premogovniku, nas očara praznična črna rudarska uniforma, na kateri se bleščijo zlati gumbi in rudarska kladivca. Iz sobe je lep pogled na jamski rov. Skrivnostna globina v ozadju takoj zamika obiskovalca, da bi vstopil v jamo, kjer ga pozdravi zavetnica rudarjev – sv. Barbara. Muzej je tudi izhodiščna točka za strokovno vodene ogled muzejev na prostem, ki so pred Osnovno šolo Griže, v Zabukovici in pred šolo v Libojah. Žal so si udeleženci zaradi slabega vremena in pomanjkanja časa lahko ogledali le muzejsko zbirko, ki hrani več kot 300 eksponatov.

Članom društva se je ob njihovem poslanskem delu utrnila tudi ideja o izdajanju knjižne zbirke Izviri naše dediščine. Prvi korak je že narejen; leta 2007 je izšel prvi zvezek zbirke z naslovom *Rudarska dediščina Zabukovica-Liboje*. Tik pred izidom je tudi drugi zvezek o delavkah knapovkah, katerega vsebino je udeležencem posveta predstavila Breda Veber. Mnogi so presenečeni, ko izvedo, da so v rudniku delale tudi ženske. Čeprav so delale tudi v jami, je bilo to delo zanje vendarle prezahtevno, zato so v glavnem opravljale naporna rudarska dela na zunanjih rudniških obratih, kot so separacija premoga, na dovozu rovnega premoga in na odvozu čistega premoga. Rovni premog so ročno s »hunti« po tirih prevažale do separacije. Na separaciji so premog razvrščale po debelini, ga prale in pripravljale za prevoz. Najhuje je bilo pozimi, saj so »hunti« iz jame prihajali mokri in ponavadi niso dobro tesnili. Voda je iz njih tekla po tirih, zato so ti od

* Dr. Jože Hribar, univ. dipl. inž. rudarstva, vodja Rudarskega muzeja Zabukovica-Liboje in predsednik Etnološkega društva Srečno. 3302 Griže, Migojnice 6, E-naslov: joze.hribar@amis.net; Breda Veber, učiteljica glasbene vzgoje in višja knjižničarka na OŠ Griže, članica in sodelavka Etnološkega društva Srečno. 3310 Zalec, Ipavčeva 13, E-naslov: breda.veber@guest.arnes.si

mraza zmrzovali. Preden so lahko opravile svoje delo, so morale s tirov očistiti še led. Ženske so delale tudi na vlakcu, ki je vozil po ozkotirni progi Zabukovica–Žalec. V vlakovni kompoziciji, dolgi med 20 in 35 vagončki, je bilo treba ob spustu proge vsak vagonček upočasniti. Poleg tega so ženske potrebovali še v rudniški ambulanti, samskem domu in seveda v pisarnah (delale so v kadrovske, računovodske in kurirske službi ter kot telefonistke, itd.). Premogovnik je imel tudi svojo ekonomijo, namenjeno potrebam rudnika, obsegala pa je travnike, sadni vrt, njive in hlev. Delavkam je pripadal tudi dopust, a ga marsikatera v želji po čim več plačanih delovnih dnevih ni izkoristila. Med letnim dopustom so za dodatni zaslužek obirale hmelj ali borovnice. Delavke so obdarovali ob godu sv. Barbare, zavetnice rudarjev, ter ob novem letu. Iz gradiva Zgodovinskega arhiva Celje smo po drugi svetovni vojni uspeli evidentirati 400 žensk knapovk. Trinajst še živečih je etnologinja Sonja Hercog intervjuvala; intervjuji so posneti in evidentirani. Nobena ženska ni imela nikakršnih privilegijev pri delu, bile so enakovredne moškim, in kot pravi Sonja: »Vsaka zgodba zase odstira poseben vpogled v njihovo vpetost med delom pri rudniku in domačimi opravili ter odgovornostjo za otroke. Vsaka življenjska zgodba je unikatna, tako kot je edinstvena vsaka ženska posebej.«

In kaj so člani Etnološkega društva Srečno delali v lanskem letu? Podmladek je opravil 50 prostovoljnih delovnih ur, odrasli 1.500. Ob Slovenskem kulturnem prazniku smo pripravili gostovanje amaterskega gledališča iz Velenja z veseloigro Knapovska večerja. Mednarodni dan žensk smo obeležili s srečanjem delavk knapovk, ki smo ga popestrili z razstavo »Delavke – knapovke«. Brez prvomajske budnice seveda v naših krajih ne gre. Ob 3. juliju, dnevu slovenskih rudarjev, smo pripravili razstavo, rudarsko parado, proslavo in seveda druženje. Godba Zabukovica je slavila 130 let, brez njihovega slavnostnega koncerta in razstave ob jubileju ni šlo. Člani smo vzdrževali in dopolnjevali muzejsko zbirko z novimi eksponati in delali na projektu z naslovom »Etnološka pot rudarske dediščine Zabukovica-Liboje«. Za promocijo našega društva razpolagamo z DVD filmi »Srečno knapi«, »Dan rudarjev« in »Šahttag«.

Etnološko društvo Srečno pod vodstvom prof. dr. Jožeta Hribarja aktivno sodeluje v Delovni skupini za ljubitelje etnologije pri Slovenskem etnološkem društvu, ki je v letu 2010 Etnološkemu društvu Srečno in dr. Jožetu Hribarju podelilo Murkovo listino za ohranjanje rudarske dediščine.

Člani delovnega predsedstva (od leve proti desni): Tadej Pungartnik, član, izr. prof. dr. Vito Hazler, predsednik, in Polona Rigler Grm, članica.
Foto: Mojca Račič Simončič, Ljubljana, 23. 3. 2011

Helena Rožman čestita novoizvoljeni predsednici SED, mag. Titi Porenta.
Foto: Mojca Račič Simončič, Ljubljana, 23. 3. 2011

VOLILNI ZBOR ČLANOV SED Ljubljana, 23. marec 2011

Redni volilni zbor članov Slovenskega etnološkega društva je potekal 23. marca 2011 v prostorih Slovenskega etnografskega muzeja v Ljubljani. Ker se je seje udeležilo 42 članov in je predsednica Nadzornega odbora skladno s 14. členom Statuta SED ugotovila, da so bili člani pravilno vabljeni, se je zbor članov začel s predvidenim časovnim zamikom. Prisotni člani so z dvigom rok soglasno potrdili predlagani dnevni red in soglasno izvolili delovno predsedstvo, zapisnikarja, overitelje zapisnika in člane volilne komisije.

V nadaljevanju je Zbor članov soglasno sprejel vsebinsko in finančno poročilo o delovanju SED v letu 2010 ter poročili Nadzornega odbora in Častnega razsodišča. Sprejeli so tudi sklep o razrešitvi dosedanjih organov SED, volilna komisija pa je ugotovila, da so prisotni člani SED soglasno izvolili mag. Tito Porento za predsednico SED in mag. Marjetko Balkovec Debevec za podpredsednico SED za mandatno obdobje 2011–2012.

Prav tako soglasno so bili izvoljeni naslednji kandidati za člane IO SED:

- dr. Breda Čebulj Sajko, ZRC SAZU,
- dr. Monika Kropelj, ISN ZRC SAZU,
- dr. Katalin Hirnök Munda, Inštitut za narodnostna vprašanja,
- Anita Matkovič, Belokranjski muzej Metlika,
- Jelka Pšajd, Pokrajinski muzej Murska Sobota,
- dr. Jaka Repič, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo FF UL,
- Anja Serec Hodžar, Glasbenonarodopisni inštitut ZRC SAZU,
- mag. Marko Smole, SED,
- Mojca Tercelj Otorepec, ZVKDS, OE Kranj,
- Nadja Valentinčič Furlan, Slovenski etnografski muzej,
- Tatjana Vokič Vojkovič, Občina Veržej.

Prisotni člani SED so soglasno izvolili tudi uredništvo *Glasnika SED* v sestavi: Tatjana Vokič Vojkovič, glavna urednica; dr. Bojan Knific, odgovorni urednik; dr. Mateja Habinc, mag. Martina Piko-Rustia in mag. Tita Porenta, članice.

Prav tako soglasno so člani SED izvolili uredniški odbor *Knjižnice Glasnika SED* v sestavi: dr. Breda Čebulj Sajko, glavna urednica; dr. Jerneja Ferlež, Iztok Ilich, mag. Zvezdana Delak Koželj in mag. Karla Oder, člani.

V Nadzorni odbor so bile izvoljene: mag. Polona Sketelj, predsednica; Ivica Križ in mag. Tatjana Dolžan Eržen, članici.

V Častno razsodišče so bile izvoljene: mag. Karla Kofol, predsednica; Damjana Terseglav Pediček in Tanja Tomažič, članici.

Za tajnico SED je bila izvoljena Ana Beno.

Izr. prof. dr. Vito Hazler je pohvalil delovanje društva, se zahvalil predsednici SED, ki je zadnja leta z ekipo uspešno skrbela za uveljavitev in predstavitev stroke v širši javnosti in tudi med strokovnimi krogi. Pohvalil je tudi razvejano obveščanje delovanja kolegov in kolegic na različnih koncih Slovenije, saj smo tako obveščeni o dogajanju zunaj Ljubljane. Vse poslane informacije so temeljite, vpetost članov v delo SED je izjemna.

Skrbi ga le vse bolj uspešno poseganje drugih sorodnih strok na naše področje, in pri tem poudari, da smo etnologi morda še vedno premalo prodorni pri promociji in možnostih svoje stroke. Pohvali se je pridružila tudi dr. Breda Čebulj Sajko in pripomnila, da je društvo v zadnjih letih doseglo izjemne uspehe in da je edino društvo v Sloveniji, ki ima hkrati status društva, ki deluje v javnem interesu na področjih kulture in raziskovalne dejavnosti, ter da lahko zato kandidiramo na množico razpisov, na katerih bi bili lahko uspešni zaradi kvalitete svojega delovanja in razvejanosti različnih tem.

Helena Rožman se je zahvalila za uspešno sodelovanje Ministrstvu RS za kulturo, Slovenski nacionalni komisiji za UNESCO, Javni agenciji RS za knjigo, Javni agenciji za raziskovalno dejavnost RS (ARRS), Znanstvenemu inštitutu Filozofske fakultete v Ljubljani (ZIFF) in Slovenskemu etnografskemu muzeju, ki so nam v zadnjih letih velikodušno omogočali uspešno delo pisarne SED. Zahvalila se je tudi lokalnim skupnostim, ki so nam omogočile izvedbo nekaterih naših programov (izpostavila je Občino Krško in Mestni muzej Krško za leto 2010). Članom društva se

je zahvalila za kotizacije na posvetih in za deleže dohodnin, ki so nam jih odstopili. Ugotovila pa je tudi, da imamo v SED veliko različnih dejavnosti, za katere pa bi si vsi želeli še večjo odzivnost, zlasti pri kolegih in članih društva. Vsi izvedeni posveti pa so bili izjemno dobro obiskani.

V nadaljevanju so člani SED soglasno potrdili ustanovitev nove delovne skupine v SED, DS za etnografski film. Vodja delovne skupine za etnografski film, izr. prof. dr. Naško Križnar, je povabil vse člane društva k sodelovanju. Predsednik delovnega predsedstva, izr. prof. dr. Vito Hazler, je čestital novemu vodstvu SED, vsem prisotnim pa se je zahvalil za udeležbo na zboru članov.

* Uradni zapisnik in priloge so shranjene v arhivu SED, nekatere med njimi objavljamo v nadaljevanju *Glasnika SED*:

1. Lista prisotnih,
2. Poročilo o delu SED v letu 2010,
3. Finančno poročilo za leto 2010,
4. Poročilo Nadzornega odbora,
5. Poročilo Častnega razsodišča,
6. Predstavitve kandidatke za predsednico SED,
7. Predstavitve kandidatke za podpredsednico SED,
8. Predstavitve kandidatne liste za organe SED,
9. Predstavitve programa SED v mandatu 2011–2012,
10. Predstavitve Delovne skupine za etnografski film.

POROČILO O DELU SLOVENSKEGA ETNOLOŠKEGA DRUŠTVA V LETU 2010¹

V letu 2010 smo v SED program izvedli v obsegu, ki smo ga načrtovali, ter z njim sledili programskim usmeritvam društva, postavljenim za triletni cikel 2010–2012. S programom smo si zastavili ambiciozne cilje tako na kulturnem kot tudi raziskovalnem področju. Naj izpostavimo pripravo in izvedbo mednarodnega posveta Dnevi etnografskega filma, na katerem podeljujemo Plaketo Nika Kureta za izjemne dosežke v etnografskem filmu. Slednji je izjemnega pomena za vzpostavitev kriterijev za kakovostno delo na področju etnografskega filma tako v produkciji kot visokošolskem izobraževanju. Nadaljevali smo delo, s katerim se približujemo ljubiteljem in zasebnim zbiralcem ter lastnikom »muzejskih« zbir – program je prispevek k urejanju segmenta ljubiteljskih muzejskih zbirk. V SED se zavedamo pomanjkanja etnoloških vsebin v formalnem osnovnošolskem učno-vzgojnem procesu, zato že leta izvajamo Malo šolo etnologije, s katero izpolnjujemo nastalo vrzel.

Kot izjemno pomemben razpoznavamo program Etnologija obmejnih regij, v okviru katerega smo izvedli posvet: Živa dediščina v Videmski pokrajini: Beleženje, komentiranje in ohranjanje. Program je organizirala Delovna skupina za Slovence zunaj RS pri Slovenskem etnološkem društvu v sodelovanju z Inštitutom za slovensko kulturo v Špetru. Predstavljeno je bilo tako nastajanje registra žive kulturne dediščine Slovenije kot tudi varovanje nesnovne dediščine Slovencev v Avstriji. Slednji je bil zaradi uspešnega vpisa v avstrijski register nesnovne dediščine deležen posebne pozornosti, hkrati pa sta bili obe predstavitvi dobro izhodišče za plodno razpravo.

Treba je izpostaviti tudi organizacijo mednarodnega posveta 11. vzporednice med slovensko in hrvaško etnologijo, ki so bile tokrat posvečene industrijski dediščini. Posvetovanje je potekalo v petih sekcijah: Ohranjanje in revitalizacija industrijske kulturne

dediščine, Predstavitve industrijske kulturne dediščine, Nesnovna oz. živa kulturna dediščina in industrijske panoge, Industrijska dediščina in ženske ter Kulturna dediščina blagovnih znamk. Posvet smo končali s predstavitvijo industrijske dediščine Posavja in z okroglo mizo ter strokovno ekskurzijo v kompleks nekdanje Tovarne papirja Krško. Mednarodne konference se je udeležilo 31 referentov. Kvaliteta naših posvetov je tudi ta, da so ti v zadnjih letih interdisciplinarni. Referenti so tokrat prišli s strokovnih področij etnologije, kulturne antropologije, zgodovine, umetnostne zgodovine in ekonomije, hkrati pa tudi iz različnih institucionalnih okolij – fakultet, inštitutov, muzejev, zavodov za varovanje kulturne dediščine, itd. Društvo na ta način udejanja eno od svojih poslanstev in ciljev, da je tvorno središče izmenjave različnih strokovnih pogledov, ki bogatijo tako strokovno kot tudi društveno živost.

Celotni društveni program je bil izveden v naslednjih sklopih:

1. Organizacija in izvedba izobraževalnih vsebin
 - Etnološka dediščina v rokah ljubiteljev:
 - predstavitev *Priročnika za varovanje premične kulturne dediščine v muzejih na prostem* avtorice mag. Polone Sketelj, Slovenski etnografski muzej
 - delavnica dokumentacije inventarja Vogvarjeve hiše
 - organizacija okrogle mize o konservatorski službi v sodelovanju s sekcijo za konservatorstvo pri Skupnosti muzejev Slovenije – priprava
 - pomoč pri evidentiranju zasebnih zbirk v občini Domžale in sodelovanje na Dnevih evropske kulturne dediščine v Domžalah
 - Etnološki večeri:
 - Pogovor s prejemnico Murkovega priznanja, dr. Jernejo Ferlež
 - Prvi koraki Registra žive kulturne dediščine
 - Pogovor med častnima članoma SED, Julijanom Strajnarjem in Mirkom Ramovšem
 - Pogovor s prejemnikom Murkove nagrade v letu 2010, izr. prof. dr. Markom Terseglavom

1 Poslovno poročilo je bilo pripravljeno v okviru obveznosti, ki jih ima SED kot društvo v javnem interesu na področju kulture in raziskovalne dejavnosti za Ministrstvo za kulturo in Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo.

- Mala šola etnologije
- Dan etnologije: borza etnoloških idej
- 2. Mednarodna dejavnost in udeležba na mednarodnih konferencah
 - Dnevi etnografskega filma (DEF)
 - Etnologija obmejnih regij: Živa dediščina v videmski pokrajini: beleženje, dokumentiranje in ohranjanje
 - 11. vzporednice med slovensko in hrvaško etnologijo: Kulturna dediščina industrijskih panog
 - Mednarodna strokovna ekskurzija: Biseri naše kulturne kraje: Ogled znamenj in manjših spomenikov na Ravnah na Koroškem, v Pliberku in Črni na Koroškem
- 3. Promocijske dejavnosti
 - 24. podelitev Murkove nagrade, Murkovega priznanja in Murkove listine:
 - Izr. prof. dr. Marko Terseglav, prejemnik Murkove nagrade za življenjsko delo
 - Univ. dipl. etnologinja in sociologinja kulture Jana Mlakar Adamič, prejemnica Murkovega priznanja za raziskovanje delavske kulture
 - Slovenski etnografski muzej, Ljubljana, prejemnik Murkovega priznanja za razstavo »Jaz, mi in drugi – Podobe

- mojega sveta«, s katero so zaključili diptih stalne postavitve in s tem vsebinsko prenovno muzeja
- Turistično društvo Lokovec, prejemnik Murkove listine za različne oblike etnološkega in kulturnega delovanja v domačem kraju
- Etnološko društvo Srečno, prejemnik Murkove listine za ohranjanje rudarske dediščine
- Tiskovne konference ob izidu *Glasnika SED* in monografij v zbirki Knjižnice Glasnika SED
- Vzdrževanje in nadgradnja spletne strani SED
- 4. Izdajanje publikacij s področja kulturne dediščine
 - *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 50(1,2) in 50(3,4), 2010
 - Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva 44: strokovna monografija Tine Volarič, *O nedelji: Zgibi časovnosti in nekaj etnografskih izhodišč*

Ocenjujemo, da smo program SED v letu 2010 izvedli uspešno in skladno z razpoložljivimi sredstvi. Društveni programi so zastavljeni ambiciozno in tudi kakovostno izvedeni. Zaradi izjemno racionalnega poslovanja smo poslovno leto končali pozitivno.

PROGRAM SLOVENSKEGA ETNOLOŠKEGA DRUŠTVA 2011–2012

Slovensko etnološko društvo deluje že preko 30 let, in sicer od 26. 3. 2007 na podlagi odločbe Ministrstva za kulturo in soglasja Ministrstva za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo št. 0140-44/2007/6 s statusom društva, ki deluje v javnem interesu na področju kulture in raziskovalne dejavnosti.

Program, ki ga predstavljam v nadaljevanju, je pripravil dosednji IO SED na poziv MK za triletno programsko obdobje 2010–2012, ker pa so ta programska izhodišča postavljena na trdnih temeljih in v že ustaljenih sklopih, ki jih vodijo izkušeni kolegi, bom v svojem mandatu skrbela, da bo to delo opravljeno strokovno in transparentno ter da bo pri tem omogočeno sodelovanje najširšemu krogu stanovskih kolegov in zainteresirane javnosti. V mandatnem in programskem obdobju 2011–2012 so predvidene naslednje aktivnosti društva:

1. Organizacija in izvedba izobraževalnih vsebin:
 - Etnološka dediščina v rokah ljubiteljev
 - Etnološki večeri in Dan etnologije
 - Strokovni posvet Etnologija in regionalni razvoj: Gorenjska
 - Mala šola etnologije
2. Mednarodna dejavnost in udeležba na mednarodnih konferencah:
 - Dnevi etnografskega filma – DEF

- Etnologija obmejnih regij
- Mednarodna strokovna ekskurzija v sodelovanju z drugimi strokovnimi društvi SMD, SDUZ, SKD

Z gornjima predvidenima programskima enotama bomo posebno pozornost namenili širjenju mreže partnerskih ustanov in posameznikov, ki bodo vključeni v posamezne programske enote tako v nacionalnem kot tudi v mednarodnem okviru.

Zaradi bienalnih Vzporednic v tem letu SED sam ne bo organiziral strokovnega posvetovanja, ampak se bo kot soorganizator aktivno vključil v pripravo in izvedbo mednarodnega posvetovanja, ki bo potekalo na Hrvaškem. Jeseni bomo na Gorenjskem organizirali posvet Etnologija in regionalni razvoj.

Posebna pozornost bo tudi v tem letu posvečena programom na področju vzgoje in izobraževanja, kjer načrtujemo tesnejše sodelovanje z mrežo šol UNESCO, programom spremljanja na področju vizualne etnografije ter programom za ljubitelje in Slovence, ki živijo zunaj meja Republike Slovenije.

3. Promocijske dejavnosti:
 - Podelitev Murkove nagrade, Murkovih priznanj in Murkove listine za pomembne dosežke na področju slovenske etnologije:
 - Z Murkovimi nagradami, Murkovimi priznanji in Murkovimi listinami nagrajujemo posebne dosežke na po-

* Mag. Tita Porenta, prof. zgod. in univ. dipl. etnol., muzejska svetovalka, Muzeji radovljiske občine – Mestni muzej Radovljica. 4240 Radovljica, Linhartov trg 1, E-naslov: titaporenta@gmail.com

dročju etnologije. Predvidoma bomo letošnje Murkova-nje izvedli skupaj s strokovnim posvetom Etnologija in regionalni razvoj nekje na Gorenjskem.

- Tiskovne konference ob izidu *Glasnika SED* in monografij v zbirki Knjižnica Glasnika SED
- Vzdrževanje in nadgradnja internetne strani www.sed-društvo.si
- 4. Izdajanje publikacij na področju kulturne dediščine:
 - *Glasnik Slovenskega etnološkega društva: Glasnik SED* prehaja v naslednjem mandatnem obdobju v nove uredniške okvire. Predvidene so le manjše spremembe, medtem ko bo njegova oblika zaenkrat ostala nespremenjena.
 - Knjižnica Glasnika SED: Knjižnica Glasnika SED je name-njena objavi zanimivih etnoloških besedil, monografij ali pa

objavi referatov društvenih strokovnih posvetov. V letu 2011 bomo na ta način izdali Zbornik mednarodnega posveta 11. Vzorednice med slovensko in hrvaško etnologijo s podna-slovom Kulturna dediščina industrijskih panog, ki je bil ok-tobra 2011 v Krškem. V zborniku pričakujemo objavo vseh 31 referatov, ki so bili predstavljeni na strokovnem posvetu, in seveda ustrezne uvodne pojasnitve oz. sklepe posveta.

Podobna programska shema je v pripravi tudi v letu 2012, ko se bo pripravil nov program za naslednje programsko obdobje financiranja MK.

V letu 2012 nas ponovno čaka organizacija mednarodnega strokovno-znanstvenega simpozija 12. slovensko-hrvaških etnoloških vzorednic.

PROGRAM DELOVNE SKUPINE ZA ETNOGRAFSKI FILM

Delovna skupina za etnografski film je bila ustanovljena z namenom ukvarjanja slovenskih etnologov, članic in članov SED s problematiko etnografskega filma na vseh ravneh, od snemanja do predstavitve, od metodologije do prakse, od muzejev do inštitutov in specialnih oddelkov za produkcijo etnografskega filma, zlasti ko je treba združevati moči preko meja obstoječih etnoloških ustanov, v katerih smo zaposleni.

Najpomembnejša dejavnost delovne skupine je vsako leto posvečena organizaciji mednarodnega festivala Dnevi etnografskega filma, ki je po določilih CAFFE (Evropske koordinacije festivalov antropološkega filma, katere redni član je DEF) vsako leto meseca marca. Partnerja društvu pri tej nalogi sta Znanstvenoraziskovalni center in Slovenski etnografski muzej. Priprave se začnejo že zgodaj poleti z razpisom, preko leta z ogledom tujih festivalov in nadaljujejo decembra s sprejemanjem in z iz-borom filmov ter izdelavo programa, urnika ter kataloga. Vrhunec organizacije nastopi konec februarja z obveščanjem medijev in v začetku marca s prihodom gostov in z dogodki med samim festivalom.

Druga večja odgovornost Delovne skupine je predlaganje pre-jemnika plakete Nika Kureta. Delovna skupina ga predlaga, Iz-vršilni odbor pa ga potrdi; k tej nalogi spada še izdelava statue in listine.

Naslednja dejavnost skupine je priprava in izvedba vsaj enega etnološkega večera, posvečenega etnografskemu filmu. To je na-vadno predstavitev nekega znanega avtorja ali nacionalne šole etnografskega filma.

Delovna skupina bo v svoj program po potrebi vključila tudi dru-gre naloge in zadolžitve, ki niso vezane na programirana finančna sredstva (npr. tematske razprave o problematiki etnografskega filma v najširšem smislu), če bo zanje le obstajal interes tako v skupini kot SED.

K delovanju v delovni skupini so vabljeni vse članice in člani SED, ki se pri svojem delu srečujejo s problematiko etnografske-ga filma na različnih ravneh in ki bi želeli sodelovati, predvsem pa pomagati pri izvedbi programa.

* Doc. dr. Naško Križnar, univ. dipl. etnol. in arheol., višji znanstveni sodelavec na Inštitutu za slovensko narodopisje pri ZRC SAZU. 1000 Ljubljana, Novi trg 2, E-naslov: nasko@zrc-sazu.si

PREDSTAVITEV PREDSEDNICE SED

Tita Porenta, roj. 1964, je leta 1989 na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani diplomirala iz zgodovine in etnologije. Svojo poklicno pot je začela kot profesorica zgodovine, leta 1990 pa se je zaposlila v Zavodu za kulturo in izobraževanje Tržič – enoti Tržiški muzej kot kustodinja za čevljarstvo dediščino. Naziv višja kustodinja je dosegla leta 2000, 2007 pa je napredovala v muzejsko svetovalko. Leta 2007 je na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani zagovarjala magistrsko nalogo z naslovom *Tovarna Peko v času Petra Kozine (1903–1930)*. Od leta 2008 je zaposlena kot kustodinja v Muzejih radovljanske občine, kjer vodi enoto Mestni muzej Radovljica.

Njeno etnološko zanimanje je bilo med službovanjem v Tržiškem muzeju usmerjeno v zbiranje, raziskovanje in posredovanje zlasti kulturne dediščine čevljarjev rokodelcev in podjetnikov v Tržiču in v širšem slovenskem prostoru. Na to temo je pripravila več razstav in se z njimi predstavila tudi v drugih krajih po Sloveniji. Poleg tega se je intenzivno posvečala tudi metodam muzejske dokumentacije. Po letu 2000 je pripravljala še druge razstave, in sicer je sodelovala pri medinstitucionalnih razstavah o usnjarstvu na Slovenskem, o tržiških podjetnikih ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja – o družini gozdarskega barona Borna ter o trgovcu in industrialcu Petru Kozini, dediščini tržiških barvarjev, topografiji vasi nad Tržičem in pripravila številne muzejske večere in druge prireditve za občane tržiške občine.

V Mestnem muzeju Radovljica se ukvarja z obdobjem razsvetljenstva oz. načinom življenja Radovljčanov v času Antona Tomaža Linhart, to je v 2. polovici 18. stoletja. Od leta 2008 je pripravila tri razstave, in sicer o urbanističnem razvoju Radovljice

med 14. in 19. stoletjem, o radovljjskih barvarjih v 18. in 19. stoletju ter o življenju in delu utemeljitelja osnovnega šolstva na Slovenskem in jezikoslovca Blaža Kumerdeja.

V Slovenskem etnološkem društvu sodeluje že od leta 1990, aktivno pa od leta 1999. Med letoma 1999 in 2003 je bila članica IO SED. V tem času je vodila tudi delovno skupino za etnologe muzealce. Med letoma 2003 in 2007 je bila odgovorna urednica *Glasnika SED*, od takrat pa kot članica uredniškega odbora ureja rubriko *Etnologija* je povsod. Pri SED je med letoma 2004 in 2006 vodila društveni projekt *Evidentiranje oziroma terenska topografija etnoloških in sorodnih zbirk*, ki se hranijo zunaj pristojnih muzejev na slovenskem etničnem ozemlju. Leta 2007 je sodelovala pri ustanovitvi Delovne skupine za ljubitelje etnologije in kot njena strokovna sodelavka v sodelovanju s številnimi kolegi etnologi vodila projekt *Etnološka dediščina v rokah ljubiteljev*, v sklopu katerega je pripravila pet etnološko-muzejskih delavnic po Sloveniji, v zadnjih dveh letih pa pripravila še nekaj promocijskih dogodkov. Prav tako je s prispevki sodelovala na številnih društvenih strokovnih srečanjih in jih objavila v zbornikih in *Glasniku SED*.

Poleg tega trenutno sodeluje še v projektu razvoja podeželja z Društvom za razvoj kraja Sveta Neža nad Tržičem, pri prenovi stalne čevljarstvo razstave z Muzejskim društvom Žiri, z Muzejskim društvom Domžale nadaljuje projekt evidentiranja zasebnih zbirk v občini Domžale, s Folklornim društvom Šenčur pa pri rekonstrukciji obutve iz prve polovice 19. stoletja.

Je tudi članica Slovenskega muzejskega društva, društva ICOM ter Zveze zgodovinskih društev Slovenije.

PREDSTAVITEV PODPREDSEDNICE SED

Marjetka Balkovec Debevec, roj. 1963, je leta 1987 na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani diplomirala iz etnologije in zgodovine, v naslednjem letu je opravila strokovni izpit in pridobila naziv kustodinja. Na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo je magistrirala leta 2005.

V študentskih letih in pozneje je kot mentorica in vodja sodelovala na mladinskih raziskovalnih taborih v Beli krajini, na katerih so mladi raziskovalci zbirali in preučevali etnološko dediščino Bele krajine. Med letoma 1987 in 1995 je bila kustodinja v Slovenskem gasilskem muzeju v Metliki, med letoma 1995 in 1998 je delala v novinarski dokumentaciji časopisne hiše Delo, od 1. septembra 1998 pa je kustodinja – muzejska svetovalka v Slovenskem šolskem muzeju.

Poleg Slovenskega etnološkega društva, kjer je bila v zadnjem obdobju predsednica častnega razsodišča, je tudi članica Belokranjskega muzejskega društva; vodila ga je med letoma 1989 in 1993. Včlanjena je v Zvezo zgodovinskih društev in Slovensko muzejsko društvo, aktivno sodeluje v Komisiji za delo zgodovinskih krožkov pri Zvezi prijateljev mladine Slovenije.

Na začetku strokovne poti se je ukvarjala tudi z etnološko in s folklorno dediščino Bele krajine ter zapise o tem objavljala v raznih publikacijah. Sodelovala je pri pripravi scenarijev za tradicionalno folklorno prireditev Jurjevanje in kresovanje v Črnomlju. Za mlajše bralce je v reviji *Firbec* pripravljala članke z etnološko vsebino. V zadnjem obdobju objavlja predvsem član-

ke o različnih temah iz zgodovine šolstva in vzgoje, kjer zlasti izpostavlja etnološke obravnave. Je urednica posameznih števil *Šolske kronike*, revije za zgodovino šolstva in vzgoje, ki jo izdaja Slovenski šolski muzej.

Med samostojnimi publikacijami je izdala *Etnološko topografijo občine Metlika* (1994), ki temelji na njenem diplomskem delu, publikaciji o črnomaljskem gasilstvu (1991, 2001), magistrsko delo *V Črnomlju od nekdaj bili so veseli ... : Črnomelj v kulturnem in družabnem utripu od druge polovice 19. stoletja do druge svetovne vojne* (2008).

V Slovenskem gasilskem muzeju je med drugim uvedla tudi akcijo *Evidencija gasilske dediščine na Slovenskem*, z namenom, da bi dobili prvi pregled tovrstne dediščine na Slovenskem. Pomembnejši dosežek v gasilskem muzeju je bil izpeljan v letu 1993, ko je bil muzej prostorsko in vsebinsko prenovljen.

Ob raznovrstnem muzejskem delu v Slovenskem šolskem muzeju je avtorica ali soavtorica več razstav, med drugim je pripravila del stalne razstave »Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja«, razstavo o čipkarskem šolstvu na Slovenskem, o maturi, o šolstvu v prvem povojnem obdobju, o šolskih redih v protestantskem šolstvu, razstavo o oblačilnem videzu učencev in učiteljev skozi čas, in druge. Razstave so bile obogatene z različnimi spremljevalnimi prireditvami (okrogle mize, delavnice, predavanja) ter s publikacijami in z razstavnimi katalogi. Z različnimi referati je sodelovala na seminarjih in simpozijih tako doma kot v tujini.

Prof. dr. Slavko Kremenšek z udeleženci rajže.
Foto: Alenka Čas, Ljubljana, 11. 5. 2011

Prof. dr. Slavko Kremenšek, Janez Žagar in Janja Žagar Grgič (SEM).
Foto: Alenka Čas, Ljubljana, 11. 5. 2011

STROKOVNA EKSURZIJA – »RAJŽA« V ZELENJ JAMI

Sončnega 11. maja 2011 smo se etnologinje, etnologi in ljubitelji etnologije zbrali ob častnem članu Slovenskega etnološkega društva, etnologu in zgodovinarju, prof. dr. Slavku Kremenšku, ki je pred kratkim dopolnil 80 let. S svojim plodnim znanstvenoraziskovalnim in pedagoškim delom je pustil sledi v številnih generacijah študentk in študentov. Z njim smo se v zadnjih letih večkrat srečali tudi v njegovem rodnem Kozjem, kjer je prizadevno sodeloval pri obnovi Kroflnovega mlina in drugih projektih. Tokrat smo želeli njegov jubilej sproščeno in hkrati poučno počastiti v Ljubljani, ob spominu na njegovo pomembno delo, doktorsko disertacijo *Ljubljansko naselje Zelena jama kot etnološki problem*.

Prof. Kremenšek se je odzval društvemu vabilu in nas je bil s pomočjo nekaterih Zelenojamčanov pripravljen popeljati po današnji Zelene jami in obuditi spomin na Zeleno jama pred skoraj 50. leti, ko je bilo to ljubljansko naselje predmet njegovega raziskovalnega dela. Z obravnavami mestnega življenja in drugimi svojimi deli je Kremenšek postavil temelje sprememb v slovenski etnologiji. V uvodu v *Ljubljansko naselje Zelena jama kot etnološki problem* (disertacija 1964, objavljeno 1970) lahko preberemo:

V znanstveni teoriji in praksi najrazličnejših nacionalnih etnologij je v zadnjih desetletjih čutili precejšnje spremembe glede nekaterih osnovnih teoretičnih postavk. Med te je še zlasti šteti razširitev doslej običajnega snovnega področja. Mimo kmečkega življa in nekaterih drugih, na agrikulturo vezanih družbenih skupin, so postala predmet etnološkega preučevanja tudi mesta in industrijska središča (1970: 5).

Ljubljansko naselje Zelena jama, ki jo je v začetku 60. let prejšnjega stoletja za raziskavo izbral Kremenšek, je imela nekaj naslednjih temeljnih značilnosti: zrasla je kot povsem nova naselbina brez starejšega kmečkega ali kakega drugega jedra; v

posameznih desetletjih so se v Zeleno jama večinoma doseljevali ljudje s podeželja. V prvem obdobju je imela izrazit železničarski značaj, blizu tri četrtine posestnikov je bilo zaposlenih v raznih železničarskih službah. Zelenojamska okolica je že pred prvo svetovno vojno dobivala vse bolj industrijski značaj, saj so tu že leta 1882/83 zgradili tovarno za klej, nato kemično tovarno (1906) in tovarno hranil Kolinska (1909).

Pri raziskovanju je Slavko Kremenšek ob literaturi in arhivskih virih pridobil podatke tudi pri mnogih pričevalcih. Pomembne ustne vire je med drugim zbral pri družini Hawlina. Tako smo se udeleženci ekskurzije z zbornega mesta pri Kuhinji Krušič napotili do prve točke strokovne ekskurzije: na prijetni vrt ob družinski hiši Hawlina. Najprej smo, z dobrimi željami jubilarntu, nanizali nekaj drobnih spominov, ki smo si jih kot študenti delili ob našem univerzitetnem profesorju. Prof. dr. Kremenšek je v uvodnih besedah predstavil Zeleno jama in podal nekaj izkušenj iz svoje raziskave ter k besedi povabil gospoda Petra Hawlina, ekonomista, informatika, rodoslovca. Peter Hawlina zlasti v zadnjih letih veliko svojih aktivnosti namenja delovanju in vodenju Slovenskega rodoslovnega društva, ki izdaja tudi svojo revijo *Drevesa*. Na zanimiv, dinamičen in humoren način nam je predstavil nekaj drobcev iz življenja družine Hawlina in nam izrazil svoje videnje in doživljanje Zelene jame. Po živahni predstavitvi nas je s pijačo obložena miza vabila še k zdravici, saj so prav ta dan pri Hawlinovih dobili novega družinskega člana.

Načrtovani program strokovne ekskurzije nas je popeljal nekaj ulic naprej, k Žagarjevim. Dobrodošlico nam je s slastnim domačim pecivom pripravila stanovska kolegica Janja Žagar, sicer muzejska svetovalka v kustodiatu za oblačilno kulturo Slovenskega etnografskega muzeja. Njen stari oče, Janez Žagar, je bil pomemben pričevalec pri raziskovalnem delu prof. Kremenška. Nam pa se je v razgovoru o Zelene jami pridružila kolegica Janja skupaj z očetom Janezom Žagarjem. Predstavila sta svoj pogled na življenje v tem ljubljanskem predelu in opozorila na različne

* Mag. Marjetka Balkovec Debevec, univ. dipl. etnol. in prof. zgod., muzejska svetovalka, Slovenski šolski muzej, 1000 Ljubljana, Plečnikov trg 1, E-naslov: marjetka.balkovec@guest.arnes.si

spremembe, ki so se zvrstile skozi čas. Gospod Janez Žagar je z nami delil tudi spomine na vrstnika in prijatelja, pisatelja Marjana Rožanca, ki je o domačem delavskem predmestju napisal roman *Ljubezen*. Žagarjeva sta bila skupaj s prof. Kremenškom tudi vodnika po zelenojamskih ulicah, kjer smo poleg sprememb in novosti videli še nekaj ohranjene arhitekturne dediščine. Spomnili pa smo se tudi nekaterih pomembnih osebnosti, ki so živeli v Zeleni jami, poleg Rožanca še znani pedagogi France Ostanek, Leon Žlebnik, France Pediček ter umetnostni zgodovinar, akademik France Stele, ki je bil pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti kot urednik vključen v objavo publikacije Kremenškove *Zelene jame*.

Strokovna ekskurzija po Zeleni jami je tako marsikateremu etnologu, tudi takšnemu, ki je vsakodnevno v stiku z Ljubljano, od-

krila veliko novega, nepoznanega, zanimivega. »Rajže« pa s tem še ni bilo konec. Ob petih popoldne smo želeli druženje skleniti v upravni hiši Slovenskega etnografskega muzeja z osrednjim namenom, da bi bilo to prijetno presenečenje za našega jubilara, častnega člana Slovenskega etnološkega društva, zaslužnega prof. dr. Slavka Kremenška. Srečanje je Slovensko etnološko društvo pripravilo skupaj s Slovenskim etnografskim muzejem, z Oddelkom za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani ter Inštitutom za slovensko narodopisje ZRC SAZU. Ob rojstnodnevni torti in šampanjcu je slavljencu v imenu vseh čestitala predsednica SED, mag. Tita Porenta. Pomladno etnološko druženje smo sklenili z željo, da bi bilo prof. Kremenšku v pomoč pri nadaljnjem ohranjanju pronicljivih misli in prožnega koraka tudi praktično darilo.

SREČANJE Z RUDARSKO DEDIŠČINO ZABUKOVICA-LIBOJE

Grize, 12. februar 2011

V okviru etnološko-muzejske delavnice »Srečanje z rudarsko dediščino«, ki jo je organizirala Delovna skupina za ljubitelje etnologije pri SED (DSL SED), smo se v soboto, 12. februarja 2011, odpeljali v Grize na obisk k Etnološkemu društvu Srečno (EDS). Naš gostitelj je bil njegov predsednik, dr. Jože Hribar, ki je na zadnji podelitvi Murkovih nagrad, Murkovih priznanj in Murkovih listin v Ljubljani prevzel Murkovo listino za leto 2010. Izrazil nam je pristrženo dobrodošlico, pred nadaljevanjem programa pa smo udeleženci ob dopoldanski malici drug drugemu predstavili svoje »etnološko« delo.

Ob začetku strokovnega dela srečanja smo si v Kulturnem domu Svoboda Grize ogledali Rudarski muzej Zabukovica-Liboj. Dr. Jože Hribar in ga. Breda Veber, članica EDS in vodja šolske knjižnice v OŠ Grize, sta predstavila evropski projekt »Naša dediščina: Delavke – knapovke«, ki ga EDS izvaja v letu 2011. Mag. Tita Porenta je v imenu SED društva še enkrat čestitala za Murkovo listino in dr. Hribarju izročila knjižno darilo, ponatis (Agens: Žirovnica 1994) slovenskega prevoda čebelarkega priročnika Antona Janše (1734–1773) *Antona Janshaja ... Popolnoma podvuzhenje sa vsse zhębellarje ... / na mnogo proshnjio is nemshkiga, na kraysku prestauleu, inu s'nekaterim pomekvajnam pogmiranu. od Joannesa Golitschnika*, ki ga je leta 1792 prevedel Janez Goličnik, župnik v Grizah.

Ogledu zbirke je sledila krajša delavnica z izmenjavo pridobljenih izkušenj z EU projekti za ohranjanje kulturne dediščine za kulturna društva. Najprej je svoje izkušnje predstavil dr. Jože Hribar, ki je predlagal vsebino delavnice, in povedal, da se je njihovo društvo že večkrat skušalo prijaviti na razpise, vendar s tem nimajo dobrih izkušenj. Za njihovo društvo so zanimivi razpisi strukturnih EU projektov z oznako Evropski kmetijski sklad za razvoj podeželja, Evropa investira v podeželje. Poznajo razpis UKREP 323: Ohranjanje in izboljšanje dediščine podeže-

lja, Lokalna razvojna strategija 2007–2013 LAS SSD (Spodnje Savinjske doline), Program 2.1. Ohraniti kulturno in naravno dediščino Spodnje Savinjske doline: Ohranjanje snovne in nesnovne zgodovinske in kulturne dediščine ter vrednot podeželja, ki mora biti skladno s uresničevanjem ciljev 3. osi Programa razvoja podeželja R Slovenije za obdobje 2007–2013: Kakovost življenja na podeželju in diverzifikacija podeželskega gospodarstva: Ohranjanje in izboljšanje dediščine podeželja.

Menil je, da razpisni pogoji ponavadi niso jasni, da je treba s sponzorji ali z lastnimi sredstvi zagotoviti preveč denarja, česar pa društvo ne zmore. Problemi se kažejo tudi v tem, da so projekti odobreni šele, ko aktivnosti že potekajo. Nekateri udeleženci z razpisi nimajo še nikakršnih izkušenj, ne poznajo npr. utečenih terminov in kratic. Zanje so razpisi kup nepotrebne birokracije. Mojca Tercelj Otorepec iz ZVKDS, OE Kranj, je povedala, da imajo največ izkušenj z razpisom Ukrep 323: Ohranjanje in izboljšanje dediščine podeželja, ki bo etnologom konservatorjem na območnih enotah ZVKDS zagotavljal 85-odstotno sofinanciranje nepovratnih sredstev iz evropskih in državnih virov. Omenjeni razpis je članom DSL SED septembra 2008 prvič predstavila dr. Tadeja Primožič na delavnici SED v Pleščah na Hrvaškem.

Primer dobre prakse, kako zagotoviti dovolj lastnih sredstev, so občinska namenska sredstva, ki jih občina kot finančno podporo vsako leto dodeli enemu od občinskih društev.

Ga. Tanja Gobec iz Zavoda ETNO-EKO je povedala, da se pri večini razpisov potrebuje tudi znanje in podpora etnologov, in predlaga, da se SED več pojavlja v javnosti, da bi ljudje vedeli, na koga se obrniti za strokovno pomoč.

Izvedeli smo, da brezplačno pomoč za izpolnjevanje obrazcev lahko dobite na Zavodu CNVOS (Center za informiranje, sodelovanje in razvoj nevladnih organizacij). Sicer se lahko po

* Ana Beno, dipl. etnol. in kult. antropol. 1230 Domžale, Brejčeva 8, E-naslov: ana.beno@gmail.com; mag. Tita Porenta, prof. zgod. in univ. dipl. etnol., muzejska svetovalka, Muzeji radovljiške občine – Mestni muzej Radovljica. 4240 Radovljica, Linhartov trg 1, E-naslov: titaporenta@gmail.com

Gostitelj dr. Jože Hribar z gosti v društvenih prostorih Etnološkega društva Srečno.

Foto: Mojca Tercelj Otorepec, 12. 2. 2011

Mag. Marko Smole in mag. Tita Porenta dr. Jožetu Hribarju izročata darilo.

Foto: Mojca Tercelj Otorepec, 12. 2. 2011

pomoč obrnete tudi na razna zasebna podjetja, ki prijavljajo projekte, vendar so precej dragi.

Vprašanje, kako ovrednotiti prispevek v naravi (brezplačna uporaba materiala in storitev in prostovoljno delo za izvedbo projekta), ki se mora prav tako preliti v številke, je bilo le delno pojasnjeno. Zaenkrat prispevek v naravi ovrednotimo s pomočjo veljavnih ali priporočenih tržnih cen materiala ali storitev, splošno veljavnih urnih postavk in na podobne načine.

V pogovorih smo prišli do naslednjih sklepov:

- SED naj bi pripravilo nekakšen informativno-promocijski letak, s katerim bo skušalo obveščati javnost o delovanju društva in etnologov. Potrebna bi bila tudi priprava okvirnega cenika za naše storitve. V pomoč so nam lahko ceniki storitev regionalnih razvojnih agencij in svetovalnih podjetij za projektni management.
- Ena od prioritet SED v naslednjem obdobju je osveščanje ljudi o delu in znanju etnologov. SED bi se jim približalo kot baza, na katero bi se obrnili, ko bi potrebovali pomoč pri pisanju razpisov, svetovanje pri izvajanju projektov in podobno. SED bi jih glede na njihovo zanimanje in področje lahko napotilo k primernim izkušenim osebam ali institucijam, ki bi jim lahko pomagali pri njihovih vprašanjih, težavah in dilemah.
- Na spletni strani društva bi lahko uredili posebno povezavo do prej omenjene »baze«, morda kar v okviru »spletne tržnice etnoloških priložnosti«, ki že nastaja.

- V SED naj se zopet obudi delovna skupina za kadre. Z njo bi pridobili informacije o vrstah znanj, ki jih potrebujejo/iščejo določene institucije, ter predvsem, kdo oziroma katera izmed institucij želi zaposliti etnologa. Na predlog dr. Mojce Ravnik bi bilo treba k omenjenemu projektu pritegniti tudi Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Tako bi mladim etnologom omogočili stik s strokovnim delom, že izkušenim pa strokovni pregled nad dogajanjem.
- Člani DS za ljubitelje podpirajo tudi redna srečanja, na primer v obliki okroglih miz, etnoloških večerov in podobno, na katerih bi si izkušnje izmenjali strokovnjaki in ljubitelji.
- Osebe, ki imajo trenutno največ izkušenj z razpisi, so dr. Tadeja Primožič z Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano (Sektor za razvoj podeželja in strukturno politiko), Mojca Otorepec Tercelj z ZVKDS, OE Kranj, Tatjana Vokić Vojkovič z Občine Veržej, Alenka Černelič Krošelj iz Mestnega muzeja Krško, Jasna Fakin z Raziskovalne postaje Nova Gorica, Sekcija za interdisciplinarno raziskovanje ZRC SAZU, in Karla Oder iz Koroškega pokrajinskega muzeja Slovenj Gradec (enota Ravne na Koroškem). Med ljubitelji ima veliko izkušenj tudi vodja DS za ljubitelje etnologije pri SED, mag. Marko Smole, ki sodeluje v čezmejnih projektih s Hrvaško.

RAJŽA NA GORIŠKO

Slovensko etnološko društvo je svojo pomladno »rajžo« na lep sobotni dan ob koncu maja posvetilo Primorski, točneje Goriški, kjer so predstavniki društva obiskali nagrajence Murkove listine za leti 2009 in 2010. Organizatorica rajže Zora Pavlin-Slivnik mi je zaupala strokovno vodstvo poti, zato sem želela članom Društva ob obisku nagrajenih društev, Društva za ohranjanje kulturne dediščine aleksandrink Prvačina in Kulturno-turističnega društva Lokovec, predstaviti kraje, ki so na delo obeh društev ter na etnološko delo Goriškega muzeja še posebej navezani. Zato sem predlagala pot od Prvačine prek Gradišča, Renč in Bilj na Banjsko planoto oz. Lokovec.

Pot je udeležence rajže – v skupini so bili Zora Slivnik-Pavlin, dr. Janez Bogataj, dr. Naško Križnar, mag. Marko Smole, dr. Katalin Hirnök-Munda, Nadja Valentinčič-Furlan in Luka Furlan, Iztok Ilich, Ika Pečan, mag. Daša Koprivec in Martin Koprivec ter Nebojša Kuzmanović – najprej vodila v Prvačino k Društvu za ohranjanje kulturne dediščine aleksandrink. Društvo je prejelo Murkovo listino za leto 2009 za uspešno delo pri ohranjanju, raziskavi in popisu ter promociji dediščine naših deklet in žena, ki so služile v Aleksandriji, Kairu ter drugod v Egiptu. Predsednica Društva Dejana Baša je predstavila delovanje društva in načrte za prihodnost, Daša Koprivec svoje raziskovalno delo s potomci aleksandrink, Tina Valič pa vas, kjer je v hiši na Placu postavljen mali muzej aleksandrink. Podpredsednica društva Neva Leban nas je vodila po zgodbah, predstavljenih v muzeju, članica Ludvika Gregorič pa nas je pogostila s kulinaričnimi specialitetami po receptih aleksandrink. Sprejem so popestrile članice Društva žena Prvačine, Andrejka in Vesna Humar ter Miranda Humar, z »živim muzejem« mode iz »baula«. Društvo žena Prvačina z dramatizacijo anekdot in skečev iz življenja aleksandrink in s predstavitvijo izvirnih oblek iz zapuščine aleksandrink ohranja tudi lokalno narečje in spomin na te žene in dekleta kot posebno nesnovno dediščino aleksandrink. »Bauli« – skrinje, v katerih so aleksandrinke pošiljale in prinašale domov oblačila iz Egipta in jih v njih hranile, pa so ne le materialna dediščina, pač pa tudi svojevrsten simbol časov ekonomske migracije ženske delovne sile z Goriškega v Egipt.

Nato smo popotnike popeljali skozi kraje, ki so jih zaznamovale aleksandrinke, Gradišče, Oševljek, Renče in Bilje, vendar ima vsak kraj še svojo lastno identiteto, ki jo išče bodisi v spominu na znamenite može goriške literarne in umetnostne zgodovine bodisi v obrtni ali industrijski dediščini. Med prvačkimi vinogradi smo se zapeljali v pobočje Gradišča nad Prvačino, kjer je prav tako vsaka hiša in družina imela v Egiptu vsaj eno, če ne več sorodnic, nekatere so kot varuške – dade in guvernante služile pri kraljevih družinah in na dvoru. V letu 2010 je v spomin na te žene domačin Dragotin Volk, tudi sam aleksandrinec, sin aleksandrinke iz Gradišča, ob svoji hiši in ob poti skozi vas postavil kapelico, ki z verzi Suzane Černe, prav tako domačinke, počasti te žene, ki so z zaslužkom rešile marsikatero goriško in vipavsko hišo in družino. Vendar je Gradišče bolj kot po aleksandrinkah znano po dveh znamenitih možeh, ki sta tu živel. Jožef Tominc,

znani goriški slikar iz prve polovice 19. stoletja, si je tu kupil hišo in posest ter je na Gradišču tudi pokopan. Pesnik Simon Gregorčič je v prvi polovici 20. stoletja kupil Tominčevo hišo in posest ter v Gradišču preživel enaindvajset let in tu dočkal izid prve zbirke *Poezije*. Oba bi zaslužila spominski muzej ali muzejsko zbirko, ki bi slavi vasi dodala vizualno podobo in dodatno kulturno ter turistično ponudbo. Veličasten kulturni dom daje Gradišču vse možnosti za kulturni in turistični razvoj.

Z Gradišča smo se spustili ob na novo urejeni Gregorčičevi pohodni poti mimo Oševljeka v Renče, kjer sta nas sprejeli predsednica Društva za kulturo, turizem in razvoj Renče, Janja Lipušček, in članica društva Stazica Zorn, ki je organizirala in vodila postavitev razstave o aleksandrinkah iz Renč. Strokovno smo ji pomagali v Goriškem muzeju, podobno kot sprva Društvu za ohranjanje kulturne dediščine aleksandrink v Prvačini. V Renčah so se odzvali želji Goriškega muzeja, da bi vsaka vas popisala svoje aleksandrinke in tako smo pod vodstvom gospe Stazice z oblikovalcem Borisom Blažkom iz Goriškega muzeja lahko pripravili kakovostno razstavo v prostorih stare Krajevne skupnosti, ki prav sedaj čaka evropska sredstva za prenovno in nove vsebine. Predvidevamo, da bo v obnovljeni stavbi tudi razstaveni prostor za zbirko o renških zidarjih, ki še danes oblikujejo identiteto vasi in centra občine Renče-Vogrsko.

Blizu Renč je vas Bilje, ki ji poseben krajevni in stavbni poudarek daje značilen dimnik stare frnaže – opekarne. Opuščena tovarniška hala Goriških opekarn s Hoffmanovo pečjo iz 50. in 60. let 20. stoletja s pečjo in z dimnikom je še skoraj edini materialni ostanek nekoč bogate frnažarske tradicije in ohranja spomin na opekarstvo, ki je zaznamovalo te kraje in ljudi. Za idejo, da bi v kraju ohranili staro frnažo kot opekarski muzej, sem v Goriškem muzeju najprej spodbudila študentko etnologije Petro Rojc, ki je z diplomsko nalogo raziskala opekarstvo na Goriškem ter nato ob razstavi pridobila tudi Kulturno in turistično društvo »Zarja« iz Bilj za prizadevanja za ohranitev stavbe in kulturne dediščine opekarstva v Biljah. Ključna oseba omenjenih prizadevanj je Majda Klančič, ki je skupaj s sodelnicama iz društva, Ivanko Kosta in Jožico Nemec, sprejela popotnike iz Slovenskega etnološkega društva pred staro frnažo v Biljah in jim razkazala značilno Hoffmanovo peč. Nato smo v gostilni Kogoj nasproti opekarne poskusili frnažarski krožnik – krompir in perutničke, na frnažarski način pečene v pečeh na dolgih račih – nabodalih. Kulinarična posebnost v gostilni sicer ni bila vsem všeč, vendar sem članom etnološkega društva želela predstaviti tudi ta del frnažarskega spomina, ki bi ob posodobitvi lahko na zanimiv način kulinarično popestril predstavitev kulturne dediščine opekarstva.

Murkovo listino za leto 2010 je prejelo Kulturno-turistično društvo Lokovec s predsednikom Miroslavom Šuligojem Bremcem. Kulturno-turistično društvo Lokovec si v kraju prizadeva za postavitev ekomuzeja kovaštva, in to po vzoru malih muzejev iz Zahodne Evrope, ki delujejo kot nosilci kulturnega stičišča tako domačinov kot obiskovalcev kraja. Vsebine za prihodnji muzej

* Mag. Inga Miklavčič-Brezigar, mag. soc. kulture, dipl. etnol. in prof. ang., kustodinja, muzejska svetnica, Goriški muzej. 5000 Nova Gorica, Grad Kromberk, Grajska 1, E-naslov: brezigar.inga@gmail.com

Prijazen sprejem pri varuhinjah izročila aleksandrink v muzejčku v Prvačini.

Foto: Iztok Ilich, Prvačina, 28. 5. 2011

Stoletni oglar Andrej Podgornik, po domače Andrejč Zagraj, je prižgal kopo in povedal še veliko zanimivega.

Foto: Iztok Ilich, Lokovec, 28. 5. 2011

društvo skrbno zbira, njihove kulturno-etnološke prireditve pa kažejo na bogato etnološko dediščino tega območja. Društvo vodi mali muzej kovaštva s prikazom tradicionalnega načina kovanja, pripravilo pa je tudi stalno razstavo »Od pastirčka do škofa« o delu in življenju rojaka, koprškega škofa msgr. Metoda Piriha. Društvo je predstavnike Slovenskega etnološkega društva povabilo na prireditev »Srečanje oglarjev Slovenije« s prižigom oglarske kope in kulturnim programom. Vseslovensko srečanje oglarjev je Kulturno-turistično društvo Lokovec organiziralo v sodelovanju s Klubom oglarjev Slovenije in z Zavodom za gozdove Tolmin, kopo je prižgal stoletnik Andrej Podgornik iz Voglarjev, med slavnostnimi govorniki pa je kot predstavnik Slovenskega etnološkega društva nastopil tudi dr. Janez Bogataj.

Poudaril je pomen oglarstva kot ene od zelo starih gospodarskih dejavnosti, ki je tudi velika zakladnica znanja o sobivanju človeka z naravo. Predvsem pa je poudaril, da kulturno dediščino ohranjamo zase, za kakovost življenja in lastno identiteto, ki jo kot tako lahko predstavimo obiskovalcem. Marko Smole pa je pred malim muzejem kovaštva v Lokovcu govoril o ljubiteljski izkušnji, ki v sodelovanju s stroko opravlja pomemben delež ohranjanja in promocije kulturne dediščine na vseh ravneh ljudske kulture.

Dan se je končal v sproščenem druženju ob prireditvi v Lokovcu in vrnitvi čez gozdove Banjske in Trnovske planote. Kot poseben poklon dnevu pa je čez nekaj dni v *Slovenskih novicah* izšel članek Iztoka Iliche o srečanju oglarjev v Lokovcu.

STROKOVNA EKSURZIJA IN OGLED MUZEJEV V VESTFALIJI

V prvih dneh meseca junija 2011 sem se udeležila petdnevne strokovne ekskurzije v mesta v Vestfaliji na območju porečja reke Rehn, kjer je zgoden razvoj industrije, zlasti rudarstva in železarstva, zaznamoval način življenja tamkajšnjih prebivalcev in pritegnil številne ljudi iz bližnjih in bolj oddaljenih dežel, med njimi tudi iz Slovenije. Nudil jim je delo v tovarnah in s tem priložnost zaslužka, eksistence in »novega življenja«. Ogled muzejev, galerij, katedral in mestnih središč so soorganizirala slovenska stanovska društva: Slovensko etnološko društvo, Slovensko muzejsko društvo, Slovensko konservatorsko društvo in Slovensko umetnostnozgodovinsko društvo.

Skrbno načrtovana strokovna ekskurzija z izbranimi točkami ogleda v mestih Köln, Essen, Dortmund in Paderborn ter Würzburg je omogočila spoznavanje aktualnih vsebin s področja varovanja in predstavitve kulturne dediščine. Zanimiva izbira med

pestro ponudbo številnih muzejev, galerij, katedral, parkov, itd. je navdušila slehernega člana te strokovne odprave. V Kölnu smo obiskali mestno katedralo, Wallraf-Richarz-Museum, Römisches-Germanisches Museum in Museum of Chocolate.

Veličastno katedralo, katere začetki gradnje segajo v prvo polovico 13. stoletja, so gradili več sto let in jo končali šele v 19. stoletju. Arhitektura romanskega sloga z bogato notranjostjo privablja številne obiskovalce, ki si lahko za tri evre izberejo dodatno doživetje: vzpon po 533 ozkih polževo zavitih stopnicah na vrh zvonika, v katerem je pet velikih zvonov. Z višine sto metrov pa je izjemen pogled na milijonsko mesto Köln.

Wallraf-Richarz muzej obiskovalce nagovarja s srednjeveškimi in tudi z novodobnimi slikarskimi umetninami. V Rimsko-germanskem muzeju pa so številne arheološke najdbe – steklo, nakit, kovinski in kamniti predmeti razstavljene v treh nadstropjih.

* Dr. Karla Oder, univ. dipl. etnol. in prof. zgod., muzejska svetovalka, Koroški pokrajinski muzej, 2380 Slovenj Gradec, Glavni trg 24, E-naslov: karla.oder@guest.arnes.si

V muzeju računalništva Heinz Nixdorf Museum.
Foto: Karla Oder, Dortmund, 4. 6. 2011

Moderne vitrine med stroji in napravami v muzeju narave, kulture in zgodovine Porenja.
Foto: Karla Oder, Essen, 3. 6. 2011

Muzej čokolade Lindt ne predstavlja samo zgodovine čokolade na zemeljski obli, temveč obiskovalca vodi skozi proizvodni proces izdelave čokolade. V »šoli čokolade« predstavijo kakavovec, osnovno sestavino najbolj priljubljenega sladkega živila. Vstop v svet proizvodnje čokolade vodi skozi manjši rastlinjak s tropsko klimo in z rastlinami, med katerimi je tudi kakavovec. Vpogled v proizvodnjo z manjšimi stroji razkriva proces izdelave čokolade, od mešanja sestavin, valjanja in oblikovanja v različne končne izdelke. Zanimivo predstavitev naredi čutna degustacija slastne tekoče čokoladne mase na ploščici napolitanke. Pot skozi trgovino slehernemu obiskovalcu Muzeja čokolade omogoča nakup raznovrstnih čokolad, čokoladic in drugih izdelkov iz kakavovca. V Essnu smo obiskali osrednji muzej Porurja, od leta 2000 urejenega v stavbi opuščene pralnice premoga koksarne Zeche Zollverein, in si ogledali dediščino, ki je od leta 2001 pod zaščito UNESCO-a. V muzej se obiskovalci popeljejo s tekočimi stopnicami, ki jih pripeljejo do zanimive muzejske predstavitve, postavljene na več tisoč kvadratnih metrih. Pričakovanje, da je v nekoč industrijski stavbi koksarne klasičen industrijski muzej, se kmalu spremeni v navdušenje, saj je vsebina širša in večplastna. Stroji in naprave so sicer ves čas prisotni, a delujejo kot ozadje vsebine, ki govori o naravi in kulturnozgodovinskem razvoju industrijske regije. Koncept muzejske predstavitve je zasnovan v treh etažah in predstavlja različne zbirke: geološko, arheološko in etnološko, itd., ter razvoj narave, način dela in življenja v dobi industrializacije Porurja. Množica eksponatov in fotografij s področja naravoslovja, tehnike, umetnosti, zgodovine in etnologije so jedro predstavitve, obogatene z dragocenimi najdbami različnih fosilov in bogatim arheološkim gradivom. Predstavljen je razvoj Porurja od najstarejšega obdobja do sodobnega časa. Izjemnost muzejske postavitve je v tem, da so v opuščeni proizvodni obrat obdržali stroje in naprave ter jih nevsiljivo vključili v sodobno muzejsko postavitve. S tem so še dodatno poudarili pomen industrije v Porurju, ki je segla na vsa področja človekovega življenja in spremenila tudi naravo.

Tehnični muzej DASA v Dortmundu na sodoben način predstavlja človeka, delo in tehniko. V svetu tehnike in industrije sta pomembna čas in disciplina, pri delu in ravnanju s hitrimi stroji pa je nujno poznavanje sposobnosti človekovega zaznavanja in

odzivanja, npr. kako čuti temperaturo, kako vidi, sliši, vonja in kako hitro reagira. Poznavanje teh lastnosti omogoča ustrezen razvoj zaščitnih sredstev in naprav pri proizvodnem delu.

Težišče obiska je bilo na predstavitvi občasne razstave o nanotehnologiji, ki v prihodnosti prinaša bistvene spremembe v razumevanju narave in časa. Opremljen laboratorij za mikroraziskave določenih lastnosti živali in rastlin je uvod v predstavitev nanotehnologije in razvoja robotov. Ustrezna raba zaščitnih sredstev in varnostnih ukrepov je v dobi robotizacije drugačna, saj robot opravi večino težkih in nevarnih del, a je sam lahko nevaren človeku, zato je treba človeka zavarovati pred tovrstnim samodelujočim strojem.

V Paderbornu sta našo pozornost pritegnila stolna cerkev s škofijskim muzejem in najpomembnejši računalniški muzej na svetu, Heinz Nixdorf Museum. Izjemno zanimiv muzej, v katerem sta predstavljena zgodovina komunikacije in razvoj računalniške tehnologije. Zgodovino začenjajo z rabo še danes aktualnega računalja ABAK, nadaljnja stopnja v razvoju je iznajdba pisalnega stroja. Poleg prvega, izdelanega iz lesa, hranijo v muzeju tudi NASIN računalnik, s katerim so leta 1969 spremljali polet na Luno.

V Teutoburškem gozdu je arheološko najdišče KALKRIESE, kjer so leta 9. n. št. Germani porazili rimsko vojsko pod vojskovodjem Varusom. Ta zgodovinski kraj, ki je danes spremenjen v arheološki park s središčem v muzeju, kjer so predstavljeni potek bitke in arheološke najdbe obeh vojsk, so iskali dolga stoletja. Na povratku v Slovenijo smo v Würzburgu obiskali knezoško-fijsko rezidenco, delo arhitekta Balthasarja Neumana in avtorja fresk G. B. Tiepola. Rezidenca je bila med drugo svetovno vojno precej porušena, po njej pa so jo, razen osrednjega dela, v celoti rekonstruirali. Rezidenca ima baročni park s cvetličnimi nasadi in z vodnjakom.

Ob koncu strokovne ekskurzije lahko na primeru obiskanih muzejev ugotovimo, da so sodobni industrijski muzeji predstavitev zgodovine in dediščine zasnovali na znanstveni podlagi, kjer imajo posamezne zbirke predmetov še vedno osrednje mesto. Inter- in meddisciplinaren pristop povezuje klasične humanistične vede z naravoslovnimi in s tehničnimi vedami, kar daje predstavljeni vsebini potrebno širino.

Delavnica v Slovenskem domu.
Foto: Tatjana Vokić Vojkovič, Monošter, 4. 6. 2011

Med vodstvom po Kúharjevi spominski hiši.
Foto: Naško Križnar, Gornji Senik, 4. 6. 2011

ŽIVA DEDIŠČINA V PORABJU

SED je z Muzejem Avgusta Pavla in Zvezo Slovencev na Madžarskem 4. junija v Slovenskem domu v Monoštru pripravilo mednarodno delavnico z naslovom Živa dediščina v Porabju: Beleženje, komentiranje in ohranjanje. To je bila že druga delavnica (prva je bila leta 2010 v Špietru v Videmski pokrajini) v okviru programske enote Etnologija obmejnih regij, ki jo izvaja delovna skupina za Slovence zunaj Republike Slovenije. Delavnica je bila namenjena predstavitvi stanja pri varovanju žive kulturne dediščine tako v Sloveniji kot na avstrijskem Koroškem in v slovenskem Porabju.

V uvodnem predavanju je dr. Naško Križnar, do letošnjega leta koordinator varstva žive kulturne dediščine v Sloveniji, predstavil oblikovanje registra v Sloveniji. Konvencija o varovanju nesnovne kulturne dediščine je bila sprejeta 17. oktobra 2003 na 32. konferenci Unesca v Parizu, veljati je začela leta 2005, v Sloveniji smo jo leta 2008 v zakonodajo vključili z Zakonom o varstvu kulturne dediščine, isto leto smo jo tudi ratificirali. Madžarska je omenjeno konvencijo ratificirala leta 2006. Prvi ukrep držav pristopnic je oblikovanje seznama ali registra žive kulturne dediščine. V Sloveniji je v tem registru ena prvina, 17 prvin pa je obravnavala in potrdila Delovna skupina koordinatorja: gl. www.zkds.si. O kulturni dediščini Slovencev v zamejstvu je poudaril, da so že od začetka priprav na register žive kulturne dediščine v Sloveniji želeli upoštevati tudi seznam z opisom kulturne dediščine Slovencev v sosednjih državah. Zato so v delovno skupino vključili tudi »zamejce«, nekatere enote pa so sami evidentirali. Po njegovem se s prvinami, primernimi za vpis v seznam, lociranimi v sosednjih državah, ne srečuje le Slovenija, zato Unesco priporoča, da matična država opozori sosednjo državo na pomembne kulturne elemente etnične skupine v zamejstvu.

Mag. Martina Piko-Rustia, znanstvena vodja SNI Urban Jarnik v Celovcu je predstavila projekt slovenskih ledinskih in hišnih imen na Koroškem. V prvo avstrijsko listo, v katero je bilo sprejetih 18 enot, so bila sprejeta tudi slovenska ledinska in hišna imena na Koroškem (gl. www.nationalagentur.unesco.et). Mar-

tina Piko-Rustia je povedala, da se je zanimanje za zbiranje po vpisu slovenskih ledinskih in hišnih imen v avstrijski register nesnovne dediščine Unesco močno povečalo, tako da se pri vse več slovenskih kulturnih društvih vrstijo različne dejavnosti (priprava zemljevidov, ipd.). Pozitivno medijsko poročanje je neposredno pripomoglo k novemu razumevanju ohranjanja slovenskih imen, ki so na Koroškem izjemno kulturno bogastvo.

Jelka Pšajd, višja kustodinja v Pokrajinskem muzeju Murska Sobota, je predstavila težave, s katerimi se muzej srečuje pri ohranjanju žive dediščine in način njihovega reševanja, zlasti rokodelskih veščin. Največjo težavo v Pomurju, da so nosilci rokodelskih veščin brez naslednikov, rešujejo z različnimi delavnicami, v katerih zainteresirano javnost učijo rokodelskih veščin. Etnologinja v Muzeju Savaria v Szombathelyu, Marija Kozar-Mukič, strokovna vodja monoštrskega Muzeja Avgusta Pavla, je predstavila varovanje žive kulturne dediščine Slovencev na Madžarskem; tam za ohranjanje žive dediščine skrbijo politične in civilne organizacije ter kulturne skupine. Izvedeli smo, da se je Madžarska na primerjavi s Slovenijo pozneje lotila oblikovanja registra žive kulturne dediščine. V državnem registru Madžarske je trenutno sedem enot, v njem je registriranih blizu 500 mojstrov ljudske obrti (gl. www.szellemiorokseg.hu), med njimi tudi – že pokojni – zadnji porabski lončar Karel Dončec. Ima pa Madžarska eno prvino že vpisano v Reprezentativni seznam UNESCO. Marija Kozar-Mukič je za vpis na madžarski Seznam nesnovne dediščine predlagala tri enote: porabsko slovensko narečje, velikonočne kresove in pokanje ter pritrkavanje (kot rekonstrukcijo), ki je bilo na Gornjem Seniku živo še v 70. letih 20. stoletja.

Popoldan smo si ogledali prizorišča kulturne dediščine: Muzej Avgusta Pavla v Monoštru, Kúharjevo spominsko hišo na Gornjem Seniku in porabsko domačijo v Andovcih.

Glavna organizatorka mednarodne delavnice, izvedene s finančno podporo MK RS, je bila dr. Katalin Munda Hirnök, vodja Delovne skupine za Slovence zunaj RS pri Slovenskem etnološkem društvu in znanstvena svetnica na INV v Ljubljani.

ETNOLOG BORIS KUCHAR IN FILMSKI DOKUMENTI ČASA

Zadnji etnološki večer pred počitnicami (sreda, 15. junija 2011) sta skupaj pripravila Slovensko etnološko društvo in Slovenski etnografski muzej. Posvetili smo ga letošnjemu prejemniku plakete Nika Kureta za prispevek k razvoju slovenske vizualne etnografije. Boris Kuhar je plaketo prejel 10. marca 2011 na letošnjih Dnevih etnografskega filma.²

Zakaj Dokumenti časa? Tako sva z avtorjem posnetkov dr. Borisom Kuharjem poimenovala DVD z desetimi enotami, ki sva jih zmontirala iz njegovih filmskih posnetkov. Med letoma 1963 in 1978 je Kuhar kot direktor Slovenskega etnografskega muzeja na terenu po Sloveniji posnel osemnajst enot, v Afriki pa šest.³ Dokumenti časa tudi zato, ker so bili ti filmi po upokojitvi dr. Kuharja pozabljeni, založeni nekje v muzeju in smo jih ponovno odkrili leta 2001 po selitvi na Metelkovo. Tedaj smo jih dali teledistribuirati (obenem tudi digitalizirati) ter jih 16. oktobra 2003 prvič predstavili javnosti. Isto leto sem v *Etnologu* objavila članek Filmski dokumenti dr. Borisa Kuharja. Pozneje smo v muzeju našli še tri enote, dr. Kuhar pa enako število doma. V tistem času smo se v Slovenskem etnografskem muzeju intenzivno ukvarjali s pripravo obeh stalnih razstav in štiri Kuharjeve enote zmontirali za kolaže za prvo stalno razstavo Med naravo in kulturo.⁴ Po dokončanju druge stalne razstave Jaz, mi in drugi: Podobe mojega sveta sva se lani z avtorjem posnetkov lotila montaže izbranih celovitih enot.⁵

Pravkar dokončani DVD *Dokumenti časa* (produkcija SEM 2011) vsebuje deset enot:

- **Filmski zapisi z južnega Pohorja.** 1963, Vitanje, Spodnji Dolič, 12 min.
- **Sejem bil je živ ...** 1964, Metlika, 6 min.
- **Koranti, Kako so različni.** 1965, Gorca v Halozah, Markovci, 3,5 min.
- **Ekipa SEM v Koštaboni.** 1965, Istra, 2 min.

1 Prosili so me za poročilo o etnološkem večeru, napisala pa sem »nekaj vmes«. Dodajam seznam strokovne literature, ker bo celovit članek o vizualni etnografiji dr. Kuharja s popolno filmografijo izšel šele po raziskavi potopisov in drugih oddaj na Televiziji Slovenija.

2 Utemeljitev glej v prispevku Filmsko delovanje dr. Borisa Kuharja v Katalogu DEF, str. 60–69 ali na http://www.def.si/vsebina/DEF_katalog_splet.pdf.

3 Seznam vseh filmov: ibid, str. 61–62. Kjer prihaja do neujemanj, veljajo pozneje objavljeni kraji in datacije, saj sva med montažo za nekatere enote odkrila, da so bile posnete na drugih lokacijah ali sva jih ob primerjavi s fotografskim gradivom v dokumentaciji datirala drugače, kot je bilo ugotovljeno ob prvi identifikaciji gradiva v Slovenskem filmskem arhivu pri Arhivu RS.

4 V kolažu Gojeni ekosistemi prikazujemo trenje lanu na Muljavi, v kolažu Pustovanje orače iz Haloz in Markovcev, v kolažu Afrika pa življenje afriških ljudstev Diola in Matakam. Več podatkov o enotah na <http://www.etno-muzej.si/sl/avdiovizualni-kolazi>.

5 Nekatere enote so fragmentarne, določene vsebine se ponovijo večkrat, afriške vsebine pa so bile razen ene prikazane v seriji Televizije Slovenija S kamero po svetu.

- **Trgatev.** 1965, Drašiči, 5 min.
- **Koline v Škocjanskih hribih.** 1966, Škocjan pri Turjaku, 12 min.
- **Lučanje v Boljuncu pri Trstu.** 1970, Boljunec, 3 min.
- **Borovo gostüvanje.** 1974, Gerlinci, 9 min.
- **Ljudje ob reki Ubangui.** 1976, Centralnoafriška republika, 12 min.
- **Bajaničar iz Gotovelj.** 1978, Gotovlje pri Žalcu, 8 min.

Na letošnjih Dnevih etnografskega filma smo ob podelitvi plakete videli pet Kuharjevih filmov iz produkcije SEM in Borovo gostüvanje, prvi etnološki, tudi prvi dokumentarni film na Televiziji Ljubljana. Že tedaj sem predlagala temo za etnološki večer, da bi nagrajenca spoznali še skozi pogovor in tudi zato, da sva imela dodatni motiv dokončati še preostale enote. Etnološki večer sva s Kuharjem zasnovala tako, da se filmski program razen Filmskih zapisov z južnega Pohorja ni ponovil in da sva s pogovorom osvetlila vidike, ki na podelitvi plakete niso bili zajeti. Posledično na etnološkem večeru filmov nismo gledali po kronologiji nastanka, ampak po epizodah Kuharjeve poklicne poti. Povzemam jo v nekaj sklopih.

Boris Kuhar je po drugi svetovni vojni v Beogradu študiral diplomacijo in novinarstvo, ko pa so zaradi razkola s Sovjetsko zvezo ta študij ukinili, se je ob delu vpisal v tretji letnik etnologije v Ljubljani. Diplomiral je iz borovega gostüvanja in kot sodelavec novoustanovljene Televizije Ljubljana napisal scenarij za prvi dokumentarni in etnološki film na Televiziji Ljubljana (Borovo gostüvanje, Moravci, 1958). Za spremembo smo si na etnološkem večeru ogledali posnetke borovega gostüvanja iz Gerlinec, čeprav so nastali precej pozneje (1974).

Kuhar je bil v Odbor za etnografski film povabljen kot predstavnik Televizije Ljubljana kmalu potem, ko ga je Niko Kuret leta 1957 ustanovil pri tedanjem Etnografskem društvu (predsednik je bil Boris Orel, direktor Etnografskega muzeja). Kuhar se je tedaj seznanil s Kuretovimi stališči o pomenu filma v etnologiji in tudi s seznamom urgentnih snemanj, ki jih je sestavil Odbor. Njegova prednost je bila, da je znal snemati in se vsaj v grobem spoznal na vse faze filmske produkcije. Orlova nenadna smrt leta 1962 je povzročila konec delovanja Odbora, Borisa Kuharja pa so povabili, da prevzame ravnateljstvo muzeja. Sprejel je ponudbo in nadaljeval prakso raziskovalnih terenskih ekip svojega predhodnika,⁶ tako da je šla 20. ekipa julija 1963 raziskovat na južno Pohorje. Boris Kuhar je s 16-milimetrsko kamero posnel pet kratkih filmskih zapisov, ki jih je v sklopu razstave Južno Pohorje napovedanim skupinam prikazoval s pomočjo projektorja in jih sproti komentiral. Vklupil jih je tudi v eno uro dolg direktni prenos z razstave, ki ga je pripravil za Televizijo Ljubljana.⁷

6 Boris Orel jo je uvedel leta 1948, da bi muzej pridobil predmete in podatke s celotnega etničnega ozemlja.

7 Posnetki prenosa se žal niso ohranili, samo »srajčka«, torej pisna dokumentacija o oddaji, in zabeležka, da je teh pet kratkih vstavljenih filmskih enot odnesel avtor.

* Nadja Valentinčič Furlan, univ. dipl. etnol. in kult. antrop., anglistka, višja kustodinja, Kustodiat za etnografski film, Slovenski etnografski muzej, 1000 Ljubljana, Metelkova 2, E-naslov: nadja.valentincic@etno-muzej.si

Cena posameznega izvoda | Price per Copy: 5 EUR

Letna naročnina | Yearly Subscription: 20 EUR

Transakcijski račun SED | SED Transaction Account Number: 02083-0016028646 NLB, d. d., Mestna hranilnica

Distributer | Distribution: BUČA d. o. o.

UDK 39(497.4)(05)

ISSN 0351-2908

Glasnik SED je indeksiran v bazah podatkov | Glasnik SED is entered into the following data bases:

Anthropological Index Online (AIO RAI) <http://aio.anthropology.org.uk>

Anthropological Literature <http://hcl.harvard.edu/tozzer/al.html>

ULRICH's International Periodical Directory (I.P.D.) <http://www.ovod.com>

RILM Abstract of Music Literature <http://www.rilm.org/prime-jt.htm1#G>

International Bibliography of the Social Sciences (IBSS)

<http://www.lse.ac.uk/collections/IBSS/about/journalsG.htm>

CAB Abstract <http://www.cabi.org>

Revijo subvencionirata Javna agencija za knjigo RS in Ministrstvo za kulturo RS. Prispevke svojih sodelavcev subvencionira tudi Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Revija je vpisana v evidenco javnih glasil, ki jo vodi Ministrstvo za kulturo pod zaporedno št. 550. | The Bulletin is subsidized by the Slovenian Book Agency and the Slovene Ministry of Culture. Articles of its contributors are also subsidized by the Faculty of Arts Scientific Institute. The Bulletin has been entered in the record of public printed media at the Slovene Ministry of Culture under the number 550.

Fotografija na naslovnici | Front Cover:

Ekipo SEM na Južnem Pohorju leta 1963. Od leve proti desni: Milica Varšek, Helena Ložar-Podlogar, Fanči Šarf, Pavla Štrukelj, Boris Kuhar. Fotografijo hrani Boris Kuhar.

Slovene Ethnographic Museum research team in Južno Pohorje, 1963. From left to right: Milica Varšek, Helena Ložar-Podlogar, Fanči Šarf, Pavla Štrukelj, Boris Kuhar.

Photograph in possession of Boris Kuhar.

Izšlo | Published:

Trboje, julij 2011

SLOVENSKO *etnološko* DRUŠTVO
SLOVENE *ethnological* SOCIETY

Metelkova 2, 1000 Ljubljana

TISKOVINA

UDK 39(497.4)(05) ISSN 0351-2908
Trboje, julij 2011

To je bila prva uporaba namensko posnetih filmov na razstavi v Sloveniji. Teh pet enot⁸ sva združila pod skupnim naslovom Filmski zapisi z južnega Pohorja in posnela njegov komentar, kar je bilo še najbližje prvotnemu predstavljanju na razstavi. Film prikazuje trenje in prejo lanu, tkanje, stopanje ali vauhanje suknja, izdelovanje cokol in čaranje vremena. Za etnološki večer sem želela pokazati sinergijo predmetne in filmske dediščine, zato sem kustodinj Janjo Žagar prosila, da je v depozitu poiskala prav tiste cikle, ki jih Ivan Pungartnik Hanzek izdeluje v filmu. Muzealcem se taka možnost ne ponudi pogosto.

Leta 1965 je šlo nekaj sodelavcev Slovenskega etnografskega muzeja v Koštabono zbirat gradivo za razstavo Kamnita ljudska plastika na Krasu. Kratek filmski zapis beleži, kako prisrčno se sodelavci SEM pogovarjajo z domačini prav na hišnem pragu. Delno je to posledica snemalčevega navodila, naj ostajajo zunaj hiš, torej na svetlem, da bo lažje snemal. Istega leta je Kuhar v sklopu 22. raziskovalne ekipe posnel tudi trgatve v Drašičih.

Enaindvajseta terenska ekipa SEM je med letoma 1964 in 1966 raziskovala v Škocjanu pri Turjaku, pravzaprav skoraj na istem terenu kot prva ekipa po vojni. Primerjava podatkov se je ponujala sama od sebe in rezultat je bil doktorat Ljudska materialna kultura v Škocjanskih hribih na Dolenjskem s posebnim ozirom na spremembe po osvoboditvi, ki ga je Boris Kuhar zagovarjal leta 1965, leta 1972 pa je izdal tudi monografijo *Odmirajoči stari svet vasi*. V začetku leta 1966 je Kuhar posnel kolone na Zabukovju in ob montaži se je vse jasneje kazalo, da gre za dve različni situaciji. Kuhar je odkril mesarjevega sedemnajstletnega sina in obenem pomočnika Ivana Severja v Ljubljani. Čeprav ga je pred leti zadela kap, je bil dovolj čil, da je lahko maja 2011 prišel v studio in razjasnil najine dileme: res je šlo za dve klanji, eno pri Baltkovih doma v Malih Lipljenih, drugo na Zabukovju. Posnela sem njune komentarje in še dve kratki pogovorni sekvenci: uvodno o Baltkovi družini in načinu preživetja ter zaključno o tem, kdo je ostal doma na kmetiji in kako je pozneje potekalo Ivanovo življenje. Fokus filma se je s tem premaknil s precej krvavih kolin na mladega mesarjevega pomočnika in njegovo nadaljnjo življenjsko pot. Gospod Ivan Sever - Baltkov je bil na etnološkem večeru prisoten in smo ga po ogledu filma nagradili s toplim aplavzom. V zahvalo je prejel CD s fotografsko dokumentacijo o svoji družini v Malih Lipljenih v sedemdesetih letih dvajsetega stoletja.⁹

Od leta 1960 je Boris Kuhar skoraj vsako leto potoval v Afriko, tam raziskoval maske, snemal in pridobival predmete za muzej. Leta 1964 je spodbudil tudi odprtje novih prostorov za neevropske zbirke na gradu Goričane, v katerih se je do leta 1989 zvrstilo okoli 90 razstav. Za Televizijo Ljubljana je posnel 30 etnoloških potopisov za serijo S kamero po svetu, medtem ko filmska bera v SEM znaša šest enot. Nekatere so ostanki od omenjenih televizijskih oddaj, posnetki iz Centralnoafriške republike pa doslej še niso bili zmontirani ali objavljeni. Ljudje ob reki Ubangui (1976) prikazuje domačine na reki, v pragozdu, v mestu in na tržnici ter slovenske turiste in delavce Slovenijalesa, ki so sodelovali pri

Direktorica SEM Bojana Rogelj Škafar in njegov nekdanji direktor Boris Kuhar; ob njem Ivan Sever Baltkov, mesarjev pomočnik iz filma Kolone v Škocjanskih hribih.

Foto: Marko Habič, SEM, 15. 6. 2011

izkoriščanju pragozda. V zaključku vidimo avtorja, kako si ogleduje afriški »frizeraj« in izbira pričesko zase.

Po upokojitvi se je Kuhar posvetil kulinariki; tej epizodi smo se raje prepustili v realnem svetu in ob sproščenem druženju.

Vesela sem, da se je zgodovina vizualne etnografije v Slovenskem etnografskem muzeju v času raztegnila vse do leta 1963. Zadovoljna sem, da sem lahko pomagala osvetliti filmsko delovanje Borisa Kuharja in da je dobil primerno priznanje, čeprav je to prišlo z veliko zamudo. Prijetno je bilo z njim potovati po slovenskih in afriških terenih druge polovice 20. stoletja, kot bi se odškrnila vrata v preteklost. Zelo zanimivo je bilo te dokumente časa primerjati z bogatimi fotografskimi, predmetnimi, tekstovnimi in ustnimi viri v muzeju in na terenu, pa tudi s televizijskimi oddajami – včasih sva bila polna navdušenja, kdaj pa kdaj tudi razočarana. In navsezadnje sem vesela, da je etnološki večer s Kuharjem uspel in sva njegove dokumente časa lahko delila s polno dvorano obiskovalcev.

Literatura

KRIŽNAR, Naško: Niko Kuret in etnografski film. *Etnolog* 5, 1995: 71–102.

KUHAR, Boris: Borovo gostüvanje: Ob spremembah, ki jih prinaša čas. *Slovenski etnograf* 16/17, 1964: 133–148.

KUHAR, Boris: *Odmirajoči stari svet vasi*. Ljubljana: Prešernova družba, 1972, 219 str.

KUHAR, Boris: 60 let Etnografskega muzeja. *Slovenski etnograf* 32, 1980: I–VI.

VALENTINČIČ FURLAN, Nadja: Filmski dokumenti dr. Borisa Kuharja. *Etnolog* 13, 2003: 263–272 (glej tudi <http://www.etno-muzej.si/sl/etnolog-13-2003-filmski-dokumenti>).

VALENTINČIČ FURLAN, Nadja: *Med naravo in kulturo, prva stalna razstava, Avdiovizualije: podatki o avtorjih, producentih, hrambi in vsebini = Between nature and culture: First permanent exhibition, Audiovisuals: Data on authors, producers, storage, and contents*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, 2006 (glej tudi <http://www.etno-muzej.si/sl/avdiovizualni-kolazi>).

VALENTINČIČ FURLAN, Nadja: Filmsko delovanje dr. Borisa Kuharja / Film work of Boris Kuhar. V: Naško Križnar (ur.), *Dnevi etnografskega filma – DEF, 7.–11. marec 2011, Ljubljana, Slovenija = Days of Ethnographic Film, March 7–11, 2011*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 2011, 60–69 (glej tudi http://www.def.si/vsebina/DEF_katalog_splet.pdf).

⁸ Samo te enote so bile ob najdbi že zmontirane.

⁹ Fotografije prikazujejo, kako režejo zobotrebece, sestavljajo lesene zabojčke, pridelujejo med, lovijo polhe in seveda, kako z očetom koljeta prašiče. Nekaj sem jih uporabila tudi v filmu. Njihov avtor je Boris Kuhar, dostopne so na spletni strani SEM <http://www.etno-muzej.si/sl/zbirke-fotografij>.

KATERI KOLAČ? MARIJACELJSKI ALI LIŠKI?

Krajevna skupnost Lig se nahaja med rekama Sočo in Idrijo ter med Brdi in Tolminskim. Območje te krajevnne skupnosti je bilo še do konca druge svetovne vojne v celoti kmečko in gosto naseljeno. Življenje je bilo skromno, zato so si mnogi na različne načine pomagali do boljšega preživetja, tako v svojem okolju kot tujini. Povojni čas je odprl nove perspektive zunaj tega območja, in sicer v Soški dolini, na Goriškem, predvsem pa na koprskem območju. Kmetijstvo ni več zadostovalo novim zahtevam časa in je v nekaj desetletjih popolnoma zamrlo. Vasi so se praznile, nekatere so se povsem izpraznile. Edino vas Lig, ki se povezuje z vsemi vasm, tudi s Kanalom in z Novo Gorico ter na drugi strani s Čedadom, je ohranila vitalnost, se razširila z novo gradnjo in s priseljevanjem. Zaradi takšnega položaja vasi se je tudi krajevna skupnost v novem času poimenovala po njej, in prebivalci vseh vasi te skupnosti so tako rekoč Ližani.

Nad vasjo Lig je znana božjepotna cerkev Marijino Celje. V njeni zgodovini je zanimiva posebnost. Začela se je v nedoločljivem času z majhno cerkvijo sv. Zenona. Leta 1761 so na pobudo duhovnika iz bližnje vasi, ki je služboval na Dunaju, dosegli potrditev takratnega papeža, da se kopijo podobe iz cerkve Maria Zell na avstrijskem Koroškem prenese v glavni oltar sv. Zenona ter da se tudi cerkev poimenuje po koroškem zgledu. Pozneje, ko je pesnik Prešeren poslovenil koroško Maria Zell v Marijino Celje, se je tako preimenovala tudi liška cerkev in postala božjepotna sosedja Stari Gori v Benečiji in Sveti Gori nad Solkanom.

Prebivalci Liškega (kraj ni bil nikoli bogat in radodaren) so se radi oprijemali različnih priložnostnih del, ki so jim prinašala skromne zaslužke. Med njimi je bila tudi peka kolačev, ki so jih prodajali ob večjih praznikih. Na Liškem je bilo več takšnih gospodinj, ki so se posvečale peki kolačev in potic ter drugih peciv. Najbolj znana med njimi je bila gospa Marija Berdon iz Lovišč, po domače Uerpčava. Po enih informacijah se je začela ukvarjati s kolači že v tridesetih letih, torej pred drugo svetovno vojno, po drugih pa tik po njej. Katerikoli čas je to že bil, je bil za tiste kraje čas revščine, iz katere si je vsak po svoje pomagal.

V krvi Uerpčavih iz Lovišč je bilo očitno nekaj podjetnosti. Še pred peko kolačev sta Marija in njen mož Tonin za veliki cerkveni praznik, shod, imenovan Odpustk (odpustek), pod cerkvenim obzidjem kuhala kafe (kavo) in jo prodajala številnim romarjem. (Seveda so drugi prodajalci ponujali tudi druge dobrote in uporabne reči.) Uerpčava naj bi že med obema vojnama dodala kafe-tu še kolače, ki so jih pred tem že ponujale tudi druge liške hiše. In od takrat se je začela utrjevati razpoznavnost kolačev Marije Uerpčave. O njej se je ustvarilo splošno prepričanje, da ima poseben recept za njihovo pripravo (kar pa se ni nikoli potrdilo!). Ta recept pa naj bi bila pridobila v eni od solkanskih pekarn. Marija, kot vem, recepta ni omenjala. Vztrajna radovednost nekaterih žena pa je izbrskala, da uporablja za kolače jelenovo sol in da je ta sol vsa skrivnost omenjene dobrote.

In kaj je jelenova sol? Ta substanca se je v obliki prahu resnično »izdelovala« iz jelenjih rogov. V njem so bili določeni karbonati, ki ob primernih razmerah sproščajo ogljikov dioksid in amonijak,

ta dva elementa pa v uplinjenem stanju rahljata medeno testo. Že dolgo nazaj so jelenovo sol nadomestili drugi preparati, kot je soda bikarbona, danes pa nenadomestljivi pecilni praški. Vse to niso bile nikoli nobene skrivnosti, kot tudi danes niso, le ime »jelenova sol« je v sebi nosilo vznemirljivo tajinstvenost.

Prav zato, ker so liške gospodinje uporabljale uveljavljene podobne pripomočke za rahljanje testa, tudi enake kalupe, se kolači Marije Uerpčave najbrž res niso razlikovali od drugih, ne po okusu ne po obliki. Vendar pa, ker je bila Uerpčava komunikativna ženska, v družbi vedno razpoložena in tudi vedno pripravljena prijeti za peko, ne samo ob praznikih, ampak tudi ob osebnih praznovanjih, kot so poroka, birma, rojstni dnevi (bolj kot kolače je pekla razna druga peciva), so bili njeni kolači na najboljšem glasu.

Marija je preminila in njeno delo pri Uerpčavih je nadaljevala njena hči Zora, sicer ne v enaki meri, a vsekakor pod »znamko« prejšnjih kolačev. Tudi njena peka se ni razlikovala od peke drugih gospodinj na tem območju. Ohranjalo pa se je prepričanje, ki ga je nosilo ime Marije Uerpčave, da so kolači, ki jih peče, drugačni od drugih.

Pred letom dni pa se je zgodil nenavaden dogodek, povezan z Uerpčavimi kolači. Občina Kanal se je odločila »odkupiti recept« pokojne Marije, in kolač, ki naj bi bil narejen po tem »receptu«, so razglasili za marijanceljski kolač. To so naredili na podlagi projekta »Povezovanje lokalno tipičnih produktov s turistično ponudbo« v okviru aktivnosti LAS (lokalne akcijske skupine). Podobni projekti so sofinancirani s sredstvi Evropskega kmetijskega sklada.

Pomemben sestavni del projekta je bila tudi izdelava etnološkega dokumentarnega filma o omenjenem kolaču. Film je sicer tehnično solidno narejen, vendar pa idejna zasnova in izpeljava močno odstopata od zgodovinske verodostojnosti tega že etnološkega produkta. Film je šel v napačno smer. Očitna težnja avtorice filma je bila, umestiti kolač med cerkvena opravila. Verjetno je sledila etnološko nepreverjeni in tendenciozni utemeljitvi tvorcev projekta ali pobudnikov oziroma usmerjevalcev, češ da »ta kolač spada med spominske tradicionalne obredne kruhe«. Izahajoč iz tega je nastal napačen filmski dokument, ki je preplet pobožnosti in cerkvenih obredov. Te obrede pa nikakor ne moremo povezovati z bistvom kolača. Namreč, kolači so bili in so ekonomska kategorija, odraz materialnih potreb ljudi, da bi ob praznikih in drugih praznovanjih prinesli v hišo zaslužek za »sol in sladkor«. S cerkvenim obredjem niso imeli nobene neposredne povezave, razen morda izjemoma pri posameznikih, ki so se osebno tako odločili.

Dokumentarec je pri domačinih sprožil vrsto vprašanj in ugovorov, predvsem v zvezi s poimenovanjem kolača. Nelagodno so se počutili in jezljivo reagirali, ker je bila ta dobrina, in je še, razširjena po celem liškem območju, sedaj pa naj bi simbolizirala cerkev tega kraja. Zanimivo je to, da krajevna skupnost Lig ni o tem nikoli razpravljala, ampak je bila dobesedno postavljena pred dejstvo, ki se mu ni mogla izogniti, a nanj tudi ne vplivati,

* Frane Goljevšček, pesnik, pisatelj in publicist. 6310 Izola, Osojna pot 8, E-naslov: frane.izola@gmail.com

čep rav bi morala biti prav krajevna skupnost najvišja »instanca«, na katero bi se morali obrniti pobudniki s svojim predlogom. In nenazadnje, kar se močno dotika krajevnosti, kolači, ki so se pekli na Liškem, naj bi s »prodajo recepta« čez noč postali kanalski, kar pa je skrajno nedopustno.

Liške gospodinje so upravičeno ogorčene, tiste, sedaj še živeče, ki so v istem času kot Marija Uerpčava pekle in prodajale svoje kolače, kot tudi potomke vseh, ki so se s to peko ukvarjale. Zato je njihovo odločno mnenje, da bi kolač moral zaznamovati kraj, torej bi se moral imenovati liški kolač. Tako kot se imenujejo znani liški pustje, po kraju, po krajevni skupnosti, v kateri so te »maškare« doma.

Še zlasti je treba poudariti, da se liški kolači niso nikoli povezovali z imenom »Marijino Celje«. S poimenovanjem marijanceljski kolač pa se določa lastnino, oz., čigav je. Avtorji tega projekta so svoj čas že uporabljali bolj precizno, namensko določeno oznako te lastnine, in sicer »Marijin kolač«. Vse to je nedopustno z zgodovinskega, etnološkega in tudi s stališča cerkvene zgodovine. Nedopustno in tudi etično in strokovno vprašljivo je, da v omenjenem dokumentarcu sploh ni omenjena Marija Berdon Uerpčava, avtorica (*spiritus agens!*) teh danes tako razglašanih kolačev. To neimenovanje je manipulacija, ki postavlja pod vprašaj tako namen projekta kot tudi namen filma, predvsem pa razvrednoti osebnost Marije Uerpčave. Namesto nje (ne v njenem imenu!) nastopa v filmu njena hči, ki svojo mater sicer omeni, a ne po imenu. Kaj je botrovalo temu tako zgrešenemu pristopu, je težko reči.

Seveda, kolači, ki sicer niso nič posebnega, ne po okusu ne po obliki (kot so bili, denimo, tisti hrustljavi in večbarvno porisani, ki so jih nam, otrokom, prinašali z beneških shodov), so kljub vsemu vredni zaščite, tudi z namenom turistične ponudbe kraja. Torej, zaščita je zaželena. Toda, če se zaščiti dediščina z nepravim, nesprejemljivim imenom, z nepravim in nesprejemljivim sporočilom, je ta zaščita vprašljiva in nesprejemljiva. Predvsem v povezavi z avtentičnostjo tega artikla.

O receptu, ki naj bi bil prinešen iz Solkana, je treba nekatere stvari še »očistiti« in doreči. Na Liškem sta bili v obtoku dve informaciji: prva, da je recept ostal skrivnost Marije Uerpčave, ki da ga je zaupala le nečakinji, in druga, da je Marija dala recept tudi drugim gospodinjam, ki da so ga skrbno hranile do danes.

Po teh zaraslih stezah, zasledujoč resnico iz preteklosti, sem prišel do gospoda Antona Komela, potomca pekarnice »Pri Boškinovih« v Solkanu, v tridesetih letih prejšnjega stoletja najmočnejše pekarnice v kraju, ki je obratovala ves čas vojne in po njej. Anton je bil že kot otrok vključen v delo domače pekarnice in kmalu mu o tej obrti ni bilo nič neznanega. Danes prileten, vitalen gospod Anton, ki mu spomin še odlično služi, je bil ob moji omembi jelenove soli presenečen. Ne spomni se, da bi se jo kdaj omenjalo, še manj pa uporabljalo. Za rahljanje testa so vedno uporabljali karbonate in pecilne praške.

Gospod Komel še vedno hrani izvirne lastnoročno napisane recepte za različne pekarske izdelke iz časa med obema vojnoma. Pokazal mi je tudi dva recepta za peko kolačev (14 dkg masla, 13 dkg sladkorja, 5 rumenjakov, 37 dkg moke ali 7 dkg masla, 10 dkg sladkorja, 7 jajc, 12 g soli). Torej, v receptu ni nobene skrivnosti. Nič takšnega, kar naj bi se čuvalo kot poslovna skrivnost. (Na vprašanje, zakaj ni v receptu omenjen tudi karbonat, je ugotavljal, da to najbrž ni bilo potrebno, ker je bilo samo po sebi umevno, tako kot se na primer posebej ne omenja vodo za pripravo testa za kruh!)

In tukaj se vračam na Občino Kanal, ki naj bi ta recept kupila, kot je razglasil župan. Tudi če bi ga občina res kupila, je treba vedeti, da je bil recept v resnici vedno znan in vsakomur dostopen, torej, da je ta kupljeni papir, če je bil res kupljen, brez realne vrednosti. Da bi občina zbiralala etnološke eksponate, je malo verjetno. In zato se lahko samo slepo ugotavlja, kako je izgledal ta odkup in kakšni so bili nameni razglasitve tega odkupa.

Pri vseh teh »štorijskih« ne gre le za zgodovinske in etnološke netočnosti, ampak prav tako tudi za manipulacijo in zlorabo v določene ideološke namene, kar je absolutno nedopustno. Sam bi zatrdil, da se ta iskani recept ne skriva v kakšnem zapisu o izdelavi kolača, ampak da je bil, in da je še vedno, če se že o njem govori, skrit v neponovljivi osebnosti Marije Uerpčave, v njeni pojavnosti in njeni človeški podobi. Zato tudi trdim, da se je zgodilo nezaslišano prav s tem, ko so se organizatorji trudili prodati ali unovčiti duhovno vrednoto, to je enkratno pojavnost te gospe, kmetice, izvrstne pekavke in iskane kuharice.

V zvezi z omenjenimi občutljivimi strokovnimi vprašanji sem se obrnil tudi na nekatere strokovnjake in jih prosil za mnenje; od njih sem prejel pritrditve mojim stališčem. Navedel bom mnenje dr. Janeza Bogataja, znanega in priznanega etnologa. Na moja vprašanja mi je odgovoril:

Menim, da bi bilo edino pravilno poimenovanje kolača »liški kolač«. Lokalne jedi se najpogosteje označuje po njihovem geografskem poreklu.

Naša ljuba država in posebno še posamezne občine počenajo vse mogoče bravuroznosti, ki temeljijo na »strokovnih« odločitvah državnih in občinskih birokratov. Dokler ne bomo razumeli, da je lahko le stroka razsodnik, birokracija pa mora poskrbeti, da zadeve pridejo v življenje, se bomo še naprej srečevali s takimi primeri, kot ste mi ga prijazno opisali.

In še en dodaten argument: s poimenovanjem marijanceljski kolač pravzaprav promoviramo Mario Zell (božjepotna cerkev na avstrijskem Koroškem; op. a.) in ne našega kraja!

Teh dejstev se globoko v sebi očitno zavedajo tudi občinski svetniki Kanala kot tudi župan gospod Andrej Maffi in tudi izvajalci projekta, ki so, nekateri posredno, drugi neposredno, seznanjeni s stališči, ki jih izpostavljam.

V pogovorih z nekaterimi svetniki občine Kanal, pa tudi nekaterimi občani, sem v njih zaslutil prekrit nastavek očitka, da vse to, kar pišem o tem nesrečnem kolaču, počnem iz nekakšne zavisti ali celo iz »prirojenih« vsevpred razdiralnih nagibov. Seveda, takšni očitki so obramba tistih, ki se zavedajo krivega dejanja in bi radi preprečili, da se ne bi razkrilo v pravi luči.

Takšnim namigovanjem zoperstavljam tri razloge o tem, zakaj sem se spustil v to »afero«. Občutljiv sem na vse v zvezi z etnologijo in se »nagonsko« upiram vsaki laži in manipulaciji. Še vedno sem čustveno vezan na rojstno vas Lig in jo v svojem skromnem pisanju tudi rad omenjam. In nenazadnje, Marijo Uerpčavo sem osebno poznal; bila je tudi večkrat gost v naši hiši; kot srednješolec sem z njo pri njej doma eno celo nedeljsko popoldne pomagal nabirati češnje in do večera ves prevzet poslušal njene bogate, neponovljive pripovedi raznovrstnih štorij; bila mi je zelo blizu, spoštoval sem jo in jo zato tudi omenjam v svojih memoarnih pisanjih.

Odtod moja želja, in ne samo moja, da bi se kolači zaščitili in bili nosilci zgodovinskega spomina na Marijo Uerpčavo in njen

čas. Ker bi bilo iz različnih razlogov težko vnesti njeno ime v ime zaščitene kolača, bi bilo prav, da se imenuje liški kolač. Liški tudi zato, ker je bila Marija Uerpčava v vsakem pogledu Ližanka. Tudi gospod dr. Janez Bogataj pravi: »Menim, da bi bilo edino pravilno poimenovanje kolača liški kolač. Lokalne jedi se najpogosteje označuje po njihovem geografskem poreklu.« Prebiranje strokovne literature nas pouči, da je etnologija svojevrstna zgodovina, ki govori o nečem, kar se je dogajalo, in o tem, kar se dogaja. Je veda o vsakdanjem načinu življenja in kulturi prebivalcev od najstarejših obdobij do sodobnosti. Je tudi veda o socialni kulturi, ki so jo ljudje oblikovali s svojimi odnosi in svo-

jo ustvarjalnostjo. Njen »profit« je duhovno bogastvo posameznega naroda in posameznikov. In tudi: etnologija je odgovorno ohranjanje tradicij, ki so stičišča izročil in sporočil, a so velikokrat prekrita s preteklostjo, iz katere izhajamo, ujeta v sedanost (takrat se jih včasih niti ne zavedamo) in usmerjena v bodočnost, ki je nadaljevanje preteklega in sedanjega. Nenazadnje je etnologija pomemben del narodove in posameznikove identitete. Zloraba etnologije v kakršnekoli namene je zlo nad duhovno vrednoto. Zato je katerakoli krajevna skupnost dolžna ščititi izročila in etnološke značilnosti kraja, tudi z zasledovanjem resnice o preteklem in sedanjem.

POMENI VEČ KURENTOV MANJ KURENTOV?

O kurentih – ali korantih za nekatere – skoraj ni mogoče povedati nič novega. Razen tega, da se njihov iz poganske davnine izvirajoči lik, ki so mu novi časi pripisali še druge attribute in lastnosti, kot sta premagovanje zla ter prinašanje sreče in dobrega, postopoma spreminja, prilagaja in posodablja. Pridobiva, a tudi izgublja. S čedalje večjo množičnostjo predvsem svojo »dušo«, ki ji niti stroka še ni prišla do dna.

Spremembe se kažejo že pri opravi, korantiji, kar je navzven najbolj vidno pri tleh: namesto nekdanjih težkih domačih škornjev in čevljev prevladuje udobnejša športna obutev. Pa je tudi z njo bolj tek kot hoja in poskakovanje, da se oglašajo zvonci, pod bremenom težkih mask in še težjih kožuhov nadvse utrudljivo početje. In opazovalca še vedno spreleti srh, če se mu operjena ali rogata prikazen preveč približa. V takšnem trenutku le malokdo pomisli, da je strašljivo bitje pod tradicionalno, do 40 kg težko opravo, zasoplo, preznojeno, žejno, izmučeno ...

A vse to ni previsoka cena za občudovanje in časti, ki so jih deležni kurenti, ko se zapodijo po mestnih ulicah. Le malokdo se še spomni entuziastičnih začetkov pred prvim organiziranim kurentovanjem leta 1960 in tega, da kurenti prej sploh niso smeli v mesto. Bili so preveč strašljivi in nespodobni. Grobi in tudi nevarni; kadar sta se srečali skupini iz dveh vasi, je nemalokdaj tekla kri. Taki, kar se da mogočni in košati, grozoviti in hrupni pa so seveda morali biti, če so hoteli opraviti z zimo, ki je v svojih zadnjih zdihljajih znala še kako udrihati z repom! Rasajati so smeli samo po vaseh Ptujkega in Dravskega polja, Halož in južnih obronkov Slovenskih goric ter spremljati orače in pokače z dolgimi biči, ki so dandanes prav tako le še pustne šeme v bolj ali manj enotno ukrojenih kostumih.

Nekoč so si kurenti sami izdelali opravo iz tistega, kar je bilo pri hiši. In sami so si morali pridobiti pisane robce – tudi zgrda, če ni šlo zlepa – kot odkupnino deklet, ki so jih ulovili. Kdor jih je imel več za pasom ali pritrjenih na ježevki, je bil bolj spoštovan; zdaj si pripenjajo kar kupljene cunjice. Svojčas so se kurenti delili na dve večji skupini, markovske s pernatim pokrivalom in haloške z rogovi, zdaj, ko prihajajo tudi iz drugih bližnjih vasi, so razlike med njimi že precej zabrisane. Sprva so smeli biti ku-

renti le neporočeni fantje, saj je imelo njihovo rogoviljenje tudi globlji simbolni pomen iniciacije in spodbujanja rodovitnosti zemlje. V novejšem času so med njimi tudi moški in čedalje več otrok, ne manjka pa niti žensk in deklet. Če je to med sprevodom še skrito, je videti, preden si nadenejo maske, ali se pokaže, ko si jih na koncu snamejo in si oddahnejo.

Etnologi, jezikoslovci in drugi raziskovalci omenjajo različne vloge in naloge kurenta, tudi sorodstvo z veseljakom in uživcem Dionizom, saj glede njegovega izvora niso enakega mnenja. Po svoje so ga ovekovčili pisatelj Ivan Cankar, slikar France Mihelič, skladatelj Lojze Lebič in drugi umetniki. Vendar so kurenti zdaj že lep čas predvsem nesporni kralji večjih pustnih prireditev. Ptuj se je največ na njihov račun uvrstil v evropsko združenje karnevalskih mest FECC.

Čeprav so izvirni in zelo slikoviti tudi cerkljanski lavfarji pa brkinski škoromati in drežniški pustovi, so si kurenti – nekaj zato, ker jih je več, predvsem pa z uspešnim »marketingom« priporili prvenstvo. Postali so tako rekoč institucija, tudi izvozno blago. So že svojevrsten zaščitni znak Planice in stalnica mnogih drugih, zlasti smučarskih prireditev doma in celo daleč na tujem. Kot že vrsto zadnjih let, se je tudi letos začelo s kurentovim skokom, ki na svečnico, 2. februarja, v Budini pri Ptujju naznani, da začenjajo kurenti reči jemati v svoje roke. Tej za turiste prav tako mikavni prireditvi je zadnjo februarso soboto sledil prvi množični zbor na Ptujju. Zamenjave župana in spreveda pred novim princem so se sicer udeležili tudi predstavniki drugih središč s tradicionalnimi pustnimi prireditvami – od Cerkna do Litije in Cerknice – vendar so bili kurenti na domačem terenu seveda osrednja atrakcija.

V naslednjih dneh, vse do pepelnice srede, so imeli kurenti toliko dela kot najbrž še nikoli prej. Urnik prireditev je bil zgoščen, v enajstih dneh se jih je zvrstilo kar 109 – torej po deset na dan! Drugače, kot kaže, niti ne gre več, saj tudi kurentovanje ne more ubežati »tržni« naravnosti organizatorjev prireditev in potrošniškemu hlepenju po vedno več, po novih presežkih in rekordih za v Guinnessovo knjigo ali zgolj za domače kronike. Saj so se v kurente, ironično, napravili tudi nekateri občinski veljaki in

* Iztok Ilich, publicist, prevajalec in urednik. 1000 Ljubljana, Trebinjska 11, E-naslov: iztok.ilich@amis.net

Za ovinkom si končno lahko snamemo maske.
Foto: Iztok Ilich, Ptuj, 26. 2. 2011

Kurentska tihožitje.
Foto: Iztok Ilich, Ptuj, 26. 2. 2011

estradniki. Na pustno nedeljo se je glavnega karnevalskega nastopa s 50.000 obiskovalci udeležilo menda več kot 3.000 mask, od tega dobra petina kurentov ...

Je to kurentovanje v prid – da se bo kurent še bolj utrdil kot zaščitni znak slovenske prepoznavnosti v svetu – ali utegne bolj škodovati pristnosti in klenosti izročila? In če ni več bojazni, da bi bil kurent kot lik pozabljen, se je bržkone bolj bati, da bo živel le še kot maskara – kot slikovita prikazen brez povezave z

magično vsebino, zaradi katere je kurent postal kurent? Sploh pa, ali je takšno tehtanje »za« in »proti« še umestno in smiselno v času, ko v nekaterih občinah – tudi v ptujski! – razmišljajo ali že kar spreminjajo status in vlogo svojih muzejev, strokovnih varuhov kulturne dediščine, na račun drugih, bolj otipljivih interesov in koristi? Čas bo pokazal, ali pomeni vedno več kurentov v resnici manj kurentov ...

NAJAVA STROKOVNEGA POSVETA: ETNOLOGIJA IN SLOVENSKE POKRAJINE: GORENJSKA

Slovensko etnološko društvo na podlagi svojega programa za leto 2011 in sklepa 2. redne seje IO SED z dne 19. aprila 2011 najavlja posvet Etnologija in slovenske pokrajine.

S petim posvetom Etnologija in slovenske pokrajine tokrat gostujemo v osrčju nekdanje Kranjske, na Gorenjskem, točneje v radovljiški deželi. Prvotna zasnova posveta je bila, da bi etnologi sodelovali pri načrtovanju pokrajin na Slovenskem tudi s svojim predlogom pokrajinizacije Slovenije na državni ravni. Ciljna naloga, prvič predstavljena leta 1978 v Brežicah, še vedno ostaja med prioritetskimi strokovnimi argumentacijami, ki pa je morda še danes preuranjena. Zato tokratni posvet usmerjamo v eno med neformalnimi pokrajinami na slovenskem ozemlju, to je Gorenjsko. Cilj posveta na Gorenjskem sta predstavitev razvoja kulture in načinov življenja ljudi skladno s pokrajinskimi značilnostmi prostora in prispevka Gorenjske k mozaiku pestrosti, podobnosti in raznolikosti na ozemlju Republike Slovenije.

Posvet Etnologija in slovenske pokrajine s poudarkom na Gorenjski organizira Slovensko etnološko društvo **v četrtek 16. in petek 17. februarja 2012 v Hotelu Drnča v Dvorski vasi pri Radovljici.**

Glavna tema posveta:

Etnologija in pokrajine na Slovenskem na primeru Gorenjske ali kaj lahko etnologi in kulturni antropologi doprinesemo k razumevanju značilnosti in raznolikosti Gorenjske v slovenskem prostoru.

Podtème:

1. Zgodovinski in etnološki vidiki proučevanja pokrajin na Slovenskem s poudarkom na Gorenjski;
2. Pokrajinske in krajevne značilnosti kulture in identitete prebivalcev Gorenjske;

3. Naravna in kulturna dediščina Gorenjske;
 4. Predstavitev na Gorenjskem delujočih organizacij, ki se s svojimi programi povezujejo z etnološko stroko, in gorenjski ljubitelji etnologije.
- Ob posvetu organiziramo tudi ogled stare Radovljice s konservatorske in z muzejske perspektive ter kratek sprehod po Begunjah na Gorenjskem v neposredni bližini Dvorske vasi, kjer bo posvet.

Programski odbor:

Mojca Terceelj Otorepec, ZVKDS, OE Kranj, vodja programskega odbora

Člani in moderatorji posameznih sklopov:

Prof. dr. Janez Bogataj, SED

Izred. prof. dr. Naško Križnar, ISN ZRC SAZU

Doc. dr. Mojca Ravnik, SED

Doc. dr. Jože Hudales, OEIKA FF UL

Dr. Bojan Knific, JSKD

Mag. Marjetka Balkovec Debevec, Slovenski šolski muzej

Organizacijski odbor:

Mag. Tita Porenta, predsednica SED, Muzeji radovljiške občine – Mestni muzej Radovljica

Ana Beno, tajnica SED

Anja Serec Hodžar, GNI ZRC SAZU

Častni odbor:

Dr. Marija Makarovič

Anka Novak, častna članica SED

Prof. dr. Slavko Kremenšek, častni član SED

O podrobnostih in prijavi na posvet boste obveščeni jeseni.

VABILO ZA PRISPEVKE NA ZNANSTVENEM SIMPOZIJU

Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete

Univerze v Ljubljani vabi k sodelovanju na simpoziju

Urbana etnologija in antropologija na Slovenskem

Simpozij ob 80-letnici prof. Slavka Kremenška in 70-letnici Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Ljubljana, 27. in 28. oktober 2011

Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani bo v četrtek in petek, 27. in 28. oktobra 2011, organiziral simpozij z naslovom Urbana etnologija in antropologija na Slovenskem. Simpozij sodi v širši okvir praznovanja 70-letnice Oddelka (2010), ki smo ga začeli lani z mednarodno konferenco Beyond essentialisms, končali pa ga bomo s pričujočim simpozijem. Organizirali ga bomo kot tematsko nadaljevanje znanstvenih srečanj, ki jih v zadnjih letih namenjamo zgodovini naše vede in posebej delovanju Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo. Pred tem smo (so)organizirali dva simpozija v spomin Borutu Brumnu (2005 in 2006 simpozija in 2007 in 2008 zbornika), simpozij o delu Nika Zupaniča (2006 simpozij in 2009 zbornik) in sodelovali pri znanstvenem sestanku o delu Vilka Novaka (2009).

Nastanek urbane etnologije v Sloveniji ter močan pečat, ki so ga zgodnje urbane raziskave v šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja vtisnile v širše pojmovanje discipline, odsevata pomembne paradigmat-ske spremembe in teoretske usmeritve, ki so slovensko etnologijo tedaj postavile ob bok drugim strokam v evropskem in celo svetovnem prostoru. Kljub temu, da so se v tem času v tujini, zlasti v ZDA, urbane

raziskave močno uveljavile, pa so vse do osemdesetih let 20. stoletja večinoma ostajale zgolj na obrobju antropološke discipline. V Sloveniji pa prav knjigi prof. Slavka Kremenška *Ljubljansko naselje Zelena jama kot etnološki problem* (1970) in *Uvod v etnološko preučevanje Ljubljane novejših dobe* (knjigo je prof. Kremenšek napisal že v šestdesetih letih, objavil pa šele leta 1980) veljata za prelomnico v slovenski etnologiji; z njo so postale urbane problematike eno najzanimivejših področij etnoloških raziskav in pomemben del razumevanja preteklih in sodobnih kulturnih oblik in načinov življenja na ravni vsakdanjosti. Kljub temu pa v slovenski urbani etnologiji vse do srede devetdesetih let pojma urbanosti kot kulturne kategorije nismo zares sprejeli. Na to je že leta 1995 opozarjal na primer pokojni prof. Borut Brumen, ki je med drugim kritiziral enačenje mestne in urbane kulture, čeprav je mesto v prvi vrsti termin za opredeljevanje naselbinske oblike, urbanost pa kvalitativna kategorija za opredeljevanje določenih načinov življenja (in mišljenja!) ter njihovih kulturnih vsebin. Takšni metodološki in teoretski premisleki ter novi poudarki so spodbujali nadaljnji razvoj urbane antropologije, ki ga po eni strani odsevajo paradigmat-ske spremembe, po drugi strani pa veliko število urbanih raziskav v zadnjih letih.

S simpozijem Urbana etnologija in antropologija na Slovenskem želimo zato po skoraj petih desetletjih razvoja urbane etnologije in antropologije pri nas in ob 80-letnici njenega začetnika, zaslužnega profesorja dr. Slavka Kremenška, podrobno, jasneje in kritično ovrednotiti pomen zgodnjih urbanih etnoloških raziskav, opredeliti teoretska dognanja in vlogo, ki so jih tedaj te raziskave predstavljale za disciplino, ter raziskati vlogo sodobne urbane antropologije v Sloveniji.

V zadnjih dveh desetletjih so nove antropološke usmeritve tematiko znova postavile v žarišče svojih prizadevanj. Urbano antropologijo intenzivno razvijamo na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo, vendar bi si želeli impulzov tudi v drugih krogih. Zato pričakujemo, da bo znanstveni simpozij na temo »urbanosti« prav zaradi tega, ker neposredno zadeva tako tradicionalne kot sodobne usmeritve v urbani etnologiji in kulturni antropologiji, sprožil nove zamisli in dejavnosti na področju urbane antropologije na Slovenskem.

Med tematskimi sklopi, o katerih bi želeli razpravljati, so začetki in razvoj urbane etnologije in antropologije, metodološka vprašanja, različni primeri raziskav urbanih kultur in delovanje stroke v mestnem okolju. Posebej predlagamo premislek o začetkih urbane etnologije in posebej o delu prof. Kremenška, metodologiji urbane etnologije s poudarkom na historični perspektivi, metodoloških spremembah v 90. letih in sodobnih pristopih k preučevanju urbanosti, obravnavi sedanjega stanja urbanih raziskav v disciplini, konservatorstvu in muzealstvu v urbanih okoljih, urbani folklori, socialni izključenosti, urbanih manjšinah s poudarkom na zamejstvu, migracijah in Slovencih po svetu, itd.

Prosimo vse, ki se želite s svojimi prispevki aktivno vključiti v razpravo o urbani etnologiji in antropologiji na Slovenskem, da do **20. avgusta 2011** pošljete naslov in kratek povzetek (do 100 besed) svojega prispevka za znanstveni sestanek.

Naslov in povzetke pošljite na naslov: jaka.repic@ff.uni-lj.si

Programski in organizacijski odbor simpozija:

- Prof. dr. Rajko Muršič,
Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, vodja programskega odbora
- Izr. prof. dr. Vito Hazler,
Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo
- Doc. dr. Jože Hudales,
Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo
- Doc. dr. Alenka Janko Spreizer,
Fakulteta za humanistične študije
- Dr. Katja Jerman
- Prof. dr. Božidar Jezernik,
Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo
- Ambrož Kvartič, MR,
Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo
- Andrej Malnič,
Goriški muzej
- Mag. Tita Porenta,
Slovensko etnološko društvo
- Doc. dr. Jaka Repič,
Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo
- Dr. Bojana Rogelj Škafar,
Slovenski etnografski muzej
- Doc. dr. Ingrid Slavec Gradišnik,
ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje

RAZPIS ZA PODELITEV MURKOVE NAGRADE, MURKOVEGA PRIZNANJA IN MURKOVE LISTINE ZA DOSEŽKE V ETNOLOGIJI NA SLOVENSKEM ZA LETO 2010/11

Na podlagi Pravilnika o podeljevanju Murkove nagrade, Murkovega priznanja in Murkove listine (objavljenega v *Glasniku Slovenskega etnološkega društva* 48(1,2), 2008 in na spletnih straneh Slovenskega etnološkega društva), Slovensko etnološko društvo objavlja razpis za podelitev Murkove nagrade, Murkovega priznanja in Murkove listine.

Pri predlogih se upoštevajo 3., 5. in 11. člen Pravilnika o podeljevanju Murkove nagrade, Murkovega priznanja ter Murkove listine, in sicer:

za podelitev Murkove nagrade:

- izjemni etnološki raziskovalni dosežki posameznikov, skupin ali ustanov
- etnološki znanstveni ali strokovni dosežki, zaokroženi v življenjskem delu posameznikov

za podelitev Murkovega priznanja:

- znanstveni ali strokovni dosežki v etnološki vedi v zadnjem letu

za podelitev Murkove listine:

- kontinuirane dejavnosti, ljubiteljska prizadevanja ali dosežki drugih ved, ki bogatijo, ohranjajo in popularizirajo etnološko vedo

Skladno z 8. členom Pravilnika lahko kandidatke in kandidate za nagrado, priznanje in listino predlagajo članice in člani Slovenskega etnološkega društva, družbene organizacije, ustanove in posamezniki iz Republike Slovenije in tujine, lahko pa tudi Komisija za podeljevanje Murkove nagrade, Murkovega priznanja in Murkove listine oziroma njeni člani.

Podpisane predloge s podatki o kandidatkah in kandidatih z vsebinsko utemeljitvijo pošljite

do 23. septembra 2011

na naslov:

Slovensko etnološko društvo

Komisija za Murkova priznanja, Metelkova 2, 1000 Ljubljana

Murkova nagrada, priznanja in listina bodo podeljeni na svečanosti v mesecu novembru 2011.

NAVODILA ZA PISANJE, OBLIKOVANJE IN ODDAJO PRISPEVKOV

Glasnik SED je strokovno-znanstvena revija, ki objavlja izvirne znanstvene, strokovne in poljudne prispevke s področja etnologije, kulturne antropologije in sorodnih ved ter prispevke ljubiteljev etnološke vede. Uredništvo prosi vse avtorje, da pri pisanju, oblikovanju in oddaji svojih prispevkov upoštevajo naslednja navodila:

Besedila v elektronski obliki pošiljajte na naslov glavne urednice: tatjana.vokic@gmail.com, tipkopise s svojimi podatki pa na naslov Uredništva Glasnika SED, Slovensko etnološko društvo, Metelkova 2, 1000 Ljubljana.

Znanstveni in strokovni prispevki za rubriko Razglabljanja naj bodo dolgi od 30.000 do 45.000 znakov, poročila naj ne presegajo polovice avtorske pole, knjižna poročila in ocene razstav ali filmov pa ne treh strani. Prispevki naj bodo napisani z urejevalnikom besedil Word, z običajnim (enojnim) razmikom vrstic, v naboru znakov Times New Roman in v velikosti 12 pik.

Znanstveni in strokovni prispevki naj vsebujejo **izvleček** (od pet do deset vrstic) in **povzetek** vsebine (cca pol strani) ter **ključne besede**. Na koncu prispevka pripišite svoje podatke (ime, priimek, izobrazba, strokovni oz. znanstveni naziv oz. poklic, službeni ali domači ter e-naslov).

Prispevki v rubriki Razglabljanja so razvrščeni po veljavni Tipologiji dokumentov / del za vodenje bibliografij v sistemu COBISS, objavljeni na spletni strani, (<http://home.izum.si/COBISS/bibliografije/Tipologija-21.11.2002.pdf>); tipologija se določi na podlagi predlogov avtorja, recenzenta in uredništva. Vse prispevke anonimno recenzirajo uredniški odbor in zunanji recenzenti; recenzije se hranijo v arhivu SED.

Fotografij, skic in risb v elektronski obliki – skeniranih v formatu JPG v ločljivosti vsaj 300 dpi – ne vstavite med besedilo, temveč jih pošljite ločeno; vsako od naštetih prilog opremiti z naslednjimi podatki: naslov, avtor, kraj in datum nastanka oz. s podatki o njenem lastništvu. Za objavo kakršnegakoli gradiva iz drugih knjig in revij priložite pisno dovoljenje založnika.

Za vsebino prispevkov odgovarjajo avtorji. Prispevki so načeloma objavljeni v slovenskem jeziku. Za lektoriranje in prevode povzetkov in izvlečkov v angleški jezik poskrbi uredništvo.

NAVODILO ZA NAVAJANJE REFERENC MED BESEDILOM:

(Priimek leto izida: stran)

Primer: (Hailbrainer 2003: 41)

NAVODILO ZA NAVAJANJE REFERENC V OPOMBAH:

Samostojne publikacije:

Ime Priimek, Naslov (Kraj izida: Založba, leto izida; Zbirka; št.), strani.

Primer: Heimo Halbrainer, Po sledih protestantov, Judov, Romov in Slovencev v Radgoni in okolici (Potrna: Kulturno društvo člen 7 za avstrijsko Štajersko, 2003; Znanstvena zbirka Pavlove hiše; knjiga 2b), 94–95.

Periodične publikacije:

Ime Priimek, Naslov. Ime publikacije št. (leto izida), strani.

Primer: Polona Bajda, Rasna neenakost v Južni Afriki: Odnosi med belci in črnci na slovenski farmi v Namibiji. *Glasnik SED* 44/1, (2004), 40–46.

Zborniki:

Ime Priimek, Naslov. V: Ime Priimek (ur.), Naslov (Kraj izida: Založba, leto izida; Zbirka; št.), strani.

Primer: Martina Piko-Rustia, Uvodne misli. V: Katalin Munda Hirnök in Polona Sketelj (ur.), Odstrta dediščina: Etnološko delo in muzejske zbirke Slovencev v Italiji, na Madžarskem in v Avstriji (Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 2003; Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva; 35), 69–73.

Filmografija:

Naslov, leto izdelave, avtor, format, trajanje.

Primer: Leto oračev, 2006, Naško Križnar, DVD, 38 min.

Arhivski viri:

Ime arhiva, ime in signatura arhivskega fonda, arhivska enota, ime in/ali signatura ali paginacija dokumenta. Posamezne enote citata naj bodo ločene z vejicami.

Primer: Arhiv Republike Slovenije, AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 43, pg. 1332 (Pismo 3. 8. 1788).

Elektronski viri:

Naslov članka, naslov spletne strani, datum.

Primer: Vabilo na posvet Etnološka dediščina in kulturna podoba štajerskih Slovencev, <http://www.sed-drustvo.si>, 7. 12. 2004.

NAVODILO ZA PISANJE SEZNAMA VIROV IN LITERATURE:

Na koncu prispevka v poglavju Viri in literatura po abecednem vrstnem redu napišite vse uporabljene vire in literaturo.

Samostojne publikacije:

PRIIMEK, Ime: Naslov. Kraj izida: Založba, leto izida (Naslov zbirke; št.), strani.

Primer: HALBRAINER, Heimo: Po sledih protestantov, Judov, Romov in Slovencev v Radgoni in okolici. Potrna: Kulturno društvo člen 7 za avstrijsko Štajersko, 2003 (Znanstvena zbirka Pavlove hiše; knjiga 2b), 94–95.

Periodične publikacije:

PRIIMEK, Ime: Naslov. Ime publikacije št., leto izida, strani.

Primer: BAJDA, Polona: Rasna neenakost v Južni Afriki: Odnosi med belci in črnci na slovenski farmi v Namibiji. *Glasnik SED* 44/1, 2004, 40–46.

Zborniki:

PRIIMEK, Ime: Naslov. V: Ime Priimek (ur.), Naslov. Kraj izida: Založba, leto izida (Zbirka; št.), strani.

Primer: PIKO-RUSTIA, Martina: Uvodne misli. V: Katalin Munda Hirnök in Polona Sketelj (ur.), Odstrta dediščina: Etnološko delo in muzejske zbirke Slovencev v Italiji, na Madžarskem in v Avstriji. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 2003 (Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva; 35), 69–73.

Več avtorjev ločite z vejicami, dva povežite s slovenskim in, pri več kot treh pa seznam končajte z idr. Tuje kraje izdaj, kadar je to mogoče, poslovenite, npr.: Wien – Dunaj, Klagenfurt – Celovec ipd.

Filmografija:

NASLOV. Producent, leto izdelave. Kraj(i) snemanja, leto snemanja. Scenarij; strokovno vodstvo; snemalec; montaža; glasba; komentar; režija. Format, trajanje, tip enote.

Primer: LETO ORAČEV. Avdiovizualni laboratorij ZRC SAZU, 2006. Veliki in Mali Okič, Gruškovje, Videm pri Ptuj, Ljubljana in razni drugi kraji, 2005. Scenarij in strokovno vodstvo: Naško Križnar, Beno Vidovič; snemalci: Naško Križnar, Miha Peče, Marijan Vidovič, Sašo Kuharič, Drago Kokolj; asistent: Sašo Kuharič; montaža: Miha Peče; režija: Naško Križnar. Mini DVD, 38 min., etnografski film.

Arhivski viri:

Ime in signatura arhivskega fonda, Ime arhiva, arhivska enota, ime in/ali signatura ali paginacija dokumenta. Posamezne enote citata naj bodo ločene z vejicami.

Primer: AS 730 – Arhiv Republike Slovenije, Fond Gospostvo Dol, fasc. 43, pg. 1332.

Elektronski viri:

Naslov spletne strani, datum.

Primer: <http://www.sed-drustvo.si>, 7. 12. 2004.

Uredništvo ima pravico, da prispevkov, ki ne ustrezajo uredniškemu programu in navodilom, ne objavi.